

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

ASBJØRN BAKKE

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

En biografi om
ELSE HEIMSTAD

ASCHEHOUG

Materialet i denne utgivelsen er vernet etter åndsverkloven. Det er derfor ikke tillatt å kopiere, avfotografere eller på annen måte gjengi eller overføre hele eller deler av utgivelsens innhold uten at det er hjemlet i lov, eller følger av avtale med Kopinor.

Enhver bruk av hele eller deler av utgivelsen som grunnlag eller som treningskorpus i generative modeller som kan skape tekst, bilder, film, lyd eller annet innhold og uttrykk er ikke tillatt uten særskilt avtale med rettighetshaverne.

Bruk av utgivelsens materiale i strid med lov eller avtale kan føre til inndragning, erstatningsansvar og straff i form av bøter eller fengsel.

Forfatter og forlag har gjort sitt ytterste for å avklare rettigheter til alle bilder som er brukt i boka. Rettighetshavere med legitime krav som ikke skulle være avklart, bes kontakte forlaget.

Forfatteren har mottatt støtte fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening og Stiftelsen Fritt Ord.

© 2026 Aschehoug AS

www.aschehoug.no

Omslag: Erlend Askhov

Omslagsfoto: Privat (portrett av Else Heimstad) og U.S. Navy / National Archives and Records

Administration (den allierte tankeren Dixie Arrow etter torpedering)

Satt med 11/14,5 pkt. Adobe Caslon hos Type-it AS, 2026

Papir: 70 g Holmen Book Cream 1,8 / 115 g Arctic matt

Trykk og innbinding: Livonia Print, Latvia 2026

ISBN 978-82-03-29821-9

*Til kvinnene som kjempet for sine krigsseilerfamilier,
mens resten av Norge snudde ryggen til.*

Det var hjem vi sjøfolk skulle
hver gang vi drog ut på reis.
Det vil våre kjære huske
om vi heftes underveis.
Når vi kommer inn fra havet,
har vi gaver med til dem.
Denne gangen skal vi bringe
frihet hjem.

FRA NORDAHL GRIEGS
Sang til den norske hær i Skottland

Psykisk traume

Følger etter alvorlige mentale skader kalles psykiske traumer og forårsakes av hendelser som et menneske vanligvis ikke skal oppleve, som krig, vold, eller overgrep. Eksempler på slike skader er panikkanfall, søvnforstyrrelser og posttraumatisk stresslidelse.

STORE MEDISINSKE LEKSIKON

Innhold

En sjømann vender hjem 13	Gratispensjonat for utslåtte menn 105
Sløyfe foran og bak 17	Flyvende makreller 108
Leif Røveren 23	Fresende sveiseflammer 115
Uskyld og bomber 26	En kile inn i Stortinget 121
Hver tiende mann måtte dø 34	Arrestert for oppvigleri 131
Aldri har så mange hatt så få å takke for så mye 38	En Solo på deling 136
– Dra til sjøs! 46	Stjernetreff i kinoen 143
Barnet som forsvant 51	Drømmen om en koffert full av penger 148
Lønna som ble til fond 55	En tremastet bondegård, kanskje? 152
Nesten som en vanlig familie 61	Vendepunktet 156
En far velger bort livet 68	Lykke, stolthet og dødsangst 164
Den som ikke hadde synlige skader, var frisk 75	Én stor seier og ett grusomt tap 170
Alene hjemme 80	Det svarte hullet 180
Pølser og is 88	«Konvoirotta!» 187
En kongstanke blir født 93	Andersen fra Kongsberg 192
Ranke offiserer og fulle uteliggere 99	Kanskje kommer kongen 195

Akkurat som	Krevende kvinner 319
Hollywood-stjernene 201	Kranglete hjerte 322
Folk og røvere i Konvoibyen 210	På rømmen til Gran Canaria 325
En skadeskutt familie 219	Mistenkeliggjort og straffet 330
Johnny Walker 225	Angrep fra innsiden 335
Hagen full av menn i	Slegge i huet 338
uniform 230	TV-oppgdraget 342
Barnevakt for voksen mann 234	Anna Lovinda 345
Flukten 237	På dørstokken til et nytt
Drømmen om lakksko 241	årtusen 348
Slitemerkene i Finnmark 247	Venneløs i Risør 353
Økonomisk plaster på såret 251	Røver i rullestol 359
Hjelpen kom 253	Heltenes helter 365
Fred og frihet på et	Leif går fra borde 371
nervesanatorium 260	Kongens ja 374
Redningsaksjon 269	Styret og stell 377
Begravelser og bryllup 274	Unnskyldningen 381
Seilas mot framtiden 283	Frigjøringsfeiring på feil dag 385
Franco og Hitler i hodet 290	Slaget 390
Smerte i hjertet 297	Hyllet inn i solnedgangen 394
Mormor og de mange	
ungene 303	Kilder og takk 399
«Dra til helvete!» 311	Navneregister 447
Altmuligmannen 316	

En sjømann vender hjem

FREDEN I MAIDAGENE 1945 hentet ikke bare fram det beste i folk. Else så noen komme slepende med en av hortensjentene hun hadde sett sammen med en tysk soldat under krigen. De tvang hodet hennes opp og var flere om å holde henne. En mann tjafset løs på håret hennes med saks. De etterlot henne skamklipt og gråtende.

Else var rystet over hva helt vanlige folk kunne få seg til å gjøre. Hun skulle selv få nærkontakt med godtfolks forakt senere i livet.

Heldigvis skjedde det overraskende gode ting også. På sensommeren i 1945 fikk hun en nyhet som hun ikke hadde turt å håpe på.

Mange millioner døde mennesker tidligere, sommeren 1939, hadde Else og kjæresten Leif lagt ut fra hjembyen Horten i en tjuvlånt gammel snekke. Reisemålet var Jeløya ved Moss, men det viktigste var det som skulle skje underveis. Det var godt planlagt.

Else hadde fått en gullring av en tante. Den var så bred at de hadde delt den i to. Ute på fjorden skjøv Else den ene delen på fingeren til Leif, mens han plasserte den andre på hennes. Han hadde på seg en flott hatt, og hun syntes han var en stram kar. Leif var fire år eldre enn henne. Else kjente forelskelsen bruse. Hun var akkurat fylt 15 år og hemmelig forlovet. Kunne verden bli finere? Nei, skulle det snart vise seg.

Leif dro til sjøs få måneder senere, rett etter at verdenskrigen var

brutt ut. Før avgangen gråt moren hans og prøvde å overtale ham til å la være å reise.

– Ikke gjør det, Leif, ba hun.

– Vi er nøytrale. De bomber ikke oss, svarte han.

Det var ikke sant. Allerede før han mønstret på, 4. oktober 1939, var flere norske skip blitt bombet og torpedert i senk. Flere titalls norske sjøfolk var allerede omkommet.

For Leif var kanskje det viktigste å komme vekk fra faren, en oppofrende mann som plutselig kunne bli oppfarende. Senere skulle han forstå mer av hva det var med ham. Leif skulle bli slik selv.

Etter bare én måned var Leif hjemme igjen, nå som matros. Else og han fikk seks uker sammen før han reiste ut igjen. Fire dager før julaften i 1939 forlot D/S «Havøy» havna i Horten. Planen var at han skulle komme tilbake i mai. Leif hadde kommet inn på styrmannsskolen i Tønsberg.

Men krigen fanget ham på havet. I et halvt tiår visste ikke Else om han levde eller var død. Da krigen sluttet, hadde hun forsonet seg med det siste. Else hadde til og med hatt en ny kjæreste en stund. Oddvar var snill og god, men en blanding av uro og glede slo rot i kroppen hennes da Leifs søster, Lillian, fortalte henne at Leif var trygg i New York. Det var likevel ingen som varslet Else på forhånd da han kom hjem et halvt år senere.

Leif så ut som om han kom rett ut av dødens venteværelse den dagen i februar 1946. Han beveget seg som en gammel mann og støttet seg til rekkverket da han gikk ned landgangen i Oslo. Han hadde ligget det meste av overfarten fra USA. For første gang på over seks år sto han på norsk grunn, han, som bare skulle være borte noen måneder.

Det var et titalls krigsseilere som kom med DS «Stavangerfjord» denne morgenen. De hadde ofret helse og vett i en avgjørende innsats mot Hitlers krigsmaskin, men Norge tok ikke imot dem med vill jubel, veivende flagg og hyllingstaler. Havets helter kom hjem alene, eller i små puljer, til forskjellige havner og over lang tid. Fri-

gjøringsfesten var da over. Ingen brydde seg om dem. Krigsfangene fra leirene i Tyskland og Polen ble registrert etter hvert som de kom hjem. Krigsseilerne var det ingen som fulgte med på. De var allerede glemt.

Det var ingen Arnulf Øverland i handelsflåten. Det var ingen Nordahl Grieg i maskinrommene. Det var ingen Jan Baalsrud i messene. Det var ingen Max Manus på tankbåtene. Eller kanskje var de der likevel? Uteble helteeposene rett og slett fordi ingen var interessert i hva disse mennene hadde utført? De fleste hadde liten utdannelse og var i et yrke med enda mindre anseelse enn andre ufaglærte. Motstandsbevegelsen på land var godt representert i den nye regjeringen, mens krigsseilerne ikke hadde noen til å snakke for seg.

Det sto noen få på brygga i Oslo og ventet da «Stavangerfjord» la til havn. Leif var av de heldige, for familien hans var blant dem. Andre tuslet taust av gårde alene. Det var ganske vanlig at ungdommer fra barnehjem dro til sjøs. De hadde ingen å komme hjem til. Noen av dem som gikk i land, kom seg ikke engang ut av havna. De drakk seg til grunne eller frøs i hjel under presenningene der i årene som fulgte. De dårligste ble kjørt i lastebil med overtrekk til Lierasylet.

Leif, søsteren Lillian og foreldrene dro til et militærkontor for at han formelt skulle mønstre av. Det var stengt. De tok trikken tilbake mot Vestbanen, og Leif enset ikke at han var sendt i land uten penger før konduktøren ville ha betalt for billetten.

– Her har vi vært med på å frigjøre landet, og så skal vi attpåtil betale for oss på trikken første dagen vi er i land, sukket han.

Konduktøren ristet lett på hodet, smilte og gikk videre.

Ørn Horten spilte hjemmekamp, og Else sto ved fotballbanen og heiet da Lillian kom mot henne.

– Leif er kommet hjem. Han vil snakke med deg, sa hun.

Else gikk med en gang. Hun skulle siden ikke huske hva hun tenkte på veien, men synet av Leif glemte hun aldri. Han var dradd i

fjeset. Så tynn! Uniformen hang og slang på kroppen. Kjekkasen hun hadde falt for, var åpenbart syk. Likevel gjorde synet noe med henne. Gjennom det hele så hun fortsatt en attraktiv mann.

Han var blitt 25 år. Hun var 21 – og skjønte umiddelbart at nykjæresten Oddvars tid var over. Det ga henne dårlig samvittighet. For Oddvar var oppriktig glad i henne. Hadde hun valgt ham, kunne hun fått et vanlig, godt liv, slik det sømmet seg for en ung kvinne fra en god familie. Det skulle bli helt annerledes.

Leif kjente at vinteren bet godt i ham. Uniformen var av tynn ull fra britiske sjeviotsauer og varmet ikke mye. Heldigvis fikk han beskjed om at han kunne komme til Oslo og bytte den i sivile effekter. Faren ble med ham, og det var han som endte opp med garderoben Leif fikk utdelt. Selv var han så avmagret at ingenting passet. Men han fikk seg etter hvert klær som hang på.

I mai ble han innlagt på Tønsberg sykehus, som han skulle bli godt kjent med gjennom livet. Han var avmagret og utslitt. Malaria og torpedonerver gjorde at han ikke fikk livet i vater. Han var syk, men legen fant ikke noe galt. Leif fikk «brommen», en slags hostesaft for psyken. Det var et beroligende middel med dempende effekt på sentralnervesystemet. Det tok bort noe av uroen og dempet nervene, som han ikke klarte å få overtaket på. Men medisinen medførte også en kronisk forgiftning som resulterte i sløvhets og dårlig fysisk koordinasjon.

Else merket at Leif ikke var den samme. Noe hadde skjedd med glimtet i øyet. Det bekymringsløse livet han hadde hatt i seg, var borte. Mye av mannen selv også. Bare 45 kilo var igjen av ham. Men det viktigste var at Leif tross alt var hel.

Først senere skulle hun forstå at noe i ham var gått i stykker.

Sløyfe foran og bak

DA HUN VOKSTE opp, var livet lekende lett for Else. Hun trippet nedover Asylgata i Horten med den skinnende nye sykkel sin. Hun ville vise den til venner nede i byen og hadde følge med faren. Else enset ikke den lurvete og unnselige mannen som sto i veikanten. Han manglet nese.

1930-årene var harde for mange, men ikke for henne. Hun levde et liv med sløyfe både foran og bak. Faren og moren var respekterte borgere med eget hus og fire oppvakte døtre. Storesøster Jenny hadde rundet 20 og var allerede i jobb ved Horten trygdekasse. Astri var seks år eldre enn Else, mens lillesøster Gerd var to år yngre.

– Else!

Hun bråstoppet. Faren hadde myndig stemme. Nå så hun at hun hadde svinset forbi han folk kalte Neselausen. Mannen var ikke uteligger – hun visste at han hadde et lite kott å sove i – men han var skitten og luktet. Hun visste hva hun hadde å gjøre, og snudde.

Hvor det var blitt av nesa hans, ante hun ikke. Kanskje han var en av dem som hadde fått seg en trøkk under verdenskrigen som startet ti år før hun ble født? Halvparten av alle norske skip ble senket i en krig som Norge ikke var med i. 2000 norske sjøfolk ble slukt av havet, mange etter at Tyskland iverksatte sin «uinnskrenkede ubåtkrig» i 1917. De skjøt torpedoer mot alt som fløt.

I Horten og andre byer nedover kysten var det flere menn som

Neselausen. Else syntes de var skumle. Hun sprang alltid så fort hun kunne når hun skulle passere fyllikene utenfor Frelsesarmeen.

Men nå gikk hun noen skritt tilbake til Neselausen og hilste pent. Hun visste jo at hun allerede skulle ha gjort det. Hun hadde bare glemst seg. Faren var nøye på at hun hilste respektfullt på alle, og kanskje aller mest på dem som hadde bommet på livets planke. Hun fikk ikke lov å gjøre forskjell på folk. Kanskje så hun deretter opp på faren for å få et anerkjennende nikk?

Han var i begynnelsen av 50-årene og var blitt krum i ryggen etter en fallulykke som sjuåring. Den gangen lå Gerhard Edvard Andersen ett år i senga for å unngå å bli lam. Fortsatt hadde han mye vondt i hodet etter ulykken, men han klaget ikke. G. E., som alle kalte ham, så eldre ut enn han var. Det som var igjen av hår, var grått og lå som hentesveis over issen. Noen ganger var det skjult av en flosshatt. Øyenbrynene var blitt til buskas med årene. Han visste hvordan det var å være i den nedre enden av samfunnsstigen. Foreldrene hans var ikke gift da han ble født i 1882 på et småbruk i Ramnes. Uekte barn kalte de sanne som ham. Da han var kommet seg etter fallulykken, begynte han å gå den lange milen til biblioteket i Tønsberg og tilbake igjen. Sakte leste han seg opp.

20 år senere jobbet han hos skomakermester Anders Hansen i Horten samtidig som han engasjerte seg politisk og var en ivrig deltaker i Godtemplarordenens (IOGT) kamp mot alkoholen. Han hadde sett hvor stor sosial skade fylla gjorde blant arbeiderfamiliene. I dette organisasjonsarbeidet møtte han den fire år yngre Anna Lovise Kristiansen. Hun var to måneder på vei da de giftet seg i Horten kirke i 1912.

Samme år tok G. E. svennebrev og ble fullbefaren skomaker. Snart var han også formann i Skotøiarbeidernes forening. Men han ble ikke ved sin lest. Våren 1917 tok han seg jobb som midlertidig hjelpearbeider i Marinens minevesen for 55 øre timen. Hovedbasen for landets sjøforsvar lå i Horten. Sammen med verftet var den viktigst for sysselsettingen i byen med 10 000 innbyggere.

Hele resten av sitt yrkesliv skulle Elses far jobbe med vedlikehold av miner og torpedoer. I 1917 ble han også formann i Horten Arbeiderparti. Våren 1919 ble han hardt rammet av spanskesyken, men han bet seg fast i livet, og i 1920 kjøpte familien et hus i det som noen år senere ble Asylgata 4.

De neste årene var det ideologisk strid i Arbeiderpartiet. De sovjetvennlige brøt ut og dannet Norges Kommunistiske Parti. G. E. sto fast på den sosialdemokratiske linja.

Når de nå sto foran Neselausen, var faren blitt en vel ansett mann i Horten. Han hadde deltatt i debatter på møter sammen med partistjerner som Einar Gerhardsen og Martin Tranmæl. G. E. var varaordfører, formann i byens trygdekasse og vararepresentant til Stortinget. Kort sagt var Elses far blitt en solid samfunnsbygger. Hans konstruktive og pågående deltakelse i foreninger, styrer og stell gjorde ham godt likt også i byens borgerskap – til tross for at han i et ilsk leserbrev i lokalavisen Gjengangeren ble omtalt som «kommunistisk anlagt».

Faren hadde en jevn gammel venn som kom til dem hver høst. Han bodde stort sett ute. Else gruet seg til at han kom. Han hadde fett hår og utslitte, møkkete klær. Mannen snakket et røft språk og var skitten. Derfor kalte folk ham Jarlsberg-svarten. Men full var han heldigvis ikke, i hvert fall ikke når han kom til dem.

Foreldrene fyrte opp under badestampen ute i bryggerhuset. Etter at han hadde ligget i bløt der, klippet og barberte faren ham. Moren ordnet nytt undertøy.

Farens mor, Berte Johanne Andersdatter, bodde også hos dem. Else kalte henne bare Besta. Hun strikket strømper, og det lå alltid et nytt par klart til Jarlsberg-svarten når han ankom. Gjennom kontakter i Marinen fikk G. E. som regel også en jakke.

Uteliggeren fikk bo i dokkestua, som dermed var utilgjengelig for Else og lillesøsteren. Alle måtte sitte pent og spise sammen med ham. Else likte det ikke, men mest fordi hun skjønte at han hadde det

vondt. Uansett var det en lettelse da han omsider reiste igjen. Han gikk rundt på gårdene i Ramnes og tagg og tok småjobber. Besøkene pågikk noen år, men da krigen kom, forsvant han. Kanskje han også var en av dem som var skadet på sinnet av den forrige verdenskrigen?

G. E. hadde en streng side, mens moren Anna var en gjennomført vennlig sjel. Under en bølgende krattskog av mørkt hår, som ble avsluttet ved ørene, hadde hun et mildt blikk. I barnehagen på andre siden av hekken fikk fattige barn mat og pass. I god tid før jul fikk tantene der ruller med stoff av Marinen. Elses mor overtok dette og sydde knebukser til guttene og kjoler til jentene. Tøyet var litt stivt og vondt, så hun pyntet med røde lisser så det skulle bli mer stas å gå med i julehøytiden. Det var en stor jobb. Alle skulle ha. Det gikk ikke an å gi til bare noen av ungene.

De fleste barna ble hentet av foreldre etter jobb, men noen hadde ingen. De bodde på hjem litt lenger borti gata. Else turte bare så vidt å tenke på hvor ille det var der. Selv manglet hun ingenting. Hos henne hadde de ski og sykler og alltid pene klær. Hun elsket å gjøre alt annet enn å sitte stille.

På toppen av bakken i Asylgata lå Blå Kors. Noen av alkoholikerne derfra gikk rundt og tagg. De kom med brennevinsflaskene sine til Anna. Hun skylte dem og fylte på med kaffe. De fikk niste også.

– Du skal huske å takke for at du har det godt, sa moren og så på Else. – Og så må du aldri glemme dem som har det vondt.

Hvert år kom det romanifolk i båt og la seg til ved Fyllinga i Horten. Taterne, som de ble omtalt som, var svært lite populære. Norske myndigheter drev hard assimilering. Kvinner ble tvangssterilisert, og mange barn ble tatt fra foreldrene. En ung mor med et par smårolinger pleide å komme opp til Elses familie i Asylgata. Der fikk de mat på kjøkkenet, og Anna sendte med dem klær og annet de trengte. Else syntes at denne moren var veldig pen, men at hun bannet fælt.

Noen i taterfølget sov ved Fyllinga, andre tok i bruk bakken ved Borre kirke. Etter kort tid ble de jaget videre nedover kysten. Det

hendte de rippet med seg vasken fra tørkestativene til folk. Moren leste om det i Gjengangeren.

– Ja ja, da får de i hvert fall rene klær, kommenterte hun.

I Asylgata 4 var det konstant liv. De hadde to kurongbord som det ble arrangert turneringer rundt. Huset hadde halvannen etasje og fire vinduer på hver langside nede. Det var lite, men stort nok til mye hjerterom. Else syntes de hadde så mye fint, og spesielt godt likte hun alt som var laget av messing. Moren fikset og ordnet. Når det var middag, kom Else til dekket bord. Den eneste som brakte inn mørke skyer, var en tante av faren som var dypt religiøs. Hennes snakk om skyld, straff og helvete lurte seg inn i en angstfylt krok i Else.

Moren holdt treff for en kvinnegruppe i avholdsbevegelsen. Da luktet det kaffe, og på bordet sto det brødiskiver og eplekake. Faren syntes noen ganger at det ble i overkant mye liv på kvinnekveldene og brummet om de varte for lenge. Annenhver torsdag kom folk med alkoholproblemer for å få hjelp. Det var oftest vanlige familiefedre. Else satte pris på disse møtene, for da ble det gjerne satt fram sild i tomat.

G. E. argumenterte hardt for arbeidernes rettigheter mot Kirken og Høire, som partiet het den gang, men var nær venn med både presten og høyrefolk. Det strømmet inn folk fra partier, komiteer og foreninger, og i sommerhalvåret sydet det i hagen. Kvinnene hadde lange, flotte kjoler i middagsselskapene. Hver julaften rykket faren og moren inn en annonse i Horten Arbeiderblad og hilste partifeller, slekt og venner: «Gledelig jul! Godt nyttår! Anna og G. E. Andersen.»

Familien var blant få i Horten som hadde bil, en T-Ford med tute på utsiden. Lite var så gøy som når de var på tur i den og sang Lalla Carlsens 1932-hit «Marsjkonkurransen» sammen. *Vi gikk og gikk og gikk og gikk og gikk og gikk og gikk og gikk*, ljomet det i baksetet.

Faren tok gjerne med andre barn fra gata også. Bilen ble fylt med

skrik og skrål. Den var slitt, så det var ikke så nøye. De måtte være langt mer forsiktige med nybilen som ble kjøpt i 1936, en Opel Olympia med lang staselig motorkasse og flotte, buede skjermer på utsiden. Den ble det tørket støv av etter hver tur.

En gang kjørte de helt til Oslo. Else ble nesten målløs da hun så anlegget i Frognerparken. Monolitten var ennå ikke på plass, men hun ble oppslukt av skulpturene av nakne mennesker. Dagen ble toppet med is, brus og godteri. Dette er nesten som Amerika, tenkte hun.

Else var en livsglad jente med vinnende smil og bølgete, egenrådig hår. Hun forgudet foreldrene og elsket tilværelsen. Snart skulle den for en kort stund bli enda bedre.

Leif Røveren

ELSE VAR EN aktiv og moderne tenåringsjente som gikk i bukser, slike populære som ble videre nedover beina. Men når det var noe høytidelig på gang, måtte hun ha på skjørt eller kjole som andre pene jenter; foreldrene firte ikke på det kravet. Hun avsluttet sjuårig folkeskole 23. juni 1938 med hovedkarakteren meget tilfredsstillende.

Hun hadde flust med venner. De gikk på skiturer og danset om kveldene. Hun visste godt hvem han de kalte Leif Røveren, var. Han var storebroren til bestevenninna Lillian. Det var noe uregjerlig over ham.

Else var ofte hjemme hos Lillian. Men det var først da hun så Leif i uniform en aprildag i 1939, at hjertet slo dobbeltslag. Han var en rank og kjekk marinegast og sto oppå en ubåt nede ved marinebasen. Under en tilbakestrøket lugg var det et oppvakt ansikt. Glimtet i øyet var uimotståelig.

Leif var full av liv, og det var alltid moro å være sammen med ham. Else var 14 år. De ble kjærester. Han var allerede en erfaren sjøgutt på 18 og var hjemme for å gjøre unna verneplikten, som var på seks måneder.

Tre år tidligere hadde to av Leifs kompiser jobbet i hagen til skipsreder Gørrissen i Horten. Håpet var å bli lagt merke til så de kunne få hyre. Planen lyktes, og Leif kastet seg på. En måned før han fylte

16, gikk de tre om bord som passasjerer på en båt som skulle ta dem til Amerika.

Leif hadde en tidsriktig sixpence, nikkers og ullstrømper, og han var slik sett meningsløst godt kledd for overfartens mål, Florida. De ble tilbudt å tjene noen kroner av styrmannen og banket rust og malte med stor iver. Like før de anløp Jacksonville, presenterte de timelisten for ham. Styrmannen lo og sa at de hadde lært mye på overfarten. De kunne ikke få betalt i tillegg.

Slukøret fulgte de etter båtens stuert, som tok dem til en buss. Skipssekkene ble slengt inn. De sank ned i setene, mer redde enn spente. De var guttunger som ikke kunne et ord engelsk og knapt hadde sett noe annet enn Horten i hele sitt liv. I New Orleans ble de sittende på sekkene i timevis. Til slutt kom det en bergenser.

– Skal dere om bord i «Vestvangen»?

Ja, det var det de skulle. Dette var Gørrissens båt. Bergensereren innlosjerte dem på noe som ble påstått å være et hotell. Alt som var i rommet, var to jernsenger og en lyspære i taket. Amerika var veldig fremmed. For bleike hortensgutter var selv den omfangsrrike afro-amerikanske dama som ryddet og feide rommet, skikkelig skummel. De våget seg ut én etter én for å kjøpe smultringer hos en baker. En av de andre viftet med putevaret gjennom vinduet, så de var sikre på å finne veien tilbake.

Omsider ble de tatt med til DS «Vestvangen», et hundre meter langt skip. Skipperen hadde sett ferske hjelpegutter før og visste at de bare var unger. Først halvannet år senere mønstret Leif av igjen. Han hadde krysset verdenshavene og vært i havner med temperaturer, lukter, folkeslag og liv som minnet minimalt om Horten.

Før han ble sammen med Else, rakk han også å være lettmatros på L/S «Tigre», eid av Wilh. Wilhemsens i Tønsberg. Da seilte han mest til og fra England med stykkgoods.

Elses far kjente igjen Leif da hun tok ham med hjem. Noen år tidligere hadde G. E. satt den nye sykkelen sin ved Folkets hus, og mens

han var der inne, tjuvlånte Leif Røveren den. Han hadde sett folk som syklet rundt på veggene i en stor sylinder på sirkus. Inspirert av det trakk han det han kunne, mot en skrå lem over en kjellernedgang. Planen var å ha fart nok til å bruke den som rampe, slik at han kunne sykle i en bue på veggen. Det endte med knall, fall, skrubbsår og at G. E. kom ut til ødelagt sykkel. Derfor var han ikke udelt glad da han så hvem Else var blitt kjæreste med. Moren, Anna, derimot, var begeistret for den livlige og sjarmerende gutten.

De to var også hos Leifs familie i en leilighet i Folkets hus. Faren hans, Anders, var vaktmester der ved siden av jobben som skipstilsynsarbeider på verftet. Han var 15 år yngre enn G. E. og en svært høy mann.

Leifs slekt kom fra Nederland og het opprinnelig Müller. De hadde vært sjøfolk i generasjoner og tatt det norske navnet Olsen. Farfaren gikk ned med en seilskute i Nordsjøen. Faren var om bord på en båt som ble senket av en torpedo under første verdenskrig. 27. april 1937 fikk han departementets tillatelse til å kalle seg Heimstad. Og dermed ble også Leif Olsen til Leif Heimstad.

Han hadde en søster og en halvbror som moren, Mimmi Konstance Elionore, til daglig bare Mimmi, fikk før hun traff Anders. Hun var en liten og vever dame. Else likte henne godt, mye bedre enn Leifs far, som kunne virke brysk.

Vinteren 1940 gikk sakte for Else. Hun gledet seg til at Leif skulle komme tilbake fra sjøen når bjerkene ble grønne igjen. Imens prøvde hun å leve livet som den bekymringsløse 15-åringen hun var. Mandag 8. april var det dans og moro på Vadlatun i Borre sør for sentrum. Da hun kom sprudlende hjem ved halv tolv-tiden, møtte hun en far med alvorlig mine. Han kom fra et møte i Folkets hus og fryktet det verste: at krigen i Europa snart ville nå dem. Det gjorde ham ekstra bekymret at Marinens hovedbase lå i Horten. Byen var et opplagt krigsmål.

Else la seg med spenning i kroppen.

Uskyld og bomber

FØR KLOKKA FEM om morgenen våknet hun til lyden av skudd, kano-
ner og granater. Else satte seg forskrekket opp og pakket dyna tett
rundt seg. Det var kamphandlinger i havna, der tyskerne var på vei
inn. Mineleggeren «Olav Tryggvason», med omtrent 130 mann om
bord, skjøt motortorpedobåten «Raumboot 17» i brann. Tyske sol-
dater kastet seg i sjøen, og minst 14 omkom. Da båten eksploderte,
singlet det i glass over hele byen. Skytingen mellom «Olav Tryggva-
son» og flere tyske båter pågikk fram til sjutiden. Like etter heiste det
norske skipet hvitt seil, en bordduk. Marerittet toppet seg klokka ni
da tyske bombefly kom drønnende og slapp bomber utenfor verftet
og drepte fire nordmenn og to tyske soldater.

Norge var hærtatt, og tyskerne overtok en fullt operativ mili-
tærbase i Elses hjemby. Hennes trygge oppvekst bråsluttet den
morgenen. Hun var livredd.

Nå skjedde mye fort. Farmoren Besta samlet sammen mat og
varme klær. G. E. hadde vært forutseende og leid et hus på bygda.
Han kommanderte «de små», som han fortsatt kalte Else og Gerd,
inn i bilen. Sammen med Anna og Besta kjørte han mot Ramnes,
to-tre mil unna. Jenny og Astri måtte sykle. Ved Borre så de tyske
soldater. Søstrene fant en vei gjennom skogen og kom seg fram. G.
E. hadde gjort klart huset med sengetøy og hermetikk, og de første
nettene kom også venner og familie og bodde der med dem. Horten
var nærmest tømt.

På marinebasen og verftet var arbeiderne lite samarbeidsvillige overfor de nye makthaverne. Motstanden mot å jobbe for tyskerne gjorde at minevesenet kom i gang igjen først 10. juni. Innen G. E. da møtte på jobb, hadde familien flyttet tilbake til Asylgata.

Han ble arrestert mistenkt for å ha vært med på å organisere en protest, men slapp fri. Det satte en støkk i Else, som resten av krigen var redd for å miste ham. Etter noen måneder ble Nasjonal Samling eneste lovlige parti i Norge, men selv om Arbeiderpartiet var forbudt, fortsatte G. E.s skarpe og treffsikre tunge å sette preg på bystyredebattene til nazistene gjorde slutt på dem også i 1941.

Ikke lenge etter kom de og spurte etter den lille, grå bilen deres. 1936-utgaven av Opel Olympia var i juli 1939 byttet ut med en flunkende ny variant av samme modell. 1855 kroner var betalt i mellomlegg. Tyskernes medløpere ga beskjed om at bilen kunne bli stående i garasjen, men at den var å betrakte som beslaglagt. De kom annenhver måned og sjekket at den sto der, men kjørte aldri av gårde med den.

Tyskerne preget Horten mer enn noen annen by i Vestfold. Men Else og vennene var tenåringer og lot ikke krigen stoppe all moro. De utgjorde en klikk som gikk på ski i skogen eller på skøyter på banen nede i parken. Om sommeren badet de ved saga, der det var badehus og stupebrett. På ettersommeren plukket de skogsbær. Fant de hestetømmek, tok de den med seg, for den kunne brukes som gjødsel til den lille jordflekken de hadde i Asylgata.

Utvalget av mat i butikken skrumpet inn, men i de første to-tre årene var det stort sett mulig for livskåte ungdommer å ignorere krigen. For Else og vennene gjaldt det bare å være hjemme bak blindingsgardinene før det ble sent. De lærte seg å leve med den trykkende stemningen som preget Horten, selv om det satte en støkk i Else da tyske soldater kom inn i huset deres og tok med seg sko og støvler. Da var det ikke bare landet og byen som ble invadert; hjemmet ble det også.

Vennegjengen la en dag ut på sykkelstur til sølvgruvene i Kongsberg. Det var en bu der som solgte melk og litt mat, og ikke langt unna slo de opp et stort hvitt telt. Jentene hadde sydd soveposer.

De hadde akkurat lagt seg da Else kjente at noen tok tak i beina hennes. Hun ble dratt ut gjennom teltåpningen i soveposen, før de andre ble kommandert ut. Alle måtte stå i giv akt. Så begynte krasse forhør. Else var så redd at hun ba til Gud. En offiser kom, avbrøt det hele og beordret Else og vennene inn i teltet igjen. Der satt de og hyperventilerte av frykt. Etter en stund skjønte ungdommene at de var alene. De pakket kjapt ned, kastet seg på syklene og trakk de sju milene hjem igjen.

Else fikk i starten av krigen et brev fra Leif via statsrederiet Nortraship i London, men så ble det stille. Hun spurte søsteren hans om hun hadde hørt noe. Det hadde hun ikke. Leif ble fjernere og fjernere. Det var jo ikke så mange måneder de hadde vært sammen heller, og en i vennegjengen, Oddvar, tok dermed over oppmerksomheten hennes.

Faren var bekymret for at Else skulle bli innkalt til arbeidstjeneste, en samfunnstjeneste for ungdom som Nasjonal Samling hadde kontroll over. Et vennepar trengte fast hjelp til sin lille sønn Rolf Zachariasen. At moren hans hadde eksem og dermed hadde problemer med å vaske barneklær, var en god unnskyldning om en innkalling skulle komme. Else tok ofte den lille gutten med til Asylgata. Der badet Rolf i oppmerksomhet fra foreldrene hennes, Else-mamma og Else-pappa, som han skulle kalle dem resten av livet.

På festene i IOGT-losjen var det levende musikk, men hjemme i Asylgata hadde de sveivegrammofon. Der spilte Else og vennene norske plater. Og de sang med, noe som var en forsiktig måte å protestere mot tyskerne på. De hadde også andre måter å gi uttrykk for motstand på, som å ha det gøy med den galgenhumoristiske reglen «Jøssinger». Det var nazistenes betegnelse på folk som var imot den

tyske okkupasjonen. Den begynte med den foraktede NS-mannen Jonas Lie:

Ti små jøssinger møtte Jonas Lie
den ene kallt'n Judas, så ble det bare ni.

Slik talte de ned til de kom til siste vers:

En liten jøssing tok av dette dikt kopi
så ble han sendt til Grini, så var dem atter ti.

Anna og G. E. var krystallklare i beskjednen til døtrene: De måtte holde seg unna tyskere. Else så jenter som lot seg sjarmere av kjekaser i uniform, og syntes at de var dumme. Samtidig visste hun at en forelskelse ikke var lett å styre, og at ikke alle tyskere var dårlige mennesker. De var utkommandert, og slett ikke alle var overbeviste nazister. Else hadde uansett Oddvar. Snart var de to så samkjørte at de skrev «fra Else og Oddvar» på felles julegavelapper. Hun var ofte hjemme hos familien hans.

Hun var samtidig med i Røde Kors, men var så ung at hun slapp å bli utkalt etter bombing, slik storesøster Astri ble. Else gikk husmorskole og tok symaskinkurs. Og i to og et halvt år jobbet hun som ekspeditrise, som det het den gang, i H. Olsen Elektriske Forretning, der hun for det meste solgte lamper. «[J]eg kan anbefale henne på det beste», skrev innehaver Kjell Tellefsen i attesten etter at hun sa opp for å ta et halvt års kurs ved Forsths handelsskole mot slutten av 1943. Her lærte hun regnskap, maskinskriving, stenografi og korrespondanse.

Faren fikk av og til besøk av menn utenfra. En av dem var kommunisten Asbjørn Sunde, som hadde bodd i byen tidligere. Sunde ledet Osvald-gruppa, som var den mest aktive bevæpnede, sivile sabotasjeorganisasjonen i landet. En annen som kom til Asylgata, ble bare

kalt «Johansen fra Fredrikstad». Han hadde med en pakke og muntlige opplysninger. Når han kom, ble Else og Gerd sendt ut. De fikk beskjed om å sope takrenna. Hvis noen nærmet seg, skulle jentene banke på et vindu. Pakken inneholdt illegale aviser, og G. E. var med på å spre disse i Horten.

De illegale avisene var viktige. Nyhetene som nazifiserte Gjengangeren brakte om krigen, var ren propaganda. Tap av norske skip og sjøfolk ble ikke nevnt, og ingen visste dermed hva Leif og de andre gjennomgikk. «Det nasjonalsosialistiske Tyskland står urokkelig som en klippe i havet», var hovedtittelen torsdag 28. september 1944. Familien Andersen abonnerte likevel. Det var i lokalavisa de kunne følge med på hva som gikk på kino, lese lokale hendelsesnyheter og finne annonser fra butikkene i byen.

G. E. var fortsatt aktiv i IOGT, og en av dem som oppsøkte ham i losjen, var en ung, kjekk skomaker som hadde begynt å drikke da krigen kom. Han, kona og de små barna bodde i et finere hus enn Else, men drikkingen vant over jobben, og snart var de nær ved å miste hjemmet sitt. G. E. skaffet kona vaskejobber og kausjonerte for huslånet. På samme måte hjalp han i løpet av krigen et par andre familier.

Den siste krigshøsten ble tung. Moren Anna lå på marinesykehuset og var svært dårlig. Hun måtte stadig gjennom nye operasjoner – åtte til sammen. Det gikk også betennelse i et operasjonssår, som sprakk opp. Else var hos henne så ofte hun kunne, og for første gang var hun direkte redd for døden. En dag kom en overlege bort til henne og sa:

– Nå kan jeg si at moren din kommer til å overleve.

Den dagen trippet Else hjem til Asylgata, der hun hadde overtatt mye av morens rolle. Det eneste som var bra med at moren var syk, var at hun fikk en enda bedre grunn til å slippe unna nazistenes arbeidstjeneste. Så lenge moren trengte henne, var hun trygg.

G. E. var også hos Anna på sykehuset hver dag, så sant han ikke var på møte utenbys, oftest i Tønsberg. Det tok lang tid før Anna

kom seg opp av sykehussenga, og da var beina så svake at hun i begynnelsen ikke klarte å stå.

Selv om Else, Oddvar og vennene hadde det mye moro, lå krigens klamme hånd over tilværelsen. Mellom 1941 og 1944 gikk flyalarmen 47 ganger i Horten. Hvis Else så et barn som gikk alene når alarmen gikk, tok hun det med til tilfluktsrommet. Etterpå fulgte hun ungen hjem. Folk stilte opp for hverandre. Men en gang hun var på vei fra Zachariassens, opplevde hun det motsatte. Hun leide på lille Rolf da flyalarmen gikk og banket på døra i nærmeste hus for å komme ned i kjelleren der. Men de slapp ikke inn. Nervene var på høykant i byen. Snarrådig la hun treåringen ned på gresset inntil en husvegg og la seg oppå ham. Heldigvis ble det ikke sluppet bomber den dagen. Men frykten gjorde henne urolig.

Else var i gang med forberedelsene til den femte jula under okkupasjonen da britene for første gang slapp lysbomber over Horten om kvelden 13. desember 1944. De dalte ned fra himmelen i små fall-skjermersom små soler og gjorde det lyst som om dagen. Søylenes fra tyskeres lyskaster drev sitt eget spill mot natten. Folk kom ut fra kjellere og andre tilfluktsrom for å se. Det var et spektakulært syn, men umulig å nyte. Sammen med det ustanselige antiluftskyts var det som et show i helvete.

Midt på dagen 21. januar 1945 hørte Else og andre i distriktet en voldsom eksplosjon. Torpedolageret på Østøya rett utenfor verftet ble sprengt i en sabotasjeaksjon utført av hortensmannen Hjalmar Berge alene. 184 torpedoer, over 50 tonn sprengstoff og flere lager og verksteder for torpedoklargjøring gikk i lufta.

En drøy måned senere tok omtrent 100 fly av fra flyplasser øst i England. Klokka 19.51 gikk flyalarmen i Horten. Like etter flerret lysbomber den vinterkalde himmelen over byen. Tyskerne skjøt vilt med antiluftskyts denne fredagen, men traff bare ett fly, som styrtet. De øvrige slapp 975 bomber over marinebasen og verftet og drepte omtrent 350 tyskere. Det var et forferdelig bråk, og Elses hjerte ban-

ket vilt. Utrolig nok slapp alle Hortens innbyggere med skrekken. Men hjemme hos Leifs foreldre, som bodde nær verftet, var det ikke ett helt glass igjen i skapene da det hele var over. Himmelen var rød-flammet. Ilden herjet på verftet i flere dager.

Alle skjønnte nå at Tyskland var i knestående, og torsdag 3. mai kunne Else lese den største gladnyheten på fem år på Gjengangerens førsteside: «Hitler er død.» Undertittelen hadde en hul klang: «... men hans verk vil leve.» Folk flirte i det stille da avisa kom på døra mandagen etter. Der slo Vidkun Quisling fast at «den nasjonale norske regjering er landets lovlige og faktiske regjeringsmakt» – bare timer før landsforræderiet kom til en ende.

Else hadde lite overskudd til å glede seg over det. Faren var brått blitt syk. Hun satt ved siden av G. E. på Vestfold fylkessykehus i Tønsberg da radioen meldte at Norge igjen var fritt. 63-åringen var svært dårlig, men klarte å glede seg. For Else følte jubelen i gatene fjern. Folk rasket ned blendingsgardinene, og om kvelden 8. mai lyste det ut av vinduer for første gang på flere år.

I Horten trådte et midlertidig kommunestyre raskt sammen, og 16. mai sto det i Gjengangeren at G. E. var valgt inn i ligningsrådet og som representant til fylkesskattestyret. Han var for syk til å få det med seg. Anna og døtrene hadde våket over ham etter at det oppsto operasjonskomplikasjoner. Elses mor satt ved siden av ham natta til nasjonaldagen.

– Åh, nå hører jeg barnetoget, sa han grytidlig på morgenen.

Like etterpå sluttet Elses far å puste. Han hadde ikke hørt barnetoget. Det hadde ikke startet ennå. Men han hadde nok gledet seg sånn til å høre det for første gang på seks år at forventningene tok over. Mens resten av Norge eksploderte i rødt, hvitt og blått, måtte Anna, Else og søstrene ta inn over seg at faren var gått bort.

Arbeiderne i Horten hadde sitt første frie fagforeningsmøte etter krigen dagen før G. E. Andersen ble lagt i jorden. Der ble han hyllet i en tale. 23. mai ble han erstattet i kommunale verv i ligningsrå-

det, fylkesskattestyret, trygdekassens styre, elektrisitetsverkets styre, representantskapet for Vestfold kraftselskap, bolignevnden, jordstyret, styret for Legat for Hortens Vel og arbeidsløshetsnevnden.

Men hjemme i Asylveien lot han seg ikke erstatte. Else hadde mistet klippen i livet, men tok med seg hans pågangsmot og rettferdighetssans. Inni henne kolliderte sorgen over farens bortgang og gleden over freden i en vond forvirring.

I kongen og regjeringens pamflett «Ved frigjøringen av Norge» ble det gitt instruksjoner om hvordan hun og resten av befolkningen skulle forholde seg til landssvikere, de slagne tyskerne og svartebørs-handel. Helt til slutt, etter informasjon om matforsyning, fordeling av brensel, videre rasjonering og overgangen til et demokratisk samfunn med en fri presse, kunne hun lese: «Norske sjøfolk som har seilt ute under krigen, vil bli søkt hjemsendt så snart det lar seg gjøre.»

Hun kjente et stikk i brystet: Fantes Leif Røveren fremdeles der ute?

Hver tiende mann måtte dø

LEIF SÅ DE røde lysene i havet foran båten. De danset i mørket. Han og de andre om bord på D/S «Senta» visste at det var en dødsdans. De var hundre mil fra land, og de røde lysene var markører på våtdrakter. Ikke alle der ute hadde en slik på, mange hadde bare hoppet i Atlanterhavet i arbeidsklær eller pysj, med eller uten redningsvest. Nå bakset de for livet.

Ropene etter hjelp kunne høres mellom bølgesprut og drønn. Det var grove mannsstemmer og lysere guttestemmer. Når de kom nær nok, kunne Leif se øyne fylt av desperat håp. Noen strakte hendene hjelpeløst mot dem. Om de torpederte unngikk «Senta»s baug, var det risiko for at de ble hakket opp av propellen.

Alle om bord visste at det like gjerne kunne vært de som lå der, men å legge kursen brått om i håp om å spare dem som kjempet for livet i sjøen, var livsfarlig. Risikoen for å kollidere med et av de andre skipene i konvoien var for stor. Nesten like ille var det om de kom bort fra den. Alene var skipet mer sårbart. Konvoien var avhengig av jevn fart, og et skip som bremsset opp, kunne skape kaos. Avstanden til neste båt forut og akterut skulle være 80 meter, det var kortere til dem som gikk på rekke på hver side.

«Senta» hadde uansett ikke lov til å stoppe og plukke opp de som kjempet i bølgene. Å ta opp folk fra sjøen var jobben til redningsbåten som kom bakerst, om det var noen igjen å redde innen den nådde fram. Sjøfolkene kalte redningsbåtene for «likpellere».

Leif seilte forbi, men skrikene ble igjen i hodet hans.

Eskortefartøylene som var med konvoien, hadde heist svart flagg. Det betydde at dypvannsbomber ble sluppet. Motangrepet skremte ubåtene unna, og en sjelden gang ble en av dem truffet. Når bombene detonerte, ble vannmasser presset oppover i noe som endte i et svulmende tårn på overflaten. Var mennene i havet uheldige, ble de slengt til topps av de voldsomme kreftene. Der danset de i et djevelsk øyeblikk, i verste fall med spjæret mage på grunn av trykket, før de forsvant i oljesøl, vrakrester og bølgeskum. Andre ble sugd ned i en våt avgrunn når akterenden på fartøyet deres løftet seg mot himmelen i et siste rallende farvel.

Angrepet var heller ikke over. Leif speidet etter hvite, fresende boblestriper, noe som ville gi dem noen sekunders forvarsel før torpedoen trengte inn i skipssiden. Han var matros, og derfor kunne det hende at han rakk livbåten. Leif var glad for at hans to år som fyrbøter og donkeyman, en maskinromarbeider, var over. For dem som nå var der nede, ville et forvarsel ikke spille noen rolle. Ingen av dem ville rekke opp på dekk til livbåtene uansett. Om de overlevde eksplosjonen, ville de være sjanseløse i vannmassene som kom til å flomme inn.

Alt de hadde å forsvare seg med om bord på «Senta», var to Krag Jørgensen-rifler og 30–40 skudd som kapteinen hadde fått utdelt før de la ut. Nye skip i konvoien ble truffet av torpedoer eller av bomber fra Stuka-flyene som nå svermet over dem. Båter lastet med petroleum og ammunisjon til den allierte krigsmaskinen eksploderte i enorme ildkuler. Menn som kastet seg i havet, ble innhentet av brennende olje. De brant til døde før de rakk å drukne.

Leif så menn som prøvde å rømme oppover mastene. De var sjanseløse; ilden innhentet dem der også. Skip med annen last kunne bruke lang nok tid på å synke til at livbåter kom på havet. Fikk sjøfolkene karet seg om bord i en av dem, kunne det i verste fall bety seigpining over uker før skipbrudne enten døde eller ble funnet. Redningsutstyret var dårlig, og livbåtene var ikke utstyrt med vann og fiskeutstyr.

Etter en drøy halvtime var det over for denne gangen. Da morgenen kom, kunne de telle opp antall skip som var borte. Ingen om bord hadde sovet etter angrepet kvelden før, og knapt noen kom til å gjøre det før de var over Atlanteren.

De lå i gummidrakt i køya i mørket mens de holdt i redningsvesten. Selv en 15 watts lyspære kunne ses langt unna om natta. De ville ikke være blink. Noen lå på dørken for å forkorte tiden det tok å løpe ut. Hvert sekund talte hvis det store smellet kom. Andre satt fortsatt bare og stirret, eller de gikk hvileløst rundt, selv om det ikke var noe sted å gå. Det var som å leve i en likkiste. Knappt noen orket tanken på mat.

Leif rykket til ved den minste lyd. Kroppen var i alarmberedskap. Han skulle aldri klare å slå alarmen av igjen. Leif var 22 år og hadde sovet sin siste hele natt i livet.

Ingen skulle i ettertid få vite om en av Leifs mange turer fram og tilbake over Atlanteren artet seg akkurat slik. Men han opplevde alt dette og hadde flere krysninger som lignet. Resten av livet skulle han bare gi drypp av krigsopplevelsene til andre. Men over 20 år senere berettet han inngående til forfatter Per Hansson om det han hadde vært med på. Leifs vitnemål utgjorde hoveddelen av historien i den blodige og angstfylte romanen *Hver tiende mann måtte dø* (1967), om helvetet krigsseilerne levde i. Leif skrev i sitt etterord: «Jeg har lest Per Hanssons bok i manuskript og kan forsikre at den forteller sannheten.»

«Senta» var en av de angrepne båtene fra konvoien som nådde Halifax i Canada. Her mønstret Leif av. Skipet dro ut i ny konvoi, som ble angrepet av en tysk U-221 ubåt, som var sendt ut fra en base i Kristiansand. Det skjedde i et forferdelig vær i grålysningen 13. oktober 1942. «Senta» ble truffet av en torpedo og sank til bunns med lasten av stål og Leifs kamerater, 35 mann i alt. I samme slag ble ytterligere seks båter av forskjellig nasjonalitet senket. 184 sjøfolk

HVER TIENDE MANN MÅTTE DØ

døde den dagen. Noen druknet, noen ble sprengt i filler, noen ble kokt i vannet fra eksploderende dampkjeler, noen frøs sakte til døde i havet. Alle ga livet for et fritt hjemland – og en sparsom hyre.

Aldri har så mange hatt så få å takke for så mye

TIRSDAG 9. APRIL 1940 var Leif i Trinidad like nord for Venezuela. Båten han mønstret på da han forlot Else, D/S «Havmøy», var klar for avreise tilbake til Norge da skipperen kalte mannskapet på dekk.

– I dag er Norge i krig med Tyskland, og hjemlandet vårt er blitt okkupert av Hitlers soldater, sa han.

Alle på dekk ble satt ut. Leif tenkte umiddelbart på dem hjemme. Var det kamper i Norge? Hans første innskytelse var å komme seg hjem og slåss. Nordmenn på sjøen hadde allerede et nærmere forhold til krigen enn dem på land. 58 norske skip var blitt senket siden krigsutbruddet 1. september året før. 377 nordmenn var drept på sjøen allerede.

Tyskerne tok umiddelbart kontroll over skip i norske og tyskkontrollerte havner. Det skulle også prege livet til de sjøfolkene som tilfeldigvis befant seg der. 10. april ga kuppemaker Vidkun Quisling også alle 1024 norske skip på verdenshavene beskjed om å gå til tysk-kontrollert eller nøytral havn. Britene sendte raskt en motmelding om at Quisling løp tyskernes ærend og oppfordret dem til å søke en alliert havn. Kapteinen på «Havmøy» spurte mannskapet hva de syntes. Ikke én av dem ville gjøre som landsforræderen befalte. Senere samme dag kom det også beskjed fra den demokratisk valgte norske regjeringen:

– Gå til nærmeste britiske eller allierte havn!

Telegrafisten satte seg ned og lyttet ved skipsradioen. Tyskerne hadde tatt Oslo, og kongen og regjeringen var på flukt. Senere fanget han opp en melding om krigshandlinger i Hortens havn. Leif ble svært urolig. Hva skjedde i hjembyen? Og hvordan gikk det med foreldrene, søsteren og Else?

«Havmøy» ankom Mobile, Alabama, 13. mai 1940. Der mønstret han av og dro videre til New Orleans, 24 mil unna.

Lille Norges handelsflåte var enorm, halvparten så stor som den amerikanske, og USA hadde 50 ganger flere innbyggere. Båtene var eid av omtrent 500 redere. Den norske regjeringen forsto at skipene og sjøfolkene om bord kunne bli avgjørende for krigen, og 22. april vedtok regjeringen i statsråd fra skjulestedet på Stuguflåten skysstasjon i Romsdalen å etablere et norsk statsrederi. Alle norske skip ble rekvirert.

Norwegian Shipping and Trade Mission ble verdens største rederi, siden kjent som Nortraship. Da skipsfartsdirektør Øivind Lorentzen, som var øverste sjef, kom til London 25. april, var organisasjonen allerede etablert. I 144 Leadenhall Street i London satt det menn i dress og uniform og holdt telling med tapene i konvoiene.

I den mest kritiske fasen i 1941 fraktet norske skip 50 prosent av flybensinen til britiske kampfly. Også ammunisjon og forsyninger som medisiner og mat måtte fram. Den norske stat bygget seg opp en formue. Norge tok seg godt betalt for å ofre skip og sjøfolk.

Leif visste at han ikke kunne bli i New Orleans. Amerikanske immigrasjonsmyndigheter aksepterte ikke en utenlandsk sjømann på land særlig lenge, og etter noen dager måtte han ta hyre på Haugesund-båten D/S «Ada» som fyrbøter. Det var en 20 år gammel dampbåt som han selv senere skulle betegne som «en gammel holk». Den la ut 3. juni. Turen gikk tilbake til Trinidad, og resten av 1940 seilte skipet i Karibia og til Sør-Amerika. Det var en ganske fredelig tid. Amerikansk farvann var ikke dratt inn i krigen ennå.

Men da «Ada» seilte ut fra Halifax i januar 1941, var det med 19

skip i konvoi. Ledeskipet var M/S «Borgestad» av Porsgrunn med 31 mann om bord. En 4-tommers kanon i båtens baug var alt konvoien hadde å forsvare seg med. Om morgenen 12. februar ble de oppdaget av den tyske krysseren «Admiral Hipper». Kaptein Lars Grotnæss og besetningen hans på ledeskipet brøt raskt ut av konvoien og skjøt med sin ene kanon. De må ha visst at de var sjanseløse, og hensikten var å gi de andre skipene mulighet til å komme seg unna. Tyskerne sendte den 47-årige kapteinen og hans 30 mann til bunns. Leif var aldri senere i tvil om at deres offer reddet ham og alle de andre.

Dampskipet D/S «Ada» ankom etter hvert Parrsboro i Canada. Leif var der i to uker, og det kan ha vært da han traff Geraldine Jeannette Phinney. Leif var 22 år og fullstendig avskåret fra foreldrene og Else, som snart tilhørte en fjern og fredelig fortid. Geraldine var 19 år, og de to giftet seg 16. mars 1942 i nettopp Parrsboro, som var hjembyen hennes. Den lå omtrent tre timers biltur fra den norske basen i Halifax. Hun tok etternavnet Heamistead. Dette ekteskapet var ikke noe Leif snakket om senere i livet.

Da de to friukene var over, la båten hans ut fra Halifax igjen. Det var 7. september 1941, og 70 skip samlet seg i en konvoi utenfor det amerikanske kontinentet. Bare 14 av dem var fortsatt flytende da konvoien splittet opp igjen utenfor London.

Under konvoiangrep hendte det at Leif og resten av «Ada»s besetning kastet ut tau langs skroget i håp om at noen av dem som kavet rundt i havet, skulle klare å ta tak. Med numne hender og svinnende krefter var det ikke realistisk at noen skulle klare det. Men det lå en slags trøst i å ha prøvd. 47 prosent av den norske handelsflåten – 729 skip – gikk ned i årene 1939–1945, ifølge Arkivet i Kristiansand. 953 utlendinger og 3734 norske sjøfolk forsvant med dem. 110 av de omkomne var under 18 år, blant dem to jenter på 16 år. Inkludert Marinen var det 4500 norske menneskeliv som gikk tapt til sjøs før freden var sikret.

De som overlevde, ble i større eller mindre grad merket for livet.

«Ada» lastet og losset i havner i Brasil, Sør-Afrika og USA – samt ved Suez, dit båtene fraktet ammunisjon til bruk mot generalfeltmarskalk Erwin Rommels ørkenkrig i Nord-Afrika. Skipet seilte både alene og i konvoier.

Leif sto ofte ved skipsrekka og speidet etter periskopet på tyske ubåter, det ene lille tegnet på at de kunne være oppdaget og i fare. Det var et trøkk å leve under. De fikk en ny kokk om bord i New Orleans. Leif pratet lenge med ham like etter at de kastet loss og slo fast at det var en svært trivelig mann. Kort tid senere sto Leif på fyrdørken da skipet plutselig slo full fart akterover. Det viste seg at den hyggelige kokken hadde kastet seg over rekka. Han orket ikke nok en seilas med angst for torpedoer. «Ada» snudde, men de fant ham ikke igjen.

For Leif var det verre med den 18 år gamle matrosen som stresset rundt mens han leste Bibelen. Leif hadde kjent ham en stund. De lå ved kai og lastet sukker på Cuba. Først trodde alle at han tullet, men snart forsto de at han hadde klikket. De byttet på å passe på ham, men da han som hadde vaktøkta, hentet seg en kaffe, forsvant gutten. Hele mannskapet lette. Hadde han stukket i land?

Plutselig så Leif at det lå et spett tvers over en luke i forpiggen. Et tau var knyttet på midten. Matrosen hadde stablet opp to malingspann, klatret oppå, lagt løkka rundt halsen og sparket pannene unna. Luka var for trang til at de kom seg ned til ham, så de tok tak i hver sin ende av spettet og dro gutten opp til de fikk tak i skuldrene. Det var for sent. Tenåringen hadde funnet fred for angsten. Bildet av den dinglede vennen skulle besøke Leif om nettene resten av livet.

Leif var sliten da han mønstret av «Ada» i november 1941 i Oban på den skotske vestkysten. Han hadde vært 19 måneder om bord og lengtet etter å ha landjord under beina noen dager. Men Nortraships mønstringskontor sendte ham umiddelbart over landet til Newcastle, der han 1. desember gikk om bord i D/S «Ingerfire». Det var en betraktelig større båt enn «Ada». Etter lossing og lasting bar det ut i konvoi igjen.

Samme år holdt admiral Emory S. Land, formann for den maritime kommisjon i USA, en tale til norske sjøfolk:

– Jeg tror det var et britisk tidsskrift som sa at den norske handelsflåten var like meget verd for de alliertes sak som én million soldater. Vel, jeg prøver å si at dette ikke er noen overdrivelse: Dere er verd meget mer enn én million mann.

Leif forlot D/S «Ingerfire» i Halifax 15. februar 1942. Tre dager senere ble han tvunget ut på sjøen enda en gang – og denne gangen var det på D/S «Senta». Da han mønstret av samme sted et halvt år senere, hadde han overlevd seks turer fram og tilbake over Atlanteren.

Leif hadde knapt hatt fri siden han forlot New Orleans mer enn to og et halvt år tidligere. Han hadde sendt et brev til marinebasen Camp Norway, som lå i samme kanadiske provins som Halifax i, Nova Scotia. Den var bygget opp etter at hele den norske hvalflåten søkte dit etter krigsutbruddet. 6300 nordmenn befant seg da om bord på norske og utenlandske kokerier eller hvalbåter. Skipene ble bygget om til krigstjeneste.

I brevet ba Leif om å få skytterkurs slik at han kunne få uniform. Det «ville spare mig selv for en god del utgifter til sivilklær», skrev han.

Leif fikk godkjenning fra Nortraship, besto legeundersøkelsen og fikk opplæring på kanon. Han lærte også å skyte med revolver, rifle og maskingevær. «Meget dyktig», ble det skrevet på tjenestekortet hans. Under oppholdet håndhilste han på kronprins Olav, noe som gjentok seg i New York året etter.

Leif fikk faktisk også tre ukers ferie hjemme hos Geraldine fra 19. september til 10. oktober 1942. Det var den lengste pausen han hadde under krigen.

Den 26. november 1942, tre år etter at han forlot Horten og Else, åpnet den ferske skytteren Leif Heimstad døra til den nye lugaren sin om bord på M/S «Talisman», et moderne skip, som skulle bli hans

flytende hjem i to år og to måneder. Båten var så rask at den klarte seg utenfor konvoi. Målet for første tur var Matadi i Kongo. Det skulle bli mange turer fram og tilbake mellom New York og afrikanske destinasjoner.

I Atlanteren, da de var ett døgn fra London, ble de utsatt for et angrep. Leif ble truffet av en kanonrekyl på venstre side av hodet og gikk umiddelbart i dekket. Han våknet til liv 12 timer senere. Halvannet døgn etter sto han igjen på vakt, svaiende av svimmelhet og kvalme. Slik var det i mange uker. Resten av livet skulle det bli vanskelig å sove på venstre side, og han skulle ofte våkne med dundrende hodepine.

Den afrikanske sola var steikende, mens forholdet til Geraldine kjølnet. De kunne ikke treffes uansett, og Leif ba i et brev general-konsulatet i New York om hjelp med å inngå skilsmisse. Derfra fikk han beskjed om at han uansett måtte «betale familietrekk» til det var i orden. Geraldine fikk tilsendt mellom 20 og 50 dollar fra Leif hver måned. Det skulle ta noen år å få ordnet det hele. Krigen var tross alt viktigere.

Når de ikke jobbet om bord, satt mannskapet tilsynelatende rolig i messa eller «slappet av» i lugaren. Da gjaldt det å dekke over egen dødsangst. Å slippe den ut ville gjøre tilværelsen verre for de andre, selv om ingen gjorde narr av menn som skrek og kavet i søvne. Han ventet alle på torpedoen, men ofte var det noe annet som rammet dem: sammenbruddet. Det hendte at en byssegutt, en båtsmann, en tømmermann eller en styrmann plutselig begynte å riste.

Sorgen over døde kamerater la seg oppå Leifs egen dødsangst. Han opplevde flere ganger å redde liv også. En gang kom «Talisman» over to livbåter med britisk skipsmannskap. En offiser i den nærmeste skrek at ubåten som hadde senket dem, fortsatt var der.

– Jeg forlater ingen sjømann i sjøen, svarte kaptein Johannes Dannevig Woxholdt.

De fikk berget mennene fra livbåtene. Så oppdaget de ubåten. Oppå den sto kapteinen og maskinsjefen fra den havarerte britiske

båten. Da «Talisman» nærmet seg, dykket plutselig ubåten. De to hoppet i havet og ble plukket opp, før «Talisman» dro fra stedet på full speed. Den tyske ubåtens passivitet skyldtes enten at den var tom for torpedoer, eller et sjeldent utslag av medmenneskelighet.

24. oktober 1943 la «Talisman» ut fra Lobito i det som i dag er Angola. Etter 18 timer gikk ubåtalarmen. Leif stilte seg bak sin 20 mm Oerlicon-kanon i akterenden og fyrte av mot et periskop. Magasinet på 120 skudd ble tømt. Mens han kjapt skiftet til et nytt, eksploderte ammunisjonen. Kruttslam og splinter traff ansikt og bryst. Leif var fullstendig blind. Noen tok tak i ham og dro ham ned til styrmannen, som vasket av det verste. Leif husket siden ikke noe fra de første 36 timene etter smellet. Synet kom heldigvis tilbake etter fire dager, men splintene måtte han gå med til en lege dro dem ut med magnet i New York en måned senere. De fleste av dem i hvert fall.

Som skytter var Leif under Sjøforsvarets kommando. Kaptein Woxholdt fikk i november et brev derfra. Der sto det at Leif skulle utnevnes til «midlertidig ledende dekksmann» på «Talisman». Han rakk knapt å nyte den nye statusen, for etter at de i jula 1944 seilte fra Takoradi på Gullkysten, nå kjent som Ghana, ble han malariasyk. Svimeslått av feber forlot han «Talisman» da de ankom New York. I tillegg var han mentalt utslitt av angst og søvnløshet. Det tæret også på at han ikke ante hvordan det sto til med dem hjemme. Han lå alvorlig syk hos Norwegian Public Health Service i Moore Street i Brooklyn. Det var over fire år siden han hadde hørt fra Horten.

Dette året, 1944, bidro Nortraship med 83 prosent av kapitalen den norske eksilregjeringen hadde å rutte med.

Norske myndigheter fratok sjøfolk pass og sertifikat straks de var i land i USA for å ha kontroll på dem. Det kunne jo være fristende å bli i et samfunn uten spor av krig, med landkrabber som tuslet fram og tilbake til vanlig jobb og hadde fritid etterpå.

Handelsflåten var avgjørende for den allierte krigføringen og måtte ha mannskap. Sjøfolk som gjemte seg, ble jaget som forbry-

tere i Storbritannia og USA og tvunget om bord til nye potensielle dødsseilaser. I motsetning til soldater var disse mennene ikke trent til krig. Eneste utvei var å bli sykemeldt, og selvskading ble en løsning for noen. Men legers jobb var å lappe skadde sammen og få dem ut på sjøen igjen.

Da D/S «Lektor Garbo» trengte en skytter til sin jomfrutur, var det derfor ingen nåde. Leif måtte ta jobben. 26. mars 1945 var det åpenbart at Hitler var i ferd med å tape. Men likevel fortsatte drepingen både på land og til havs. Igjen krysset Leif Atlanteren, og nå kjente han for alvor at nervene var blitt frynsete. Da han gikk vakt akterut, fikk han brått en sterk følelse av å bli dratt mot rekka og over bord. Vissheten om at ingen ville plukke ham opp, var som en klo i bryttet. Han hadde mareritt i våken tilstand. Han sto klistret til kanonen hele natta og sov ved livbåten om dagen. I land i Storbritannia så han hvordan kamerater styrtdrakk i dagevis som en slags sjokkbehandling mot sinnssykdom.

Den siste turen til krigen i Europa gikk til Antwerpen med 10 000 tonn ammunisjon. Den ble det knapt bruk for. «Lektor Garbo» var fire dager fra land på returen til New York da det kom melding om at Tyskland endelig var slått.

5. september 1945, tre uker etter at også Japan hadde kapitulert, gikk Leif igjen i land i New York. Han var da fullstendig nedkjørt. Men han hadde overlevd omtrent 2000 døgn på havet i krig. Leif hadde gjort mer enn de aller fleste nordmenn for å sikre alliert seier. Sjøfolk utenfor tysk kontroll var den eneste yrkesgruppa der alle deltok i motstandskampen.

Nå kunne han dra hjem. Ville livet endelig bli lett igjen?

– Dra til sjøs!

NOE AV DET første Leif hørte da han kom tilbake til Norge i februar 1946, var hvordan folk snakket om hvor fælt de hadde det under krigen. De hadde ofte ikke hatt annet enn potetlompe å spise. Han skulle gjerne byttet bort torpedoer mot potetlomper, men ingen orket å høre på en krigsseiler. Han var blakk. På arbeidskontoret var det mange på jakt etter arbeid. Leif ble vist døra:

– Jobb? All verdens rike! Du er jo sjømann. Dra til sjøs!

Men å reise på sjøen igjen var utenkelig for ham, slik det var for en god del av krigsseilerne. De ble syke bare ved tanken.

– Vi ventet ikke noen flaggborg, men vi skulle så gjerne hatt en jobb, sa Leif senere om hjemkomsten.

55 år etter freden karakteriserte han behandlingen krigsseilerne fikk da de kom hjem, som «bare ræva».

Samtidig var det et stort behov for politifolk. Landssvikere skulle arresteres, dømmes og passes på. Leif hadde militær opplæring, men bare et blick på legejournalen hans var nok til å drepe det håpet. Han fikk av og til jobb som drosjesjåfør. Det var alt.

Heldigvis hadde han Else. De trivdes sammen, men innimellom datt han ut. Da var han tilbake på dekk, på utkikk etter periskoper. Han sa ingenting om det, men Else merket at han forandret seg. Hun kom ikke gjennom til ham når han hadde det sånn. Andre ganger var den gamle, uimotståelige sjarmen der, men det var åpenbart at Leif

slet. Noen ganger hadde han svimmelhetsanfall. Han kjente kvalmen komme før røde prikker begynte å danse for øynene. Snart seilte rommet rundt, og det dunket og ringte i hodet. Så kastet han opp. Det varte et kvarter. Og dagen etter disse anfallene fikk han som regel dundrende hodepine.

Slik skulle han ha det resten av livet, med uker eller måneders mellomrom. Han kunne være oppfarende også. Humørsvingningene var store. Når hun var glad, ble han nesten sur. Else syntes at han var altfor bitter, og noen ganger tenkte hun at han var dum. Men hun tok vare på ham som best hun kunne.

– Jeg var fortsatt forelsket i det jeg kunne kjenne igjen, sa hun senere.

Både familie og venner advarte henne mot forholdet. Lillesøster Gerd mente at Else ville få et trygt og ordentlig liv om hun gikk tilbake til sindige Oddvar i stedet.

Men Else var glad i Leif. Hun visste at han var en tøffing, og alt dette nye, uforklarlige med ham hadde også en dragning. Hun likte spenning, men likevel ble hun skrekkslagen da hun i mars 1947 merket at hun var gravid. Hun var kommet inn på sykepleieskolen og hadde sett for seg en framtid i yrket. Men moren Anna var ikke i tvil: De måtte gifte seg. Også Else innså at det ikke var annet å gjøre, for på 1940-tallet var det å bli gravid som å bli spilt sjakk matt. Omtrent samtidig ble Leifs skilsmisse fra Geraldine formalisert.

Anna tok raskt regi på forberedelsene og fikk med seg Leifs søster Lillian, som syntes det var stas med bryllup. Moren ordnet innbydelsel, laget bordkort og flyttet inn på et mindre rom. Dermed overtok Else og Leif to rom og kjøkken, som var mye av leiligheten i Asylgata. Han malte og pusset opp, hun sydde lakener, dyner og puter. Søsteren Jenny hadde jobb og spanderte kjeler og annet utstyr. Leifs far ga dem en barnevogn, men ellers så de ikke mye til ham.

Else stilte seg inn på det livslange prosjektet et ekteskap er. Leif hadde de siste månedene jobbet på akkumulatorfabrikken, der de laget batterier. Det så ganske lyst ut, tross alt. Noen dager før bryl-

lupet 10. mai møtte hun og Leif en jevn gammel krigsseilerkompis. Det gikk ikke bra med ham. Han lurte på om han kunne få bo hos Leif litt.

- Jeg skal gifte meg, så det passer ikke.
- Ja, men jeg kan vel komme i bryllupet i hvert fall?
- Nei, det er bare losjefolk og fintfolk som kommer.

Å lage batterier var sølete og slitsomt, men de hadde inntekt. Dagen før bryllupet ble Leif innkalt til bedriftslegen. Det må ha kommet klage på at han ikke helt fungerte.

- Du kan nok ikke være her, sa legen.
- Leif ble satt ut. Han kjente gråten stange på.
- Jeg kan feie gulv. Hva som helst!

Svaret var nei. Han fikk en ukes lønn og beskjed om å gå på dagen. Den sviende avvisningen fra legen satt i kroppen hans lenge. Leger skulle bli motstandere i de neste tiårenes kamp for krigsseilernes rett til et anstendig liv.

Bryllupsforberedelsene gjorde at det ikke var tid til å tenke over situasjonen med en gang. Den dagen Else Andersen ble til Else Møller Heimstad i Horten kirke, trommet Anna og Leifs foreldre, Anders og Mimmi, sammen til en svær feiring med 100 gjester i selskapslokalet til Handelsstandens forening. I tillegg dukket en uventet gjest opp: krigsseileren som Else og Leif hadde møtt noen dager før. Han hadde bodd i skogen i mellomtiden. Leif var altfor bløthjertet til å kaste ham ut. Tvert imot, faktisk. Da han ble spurt om hvor mannen skulle sitte, svarte han:

- Han har vært krigsseiler og skal sitte sammen med bruden.

Mannen fikk det som ville vært plassen til Elses far om han hadde levd. Bryllupsmiddagen var alkoholfri. Det var ikke krigsseileren ved hennes side, men noen skandale ble det ikke. Også Leifs far snek seg ut i garderoben og nippet. 50-åringen hadde vært pensjonert fra jobben ved Marinens skipstilsyn på grunn av en ryggglidelse i et par år. Uansett var det avholdsfolket som skapte mest liv, og innimellom var det sanger på fargede ark. Den gule var fra Elses mor

og gikk på melodien til «Mellom bakkar og berg». Et av versene var slik:

Så flytter du jo rett over gangen,
tenk og tenk og ha deg så nær.
Ja, i alle, alle disse åra,
du, min Else, har vært meg så kjær.

Da festen var over, sto krigsseileren igjen. Leif så ingen annen utvei enn å ta ham med hjem. Else ble snytt for bryllupsnatta, og mannen ble boende hos dem i tre uker. Hun var enn så lenge lykkelig uvitende om at det var slik store deler av livet hennes skulle bli. Til slutt fikk de sendt gjesten til Oslo. Senere fikk han jobb om bord på «Stavangerfjord» og klarte seg forholdsvis bra.

Else var gravid og gift med en arbeidsledig krigsseiler som ikke fikk sove. Det hun ikke visste, var at det var mange kvinner i landet som hadde det som henne. Leif var i perioder ute av balanse. Han kunne stå opp midt på natta og forsvinne ut, mens hun lå bekymret igjen i sengeklær som var våte av svetten hans. Ute gikk han vonde drømmer av seg. På den måten fikk han bilder av kamerater som hang og dingle, hoppet over bord eller ble sprengt i filler, ut av hodet. I over fem år hadde Leif fryktet å lide en slik skjebne. Han hadde sluppet med skrekken, men skrekken slapp aldri ham. Utslitt kom han tilbake og var lei seg for å ha gjort henne fortvilet.

En gang han hadde vært hos faren og blitt full, fikk han delirium etter at han kom hjem. Medisinen han hadde fått av legen, «brommen», og alkohol var en dårlig kombinasjon sammen med tablettene han tok mot ettervirkningene av malaria. Else hadde vokst opp i et harmonisk hjem og hadde aldri sett noe lignende. Men Anna, som hadde viet mye av livet til å hjelpe folk med avrusning, tok episoden med stoisk ro. Hun fikk Leif til å puste roligere og komme til sans og samling. Han rørte knapt alkohol etter det.

Else koblet ikke Leifs oppførsel til krigsopplevelsene. Hvordan kunne hun det? Han fortalte ikke om konvoihelvetet og viftet bort oppkavede netter med at han bare hadde mareritt, selv når hun våknet av at han stanget hodet i veggen. Det var for å stoppe hylene fra kamerater i sjøen. Men Else skjønnte det ikke. Spurte hun, vendte han seg bort.

Mange syntes sjøfolk som Leif burde skjerpe seg. Det var ikke bruk for unnasluntrere når landet skulle gjenreises. Noen tenkte at sjøfolkene hadde vært heldige som hadde kost seg med damer og fest i varmere strøk mens nordmenn hjemme var kuet og truet av tyskerne. Sjøfolk som ikke var offiserer, hadde lav status fra før. Høy arbeidsløshet, torpedonerver og fyll løftet ikke akkurat anseelsen. At sjøfolk i sin beste alder sto og hang på gatehjørner, vekket forakt i mange. De som klarte seg bra, syntes ikke. Mange av dem som gjorde det, hadde et godt familienettverk, grei økonomi og en sterk kone.

Else traff en gammel venninne på gata, som sa noe som oppsummerte holdningen:

– All verden! Har du giftet deg med en krigsseiler? Jeg vet virkelig ikke om jeg skal gratulere eller kondolere.

Barnet som forsvant

DET VAR MANGE unge kvinner som oppdaget at mannen de giftet seg med etter krigen, stadig falt ned i svarte hull. Andre hadde fått en ødelagt ektemann hjem. Noen var blitt krigsenker og var avhengig av Nasjonalhjelpen, naboer og venner for å få det til å gå rundt.

En nabokvinne hadde stått med to barn og ventet på ektemannen som skulle komme hjem etter krigen. Da han kom, gikk han hånd i hånd med sin nye engelske kone rett forbi henne og barna. Hun hadde ikke fått noe forvarsel. Else ble helt ute av seg da hun fikk høre dette. Det skjedde med den norske regjeringens velsignelse. 15. april 1942 ble det vedtatt en lov som gjorde at Justisdepartementet i London kunne innvilge det de kalte en «administrativ skilsmisse», som betydde at ektefellen hjemme i Norge ikke behøvde å bli informert. Flere ventende kvinner fant ut etter krigen at ektemannen var gift på ny. En av dem var en venninne av Elses mor, Mary Wesenlund. Hun sto igjen alene med sønnen Rolv da hun fant ut at mannen hadde etablert seg med ny familie i Australia.

Men det var også sjømenn som kom hjem til tomt hus. Kvinnene deres hadde ikke orket å vente lenger, eller hadde funnet seg en ny fordi de trodde mannen var død. Noen krigsseilere valgte et liv i et annet land i bitterhet over mottakelsen i Norge, enten fra ektefelle, samfunn eller myndigheter.

Oppi alt dette tillot ikke Else seg å klage. Hun fortalte ingen, heller

ikke søstrene eller moren, om de nattlige episodene; i stedet dekket hun over Leifs problemer. Det lyktes sånn passe. Hun kunne høre tiskingen.

Else gjorde like fullt det hun kunne for å bygge seg en husmortilværelse. Favoritt-ukebladet var Urd, som hadde mange gode mattips. Hun tok seg også små bilpauser fra alt sammen. Else hadde tatt førerkort rett etter krigen, i likhet med de tre søstrene. Kjørelærer Rinde fra Holmestrand hadde vært raus. Da Else kjørte opp, ga hun for mye gass og føyk opp på fortauet i Torggata i Horten. To damer måtte hoppe unna.

– Jeg vet jo hva du kan, så du får ikke gjøre dette igjen, sa Rinde og godkjente oppkjøringen.

Else og Gerd delte på farens grå Opel. Skinnsetene var kalde, så de hadde ulltrekk. Else kjørte seg en tur nesten hver dag, og Leifs mor var veldig glad i å sitte på.

Leif tok de jobbene han kunne finne. Han var altnuligmann på en fraktesbåt mellom Oslo og Horten. Til slutt innså han at det ikke var noen annen mulighet enn å dra til sjøs igjen. Ved verftet ble KNM «Svalbard» bygget om til flyktningskip, og 17. mars 1947 gikk førstebåtsmann Leif Heimstad om bord. Skipet transporterte norske soldater til Tysklandsbrigaden.

Samtidig svulmet Elses mage. Lille Odd ble født 4. oktober 1947 på Mødreklinikken i Tønsberg, som var nærmeste mulighet etter at Marinens sykehus i Horten var blitt bombet under krigen.

Leif utsatte seg for nye prøvelser. Lastet med migranter seilte «Svalbard» fra Hamburg til Buenos Aires. Atlanterhavet var fritt for ubåter i 1948, men ikke i Leifs hode. Han turte ikke å gå til ripa og hadde nerver på bristepunktet under hele overfarten. Han kom seg tilbake til Europa igjen og ble med på en ny tur fra Hamburg til Sydney. Det gjorde det krystallklart for ham at han var sjanseløs på havet. Da han gikk i land hjemme 10. august, var livet som sjømann definitivt over.

Fem uker senere kom det en ny baby. Leif Eddie lyste opp Elses

liv. Leif skaffet seg en kurv som Odd kunne sitte i foran på sykkelstyret. Else var like redd som Leif var uredd. Endelig var det noe som var lett og morsomt. Snart skulle det bli Leif Eddies tur til å sitte foran.

11. november 1948 begynte som en vanlig torsdag hjemme i Asylgata. Else skiftet på to måneder gamle Leif Eddie. Det var så fint at han hadde begynt å smile. Hun ble imidlertid bekymret da hun så avføringen hans. Det så ut som diaré. Var det blod hun så? Babyen virket jo frisk ellers, men hun ringte en lege for sikkerhets skyld. Han kom snart, undersøkte barnet og tok fram en sprøyte. Det kan ha vært den nye vidundermedisinen penicillin. Like etter fikk gutten kramper. Så sluttet han å puste. Legen fikk et fordreid uttrykk i ansiktet og fortalte at han hadde feildosert.

– Gutten er død, og det er min skyld. Vil du anmelde meg?

Else skjønnte ingenting. Hun ble lamslått. Der og da mistet hun en bit av seg selv. Moren hennes kom til og overtok Leif Eddie. Else hadde ikke ork til å anmelde. Alt handlet om å trekke pusten, om å overleve. Den natta fikk hun et takykardi-anfall: Hjertet slo helt vilt. Den uoverstigelige, vonde følelsen skulle aldri helt slippe taket igjen.

Kista var som en liten seng. Over Leif Eddie, som lå uskyldsren og unaturlig stille, la Else et lyseblått silketeppe. Hun hadde sydd pute og dyne til ham. Else og Leif gjorde alt så fint de kunne, og det kom mange blomster til begravelsen. Sogneprest Arne Berg, som selv hadde vært krigsseiler, forrettet, sang salmer og trøstet så godt han kunne. Alt var flott, bortsett fra det meningsløse: at en 24-årig mor begravet sitt barn. Rolf Zachariassen, som Else hadde vært barnevakt for, var blitt sju år og merket at det var en ubeskrivelig tung stemning i huset.

Leif og Else snakket ikke om Leif Eddie i årene etterpå. Det var for fælt. De valgte krigsseiler-strategien: fortrenge og håpe at det går over. Late som ingenting. Else snakket aldri med legen igjen. De

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

unge foreldrene ryddet vekk alt som minnet om Leif Eddie, inkludert det siste bildet, der han lå livfull i Leifs fang. Håpet var at smertene skulle forsvinne på den måten.

Men i stedet var de nå blitt to som slet med å sove.

Lønna som ble til fond

MENS LEIF KJENTE sola steike i Karibia sommeren 1940, var det forhandlinger i London som i stor grad angikk ham. Nortraship, rederiet som var drevet av den norske eksilregjeringen, og som besto av den samlede norske handelsflåten, gikk vekk fra en avtale om krigsrisikotillegg som alle norske sjøfolk hadde fått fra 20. september 1939. Den ga 9 kroner ekstra per døgn i fjerne farvann, 18 kroner i en mellomsone og 24 kroner rundt De britiske øyer, der det var størst risiko for å bli senket. Av frykt for uro og misunnelse blant egne sjøfolk, noen av dem seilte på norske båter, hadde Storbritannia presset på for at norske sjømenn ikke skulle få utbetalt mer enn briter.

Fra 1. juli 1940 ble de norske lønningene dermed redusert. Skipsfartsdirektør Øivind Lorentzen klarte å overbevise britene om at dette måtte kompenseres, og fra samme dato betalte det britiske Ministry of Shipping inn mellomlegget på en særskilt konto hos Nortraship. Organisasjonene til skipsførerne, styrmennene, maskinistene og sjømennene gikk med på dette. Sjøfolkene selv fikk imidlertid ikke vite noe. «[A]v hensyn til vår mest energiske og ubrutte krigsinnsats på alle felter, bør fondet fortsatt være en 'Hemmelighet'», skrev fagforeningslederne i et brev til Det kongelige skipsfartsdepartementet tre år senere. Samtidig slo de ettertrykkelig fast dette: «Hele fondets kapital, hvad den enn måtte bli, når det endelige oppgjør foreligger, er faktisk tilbakeholdte lønninger på sjøfolkenes konto.»

Så veldig hemmelig var fondet egentlig ikke. Nortraship sendte, for eksempel, telegrammer til en rekke kapteiner med beskjed om at sjøfolkene skulle informeres om at deler av hyrene deres ble brukt til å opparbeide et fond som etter krigen skulle utbetales til sjøfolkene selv eller deres etterlatte. Det ble oppfattet som en form for tvungen sparing.

På denne tiden var krigsseilernes innsats av helt avgjørende betydning.

– Hadde det ikke vært for den norske handelsflåte, kunne vi like gjerne ha bedt Hitler om hans betingelser, sa den britiske admiralen C. Dickens i en tale i BBC i begynnelsen av 1941.

Samme år ga Storbritannia Norge rett til å opprette sjøfartsdomstoler i flere britiske havnebyer. I protest mot lønnskuttet i 1940 og manglende bevæpning av skipene gikk mannskapet på noen skip til streik. Aksjonene førte til et ønske fra myndighetene om sterkere kontroll. Sjøfolkene hadde plikt til å seile, og det var behov for å straffe manglende oppmøte, forsentkomming, fyll og trassig oppførsel.

Etter at USA ble med i krigen 7. desember 1941, ble norske sjøfolk med ulovlig opphold i USA tatt av immigrasjonsmyndighetene og internert på Ellis Island like utenfor New York. Der fikk de valget mellom å bli sendt til en domstol i Storbritannia eller å mønstre på et norsk skip. Ifølge historiker Bjørn Tore Rosendahl fikk 390 nordmenn fengselsstraffer. Noen ble straffet videre etter krigen med yrkesforbud.

«Husker en reisegutt [xx], han kom på svartelista etter krigen, å var på nerveklammer å gud vet vad, men han klarte aldri å bli meneske igjen, jeg seilte sammen med han under krigen alle tider sjømann, men han var vrak da jeg kom hjem, [...] di fant ham mittvinters i slots parken froset ihjel», skrev en krigsseiler i et brev til Leif 29. januar 1977. Mannen han fortalte om, overlevde tre torpederinger, men ikke freden. Under krigen sa kong Haakon at krigsseilernes innsats aldri skulle bli glemt. Noen og tjue år senere frøs denne krigsseileren i hjel noen meter fra Slottet.

Mannskap på åtte skip sendte 18. oktober 1945 et brev til Det Kongelige Norske Skipsfartsdepartement: «Nu da krigen er over og de Norske redere igjen har overtatt sine båter, anser vi tiden for å være inne til å gjøre krav på disse penger som vi ved et iherdig slit og med fare for vårt liv har tjent under krigen. Departementet må være opmerksom på at de midler som Fondet er i besittelse av er en del av våre lønninger som er holdt tilbake ...»

Mange krigsseilere mente, som disse, at pengene som de hadde tvangsspart på Nortraships konto, rettmessig var deres egne. Nå ville de ha dem utbetalt.

Norske redere fikk oppgjør for tap gjennom Den Norske Krigsforsikring for Skib og Statens varekrigsforsikring og kom økonomisk godt ut av krigen. Men unge menn som var blitt tvunget til krigstjeneste i opptil seks år, en tid som normalt skulle vært brukt til utdanning, yrkesvalg og til å stifte familie, fikk ingenting. Nortraship seilte inn 818 millioner 1945-kroner til den norske statskassa, noe som var et vesentlig bidrag til oppbyggingen av landet etter krigen.

I juli 1945 vedtok regjeringen å gi krigsskadde politiske fanger en ekstra erstatning i tillegg til retten til krigspensjon. Krigsseilerne fikk ingen av delene. Mange sjøgutter hadde bare folkeskolen. Det var langt flere velutdannede og ressurssterke folk blant motstandsfolkene og konsentrasjonsleirfangene, og de var godt i gang med å forme historien om krigen. Den handlet mer om gutta på skauen enn om menneskene på havet. Krigsseilerne så ikke på seg selv som helter. Det gjorde ingen andre heller. Krigsseilerne sto til og med bakerst i boligkøen fordi de ikke hadde hatt bostedsadresse i Norge de siste årene. De fikk ikke rasjonaliseringskort som andre nordmenn av samme grunn: De hadde ikke hjemstandsrett fordi de ikke hadde bodd i Norge.

Hver tredje krigsseiler var gift da krigen brøt ut. Da krigsenker fikk etterbetalt mannens lønn etter krigen, ble feriepengene trukket fra. «Da Deres mann døde før krigen var slutt, tilkommer det Dem dessverre ikke ferielønn», sto det i standardsvaret fra Innskudds- og Trekk-kontoret. Slik var reglene.

Leif kjørte i 1947 til Oslo for å hente Nortraship-pengene han hadde til gode. På et kontor i Oslo ble han møtt med hoderysting og humring. Han følte seg ydmyket. Året etter bestemte Stortinget at pengene fra sjøfolkenes hyre skulle beholdes i fondet.

Fjorten representanter stemte året etter for at krigsseilerne skulle få pengene utbetalt: ti fra Norges Kommunistiske Parti og fire fra Høyre. En av de siste, Claudia Olsen, som ble en viktig alliert for Else og Leif senere, bemerket at ikke en eneste aktiv sjømann så langt hadde sittet i Fondskomiteen. Behandlingen sammenfalt med statsminister Einar Gerhardsens tale på Kråkerøy der han manet til kamp mot kommunistene. «Høyreavisene i Vestfold har stillet seg til tjeneste i den demagogiske agitasjon som kommunistene har reist», skrev Arbeiderbladet den dagen saken ble behandlet. Kommunistbeskyldningene ble hengende lenge ved krigsseilernes talsmenn.

Nortraships Sjømannsfond besto da av omtrent 44 millioner kroner, anslagsvis 1,2 milliarder i dag. Politikernes avgjørelse provoserte en kjerne av ressurssterke krigsseilere til å gå til søksmål mot staten. 25. november 1951 ble Norges krigsseilerforbund dannet. Saken gikk helt til Høyesterett, hvor de tapte i 1954, og forbundet ble oppløst.

– Vi som hadde seiret i «slaget om Atlanterhavet», måtte hjem for å møte det store nederlaget. De gylne løfter var intet verdt. De lange taler med oppmuntring og ros hadde ingen mening lenger. Og da Høyesterett sa sin dom i Nortraship-saken, ga den oss et mer sviende nederlag enn noen tyske fly, ubåter og miner hadde maktet, sa krigsseiler Evald Andersen Ness fra Greåker til Dagbladet ti år senere.

Leif var en av mange krigsseilere som ikke hadde overskudd til å organisere seg eller ta aktivt del i kampen. De fleste hadde mer enn nok med seg selv og å stable et liv på beina. Men avgjørelsen sank tungt inn i mange og skapte grobunn for mistro og bitterhet mot norske myndigheter. For noen ble den følelsen sittende livet ut.

– Det var ydmykelse på ydmykelse. Skulle nesten tro vi var på feil

side under krigen, sa krigsseiler Ingvald Wahl i dokumentarfilmen «Krigsseilerne – med æren i behold» fra 2008.

Millioner fra Sjøfolkenes Nortraship-fond ble brukt til rekonvalesenthjem for sjøfolk og opprettelse av hjelpefond hvor syke og ubemidlede krigsseilere, og også krigsenker, kunne søke støtte. Det var selvsagt fint å ha den muligheten, men flere enker opplevde det nedverdiggende å be om hjelp fra et fond med penger som ekte-mannen hadde vært med å seile inn. Det var på en måte sine egne penger de søkte om å få utbetalt. Dessuten kunne de spørre etter penger til klær og sko til barna – for så å bare få til sko. Else skulle senere komme i kontakt med en rekke kvinner som hadde kjent på det som en svært vond og ydmykende opplevelse. Det var også en annen urimelighet ved ordningen: «Midlene til dette ble tatt fra det tvangsoppsparte hemmelige fondet, mens andre av landets borgere fikk slike ytelser gjennom trygdekasser og offentlige sykehus», skrev formann i Sosialistisk Folkeparti, Finn Gustavsen, i et avisinnlegg i 1971.

Norges høyest dekorerte krigsseiler var en kvinne. Margit Johnsen ble blant annet tildelt æresbevisningen Member of the British Empire.

– I dag spør jeg forresten ofte meg selv om hva jeg har igjen for det. Jeg sitter ribbet tilbake, nervene står på høykant. Jeg tåler nesten ikke å se sjøen, jeg orker ikke synet av noen krigsfilm, sa hun til avisa Dagen. – Og jeg er ikke så lite bitter på alle dem som unndro seg sine plikter den gang, eller som gikk i tyskernes ærend og profiterte på det. I dag sitter de der, godt situerte, med gode nerver, mens vi sjøfolka stadig må kjempe for vår selvfølkelige rett.

Dette var i 1971, og da hadde krigsseilerne fortsatt ikke fått noe erstatning for risikotillegget som ble tatt fra dem. Norges krigsseilerforbund ble igjen dannet for å jobbe for å få pengene utbetalt.

Margit Johnsen var en av minst 128 norske kvinner som var krigsseilere. Flere av dem var blitt drept. Hun reiste ut som salongpike

i 1939 på en seks måneders tur for å oppfylle en drøm om å danse rumba på Cuba. Da hun var 27 år gammel, 19. juni 1940, ble båten hun var på, M/S «Tudor», torpedert i Biscayabukta nordvest for Spania med 3800 tonn stål i lasten. Hun kom seg i en livbåt.

Etter det meldte hun seg frivillig til den såkalte helvetes-konvoien mellom Alexandria i Egypt og Valletta på Malta. Befolkningen der var avhengig av forsyninger samtidig som øya var en viktig brikke i ørkenkrigen i Nord-Afrika. Konvoiruta var spesielt angrepsutsatt. I mars 1942 ba kaptein Albert Tofte henne mønstre av i Alexandria, fordi skipet hans, M/T «Talbot», skulle på en svært risikofylt seilas. Hun var eneste kvinne om bord, og skipet var lastet med ammunisjon.

– Hvis mine gutter skal dø, vil jeg være der sammen med dem. Det kan ikke være vanskeligere for meg å dø enn for dem, svarte hun.

Fire handelsskip seilte ut, og to unngikk å bli senket av italienske og tyske fly. Ett av dem var «Talbot», men båten ble bombet og satt i brann ved havn i Malta.

Margit Johnsen ble ikke fysisk skadet, og hun besøkte utallige havner verden over, krysset Atlanterhavet mange ganger og fortsatte å seile til krigens slutt på fire andre skip. Hun kom ikke hjem igjen før på tampen av 1945 og følte seg hundset mange år etter krigen.

Da krigstiåret ble tilbakelagt og 1950-tallet meldte seg uskyldsent og ubesudlet, hadde ikke Leif overskudd til å formulere noen tanker om krigsseilernes situasjon. Han snakket heller ikke med noen om sine egne traumer og problemene de førte med seg.

Else og han hadde nok med å klare hverdagen.

Nesten som en vanlig familie

LIVET SNUBLET VIDERE hos familien Heimstad. Ti måneder etter lillegutts begravelse ble Tom Eddie født. Mellomnavnet var blitt ledig.

Else og Leif var avhengig av pengehjelp fra hennes mor, Anna. Leif slet fortsatt med å få jobb, og det gikk på æren løs. Det sved at Stortinget hadde bestemt at risikotillegget han vitterlig hadde opptjent under de forferdeligste forhold, ikke skulle utbetales. Leif kjente et stikk av bitterhet, men var sikker på at fornuften ville vinne, at uretten ville bli omgjort, og at han ville få pengene han hadde stående i Nortraship-fondet. Anders, faren hans, delte ikke optimismen. Han hadde sett dette før.

– Du kan bare glemme det, Leif. Jeg fikk ikke så mye som fem øre av Kølafondet etter den første krigen, og du får nok ikke noe denne gangen, du heller, sa han.

Ubåtenes inntreden på slutten av første verdenskrig førte til mangedobling av kullfrakt-ratene den gangen. Det ble brått mye farligere å seile, og noe av overskuddet ble satt inn i et fond som ved krigens slutt var på 25 millioner 1918-kroner. Leifs torpedoskadde far hadde ment at han hadde krav på sin lille andel av dette, men også den gang kom Stortinget til noe annet. Pengene ble beholdt i fond eller avsatt til felles sjømannsformål, som det het. Over 100 år senere eksisterer Kølafondet fortsatt.

Anders var etter krigen blitt oppsynsmann for nystartede Horten

boligbyggelag og var opptatt med å få reist nye boligblokker i Åsen, høyden over sentrum. Han var en kraftig og driftig mann, men bitterhet og krigsnerver rev i ham. Disse ble innimellom dempet av alkohol, selv om kona Mimmi var sterkt imot at han drakk. Hun ga tydelig uttrykk for det.

Leif holdt alkoholen unna og kjempet for en normal tilværelse. Vanskeligst var dette med jobb. Han skaffet seg en grønn, gammel varevogn, og med den fikk han en fast rute ut på bygdene der han leverte fisk, som han byttet i kjøtt. Dette ble igjen solgt i Horten. Det gikk en stund. Men det ble en del lediggang.

Elses far var borte, men G. E.s kontakter var fortsatt gode å ha. Han hadde vært sentral i elektrisitetsverkets styre i lang tid, og Elses søster Jenny la inn et godt ord for Leif der. Hun jobbet i trygdekassa og var vant til å finne løsninger for folk. E-verkbestyrer Einar Frogner inviterte Leif hjem til seg. De to fant kjapt tonen. Frogner hadde vært bestyrer da G. E. satt i styret, og de to hadde jobbet for å bringe elektrisitet inn i alle hjem. I 1942 måtte Frogner flykte til London. Etter krigen var han tilbake som bestyrer igjen.

– Jeg har faktisk en jobb til deg som hjelpemontør, sa bestyreren til Leif.

Leif takket ja samme kveld, men måtte ha utdanning. Han kom inn på elektrikerlinja ved Horten yrkesskole. Som så mange andre sjøfolk var han imidlertid ikke særlig skoleflink. Leif hadde vendt skolen ryggen da han dro på sjøen i 1936. Men nå hadde han god hjelp. Jenny og Else lå sammen med ham på gulvet og løste oppgaver. Leif gjorde det bra på eksamen i juni 1949, og onsdag 3. august sa Else for første gang «morna!» til Leif da han gikk på jobb som hjelpemontør.

Else følte at de nå var på riktig vei. Søstrene Gerd, som hadde begynt å jobbe for Marinen, og Jenny tro til med hjelp når det trengtes, og det var betryggende å ha moren med all hennes varme og livserfaring i huset. Den tredje søsteren, Astri, var opptatt med egne tvillinger.

Else var glad for at Leif fikk brukt uroen sin til noe konstruktivt. Han var som et lite kraftverk alene når han satte i gang. Hun så at han trivdes. Kameratskapet blant montørene i E-verket minnet om samholdet på båtene. Oppsto det konflikter, vek han likevel ikke unna. Han hadde slåss før.

– Jo større de er, desto hardere detter de, sa han.

Men Leif elsket jobben og skapte god stemning rundt seg med kvikke replikker og et lurt smil. Han var alt annet enn selvhøytidelig. Leif fantes heller ikke selvmedlidende, men kunne være sur og grinete hjemme. Else visste at han nesten konstant hadde hodepine, men han klaget aldri. Hun beundret ham for at han ikke syntes synd på seg selv.

Leif holdt fiendene i eget hode unna ved å jobbe opptil 17 timer i døgnet. Han kunne komme hjem langt utpå natta, så utslitt at han fikk sove noen timer, før han var i gang igjen. Det hendte at Else hadde ligget lenge med øynene åpne når han kom. Lukket hun dem, dukket lillegutt opp.

De hadde det bra i Asylgata. Anna var raus. Men Else og Leif lengtet etter et eget sted for seg og guttene. En gang Leif følte for å gjøre noe med situasjonen, ryddet han opp i gammelt rask. Han var en handlingens mann, og da Else kom hjem, så hun til sin forferdelse at det lå ting knust til pinneved utenfor huset. Leif hadde kastet rokker, rosemalte kister og annet han anså som ræl, ut av mønevinduet.

Oppe i Baggerødgata, lenger opp i Åsen, ble det skilt ut en parsell på 682 kvm. Leif undertegnet skjøtet 20. oktober 1950, for som mannen i familien var det hans oppgave å gjøre den slags. Prisen var 1364 kroner. De søkte om byggetillatelse, og i september 1951 gikk det omsider i orden.

Samtidig kunne Leif bli innhentet av krigen også på dagtid. Den kunne krype på ham til hver nerve i kroppen var like høyspent som strømmen han jobbet med. Følelsen han hadde da han måtte seile fra kamerater i sjøen, kom tilbake. Han trodde at han var alene om å

ha det slik, men E-verksbestyreren var en våken og klok mann. Han hadde sett hva krigen gjorde med folk. Så han på Leif at uroen tok over, sendte han ham hjem for å hvile. Problemet var bare at det ikke fantes hvile. Angsten kunne vokse brått. Plutselig var Leif tilbake i konvoien blant angripende fly og ubåter. Noe av det første Odd skulle huske i livet, var at han lå i senga mens faren veivet med armene over ham. Kanskje kjempet Leif med en lugardør i vranglås?

Else var ikke alene om å bo med en traumatisert mann. I Norge var det 150 000 pårørende av krigsseilere. Mange koner hadde menn som gikk hvileløst rundt om natta for å slippe å våkne klissvåte av svette mens de slo rundt seg. På netthinnen hadde de bilder av skip som eksploderte og kamerater som skrek etter hjelp. Barna i slike familier bodde med fedre som kunne være kjærlige det ene øyeblikket og voldelige i det neste – for så å bryte sammen i gråt. Som barn hadde de ingen forutsetning for å forstå hvorfor dette skjedde.

Å være krigsseiler var blitt en belastning. De mange som klarte seg greit, snakket knapt om at de hadde vært på sjøen under krigen. I løpet av kort tid var «krigsseiler» blitt synonymt med «uteligger», «fyllick» og «arbeidssky». Det var en konsekvens av at de som var alkoholiserte på gata, var de mest synlige. Om de på gode dager kunne jobbe, var det knapt noen som ville ha dem.

Krigsseilernes lave status gjorde at mange av barna deres skammet seg over å ha en far som hadde kjempet på havet. For både koner og barn var det en stor påkjenning å leve i en slik situasjon. På den måten skapte krigsseileres traumer nye traumer. Frykt gikk i arv.

Mange kvinner som fikk mannen tilbake i dårlig stand etter krigen, kjempet også i det stille for tilværelsen. De holdt det skjult for omverdenen om de hadde en mann som alltid eller tidvis ikke fungerte. Noen av dem hadde slitt økonomisk helt siden krigsutbruddet, fordi mannen var på havet, og inntekten forsvant med ham. Var han ødelagt og dysfunksjonell etter krigen, måtte kona ta dårlig betalte jobber. Barn skulle ha mat og klær. Resten av tiden gikk

med til husarbeid og samliv med en mann som kunne være ustabil. Behandlingen av krigsseilerne fikk derfor også i flere familier store konsekvenser for neste generasjon.

I et brev Else og Leif fikk i 1971, ble dette beskrevet godt. Det kom fra en krigsseiler-datter med tre søsken. Hun fortalte om manglende utdanning etter folkeskolen: «[M]or hadde ikke råd til å la oss gå videre, noe som jeg føler er et handikap fremdeles, selv om jeg er 42 år.»

Noen krigsseilerfamilier hang sammen, andre falt fra hverandre. Else visste at uten henne ville Leif neppe klare seg. Men han var hard. Til tross for søvnløse netter og hodesmerter var han knapt borte fra jobben. Og når han var seg selv, var han snill og morsom, og en mann som ville kone og barn det aller beste. Snart ble hun gravid igjen.

Else var innlagt på Horten sykehus, som da lå tilbaketrukket i Skippergata. Nykomlingen Jørn sov i armene hennes etter fødselen 19. februar 1952. Leif kom for å hilse på deres nye vidunder. Han hadde stukket av i lunsjen og måtte kjapt tilbake på jobb. Det var ennå flere tiår til fedre fikk omsorgspermisjon ved fødsel.

Det kan være tvilsomt sykkelføre i Horten i februar. Den nybakte faren tenkte ikke mye på det, så etter å ha tatt farvel med Else og Jørn kastet han seg på tohjulingen og tråkket mot E-verket. Leif hadde akkurat svingt inn i Skolegata da det skjedde: Hjulene forsvant under ham, og han gikk på trynet. 32-åringen slo ut de fleste tennene. Fra da av hadde Else ektemann med gebiss.

To uker senere ble han oppgradert til montør, og med hans stødige jobb i E-verket var det endelig mulig å innfri drømmen om eget hus. Anna var villig til å kausjonere, og dagen etter at Jørn ble født, fikk Leif et pantelån på 35 700 kroner i Horten Sparebank. En venn av dem hadde bygget et hus som Else syntes var fint. De fikk samme osloarkitekt til å tegne et hus på to etasjer pluss en underetasje. Topp-etasjen besto av en lang midtgang og to store rom. I hovedetasjen var det kjøkken, stue, soverom og barneværelse.

Else så knapt Leif i byggeperioden. Hun hadde selv mer enn nok å gjøre med tre smågutter. Heldigvis var det alltid åpent inn til morens del av huset, så de føyk fritt rundt, og hun fikk litt avlastning. Hun og Leif hadde knapt penger å bygge for, men han fant løsninger. Fordi Leif uansett ikke fikk sove, sto han på nærmest døgnet rundt. Han jobbet som elektriker hos rørlegger, snekker og materialleverandør. De gjorde gjengjeld. Huset ble reist på byttetjenester og noen ekstralån: 5000 kroner fra søster Jenny, 6000 kroner fra en annen av Elses slektninger og 10 500 kroner fra en krigsseilerkompis.

Huset lå flott til på en høyde i enden av en stikkvei opp fra Baggerødgate. Utsikten fra stuevinduet var storslagen. Langt der nede i sjøen kunne de se Bastøya, der gutter med tilpasningsvansker var blitt tuktet hele århundret. Lenge var det alle fattige rampegutters skrekk å havne der. Det var i seg selv en grunn til å stikke til sjøs.

De flyttet inn før huset var ferdigbygget. Else syntes at de hadde det fineste huset i byen, og til slutt manglet det bare maling. Hun visste akkurat hvordan hun ville ha det: blått, som marinebåtene. Ingen andre hus i nabolaget hadde den fargen. Endelig hadde de noe helt eget. De fikk til og med telefon, siden det fulgte med jobben til Leif. Det var ikke mange av guttenes venner som hadde det. Nummeret var 2760.

Bortsett fra Leifs plutselige humørsvingninger var de nesten som en helt vanlig familie. Men av og til hadde Leif med krigsseilerkompi-ser hjem, og noen av dem slet med å få grep om livet. Else kunne kjenne at det ble for mye. Hun sa imidlertid ingenting og stilte selvfølgelig opp for dem som trengte det. Det hadde hun lært hjemme. Noe alternativ fantes heller ikke. Rolf Zachariassen, som Else hadde passet under krigen, stakk innom i hvert fall én gang i uka. Innimellom hadde han med leker som han hadde vokst fra, til Odd, Tom og Jørn. Onkelen hans var los i Suezkanalen og tok med spennende ting hjem. En dag Rolf kom, så Else på ham.

– Du skulle vel bare se om det gikk bra med meg, spurte hun.

Leif var ikke hjemme. Han var innlagt på sykehuset.

- Han ligger der bare, sa hun.
- Gjør de ingenting? spurte 12-åringen.
- Nei, han bare ligger bak nedrullede gardiner og har det helt mørkt. Han skal hvile.

Leif hadde gått i svart, og Rolf skjønnte at livet kunne være ganske vrient i Baggerødgate.

Odd ble også syk, og Else kjente på angsten. Han ble lagt inn på sykehuset i Tønsberg med falsk krupp. Halsen svullet opp, og han hadde følelsen av å bli kvalt. Det ble brukt damp i rommet der Odd lå, fordi det var bra for pusten. Det var såpass klamt å være der at Leif kledde av seg en dag han satt alene med Odd. Den tidligere sjømannen hadde svært få hemninger. En sykepleier kom inn, åpnet vinduet og gikk igjen. Det utløste et hosteanfall hos Odd. Han bjeffet som en liten hund. Leif ble rasende og stormet etter pleieren mens han skjelte henne ut. Else ble flau da hun fikk høre at mannen hennes hadde løpt nærmest naken etter en sykepleier.

Odd kom seg igjen, men gutten som han delte rom med, døde. Senere var Odd tilbake i Tønsberg og tok mandlene. Da oppsto det en akutt blødning. Også det gikk bra, men innimellom tårnet bekymringene seg opp for Else. Hun hadde sett hvor galt det kunne gå med et lite barn. Heldigvis ble Odd raskt den vanlige, lille energibuntet igjen.

Men Else lengtet etter et avbrekk fra husbygging og aktive smågutter.

En far velger bort livet

FREDAG 16. JULI 1954 kjøpte Else reisesjekker for nær 400 kroner i Horten Sparebank. Fellesferien sto for døra, og nå satte hun, Leif, Gerd, Astri og Jenny seg i den lille, 15 år gamle Opelen etter faren, den tyskerne hadde lagt sine klamme hender på.

I takgrinda var det oppakning nok til at det så ut som om de kjørte rundt med en liten hval der oppe. Mens Anna påtok seg ansvaret for Odd, Tom og Jørn, dro de på tur til et Europa som fremdeles var tydelig preget av krigen. Budsjettet var sparsomt, og i Hamburg kostet overnattingen 2 mark. Fant de et sted å slå opp det hvite tipiteltet de hadde med, så gjorde de det. Det var ikke større enn at når de slo opp frokostbordet, måtte to av dem sitte utenfor åpningen selv om det regnet.

Leif satt for det meste ved rattet, men Elses sterke ønske om å se domkirker styrte ruta de valgte. I Frankrike ble hun bryskt kastet ut av en kirke fordi hun hadde på seg langbukser og ikke gikk i kjole eller skjørt som en anstendig kvinne. En annen kirke gjorde sterkt inntrykk på henne fordi den fortsatt var fullstendig naken etter tyskernes robbingar. Bare veggene sto igjen.

De kjørte gjennom Belgia og stoppet i Antwerpen før Elses drøm om å se nederlandske kanaler også ble oppfylt. Fredag 6. august passerte bilnummer Z 6107 grensen til Danmark igjen. Da de til slutt svingte opp til huset i Baggerødgate, hadde de vært borte i over tre

uker på det som hadde vært en svært uvanlig ferietur for nordmenn midt på 1950-tallet.

Ikke var det vanlig for Else og Leif heller med slike utflukter. Om somrene ellers kunne Else pakke seg selv, svigermoren og moren samt ungene inn i bilen for å dra på telttur. De trengte ikke kjøre langt, noe som var like greit, siden Else syntes det var anstrengende å kjøre. Mange veier var gruslagt, og hun satt klin oppi rattet for å ha best mulig oversikt. Det gjaldt å svinge unna steiner i veien.

Var Leif også med, hendte det at de kom seg helt til Kragerø, men ofte holdt det å slå opp telt på campingen ved Borrestranda, et kvarters biltur hjemmefra. For guttene var det bading og moro om dagen og spennende å ligge i teltet om kvelden og høre på de voksnes stemmer utenfor. Sommer var stort sett ensbetydende med campingferie, slik det var for de fleste nordmenn på denne tiden.

På Borrestranda satt gjerne enkefru H fra Ramnes ved Horten. Else hadde kjent henne siden frigjøringen. Hun hadde vært alene hele krigen uten å vite om mannen, som var maskinist, levde. For å få mat nok til deres to døtre hadde hun flyttet ut av Oslo og jobbet rundt på gårder. Hun fikk ingen støtte fra myndighetene fram til han dukket opp i 1947. Tre år senere døde han av «påkjenningene som krigsårene hadde påført ham», som hun sa. Han hadde også seilt under første verdenskrig.

Hun var omtrent 50 år og en flott dame. Ingen kunne tiltrekke seg oppmerksomhet som henne når hun tok på seg bunad og lot det svære, svarte håret flomme. Enkefruen passet andres barn og tok dem gjerne med på stranda. Der kunne hun sitte og sole seg naken mens de lekte rundt henne. Else beundret henne for frimodigheten og tryggheten hun utstrålte, og fordi hun var morsom og tok utfordringer på strak arm. En dag fortalte hun Else at den ene datteren var kommet inn på skole i Tønsberg. Fru H hadde ikke bil.

– Hva skal du gjøre, spurte Else.

– Jeg tar sykkelen med jenta bakpå, svarte enkefruen. Og det gjorde hun: Hun trakk de to milene fram og tilbake hver dag.

Guttene var samtidig svært aktive. De hadde det gøy med venner i skogen bak huset, nede på fotballbanen eller hjemme. Når de var inne, stakk Else til dem bøker for at de skulle skjønne litt av verden. Tom var kanskje den som var lysest til sinns. Odd slet innimellom med voldsom migræne. Det ble ikke bedre av at han tidvis gikk med skuldrene opp til ørene av frykt for at farens humør plutselig skulle skifte. Når hodesmertene kom, ble Odd så dårlig at han la seg rett ned og trakk jakka over hodet for at ikke noe lys skulle trenge inn. Han sa det var som om kniver skar gjennom hjernen. Var han forsinket hjem, ringte Else ned til moren, som bodde rett ved Sentrum skole.

– Odd har sluttet på skolen nå, men er ikke kommet. Du må gå og se om han ligger i rennesteinen.

Anna fant ham flere ganger liggende langs veien. Andre ganger var det noen som så gutten ligge der, og ringte og sa fra. Da dro Leif og hentet ham umiddelbart. Han stilte alltid opp når Odd ble dårlig. De spikret opp ulltepper foran vinduet på rommet hans så det ikke kom inn lys. Odd kastet opp, noe som gjorde presset i hodet verre og førte til at han kastet opp på nytt. Slik kunne det holde på til han nærmest besvimte.

– Vi har ikke sett et så ille tilfelle, sa legen på sykehuset i Tønsberg til Else.

Hun var fortvilet. Enda vondere var det Odd fortalte fra skolen.

– Læreren er fæl!

Etter å ha prøvd et par ganger hadde Odd sluttet å si ifra om hodesmertene. Læreren ble så oppbrakt over sutringen at han kastet nøkkelknippet sitt på ham. Odd holdt ut som best han kunne. Else også. Heldigvis hadde Tom det helt fint på skolen, og han og Odd hang mye sammen. Lille Jørn var ennå hjemme hos moren sin.

Med tre energiske unger slapp hun de lange pausene. Hun førte den åpne dørs politikk, og naboungene løp inn og ut av huset. Else var ikke av «støv på hjernen»-typen, selv om Baggerødgata 34 var et normalt ryddig hjem. Det var viktigere å gjøre noe lystbetont enn at

oppvasken ble tatt med en gang. Klesvasken kunne bli liggende i baljer lenge. Else var ikke redd for å gi småguttene kosestunder, mens Leif på sin side ikke var «lese på senga»-typen.

Else hadde en venninnegruppe. Hun var kraftig av natur, la lett på seg og slet med å få tilbake formene etter at Jørn var født. Inspirert av en slankemeny i et ukeblad satte damene i gang sammen. Det sto at om de spiste 20 egg om dagen, så ville kiloene renne av. Etter en stund var Else kraftig lei egg, men veide nøyaktig det samme som før denne spesielle slankekuren.

Leif var driftig og jobbet mye. La han seg ned, begynte krigsfilmen å rulle i hodet. Men det var like fullt en fin tid, dette. Else skulle tenke tilbake på 1950-årene som et godt tiår. Naboene var svært hyggelige, og guttene hadde gode lekekamerater.

Ektemannen hennes brydde seg lite om hva folk mente eller sa. Derfor gikk han gjerne en tur med Jørn i barnevogn lenge før det var vanlig at menn gjorde sånt. Selv om Else var sjef på kjøkkenet og sto for innkjøpene, laget han ofte også middag. Det var som om Leif hadde en av-og-på-bryter. Hjemme kunne han virke frakoblet og uinteressert, men var bryteren på, skjedde det mye. Han hengte opp husker og satte opp en lekestue bak huset. Guttene brukte den når de lekte cowboy og indianer. Men så datt han ut igjen en lang stund.

Leif ville folk godt. Familier med dårlig råd hadde gjerne kronemåler for strøm, og det var ikke sjelden at noen tjuvkoblet for å spare penger. Ble det oppdaget av E-verket, ble strømmen stengt. Andre klarte ikke å betale regningen og mistet elektrisiteten av den grunn. Else ble nedtrykt når hun så hvor mørkt det av og til var i strøket sør for Asylgata. Der bodde det folk med dårlig råd. Leif hatet å stenge strømtilførselen til boliger, og verst syntes han det var når det nærmet seg jul. Lille julaften pleide han å snike seg til å koble på igjen.

– Julegrana skal i hvert fall være tent, sa han til Else.

Et år sladret noen til bestyrer Frogner. Han ble først gretten på

Leif, som hadde tatt seg slike friheter, men sa seg snart enig. De fattigste skulle ha strøm juledagene.

Leif var flink med andre familiers jul, men han taklet ikke sin egen. I desember var nettene fæle. Han våknet og var ute av seg. Else så at han ble tung når julekvelden kom nærmere. Slik var faren hans også da Leif vokste opp. For dem som seilte på havet under verdenskrigene, var ofte julehøytiden tyngst. Aldri var de lenger fra sine kjære og et fredelig liv enn da.

Else og barna skjønnte ingenting når Leif brått endret seg. Neppe han selv heller. Leif kunne bli utagerende og uberegnelig. Det var ofte ingen tegn på forhånd eller noen forklarlig grunn. Ingen av dem hadde hørt om posttraumatisk stresslidelse. Om de feiret kvelden nede hos Anna, gikk det ganske bra, selv om guttene også da merket at faren ikke var helt seg selv.

Nyttårsaften 1954 satt Else, Leif og guttene og ventet på at Anders og Mimmi skulle komme og feire overgangen til nytt år med dem. Det ringte, men det var ikke dørklokka. Mimmi var på telefonen, og hun var ute av seg. Leif kastet seg på sykkelen og var framme ved Åsen Terrasse 10 på få minutter.

Anders var plutselig blitt borte. Ytterklærne hans hang i gangen, så Mimmi hadde sjekket om han var gått ned i kjelleren for å hente noe. Der hadde hun funnet 58-årige Anders i boden rett under leiligheten, som lå i første etasje i en av blokkene han hadde ledet byggingen av. Han hadde hengt seg. Kanskje torpedoene hadde innhentet ham en siste gang?

Leif skar faren ned. Han klarte å bære ham opp i leiligheten før han ringte en lege som han kjente. Mimmi var der hele tiden. Hun var enda mindre enn vanlig. Selvmord var tabubelagt, så dødsårsaken ble holdt hemmelig.

1955 begynte dermed med en begravelse. Mimmi var en sterk kvinne. Hun ble boende i leiligheten i 15 år til og tilbrakte mye tid i Baggerødgate. Etter å ha senket faren i jorden, slet Leif videre. For å holde regningene unna tok han på seg mye overtid i høyspenten.

Mange kolleger var redde for å klatre i mastene, men Leif hadde opplevd langt skumlere ting. Det kan ha ført til anfall av overmøt, og en dag ringte telefonen hjemme hos Else:

- Du må hente Leif!
- Hva er det med ham, da?

Han hadde vært i en transformatorstasjon da det plutselig smalt. Else så at ansiktet og hendene hans hadde tett med brannsåre da hun kom fram. Verre var det at han ikke så noen ting. Heldigvis kom synet tilbake, akkurat slik det hadde gjort etter ulykken med ammunisjonen om bord på «Talisman» under krigen, og han var raskt tilbake på jobb. Leif var ikke den som sykemeldte seg.

- Jeg er mann, og en mann forsørger familien sin, sa han.

Det gikk verre med en danske som han jobbet sammen med. Han fikk tusenvis av volt gjennom kroppen og døde.

Jula ble ikke lettere å takle for Leif etter at faren hengt seg i høytiden. Else og guttene var i ferd med å pynte juletreet tidlig på ettermiddagen en julaften, sannsynligvis i 1956, da Leif plutselig eksploderte. Han tok tak i en bruskasse og kylte den gjennom det store stuevinduet før han løp ut til bilen, hoppet inn og freste av gårde. Tilbake sto en sjokkert familie. Dette var den samme mannen som lekte cowboy og indianer med ungene. Else tok grep. Hun fikk med seg Odd og Tom, og sammen tettet de igjen vinduet med papplater. Middag ble servert, og julekvelden ble feiret uten Leif.

Det var elleve år siden krigen, men Leifs humørsvingninger ble bare kraftigere. Det hendte at han slo til Odd eller Tom. Etterpå var han svært lei seg, dro ut og kjøpte bløtkake og var igjen pappaen det var så fint å være sammen med. For guttene var denne vekslingen forvirrende. De visste ingenting om traumer.

Noen ganger hadde sinnet hans en god forklaring. Han reagerte om noen ble utsatt for urett på jobben eller andre steder. Leif var en snill mann, og det plaget ham å se hvordan det gikk med flere av vennene fra handelsflåten. Noen var hjelpeløse fyllicker som ble møtt

med forakt. Godtfolk fnøs av menn i sin mest arbeidsføre alder som drakk øl og ikke gjorde noe. Han inviterte fortsatt noen av dem hjem av og til. Else serverte dem mat, og de fikk deretter stelt seg litt.

Leif elsket å sjarmere folk, inkludert damer. I mai 1957 fikk han en datter, som han senere ikke skulle se noe til, med en annen kvinne. Fire måneder tidligere, kom Elses egen datter til verden: Med Anne Gro hadde Else fire barn under ti år å holde styr på. Det var deilig å ta seg pauser fra huset og gå ut i snøkledd gater med Anne Gro i en ny, flott Svithun-barnevogn. Den hadde kalesje til å kneppe på og skjermer over hjulene.

Leif hjalp til når han var hjemme. De hadde smått med penger, og da guttene ble svært lei smørgrøt, visste han råd. Han bøttet oppi kakao og sa:

– Dette spiste vi under krigen, og da ble vi skikkelige krigere.

Han proklamerte at han hadde laget «krigergrøt». Jørn og de andre løp ut og fortalte om den spennende retten. Unger kom strømmende til, og Leif endte med å lage en gryte til. En suksess var skapt. Else ga til slutt beskjed om at nå var det nok. For det var hun som måtte ta oppvasken. Dagen etter troppet barna i gata opp med egne små tallerkener. Krigergrøt skulle de ha.

I 1957 fikk E-verket en ny sjef, som ikke hadde samme forståelse for Leifs problemer som det den forrige sjefen hadde hatt. Dermed var det ikke lenger noen bestyrer som sendte Leif hjem når det toppet seg. Mens jobben tidligere ofte ga ham noe som lignet overskudd, ble han nå irritert og brysk over den minste ting. Leif sa opp.

Han ble tilbudt jobb ved et kraftverk i Australia og foreslo å flytte dit. Men der gikk grensen for Else.

– Det er greit. Du kan reise alene, men da kommer du ikke hjem igjen. Da får du være der, svarte hun.

De hadde et fint hus, fire friske barn og en støttende familie rundt seg, men ti år etter at de hadde giftet seg, var Leif arbeidsledig. De var blakke igjen. Nå måtte noe snart skje.

Den som ikke hadde synlige skader, var frisk

LEIF HADDE VÆRT på sykehus i New York under krigen. Kanskje var han en av dem W. C. Hoffman hadde behandlet? Legen jobbet ved den norske regjeringens rekonvalesenthjem Kongshaug og Eidsvoll mellom 1942 og 1945. Det første hjemmet lå ved Halifax, det andre i New York. Allerede to måneder før Leif gikk i land i Oslo, hadde Hoffman publisert artikkelen «Krigsnevroses i vår handelsflåte under andre verdenskrig» i Tidsskrift for Den Norske Lægeforening.

Legen mente nevrosene til 61 av de 155 krigsseilerne han hadde studert, skilte seg fra landkrabbenes. Sjøfolkenes psykiske problemer var framkalt av en lurende fare, det at ingen visste når en fiende, som ingen kunne se, ville slå til. De hadde opplevd «flokker av ubåter som angrep konvoier dag ut og dag inn», og det var én vesentlig forskjell fra felttogene på land: «Muligheten for flukt var ikke tilstede.»

Hoffman hadde erfart at en sjømann som hadde overlevd ett angrep, ofte klarte seg fint fram til han gikk om bord på et nytt skip. Da «merket han at han var forandret. Han var blitt redd og på vakt, spent fra han satte foten på dekk. Før hadde han tenkt på mulig angrep med en viss sorgløshet, nå hadde han erfart at det var forferdelig», skrev han.

– Den verste torpedoen var den som ikke kom, sa en av pasientene.

Resultatet var søvnløshet, skvettenhet, motorisk irritabilitet, hjerte-

klapp, tendenser til besvimelser, kronisk fordøyelsesbesvær og depresjoner, skrev Hoffman.

Han påpekte altså allerede i 1945 en klar sammenheng mellom det sjøfolkene hadde opplevd under krigen, og psykiske problemer etterpå.

Et enstemmig storting slo i 1946 fast følgende: «De som ble skadet i frihetskampen skal ha minst like gode kår som om ikke ulykken var hendt.» Problemet var at et menneske uten synlige skader ble ansett som friskt. Ingen tenkte på fyll, søvnløshet, manglende evne til å holde på jobb eller konstante mareritt som krigsskader. Men det var mange, ikke minst ektefeller og nære slektninger, som opplevde at noen av dem som hadde vært på sjøen, i konsentrasjonsleirer eller var utsatt for intens fare på annen måte, ikke fungerte som andre jevnaldrende.

Det kan synes merkelig at psykiaterne ikke var mer nysgjerrige på hvorfor mange av dem som ble utsatt for torpedering og grusomheter under første verdenskrig, led av alkoholisme og mentale skader utover i mellomkrigstiden. I Nordahl Griegs skuespill *Vår ære og vår makt* (1935), som foregår i 1917, beskrives en krigsseiler slik: «Du vet Malvinen var det snildeste menneske du kunne tenke deg. Men etter at han kom hem e han ikkje te å kjenne igjen. Den va nokke forferdelig den siste torpederingen. Å han så ut: blodig, jernsplinter hadde han i håvve, overalt. Så lenge han var syk va det ikkje nokke å si på an. Det e etter at han ble frisk, han e blitt sånn rent umulig.» Hvorfor forsto dikteren det psykiatrien ikke skjønnte?

Selv etter ytterligere en verdenskrig skulle det gå flere tiår før sjøfolks psykiske skader virkelig ble tatt på alvor av helsevesenet. I mellomtiden så mange krigsseilere på legene som sine motstandere.

Men allerede i 1949 hadde den danske legen Paul Thygesen, selv konsentrasjonsleirfange, beskrevet det han kalte «KZ-syndromet» blant dem som hadde vært i brutale fangeleirer. Symptomene var utmattelse, overfølsomhet, ubalanse, nedtrykthet, hodepine, smerter

i kroppen og søvnløshet. Han og en gruppe andre danske leger forsket videre på dette og slo i 1954 fast at noen først fikk plagene etter lang tid, såkalte senskader. Forskningen førte til at skadene ble anerkjent, og at en tredjedel av de tidligere fangene fikk rett til pensjon og erstatning i Danmark.

I Bergen undersøkte en gruppe leger og psykiatere 100 tidligere krigsdeltakere, blant dem krigsseilere. Rapporten ble framlagt i november 1956. «Det man burde gjort [...] var å sette i gang undersøkelser med det samme de kom hjem etter krigen, og fulgt dem hvert år fremover. Da kunne vel kanskje en del av de krigsskader som senere meldte seg vært unngått», skrev kommisjonens leder, stadsfysikus Einar Øxnevad.

Krigshelten Jan Baalsrud, kjent fra bok- og filmklassikeren *Ni liv*, var leder av Krigsinvalideforbundet. Han var provosert av at legestanden generelt konkluderte med at det ikke var sammenheng mellom krigsseilernes psykiske sykdom ti år etter krigen og det de hadde opplevd under den. Og en diskusjon mellom professorene Sigvald B. Refsum og Axel Strøm om krigsinvalidenes problemer førte til opprettelsen av Legekommisjonen av 1957. Den gikk i gang med å undersøke konsentrasjonsleirfanger med senskader. I Norge var det omtrent 8000 som ble deportert til tysk fangenskap.

Samtidig så den norske legen Leo Eitinger nærmere på det faktum at fangene fra utryddelsesleirene i Polen og Tyskland var mer rammet av sykdom og dødelighet enn den øvrige befolkningen. Han hadde selv overlevd Auschwitz og Buchenwald. Eitinger tok den medisinske doktorgraden på en avhandling om psykiske lidelser blant flyktninger i 1958. I den konkluderte han med en overhyppighet av nevrosener blant de undersøkte. Samtidig ble 100 krigsfanger undersøkt på Rikshospitalets neurologiske avdeling av legene Arve Lønnum og Odd Grønvik. De konkluderte med at 96 av de 100 hadde symptomer på fysiske skader på hjernen og hjernehinnene, og at den viktigste årsaken var påkjenninger under konsentrasjonsleiroppholdet.

Men de fleste norske leger var lei krigsseilere med nerver og gjorde

ingen kobling til KZ-syndromet. Dessuten var det lite de kunne gjøre. I 1959 kom det inn i loven at også sjøfolk «som har pådratt seg varig sykdom eller varig svekket helse på grunn av usedvanlig hard påkjenning som følge av krigen 1939-1945», kunne få krigspensjon. Men skaden måtte være fysisk. Krigsseileren måtte også selv i detalj dokumentere og føre bevis for hvilken konkret torpedering, bombeeksplosjon eller minesprengning som hadde ført til skaden. Mange krigsseilere orket ikke kampen mot trygdevesenets vindmøller. Noen av dem hadde mer enn nok med å holde ut til neste dag. 1. januar 1960 hadde 358 – én prosent – av krigsseilerne fått krigspensjon.

Legekommisjonen av 1957 undersøkte krigsinvalid med senskader. Disse var i hovedsak tidligere konsentrasjonsleirfanger. Det ble også her påvist at virkningene kunne komme lenge etter at påkjenningen var påført fangene. Den første rapporten ble lagt fram i 1961. Undersøkelsen fortsatte fram til 1963, før kommisjonen tok opp igjen arbeidet i 1965 og det endelige resultatet ble publisert i 1968 av Axel Strøm.

Som danskene fant de norske legene at fangenskapet hadde gitt betydelige somatiske og psykiske senfølger. Det ble lagt til en rekke tilleggssymptomer: angst, mareritt, isolering, redusert toleranse for alkohol og impotens.

– Det gikk mange år før omfattende medisinske undersøkelser kunne vise at konsentrasjonsleirfangenes besvær i de fleste tilfeller har sitt grunnlag i skader av nervesystemet og andre organer. Sjømennene som byr på mange lignende symptomer, har ikke vært undersøkt på samme måte, sa overlege Odd Øyen i 1967.

Han var befal under krigshandlingene i 1940 og motstandsmann under krigen.

En annen lege, Adam Egede-Nissen, var om bord i M/T «Nyholt» da en torpedo traff skipssiden på kvelden 17. januar 1942. Den var avfyrt fra en ubåt av den tyske kapteinløytnanten Joacim Berger. «Nyholt» holdt seg flytende, men gikk til bunns da to nye torpedoer traff utpå

natta. 31 år gamle Egede-Nissen kom seg i en livbåt sammen med åtte andre. En slepetrosse knyttet dem til en annen livbåt med 15 mann. I begge båtene var mennene medtatt og sjokkskadd.

Etter over to døgn blåste det opp til storm, og livbåtene ble slitt fra hverandre. Den andre båten forsvant – for godt.

Om bord i Egede-Nissens båt var maskinmesteren den første som døde. Kameratene tok av ham ullgenseren før de senket ham i havet. Andre trengte den. Som skipslege prøvde Egede-Nissen å holde liv i folk. Det var bitende kulde, og et skall av is la seg på alt som ikke beveget seg. En mann til døde. Styrmannen greide å rigge en mast av to årer. Den improviserte seilbåten ble styrt mot Newfoundland nord i Canada. Et halvt glass vann og tre skipskjeks var daglig rasjon til hver.

Etter ni døgn ble de overlevende tatt opp av en kanadisk jager. De supet i seg sigaretter, varm kaffe og buljong, men skipper Alf Peder Andersen var så tappet for krefter at han døde, 51 år gammel. Dagen etter nådde de Halifax. 19 mann var døde. Han som drepte dem, gikk selv ned med en besetning på 49 da ubåten hans ble senket ett år etterpå.

30 år senere, i 1973, skrev Adam Egede-Nissen en artikkel i medlemsbladet til Norges krigsseilerforbund, Krigsseileren. Han hadde undersøkt mange som hadde vært på sjøen under krigen, og slo fast at de hadde nevrosener. Hos noen hadde disse blusset opp mange år etterpå. Han skrev at «disse skrammene på sjelen er svært like for de fleste krigsseilere» og konkluderte: «Det syndromet vi finner hos våre krigsseilere, bør vi kalle krigsseilersyndromet.» Dermed hadde endelig sjøfolkenes traume fått et navn.

Men på slutten av 1950-tallet visste Else og Leif ingenting om Legekommisjonen av 1957, Leo Eitingers arbeid eller syndromer av noe slag. Det de var opptatt av, var at Leif måtte ha en jobb der han fungerte, slik at de kunne beholde det nye, fine huset de hadde fått bygget.

Alene hjemme

LEIF MÅ HA fått et tips. Heimstad-familien abonnerte ikke på Sandefjords Blad, men det er lett å se for seg at han bladde seg fram til den femte siden i den fargeløse fullformatavisa 1. februar 1958. Midt på siden fant han annonsen. Under overskriften «Hvalfangst» sto det: «Til Compañía Argentina de Pesca's hvalfangststasjon GRYT-VIKEN, Syd Georgia, søkes følgende mannskaper for overvintring 1958 og påfølgende fangstsesong.» Blant ledige stillinger som dreier, blikkenslager, platearbeider og kjelesmed lyste det mot ham: sjefelektriker.

Han visste at det var å sikte høyt. Leif var ingen sjefelektriker. Men både Else og han forsto at det var gode penger å tjene på å overvintre der nede på øya, som lå 150 mil fra Antarktis. Kanskje det også ville være godt for dem alle om han var på den andre siden av kloden en stund?

Leif hadde ti års erfaring som montør i E-verket. Men han hadde også noe som var vel så viktig: sjarm, pågangsmot og fryktløshet. På selskapet Pestas kontor i Sandefjord var han i sitt ess og besto både intervjuet og den praktiske oppgaven. Testen var å sette sammen en radar. Leif hadde aldri sett en slik før, men hadde hode for sånt. Han fikk jobben.

Det var en brå vending. Leif og Else hadde knapt vært fra hverandre siden 1947, og nå skulle hun ikke se ham på 15 måneder. Hun fikk noen dager til å venne seg til den tanken. Den samme tiden

hadde Leif på å ta inn over seg at han igjen skulle seile over Atlanterhavet.

Konvoifølelsen stanget i brystet, men båtturen gikk ganske bra – helt til en kveld han satt og spilte kort. En mann, han så ung ut, gikk forbi dem og bort til rekka. Der kippet han av seg sandalene og sa:

– Farvel!

Alle trodde det var en morsomhet, men plutselig kastet han seg ut i havet. Leif var med på å hive ut livbelter, men det var nytteløst. Det siste de så av mannen i den skummende sjøen bak dem, var en hånd. Han hadde seilt som tenåring under krigen. Leif ble sittende i lugaren med nervene utenpå kroppen resten av turen og våget seg bare til messa når sulten ble stor nok.

Framme i Grytviken landstasjon på nordsiden av den store fjelløya Sør-Georgia fikk han endelig fast grunn under føttene igjen. Rundt et hvalraffineri og en havn med fangstbåter var det bygget opp et lite mannssamfunn. Enorme pattedyr ble harpunert ute på havet og dratt inn på kaia der de ble flenset og partert. Rundt lå svære hvaloljetanker, industribygg for videre nyttiggjøring av hvalene, et fryseri, en kirke, en kirkegård med over 150 norske graver, et forsamlingslokale og omtrent 20 hus til innkvartering.

Det var under 100 mann som holdt stedet gående gjennom den arktiske vinteren. Det oppsto et fellesskap som gjorde Leif godt. Mange var fra Vestfold, og de fleste av hvalfangerne hadde vært på havet under krigen. Leif kjente noen fra den gangen. For første gang gikk det opp for ham at søvnløshet, svartsinn, angst og utagering var naturlige konsekvenser av opplevelsene de hadde hatt under overfartene den gang.

Det var ikke bare ham det var noe galt med.

Innen Else feiret jul med barna og andre familiemedlemmer hjemme, var befolkningen blitt firedoblet i Grytviken. Der var det sommer på denne tiden av året. Leif hadde det fulle ansvaret for stasjonens elektriske drift og anlegg, inkludert hval- og selbåtene, 300

motorer på land og et 600 kvadratmeter stort fryseri. Han utførte jobben som leder av elektrikerverkstedet med en energi og perfektjon som gjorde ham til yndling i selskapet som hadde drevet Grytviken siden 1904. Leif var organisator av instinkt. Han jobbet på alle døgnets tider. Det var fremdeles vanskelig å bli venn med sønnen. Når han ikke jobbet, lå han mye og leste – og trøstespiste sjokolade.

Da april meldte seg, gikk Leif og hundre andre mann om bord i «Teie» og startet på reisen nordover igjen. Det var nydelig vær på turen over ekvator, og 6. mai 1959 seilte de gjennom Den engelske kanal. Leif klarte turen opp bedre enn den ned. Bare tre dager senere gikk de i land i Tønsberg. Else og barna ble forbløffet. Leif hadde kul på magen og bollekinn. Slik hadde hun ikke sett ham før. Men det var ikke bare Leif som var forandret. Anne Gro var blitt mer enn dobbelt så gammel siden han så henne sist.

Hjemme hadde Else holdt hjulene i gang. Og selv om hun hadde savnet Leif, var denne tiden den roligste hun hadde hatt etter at han kom hjem fra krigen. Leif virket lysere til sinns selv også. Det var åpenbart at han hadde ny selvtillit, og at det hadde gjort godt å bli satt pris på av arbeidsgiveren Alberto Roberto Lucia Ryan.

Ryan var født i Gibraltar og slo seg opp i forretningslivet etter at han flyttet til Argentina i 1924. Han kom så høyt på strå at han hadde et forretningsprosjekt sammen med landets sittende diktator, Juan Peron, i 1944. Dette strandet snart, men samme år fikk Ryan aksjemajoriteten i selskapet Compañía Argentina de Pesca, som drev hvalstasjonen i Grytviken. Da Leif kom til Sør-Georgia, var Ryans hvalflåte ansett som den mest moderne i verden. Selskapet var argentinsk, men de som jobbet på landstasjonen i Grytviken, var i all hovedsak norske.

Det sier en del om Leifs vinnende vesen at denne rikmannen i nypresst dress nærmest ble en kompis. Ryans eksentriske kone inntok forværelset i Sandefjord når paret var i byen. Der satt hun og strikket med et stort, oppsatt hår, noen ganger med skaut. Hun gikk

i en slags folkedrakt og så ut som hun hadde stukket av fra den argentinske landsbygda for hundre år siden. Kona delte mannens begeistring for Leif og smilte lunt og lurt når Else var innom. Hun trivdes der og ble gjerne med Leif. Nå som han var hjemme, reparerte og vedlikeholdt han det elektriske på båtene til Ryans selskap, som snart skiftet navn til Albion Star. Skipene lå i opplag i Sandefjord.

En dag så Else et dollarglis komme opp mot huset i Baggerød-gata. Bilen føltes like svær som halve Horten. Herregud, hva er det for noe? tenkte hun. Millionæren Ryan var så imponert over Leif at han hadde latt ham låne bilen. Gata var plutselig full av unger som beundret den. De strøk forsiktig på den blanke lakken. Odd, Tom og Jørn kunne ikke vært mer kry enn da de cruiset gjennom Horten og vinket til forbigående fra baksetet. Spesielt stas var det når de passerte jenter. Helt rått! Men hvorfor lo de sånn? Så skjønte guttene det. Leif gjorde seg til. Han skjøt gebisset fram. Nå så de at han hadde bustet seg til på håret også. Slik var humoren hans. De gikk fra å føle seg som konger til idioter på noen sekunder.

– Nå tar du med deg Else og går på Speilen og spiser, sa rikingen en gang.

Ryan spanderte, og Leif kunne ta den fonge bilen til Oslo. Nå som Leif hadde penger, sparte han ikke på noe. Else fikk de klærne hun pekte på. Det var stas å være på Grand Hotels berømte restaurant, men hun følte seg ikke hjemme. Hun så seg rundt. Her sitter det bare fjåser. Det må være dette de kaller den uproduktive klassen, tenkte hun og smilte over eget hovmod.

Som sjefelektriker kjøpte Leif inn utstyr til landstasjonen i Grytvi-ken mens han var i Norge, og Ryan så stort på det. Leif bestilte et fjernsynsapparat fra Vest-Tyskland sommeren 1959. Knappt noen annen i Horten hadde noe sånt. Han tok guttene med til Nebb på Slepanden i Bærum for å hente det magiske apparatet. De kjøpte seg et kjøleskap også. Else var stolt da Leif pakket ut teakkassa med den

store glasskjermen, en Saba 64. Apparatet var nesten like dypt som bredt. Under skjermen var det et lekkert panel av hvite knapper med ord som «automatik», «band» og «kontrast».

Leif styrte en stund med å bardunere den høye antenna som måtte til for å fange inn signalene over fjellknausen bak huset. Den var motorstyrt. Til slutt fikk han vendt den slik at signalene ble tatt godt imot. Det var framtiden selv som rykket inn i stua da skjermen blafret i gang. Det var en prøvesending, en ballett. Å se danserne bevege seg i egen stue var reneste science fiction. De regulære NRK-sendingene begynte først over ett år senere.

På en annen tur til Nebb tok Leif med seg en svær vaskemaskin, en sylinderformet Elto. Varmtvannet måtte helles i manuelt. Senere kom han med en mindre maskin, som han plasserte ved siden av. Else måtte fortsatt fylle i det varme vannet selv.

– Faen! Kan de ikke snart lage maskiner som varmer vann? Dette går jo ikke, freste Leif.

Så skrapet han av emalje og sveiset på et strykejern på hver side, samt en regulator. Det fungerte, men tvilsomme koblinger gjorde kjelleren usikker. Som elektriker var Leif nøye på jobb, men han gikk ikke av veien for å improvisere hjemme. Han kunne kile fast sikringer med spiker. Hver gang han forsvant tilbake til Sør-Georgia, kom hans gamle kolleger i E-verket innom.

– God morgen! Vi skal bare passe på at huset ikke brenner ned.

1. september 1959 dro Leif tilbake til Grytviken. For eldstemann Odd var det på mange måter godt at faren var der. Han slapp uventet aggresjon, og de hadde nok penger. Der nede holdt Leif sammenbruddet på armlengdes avstand ved å jobbe intenst. Han var der kortere denne gangen og krysset ekvator på vei nordover igjen i mai 1960.

Else kjente at det var fint å se Leif igjen. Han så godt ut også, men selv ikke det arbeidsomme og gode livet i Grytviken hindret at traumene ble stadig mer intense mens søvnløsheten vokste. Plutselig var han tilbake på «Ada» eller «Talisman». I et forsøk på å

få kontroll på marerittene og humørsvingningene ble Leif til slutt innlagt på psykiatrisk avdeling ved Sentralsykehuset for Vestfold i Tønsberg.

For Else var livet i Baggerødgata fjernt fra den harmonien hun hadde vokst opp med i Asylgata. Heldigvis var de gode dagene i flertall. Da kunne Leif avtale med guttene at de skulle gjemme seg i hekken ved skolen. Han lot dem skulke, stoppet utenfor og tok dem med til Ryan i Sandefjord. Odd, Tom, Jørn og Anne Gro hadde en leken og godhjertet far som var mer opptatt av å få mye ut av dagen og livet enn å følge plikter og regler til punkt og prikke. Når de kom til en bakketopp på turene, fikk alle kjapt beskjed om å gjette hvor langt de kunne trille før han klemte inn clutchen, lot bilen rulle til den stoppet og kåret en vinner.

De to eldste guttene hadde begynt å gå med avisa. Odd var bare 13, men etter at Leif hadde forsikret seg om at han klarte å kjøre, fikk han låne bilen, en gammel Ford Taunus stasjonsvogn. Odd kontrollerte ratt og pedaler mens Tom satt bak og leverte ut avisene.

Leif reiste tilbake til Grytviken igjen 24. august 1960. Mens han var borte, ringte de innimellom fra Ryans kontor i Sandefjord. Var det noe Else trengte? Det var lenge siden hun hadde fått noe sist, mente de. Hun hadde ikke hatt det så bekymringsløst siden før krigen.

Else og barna dro for å møte Leif i Sandefjord da han kom hjem i april. Han tok Anne Gro på armen.

– Nå skal vi gå ned i lugaren og se hva pappa har for noe.

Der lå det en koffert. Han åpnet lokket, og veslejenta så at den var fylt til randen av sjokolade. Hun skulle aldri glemme den lukta.

Han hadde også med en annen overraskelse: Buster. For å sikre selvberging var det tatt med sauer og rein til Sør-Georgia. Men det ble for mye innavl blant reinen. De måtte skytes. Leif var med på jakten, og til den ble det hentet ned en newfoundlandslender og en border collie. Disse fikk valper, og Buster var en av dem. En annen var Lisa,

som Leif kom med neste gang. Resultatet var enda mer liv i Baggerødgata.

Der fortsatte guttenes venner å fyke ut og inn av et hus som aldri var låst. Når familien kom tilbake fra sommerferie i bil, kunne kompisene sitte inne i huset og vente. Jørn hadde eget rom i andre etasje, og for navnebror og venn Jørn Nyberg var det stort. De hadde til og med eget bad der oppe.

Som mange bodde Jørn N. trangt og sov på samme rom som foreldrene i et hjem som fire generasjoner delte. Baggerødgata 34 var det fineste huset han visste om. I gangen mellom rommene i andre etasje satt Jørn og Jørn ved hver sin dør og kastet ball laget av strømper. Hensikten var å score mål på den andre.

Huset var et møtested, og Else var blid og inkluderende, selv om hun alltid hadde mye å stå i med. Samtidig kunne hun være kjapp med å peke mot døra.

– Ut og leke!

Else hadde god hjelp mens Leif var borte. Søstrene Gerd og Jenny tro til. Mor i Åsen, Leifs mor, og Else var veldig gode venner, og også hun bidro i stor grad, noe som ble viktigere nå som Elses mor Anna ble enda en å ta seg av. Etter komplikasjoner i forbindelse med en operasjon lå hun nå lam på pleiehjemmet like ved huset i Asylgata. Else tok ofte følge med ungene nedover til skolen og satte seg hos moren. Gerd kom rett fra kartotekjobb i Marinen, og Jenny hadde kveldsøkta. De lot ikke moren ligge lenge alene. For guttene ble det rutine å svinge innom mormor på vei fra skolen.

Leif tok en ny økt på hvaløya fra august 1961. Han ble mer og mer opptatt av de mange krigsseilerne som jobbet der. Det er åpenbart at flere egentlig ikke var arbeidsføre, og han merket seg navn og skjebner. Noe over 2000 krigsinvalid fikk på dette tidspunktet en form for støtte fra Rikstrygdeverket. Alle hadde fysiske skader, og knapt noen av dem var krigsseilere. Over 33 000 hadde vært på sjøen under

ALENE HJEMME

krigen, så det var innlysende at mørketallene var store. Leif så psykisk syke som ikke hadde annet valg enn å jobbe. Han visste hva disse folkene hadde vært igjennom og fortsatt sleit med.

For han var ikke særlig frisk selv heller.

Pølser og is

DA LEIF KOM tilbake til Norge 30. april 1962, var han ferdig med Sør-Georgia for godt, trodde han. «Herr Heimstad er en dyktig fagmann med gode administrative egenskaper. Han er edruelig og pålitelig på alle måter», sto det i attesten fra Albion Star. Hvalprisene hadde falt så mye at landstasjonen på Grytviken ble leid bort til japanere. Ryan selv flyttet all næringsvirksomhet til Argentina. Med ham forsvant de gode tidene. Han hadde tilbudt Leif jobb på et verksted i hjemlandet og hadde lokket Else med bilder av et flott hus. Men hun turte ikke.

Forventningene var høye i hele nabolaget da Leif ankom.

– Denne gangen har han lurt oss, sa noen nabounger til Else.

– Har han det?

– Ja, kofferten var ikke så full som i fjor.

Kanskje bugnet det ikke av sjokolade, men Leif hadde alltid med mye annet, som hvalkrem på boks og andre godsaker.

Huset i Baggerødgate ble nå enda åpnere. Leif inviterte krigsseilerkompiser fra Grytviken hjem. De var fra Horten, slet med traumer og hadde trøbbel med å holde på jobb her hjemme. Noen luktet alkohol. Tross dette syntes Else det var hyggelig å ha dem i huset. Det var karer med humor, selv om den kunne være kullsvart. De fleste kom fra familier med generasjoner av hvalfangere. Mennene overnattet ikke, men de satte sitt preg på Elses tilværelse. Leif var drevet

av en stor omsorg for folk. Else og Leif var kanskje forskjellige, men på dette området var de like.

Han var bare 42 år, men han innså at han ikke lenger var psykisk stabil nok til å ta en vanlig jobb. 20. november fikk han en erklæring fra Dr. Flåten på at han ikke kunne fortsette som elektriker. Som skytter var han berettiget til krigspensjon. Drøyt et halvår senere ble invaliditeten satt til 70 prosent. Krigspensjonen utgjorde 924 kroner i måneden, inkludert forsørgertillegg.

Legen støttet Leif i hans nye attføringsplan: å starte en pølse- og godterikiosk. Else og han kjøpte en liten ledig tomt i Grønligata 13 for 3525 kroner, og torsdag 31. januar 1963 ble kontrakten med Meierienes Fellesfabrikk i Tønsberg inngått om kjøp av kiosk til innkjøpspris: 14 000 kroner. Forutsetningen var at all is ble kjøpt derfra, og at kiosken framsto som Diplom-Is' merkevare. Else og Leif betalte 4000 kroner kontant. Resten ble lånt av Nasjonalhjelpens fond for krigens ofre.

Kiosken måtte innredes og fylles med utstyr og varer. Leif fikk klaff på sin søknad til Rikstrygdeverket om kapitalutløsning av krigspensjonens verdi. 9987 kroner ble betalt direkte fra trygdekassa til leverandører av utstyr og varer.

Men fortsatt gikk ikke økonomien rundt. Else og Leif pantsatte huset for 5000 kroner hos Horten og Omegns Privatbank. Dette kom i tillegg til de 37 200 kronene som Husbanken allerede hadde en pantobligasjon på. Leif var overbevist om at inntektene fra kiosken snart ville lette det økonomiske trykket, mens Else av natur var mer skeptisk.

De kalte kiosken Si-To. Den var av den klassiske, gule 1960-tallstypen med sidevegger som skrådde innover. Dessverre lå den i Holtandalen, et noe glissent boligområde nedenfor huset, utenfor sentrum. Det var ikke altfor mange husstander å hente kunder fra. Else fikk hovedoppgaven med å drive kiosken.

På denne tiden var det Odd som fikk mest av Leifs oppmerksomhet. Faren ble fotballtrener for laget hans, mens Jørn fant en alternativ farsfigur i skipsbyggerarbeider og onkel Einar, som var gift med Elses søster Astri. Han tok seg mye av minstemann. Anne Gro fant trygghet hos Tom.

Odd nærmet seg nå 16 år og hadde allerede vært hjelpegutt på meieriet og på Bastøfergen. Størstedelen av lønna gikk inn i husholdningen. Men så en dag ringte en av Leifs onkler og fortalte at det var ledig jobb om bord i T/S «Malicopa» av Tønsberg.

– Det er en fin jobb å begynne med for Odd, sa onkelen.

15-åringen var ikke lysten på å være sjøgutt, men Leif insisterte.

– Du skal faen ikke bli sjømann! Derfor skal du reise ut og se hvor jævlig det er, sa han.

Else syntes ideen var fryktelig og protesterte mot å sende eldestegutten ut på verdenshavene. Men Leif hadde bestemt seg. Odd måtte om bord i det som var en ti år gammel tankbåt. Den fraktet bensin. Hyrekontraktene var på 18 måneder, og den eneste måten å komme ut av dem på var skade eller sykdom. Det ble lite penger om du brøt av andre grunner.

Det var lurvete forhold om bord for en førstereisgutt. Fyrbøterne var to krigsseilere, men Odd måtte ofte styre de to vibrerende kjelene alene. Krigsseilerne lå ofte under en livbåt ute på dekk når de var på vakt. Før de skulle sove, helte de i seg vodka. De var fortsatt fulle når de våknet og var stort sett i ørska.

Odd likte å ha det litt ålreit rundt seg. Men teppe på gulvet og bilde på veggen i lugaren luktet mammadalt lang vei. De to krigsseilerne tente på lugaren hans, sannsynligvis i et slags forsøk på å gjøre mann av ham. Heldigvis hadde de vett til å stenge døra, så flammene døde ut. En annen gang dyttet de et teppe ned i en ventil på dekk og tente på. Et spennende prosjekt på en båt fylt med enorme mengder bensin.

Førstemaskinisten, som Leif hadde bedt om å holde et lite øye med Odd, orket ikke mer. Han satte lillefingeren i pumpa med vilje og ble

skadet nok til å dra hjem. Odd ble bråvoksen. Og nå var han på vei til Østen.

I Baggerødgata bredte motløsheten seg. Hva skulle de finne på nå? De hadde noe over en halv krigspensjon å leve av. Kiosken kostet mye å drive og ga så langt ikke noe ønsket overskudd. Ungene hadde lært å legge en skive saltpølse på brødiskiva og skyve den forover mens de spiste, slik at pålegget havnet på neste skive. Pølsa satte litt smak og ga noe lukt fram til den endelig ble spist på siste skive.

Leif sov lite og ble dårligere. Etter et halvhjertet selvmordsforsøk med piller lå han på nytt en stund på psykiatrisk avdeling i Tønsberg og fikk Sarotex, antidepressiver. Det var nettene som var ille; om dagen kunne han orke mye, særlig hvis det handlet om urettferdighet og var knyttet til krigen. Det var kjent blant slekt, venner og bekjente at Leif var opprørt over mangelen på støtte og hjelp til sjøfolk som hadde tapt freden.

Nede i sentrum møtte Leif en mann han hadde seilt sammen med i konvoifarten. Han inviterte ham med seg hjem. Else kjente også krigsseileren fra den gangen og fikk hakeslepp da hun så ham igjen. Hun husket ham som en rank og flott mann. Nå var han skitten, illeluktende og full. De sendte ham i dusjen og fikk på ham rene klær. Etterpå sovnet han. Da mannen våknet tilnærmet edru utpå kvelden, nyvasket og forholdsvis uthvilt, var han så takknemlig at Else ble rørt. Han var den første i en svært lang rekke som fikk full overhaling i Baggerødgata 34.

Leif hadde fortsatt tro på at kiosken skulle bli god butikk, men i mellomtiden måtte avdrag, leie og varer betales. Samtidig ga Ryan Else og Leif et nytt eksotisk tilbud: Ville de flytte til Falklandsøyene, som lå vest for Sør-Georgia? Tanken var å bygge en base der og selge tjenester til japanerne.

– Dit kan vi dra, der blir det i hvert fall aldri krig, sa Leif, uten å ane noe om hva framtida skulle bringe for dette øysamfunnet.

Planen var at ungene skulle gå på internatskole i Argentina. Det

fikk Else til å si nei, men hun syntes det var lurt av Leif å slå til på tilbudet om et siste oppdrag på Sør-Georgia. De måtte ha penger, og i september 1963 satte Leif seg på et fly tilbake til Sør-Amerika. I Horten tok en sliten Else seg av kioskdirft, fire barn, to hunder og en syk mor.

Det japanske selskapet Kokusai Gyogyo Kabushiki hadde overtatt driften i Grytviken, men trengte noe erfaren hjelp. Leif var én av 32 nordmenn blant 300 japanere på Sør-Georgia denne sesongen. Han hadde overoppsyn med det elektriske, mens japanerne gjorde det praktiske arbeidet. Det ble mye lediggang og desto større rom for marerittene, som presset på døgnet rundt. Fra kontoret hadde han utsikt mot kirkegården, og en dag var det som om kirken, gravene og korset krøp mot ham og inn vinduet. Han fikk panikk og slo vilt rundt seg. En pensjonert skotsk lege var tilfeldigvis i nærheten og fikk ham lagt inn på øyas eneste sykestue. Der ble han pumpet full av beroligende før legen beordret hjemtransport. «Krigsnerver», skrev han som årsak i journalen.

Psykosene ble om mulig verre under transporten inn til Uruguay. Det blåste opp, og i uværet slo drivis mot siden på hvalbåten. Lyden brakte Leif tilbake til krigen. Han var overbevist om at han skulle dø. Da båten klappet til kai i Montevideo, bar det rett til syketransport hjem med fly. Lufthansa tok ham til Frankfurt. Derfra bar det hjem med propellfly.

Else fikk en telefon i Horten 4. mars 1964:

– I morgen kommer Leif hjem med sykefly.

Dagen etter kjørte hun tvilsomt fort på glatte veier. Hun var redd for å komme til Jarlsberg flyplass utenfor Tønsberg etter at flyet hadde landet. Hun rakk det. Leif ble med i bilen, men det var ingenting igjen av ham. Han hadde ingen koffertyr med spennende innhold med seg denne gangen, men satt mutt og innesluttet i passasjeret.

40-årige Else kjørte mannen sin rett til psykiatriavdelingen ved Tønsberg sykehus.

En kongstanke blir født

PÅ PSYKIATRISK AVDELING ble Leifs plager beskrevet slik: irritabilitet, depresjon, søvnplager, kroppssmerter, somatisering med nattlige mareritt. Det ble slått fast at han hadde hjerneskade som bevirket hukommelsestap, sannsynligvis etter eksplosjonen i 1943. Det ble også beskrevet sterke aggressive impulsjennombrudd.

På avdelingen ble han kjent med, og svært fascinert av, en medpasient. Laila var vakker, ung, hadde langt svart hår og tilhørte romanifolket. Til Elses fortvilelse tok Leif henne med hjem. Han var fortsatt en røver og storsjarmør. Laila overtok et av guttas rom oppe, og det gjorde noe med stemningen i huset. For Else var dette dråpen.

– Nå er det slutt. Nå skiller jeg meg, sa hun.

Hun samlet Tom, Jørn, Anne Gro og hjemkomne Odd i bilen og kjørte av gårde. Da de passerte Tønsberg, senket hun farten. Så stoppet hun.

Hvor skulle hun dra? Hva hadde hun å greie seg med? Hun hadde ikke råd til å sitte alene med fire barn. Hun klarte seg ikke uten Leif – og hun visste at Leif ikke ville klare seg uten henne. Så Else snudde. For en kvinne var terskelen for å skille seg høy på 1960-tallet. Det er fire ganger så vanlig i dag.

Hun holdt ut dette også, selv da historien tok enda en ny vending: Det viste seg nemlig at også Laila var gift, og en dag sto ektemannen og halve slekta hans utenfor huset. Et par svære amerikanske biler markerte styrke.

– Du får gå ut og snakke med dem, du, så skal jeg stå på verandaen, sa Else.

Og Leif gikk ut.

Situasjonen roet seg, alle dro, og Laila ble boende noen dager til. Snart var imidlertid ektemannen tilbake. Det viste seg at Leif hadde sagt at han også kunne bo der en liten stund. Else pustet lettet ut da Leif og Odd senere kjørte begge av gårde til campingvogna de egentlig holdt til i.

Odd var nå en sykemeldt sjømann. Han hadde ankommet Singapore fra USA med svært høy feber, sannsynligvis på grunn av en betennelse. Under overfarten hadde han kjølt ned feberen i dusjen. Etter at tankbåten var ankret opp, kom det prostituerte om bord. Den mest tilårskomne så at Odd var i elendig form og forsvant ned landgangen igjen. Hun kom tilbake med piller, sannsynligvis antibiotika. Kvinnen fortalte 16-åringen fra Horten at hun hadde mistet mannen i en motorsykkellulykke og finansierte livet ved å tilfredsstille sjøfolk som hadde vært lenge på havet. Odd kviknet til noe, men var dårlig i lang tid. Da han endelig kom seg hjem til Norge, nektet han å dra ut igjen – og nå hadde han farens støtte. Leif innrømmet overfor Else at det hadde vært et feilsteg å sende Odd på sjøen.

Etter hjemkomsten fra Sør-Georgia og oppholdet ved sykehuset i Tønsberg slet Leif med å finne ro. Spesielt om natta kunne hodet bli hans egen fiende. Marerittene kom så tett at han prøvde å unngå å lukke øynene. Han kunne gå hvileløst rundt i huset i mørket. Han sov bare to–tre timer sammenhengende, og det var de gode nettene. Noen ganger gikk han rundt ute, eller han tok bilen og kjørte av sted. Likevel la han seg aldri ned og hvilte litt på sofaen i løpet av dagen. Uroen ga ham ikke mulighet til det. Else kunne se at han skammet seg. Men medisinene han nå fikk, hjalp – og han var aldeles ikke typen som resignerte.

De hadde dessuten fortsatt kiosken, der både Else og Leif tok økter, før det etter hvert ble Mor i Åsen som fikk hovedansvaret. Hun delte innimellom ut drops og karameller til blakke, godtesyke unger, og også Heimstad-guttene hadde lange fingre når hun sto med ryggen til. Driften gikk ikke som håpet. På slutten av 1964 klarte de ikke å betale for leveringen av Oslo-aviser. Men Leifs mor visste råd. Hvis en kunde skulle ha VG, svarte hun:

– Ja, vent. Vi har det på bakrommet.

Så fikk hun en av guttene til å pile av gårde til nærbutikken like ved, kjøpe en avis og sprinte tilbake. Var de heldige, kjøpte kunden noe annet også, hvis ikke var det lite annet enn stolthetsfølelse å hente på manøveren. Men etter at tjuver stakk av med en del kontanter og mye av varebeholdningen, ga Else og Leif opp. Han var blitt dårligere, hun var utslitt, og Mor i Åsen kunne ikke drive kiosken alene.

Så i februar 1965 stengte de den. Planen var å åpne igjen når det ble mulig, men akkurat da så det ikke særlig lyst ut. Leif ble også innlagt igjen på psykiatrisk avdeling i Tønsberg. To av de andre som var der nå, var også krigsseilere, og det ble klart for ham at de hadde et felles problem: Leif hadde kort lunte, sov minimalt og var vanskelig å ha med å gjøre, og det samme gjaldt også de to andre.

Legen hans, Åse Nordberg Olsen, foreslo et tre ukers opphold på Krigsinvalideforbundets hjem på Bæreia utenfor Kongsvinger slik at han kunne komme til hektene. «Det vil være av vesentlig betydning både for ham selv og hans familie om han får komme bort på hvilehjem en tid», skrev hun i søknaden. Leif fikk innvilget plass fra 13. mars.

Else kjørte ham til institusjonen sør i Hedmark. Bæreia lå vakkert til i skogen ved innsjøen med samme navn. Leif likte seg, men uroen var blitt med ham. Han gikk løs på det elektriske anlegget og ga det en overhaling.

– Et strålende vertskap, et hyggelig hjem og et varmt kameratskap

blant oss som får være her, gjør dagene innholdsrike og gode, sa han til Gjengangeren.

Forutsetningen for å få oppholdet var at han ble medlem av Krigsinvalidforbundet og betalte en årskontingent på 10 kroner. På arket for konfidensielle meddelelser til forbundet skrev han: «Min kone og 4 barn er snart like nervøse som meg.» Det tok ikke lang tid før Leif forsto den fulle verdien av at krigsskadde hadde et eget forbund. Mens han var på rekreasjonshjemmet, dukket NRK-mannen Erik Bye opp. De to skulle snart bli venner for livet. 1. april hadde Bye direktesending på radio fra Bæreia for å samle inn penger til stedet. Målet var 10 000 kroner. Resultatet ble 145 666 kroner.

Krigstraumatiserte på rekonvalesens kunne bare bo en kort stund på Bæreia, og de færreste som fikk komme dit, var krigsseilere. Var det oppholdet der som fikk Leif til å tenke på muligheten av å etablere noen mer permanente bomuligheter for krigsseilerne? Ble kanskje tanken om å bygge en hel liten by vekket her?

Da Else hentet ham, ba han henne stoppe i Oslo, for Leif ville innom Krigsinvalidforbundet i Munkedamsveien 98 og hilse på lederen Henry Brym. Det var fint å møte en mann som forsto hva han snakket om.

– Har du lyst på en tur til Costa del Sol, ble han spurt idet han kom inn på kontoret. Sydenferie var eksotisk og fjernt for folk flest i 1965. Leif trodde det var en fleip, men det viste seg at Dagbladet-journalist Per Hansson, som hadde markert seg som talsmann for de svakeste i det norske etterkrigssamfunnet, hadde fått penger av en krigsseilersønn, som hadde arvet sin far. Ønsket var at Hansson, som var engasjert i uretten mot krigsseilerne, tok med seg utvalgte krigsskadde på tur til den spanske solkysten.

– Du kan skjønne du må reise. Denne sjansen får du ikke igjen, sa Else umiddelbart.

Før de forlot Oslo og dro videre mot Horten, brukte de sine siste 30 kroner på bensin. Hjemme ventet forberedelsene til Toms kon-

firmasjon. Han var en god, livlig og hjelpsom tenåring som var en viktig grunn til at Else følte seg rik, tross alt.

– Han var nesten for god til å leve, skulle Else si om ham senere.

På dagen stilte Tom i en skinnende, ny dress, som Else hadde sydd. Moren hadde lært henne det.

Møtet med andre krigsseilere på Bæreia var blitt enda en vekker for Leif. Midt på 1960-tallet var det også en gryende bevissthet rundt krigsseilernes situasjon, og Erik Bye hadde flere ganger hatt krigsseilere med i sine svært populære «Vi går ombord»-programmer på radio, som nå også gikk på TV julaften. Gjestene fortalte høydramatiske historier om voldsom død med små ord, lav stemme og tilsvarende lite selvopptatthet. Fortsatt var det likevel uforstand som rådet.

En dag var Leif innom mannsherberget i Chr. Krohgs gate 34 i Oslo, populært kalt Krohgen. Han skulle hilse på en styrmann som han seilte med under krigen. Leif var forberedt på at det ikke sto bra til, siden mannen hadde havnet der. Johansen, som han het, hadde sunket sammen, var uflidd og luktet sprit. Han så opp på Leif med blast blick mens han fortvilet prøvde å rulle seg en røyk med skjelvende hender.

– Er det deg, Heimstad?

– Ja. Har du et sted å bo?

Krigsseileren bare ristet på hodet. Det sto mye verre til enn Leif hadde kunnet forestille seg. Johansen fortalte at alt hadde røket i tur og orden: ekteskapet, jobben, førerkortet. Nå hadde han bare flaska. Der og da bestemte Leif seg. Han ringte Else og sa at han tok med en gammel venn hjem. Johansen ble boende lenge. For Else og barna var dette starten på en ny tid.

Leif var ikke lenger så opptatt av å få tilbakebetalt penger fra Nortraship-fondet. Han så at disse mennene og familiene deres ikke først og fremst trengte én stor utbetaling, men en sikker inntekt hver

måned resten av livet. Det provoserte Else og ham kraftig at krigsseilere som nær hadde mistet forstanden i kampen for Norge, ikke fikk fem øre i krigspensjon. Noen hadde gått kanossagang mellom kontorer og leger i årevis og fått nei, nei og atter nei både til penger og hjelp. Andre hadde ikke engang betrodd seg til sine nærmeste, og det å da skulle fortelle om problemene sine til en fremmed psykiater, ble altfor vanskelig.

Atter andre hadde nok med å puste. Noen orket ikke det engang og gjorde det slutt. Samtidig ble det sagt fra politikere, leger og trygdevesenet at de aller fleste krigsskadde som trengte hjelp, hadde fått det.

– Hva skal vi gjøre for å få folk med? De forstår jo ikke, sa Leif.

– Kanskje vi må vise hvor mange det er, sa Else.

Det var hun som var strategen av dem.

– Jaggu! Det må da gå an, svarte en oppglødd Leif.

Ekteparet snakket videre. Hvis de laget en oversikt over alle i Horten som hadde vært på sjøen under krigen, men som nå i praksis var uføre, hadde de noe å slå i bordet med. Else hadde sett hvor preget en del av Leifs krigskamerater var.

Hun var enig med ektemannen i at de to måtte stille opp. Nå skulle det registreres!

Ranke offiserer og fulle uteliggere

KLOKKA VAR BARE litt over sju en morgen Else sto i slåbroken og kastet et blikk ut mot veien. Hun så en mann som så ut til å være i 40-årene, komme ruslende i uniform. Han svingte opp mot huset. Else forsto at han nok kom på grunn av annonsen som sto i avisa Vestfold dagen før. Den begynte slik: «Krigsseilere – glemte helter og ødelagte mennesker: Det er ikke lenger mulig å rette opp urettferdigheten. Men vi kan lindre sårene. Det må gjøres nå. Snart er det også for sent.» Leif hadde satt den inn uten å snakke med henne først. Der sto det at folk som slet etter å ha vært på sjøen under krigen, kunne henvende seg hos dem.

Leif, i himmelens navn, hva har du gjort nå, tenkte hun. Mannen var kapteinløytnant, og hans naturlige utstråling av autoritet satte en støkk i henne. Hun ble litt nervøs, men Leif inviterte mannen inn i stua. Dagen før hadde Leif kjøpt en båndopptaker på avbetaling, og nå satte han i gang båndet straks de to hadde satt seg ned for å prate. Kapteinløytnanten hadde tjenestegjort på jageren «Sleipner» under krigen, ofte under dekk. Krigsskipet hadde eskortert konvoier og vært i mange trefninger. Var det noen som forsto hva mannen hadde gjennomlevd, så var det Leif.

Plutselig så Else at mannen kollapset. Tårene flommet. Han hiktet og ristet. Hun var helt uforberedt og ble så satt ut at kaffen kokte over. Det var forferdelig å se den staute offiseren bryte sammen som et barn.

– Jeg orker ikke mer. Hvis ikke du kan hjelpe meg, så tar jeg livet av meg, sa han til Leif.

Han hadde jobbet i alle årene etter krigen, og det var første gang han fortalte noen andre enn kona om hva han slet med. De måtte kjøre ham hjem til henne.

– Sammenbrudd har jeg mye av her hjemme, sa hun.

For første gang møtte Else en annen kvinne som åpenbart hadde det like hardt som henne, og som også kjempet med en mann som levde med krigens grusomheter i seg. Det var ikke bare tilfeldige sjøgutter som var blitt preget for livet. Torpedoer og traumer brydde seg ikke om rang.

Gjennom søstrene kjente Else kontreadmiral Magne Braadland, som var sjef for Sjøforsvarskommando Østlandet. Hun og Leif tok med den krigstraumatiserte offiseren ned til ham.

– Er du klar over at du har traumatiserte folk her som er i ferd med å ta livet av seg fordi de ikke får støtte, spurte Leif.

Han pakket aldri noe inn.

Braadland forsto med en gang alvoret og kalte inn militærlegen. Kanskje hadde doktoren liten tro på «torpedonerver» i likhet med mange av hans kolleger? Han kikket i hvert fall på Leif og sa:

– Hvor mye får du per hue for å hjelpe disse her, da?

Braadland tente på alle plugger. Han hadde vært i Handelsflåten før krigen, vært motstandsmann i Kompani Linge og hadde sittet tre år i tysk fangenskap. Legens ansiktsfarge hadde fått et grønnskjær innen irrettesettelsen var over. Det var første, men langt fra siste gang at Else og Leif ble beskyldt for å tjene penger på krigsseilerne.

Kontreadmiralen ble den første viktige allierte i den lange kampen som ekteparet Heimstad nå var i ferd med å begynne på. Marinen skulle bli en solid støtte i flere tiår framover.

Krigsinvalidforbundet ble dannet i 1954 og hadde hatt nok med folk som var blitt skadet i motstandsbevegelsen, militære operasjoner eller konsentrasjonsleirer. Organisasjonen hadde ikke drevet oppsøkende

virksomhet mot krigsseilerne, som det også var vanskelig å komme i kontakt med. De færreste av dem var opptatt av å organisere seg, og det fantes ingen oversikt.

Leder Henry Brym erfarte hvor vanskelig det var da forbundet skulle markere 20-årsjubileum for frigjøringsdagen med 600 gjester i Frimurerlosjen. 15 stoler var satt av til krigsseilere. Han ringte rundt til Skipsførerforbundet, Styrmandsforeningen, Maskinistforeningen og Sjømannsforbundet for å finne noen som kunne representere krigsseilerne. Til slutt klarte han å tromme sammen 15 stykker, og blant dem var Else og Leif.

Ekteparet var på plass ved bordet i Nedre Vollgate i Oslo i god tid. De reiste seg da kong Olav og kronprins Harald ankom klokka 19.45. Else ble opprømt over å være så nær dem. Hun ante ikke noe om at hun med tiden skulle få besøk hjemme av flere generasjoner kongelige.

I forbindelse med middagen fikk Brym høre om registreringen Else og Leif var i gang med.

– Leifs innflytelse skyldes kanskje først og fremst hans enestående evne til å skape kontakt med mennesker. Men jeg tenker også på alle dem som Leif fikk forbindelse med og klarte å overbevise om riktigheten av de ideene han presenterte. Hans personlige sjarmerie var og er fremdeles et uvurderlig aktivum, sa Brym senere.

Leif var motoren, men uten Elses klarsyn og organisasjonsevne hadde han ikke vært i stand til å sjøsette registreringsprosjektet.

Men Else syntes ikke dette med annonse i avisa var noe lurt. Den snudde opp ned på tilværelsen deres. Baggerødgata 34 hadde vært et åpent hus siden ytterdøra ble montert på plass i 1952. Barnas venner fortsatte også å løpe ut og inn, men nå ble det et annet renn i tillegg.

Else var på vei hjem et par dager etter at offiseren hadde vært hos dem. Hun ble møtt av Odd i porten.

– Det sitter en full mann i gangen, sa han.

Else hadde vokst opp i et alkoholfritt hjem og var utrent med folk

som drakk til alle døgnets tider. Hun skulle imidlertid snart bli vant til det, for det satt stadig fulle folk i den gangen. De hadde hørt at de kunne søke ly hos Else og Leif; innimellom hadde de folk som rett og slett lå til avrusning. Var de for tilsjasket, ble de lagt på en madrass i kjelleren. Plutselig var det folk i huset som hun ikke engang visste hva het. Noen av dem hadde det de eide i en plastpose. Var ingen av foreldrene hjemme, tok eldstemann Odd seg av dem når de dukket opp.

Leif skulle ut i verden igjen, selv om det bare var for to uker i Spania denne gangen. Han var på plass på Fornebu flyplass før klokka halv seks 21. juni 1965. Det holdt å møte en halv time før avgang. Der sto det en forventningsfull gjeng. Alt var betalt, bortsett fra flyplassavgiften på 15 kroner. Han hadde vekslet til seg 300 kroner i pesetas som lommepenger. Igjen var det Elses familie som hadde bidratt.

Like etter at flyhjulene ga slipp på Fornebus rullebane, var kupeen fylt med røyk fra sigaretter og piper. Setet ved siden av Leif var ledig, men ikke lenge. En mann med et mildt ansikt og glatt sveis satte seg. Han presenterte seg som Per Hansson.

– Du, Leif, du har seilt ute under krigen, så vidt jeg vet?

Leif nikket.

– Når vi lander, skal du og jeg ha en skikkelig prat. Det er enkelte ting jeg vil ha oppklart.

Hansson var journalist i Dagbladet og forfatter av to bestselgende dokumentarbøker om krigen. Han hadde vært i motstandsbevegelsen og opplevde hver dag etter frigjøringen som en frihetsgave. Han mente at han sto i bunnløs gjeld til dem som hadde betalt mest for å gi ham denne friheten. Det var nesten blitt en besettelse. Senere i livet skulle han si:

– For å gi livet mitt fred og mening måtte jeg slåss for å holde minnet om dem som hadde falt, levende, og enda viktigere: kjempe for at de som var blitt invalide, skulle få en skikkelig pensjon og et nogenlunde godt liv.

Møtet ble starten på et vennskap og skjebnefellesskap som skulle føre til svært mye. Leif fortalte om krigsseilerne han kjente i Horten. Per var minst like interessert i det Leif selv hadde opplevd under krigen.

I Torremolinos, like ved Málaga, var det sviende hett. Leif taklet varmen dårlig, muligens på grunn av alle medisinerne han hadde i kroppen. Han holdt seg mest inne, mens de andre veltet seg på stranda. Derfor fikk han jobben som kokk for de tre han delte leilighet med.

Etter noen dager sto Per utenfor med en liten leiebil. Ville Leif være med på tur østover langs kysten? Per, kona Margot, Leif og en annen krigsseiler klemte seg inn i en Seat 600, en liten spansk boble med dører som åpnet seg mot kjøreretningen. Da de ankom Murcia om kvelden, spurte Per seg fram til et billig hotell, som Leif raskt gjennomskuet etter å ha hørt lyder fra naborommene.

– Vi har havna på horehus.

Lukta, en blanding av halvrått frukt, sur svette og urin, forsterket den lugubre følelsen. Men sengetøyet var rent.

Neste dag kom de seg ut til kysten og det lille stedet Dénia i steikende varme. Militære vaktposter minnet dem om at de var i Francos diktatur. Underveis de fire dagene turen varte, ble Per og Leif bedre kjent. De hadde den samme gløden for å gjøre noe med uretten mot krigsseilerne, og de slet begge med frynsete nerver. Per syslet med tanken om en bok om krigsseilerne. Men han hadde oppdaget at det var svært vanskelig å få sjøfolk til å åpne seg. Han trodde Leif satt på en nøkkel.

I den grad det var mulig, var det en uthvilt Leif som kom hjem til Else én uke ut i juli. Han hadde fått tilbake gnisten. Han var mer enn noen gang tent på å skaffe krigsseilere den pensjonen han mente de hadde rett på. Nå var det sjeldnere at han hadde en fullstendig søvnløs natt.

Men det tok ikke lang tid før Leifs psyke streiket igjen. At de økonomiske problemene tårnet seg ytterligere opp, hjalp selvsagt

heller ikke. Helmer H. Bonnevie, en ressursperson som var tilknyttet Krigsinvalideforbundet, og som hadde vært motstandsmann og politisk fange under krigen, så at situasjonen kunne knekke familien – i verste fall røyk huset – så han lånte dem personlig 1800 kroner, fikk kreditorer til å frafalle inkassoomkostninger og søkte forbundet om økonomisk hjelp til Heimstad-familien.

«Takket være en spesiell gave som Krigsinvalideforbundet mottok for et par uker siden, fra en giver som ønsker å være anonym har vi vært i stand til å sende deg som oppmuntring kr 1.500,- Vi håper at dette beløpet vil være til nytte for deg, og sender våre beste ønsker», sto det i brevet fra leder Henry Brym.

Dermed var det også penger til å betale kravet på 986,42 kroner for frukt som Chr. Matthiessen A/S hadde levert til kiosken i løpet av det siste året. De mest pågående kreditorene var fektet unna, men køen var fortsatt lang, fra Freia og Horten Bryggeri til restskatt og manglende innbetaling av omsetningsavgift. Størst var kravet fra isfabrikken som hadde solgt dem kiosken. De skyldte fortsatt 10 000 kroner av kjøpesummen. Akkurat det løste seg en morgen i oktober 1965 da Else sto og kokte morgenkaffe på kjøkkenet. Hun kikket sørover ut av vinduet.

– Kom og se, sa hun til ungene. De flokket seg rundt henne. – Hvor er kiosken, spurte hun.

– Den står selvfølgelig der nede, svarte Leif bak henne.

Det gjorde den ikke. De dro ned. Bare de seks murblokkene den hadde stått på, var igjen. Diplom-Is hadde hentet den tilbake.

Situasjonen var så dum at de bare lo, alle sammen. Men skjebnene som fylte huset deres, var ikke mye å le av.

Gratispensjonat for utslåtte menn

EN SUR OG vindfull dag kom det en bil. Ut steg en våt og skitten mann. En eldre dame hadde sett at han frøs i Jernbanegata i Horten.

- Du kan ikke gå ute sånn, hadde hun sagt.
- Ja, men jeg har ikke noe sted å være, svarte han.
- Jeg vet om noen oppi her som kan hjelpe deg.

Enten hadde hun sett annonsen noen måneder før, eller så hadde hun hørt folkesnakk. Dama hadde i alle fall bestilt en drosje og betalt for ham.

- Odd kjente det luktet av mannen da han kom.
- Hvis du vil bade, kan jeg hjelpe deg, sa han.

Så fylte han badekaret med vann og omtrent alt Else hadde av såpeprodukter, og skrubbet ham med børste. Da hun kom hjem, reiste mannen seg og grep et av de store håndklærne som lå i en bunke på badet. På hodet var det en såte av såpeskum.

- Unnskyld, frue, men jeg har fått lov å komme hit.

Mannen hostet stygt. Det viste seg at han hadde bronkitt. Han ble boende en stund, inntil de fikk ham inn på et hjem i Oslo.

Det kom stadig en ny fillefrans inn døra, og det hendte også at det hørtes en skjelvende banking på en dør eller et vindu midt på natta. Else eller Leif sto da opp, satte over kaffen, smurte en brødkive og rakte fram en hånd å holde i.

Andre ganger fikk Else og Leif tips om krigsseilere som hadde havarert i et skur, en låvekjeller, et selvbygget skogsly, en rennestein

eller under en presenning. Ekteparet kunne ikke la dem ligge i sin egen fornøydhet. De tok dem med hjem, der Else fylte badekaret med grønnsåpe og badesalter og la slitne og takknemlige menn i bløt. Fløt det et lag av skitt på toppen av vannet, ordnet hun en runde til. Else dynket utslitte menn med aftershave og sprayet dem med deodorant. De ble stelt og barbert. Odd og Tom hjalp til med dette, mens Jørn pusset sko og Anne Gro gjorde småting som hun ble bedt om. Det var i ferd med å bli et familieforetak – og en livsstil.

Klær ble ofte brent. Det var lurvete tekstiler, gjennomtrukket av svette, urin og skitt. Likevel hendte det at eieren hylte opp når han skjønte hva som var skjedd. En fillete ullgenser kunne være det eneste som var igjen etter moren. Det stakk i Else. Mange var fortsatt mammagutter. De hadde vært unge da de ble fanget av krigen. Hun utnyttet dette og gikk inn i en myndig morsrolle. Det gjorde dem lettere å hankes med. Eierne av en klesforretning i Horten delte Heimstads omsorg for disse skadeskutte mennene og bidro med gratis klær ved siden av dem Else og Leif kjøpte av ham.

Det var mange historier. En hadde vært på kino med broren sin. Der så de en krigsfilm. Plutselig seg mannen sammen i setet. Øynene var åpne, men broren fikk ikke kontakt. Krigsseileren hadde klart seg så langt, men etter dette var han helt ødelagt. Else og Leif tok seg av ham. De drev gratispensjonat for utslåtte menn.

I butikken stusset de over innkjøpene deres.

– Else, hva skal du bruke alt dette til? Du kan jo vaske et helt barnehjem, sa en ekspeditrise en dag hun fylte bæreposer med såpe og hygieneartikler.

Og noen ganger følte Else at det var akkurat det hun drev: et barnehjem. De aller fleste som ble boende noen dager, uker eller i verste fall måneder, var takknemlige og høflige, men noen måtte lære å bo i hus på nytt. Andre klarte ikke de enkleste gjøremål. De var slått i bakken av selve livet, og det eneste som holdt dem oppe, var alkoholen, en svært sveikefull venn.

Det hendte at Leif måtte ut og lete opp en av dem de hadde tatt

inn bare for å finne ham vindskjev og full i en grøft – eller i arresten. Else var glad for at de hadde snille og rause naboer. Flere av dem satte seg gjerne ned med en krigsseiler eller to for å prate litt.

Else og Leif handlet på krita hos kjøpmannen, og regningen var ofte større enn betalingsevnen. De lå konstant på etterskudd. En måned gispet Else da hun fikk regningen. Det viste seg at krigsseilerne i huset hadde hentet ut øl og tobakk for 1800 kroner, en uoverstigelig stor sum. Hun som eide butikken, hadde oppfattet at det var greit. Hun beklaget og var hyggelig. De fikk betale ned over tid, men det var blytungt.

Igen fikk de hjelp av Jenny. Hun betalte til slutt det meste av regningen. Elses søster hadde vært flink med penger hele livet. Om Else hadde arvet morens godhet og driftighet, hadde Jenny arvet farens økonomiske sans og ryddighet. Else og Leif lånte penger av henne, og hun ba aldri om å få dem tilbake. En gang søkte Else kommunen om støtte. Svaret var: «Slike ting støttes ikke.» Else ble rasende. «Tingene» de snakket om, var folk som hadde ofret år for Norges frihet og sto ribbet igjen.

Samtidig tok krigsseilerne for gitt at Else og Leif fikk offentlige penger for å ha dem hos seg. Men det gjorde de jo ikke, så Else sa forsiktig fra om at det ikke var OK å forsyne seg i kolonialen. Hun fikk seg imidlertid ikke til å fortelle sannheten, nemlig at hun og Leif selv betalte for alt. Hun var redd det ville oppleves som fornedrende. De skulle ikke føle at Baggerødgata 34 var en fattigkasse.

Spørsmålet var hvordan de skulle få hjulpet dem til en bedre tilværelse.

Flyvende makreller

SELV OM ELSEs mor, Anna, var lam, kom hun på besøk søndager. Røde Kors kjørte henne til døra og hadde med rullestol. Hverdager var familiemedlemmer innom henne på sykehjemmet nede i Asylgata. Ungenes andre bestemor, Mor i Åsen, var også mye sammen med familien. Else fikk hjelp av henne til husmorsyslene. Når hun var selskapssyk, ble hun og Else gjerne sittende og skravle til to-tre-tiden på natta før den lille kvinnen tuslet de ti minuttene hjem i mørket. Hun var alt annet enn skyggeredd. Når barna tok en tur bortom henne, fikk de servert delte tomater med salt og pepper på og te til.

På fine helgedager ble farmoren gjerne med Else og Leif og ungene i bilen. Leif røykte så heftig at Anne Gro var utslått innen de passerte Hortenspiken. Men han var også den som skapte god stemning ved å synge høyt. Datteren elsket at han sang «Vi har ei tulle med øyne blå» for henne. Ekspedisjonene gikk til museer og kirker, attraksjoner der det kostet lite eller ingenting å komme inn. Dette var kjærkomne avbrekk fra kaostilværelsen. Normalt familieliv ble det stadig mindre tid til.

Søster Gerd hadde bodd i Asylgata til nå, men det gamle huset ble revet, og hun flyttet inn i en del av sokkeletasjen hos Else og Leif, der hun hadde soverom, stue, kjøkken og et lite ekstra rom. Gerd var en stille og rolig kvinne, nettere i kroppen enn Else. Hun elsket å spille kort, gjerne med et glass brandy og Selters til. Hun var en hyggelig

og bestemt dame. Når hun røykte, ville hun ha eget askebeger. Hun delte ikke det med noen, og i hvert fall ikke med krigsseilerne. Hun var ikke villig til å ofre seg slik storesøster Else gjorde.

Nå var Else og Leif begynt å registrere krigsseilere for alvor. Intensjonen var å dokumentere at mange trengte hjelp. Mens Leif snakket med dem, noterte Else. Hvor hadde de seilt og på hvilke båter? Hva hadde de opplevd? Og ikke minst: Hvordan hadde de det nå, sosialt og mentalt?

Dokumentasjonen ble også brukt for å skaffe folk sosialhjelp og i aller beste fall krigspensjon. Det lå mye og møysommelig arbeid bak hver enkelt søknad. De færreste hadde tatt vare på sjøfartsboka, så Else og Leif lette opp papirer som bekreftet tjenestetid i Forsvaret, mønstringer, legebesøk, arbeidsgivere og andre relevante opplysninger. Det var et detektivarbeid.

Var de heldige, fungerte dokumentasjonen som macheter i trygdejungelen. Papirene ble stemplet av trygdekassa, og søknadsskjemaer ble fylt ut. Etterpå ble alt levert til vurdering i Rikstrygdeverket. I starten var det ikke mange saker som kom så langt. I 1965 ble det bare fremmet 25 krigsseilersaker for Rikstrygdeverket fra hele landet. Av disse ble en ikke uvesentlig del avslått.

For noen av sjøfolkene var avslag starten på en ny, møysommelig søknadsprosess. Andre hadde for lengst mistet kreftene som skulle til for å be om hjelp. Enkelte var så bitre at de «faen ikke skulle ha noe fra de jævla myndighetene». De ville ikke engang be om sosialpenger. De var ferdige med å oppsøke nederlag. Enkelte orket ikke å takke Else og Leif heller. De hadde ingenting å gi. Men hver gang noen fikk penger, var det en stor seier. Ikke noe var bedre enn å se at folk kom i gang med livet igjen.

Den første som ga dem pengestøtte til registreringsarbeidet, var en forretningsmann Else og Leif hadde lite respekt for. Det var en kjent sak i Horten at han hadde samarbeidet med nazistene. En dag ringte han på døra. Det var Leif som åpnet.

– Jeg var på feil side under krigen, Leif. Derfor skal du ha dette til arbeidet du gjør, sa han og strakk fram en konvolutt.

I den lå det en betydelig pengesum.

Som Leif var mange av gjestene ustabile. En kar som bodde hos dem, hadde vært ute og fisket og kom fornøyd tilbake med makreller. Han ville at Else skulle steike fiskene. Det gikk bare sekunder fra hun svarte at hun dessverre ikke hadde tid til det, til makrellene kom susende mot henne. Else var så heldig at hun kunne se det absurde i det triste og tragiske. Resten av livet skulle hun le når hun fortalte om denne hendelsen. Én eller flere krigsseilere spiste ofte middag med familien, og laget Leif kjøttkaker, var det alltid fullt rundt bordet.

Guttene måtte innimellom gi fra seg rommene sine. Da flyttet en eller flere av tenåringene ned på et lite rom med køyesenger ved siden av soverommet til Else og Leif, Anne Gro flyttet derfra og inn til foreldrene. Hun syntes ikke alltid det var like gøy.

– Er det ledig på rommet mitt, spurte Jørn når han kom hjem fra skolen. Barna gjorde lekser på kjøkkenet. Det var der det oftest var ledig plass.

Ble det for mye styr, hadde guttene et kott i andre etasje der de kunne gjemme seg og lese tegneserier. Sofaen i stua ble også tatt i bruk som overnattingsplass. Noen av gjestene turte ikke å sove på rom med lukket dør. De foretrakk en matte på stuegulvet eller i vaske-rommet.

Flere ganger var det også ei kone som sto utenfor da det ringte på. Bak henne, litt nede i veien ved portalen, der Else elsket å stille med planter når hun hadde tid, sto det gjerne noen barn. Else fant fort ut at hun måtte ha godteri på lur til de minste. Lengst unna sto ektemannen og oste av uvilje. Som regel var han trukket med, og han undertegnet til slutt motvillig søknaden om støtte. For familier på randen av sammenbrudd kunne det være eneste mulighet. Elses søster Jenny var kontorfullmektig i trygdekassa og hjalp til med flere slike saker.

Andre ganger kom kvinnene alene, ofte helt på felgen. De gråt og søkte til Else for trøst. De hadde ingen andre. Hun visste hvordan det var å være gift med en krigsseiler. Få andre forsto hvor utfordrende det kunne være.

Innimellom ble Else selv helt utslitt av innsatsen. Egentlig hadde hun nok med Leif og ungene, men det pussige var at det var de mest krevende krigsseilerne som gjorde det hele meningsfylt. Hun syntes det var for fælt at noen skulle ha det slik.

– Vi får få deg inn på Bæreia, kunne hun si.

Så begynte gjerne en ringerunde. For på dette rekonvalesenthjemmet, som Leif hadde gode erfaringer fra, var det ofte fullt. Det samme var det på flere kursteder, sanatorier og pleiehjem. Selv psykiatrisk avdeling i Tønsberg kunne si nei. Da måtte den nedkjørte krigsseileren nesten få bli.

– Det gikk ikke an å jage dem på dør. På mange måter ble vi fanget av situasjonen. Vi måtte handle fordi ingen andre gjorde det, sa Else til Agderposten 50 år senere.

Husing av blakke, alkoholiserte og uføre krigsseilere kostet familien dyrt, og et forsinket krav om betaling av restskatt for inntektsåret 1963 gjorde det ikke bedre. Til Elses fortvilelse pantsatte Leif huset ytterligere. Men regningene med tilhørende purringer ble likevel liggende, og kemneren sendte nye krav. Formannen i forliksrådet kom på døra.

– Jeg har ikke penger. Du må vente, sa Else.

Når hun var nede i byen, så hun seg stadig over skuldrene og rundt hjørner. Møtte hun ham, var han raskt frampå:

– Else, skal du ikke snart betale?

Leif hadde bare én buks. Den ble så tynnslett at Else presset den med avispapir så trykksverten skulle smitte over og hindre at den var gjennomsliktig. De brukte ikke penger på seg selv før de måtte.

Odd bidro med det han tjente, og Jenny hjalp dem ut av knipa igjen. Hun hjalp dessuten Leif og Else med å skrive brev på maskin.

Var det riktig høytidelig, tok Gerd seg av det. Hun jobbet i Marinen og hadde erfaring med den slags.

Å være full uten fast bopel var en forbrytelse i Norge. Løsgjengerloven åpnet for tvangsarbeid. Det var som NRK-mannen Erik Bye sa det i et intervju med Dagbladet i 1965:

– Er man alkoholiker, men med de rette forbindelser, så blir man automatisk et sykdomstilfelle og tas hånd om av spesialister med hvite frakker. Men en pengelens krigsseiler som døyvet bombeangsten med brennevin og siden ikke kom løs fra alkoholen, han blir arrestert som misbruker og anbringes på Opstad.

Opstad tvangsarbeidshus var en anstalt i Hå på Jæren i Rogaland, et omfattende anlegg bestående av over 20 mindre eller store hus inne på et 4000 dekar stort område. Hit ble fyllickere, uteliggere, tiggere og romanifolk sendt på tvangsarbeid i 18 måneder etter politiets gate-renovasjoner. Hver tiende innsatt hadde vært sjømann under krigen. De satt innelåst om natta på en spartansk celle med dobøtte, noe som forsterket traumene for mange. Fangene fikk ikke ta imot besøk eller ha private ting, som egne klær. Behandlingsopplegget, som det ble kalt, besto av lange dager med jordbruksarbeid, inkludert steinplukking og fjøsstell.

Hvis en løslatt ble tatt full på gata igjen, kunne det bære rett tilbake – for tre nye år. Opstad var noe som lignet en mild konsentrasjonsleir for fattige alkoholikere og småforbrytere.

En av dem som satt der i 18 måneder i 1960–1961, var tildelt Order of the British Empire for sin innsats i den norske marinen. Kampen mot nazistiske styrker gjorde ham fortjent til flere britiske og norske utmerkelser. Den påførte ham også hjerneskader og psykiske lidelser. Hundre prosent krigsinvalid ble han igjen tiltalt i 1969 for fyll, bråk og tjuverier. Tre nye år på Opstad ventet. Heldigvis for ham ble tvangsarbeid avskaffet i Norge i 1970. Flere av dem Else ble kjent med de neste tiårene, var blitt nedverdiget på Opstad.

Nesten alle gjestene i Baggerødgata var høflige og greie. Ingenting ble stjålet, og Else følte seg aldri truet. Selv om Leif var flink når traumene tok overhånd hos en av mennene, var det lettere for Else å roe dem ned. Det var hun som gikk imellom om det var tilløp til knuffing. Alle visste at det var forbudt å røre henne. Hvis noen løftet armen, var en av de andre der umiddelbart:

– Ikke rør Else, sa de. – Da dreper vi deg!

Også barna lærte seg å håndtere mennene, som kunne ha raseri-utbrudd, gråte og angre fryktelig, alt på lynkort tid, og selv ikke lille Anne Gro følte seg utrygg med dem i huset. Hun trodde det var slik livet var, og tenkte at alle hadde det sånn. Men det sier seg selv at husets unge måtte tåle mye. Det var en påkjenning hele tiden å ha mer eller mindre ustabile fremmede rundt seg. Som regel hadde de til enhver tid to–tre boende hos seg, men det kunne være så mange som fire av gangen. Det var heller ikke alltid at foreldrene hadde mye tid og krefter til overs. Else prøvde å hjelpe til med lekser, men det var ikke alltid forholdene var de beste for å få gjort dem i det hele tatt.

Leif var pådriveren i innløsningen. Det å hjelpe overskygget alt. Han tenkte ikke på at det å bo i en slik uforutsigbar tilværelse med så mange psykisk skadde mennesker var en påkjenning for Odd, Tom, Jørn og Anne Gro.

– Nå i dag ser jeg hvor gærnt dette egentlig var. Jeg har ødelagt så å si hele familien med akkurat dette, sa Leif i TV-programmet «Lønning direkte» i 1995.

Alle ble slitne, og ble det litt ampert, samlet Else familien rundt bordet. Hun fant fram boller og kakao og tente det hun kalte fredsllys. Da var det forbudt å krangle, og alle satt der til roen hadde senket seg. Ingen turte å blåse ut før mor i huset ga lov.

For Else gikk det i ett. Krigsseilerne skulle ha mat, undertøy, sko og annet. Hun kjente fortsatt halve Horten gjennom farens kontakter. 20 år etter G. E.s død ga han dem fortsatt innpass, også til offentlige kontorer, hos organisasjoner og i andre miljøer der det var mulighet for å finne hjelp.

Følte hun seg utslitt, skjøv hun det til side. Else visste at hun aldri hadde klart dette uten treningen hun hadde fra oppveksten i Asylgata. Toppet det seg helt, kunne hun si til Leif at hun ikke orket mer. Men han hørte ikke på det øret. Heldigvis var det oppturer også. Et par karer kom seg såpass på beina at de kunne dra tilbake til kone og barn. De var kastet ut fordi familiene ikke orket mer.

Slike lyspunkter gjorde at Else tålte det hele.

Fresende sveiseflammer

SOMMEREN 1965 VOKSTE de økonomiske problemene. Else hadde vært hjemmeværende i nesten 20 år, men nå måtte hun tjene penger. Familien skyldte til og med de 1700 kronene det kostet for Odd å gå på Vestfold kveldsrealskole i Horten.

Else søkte kontorassistentjobber, men havnet nederst i søknadsbunkene etter mange års hjemmetilværelse. Kontorjobb fristet egentlig heller ikke, men situasjonen var prekær. Plutselig dukket det opp en mulighet da hun bladde i Gjengangeren. Marineverftet manglet kvalifiserte sveisere og annonserte etter offensive kvinner til et sveisekurs i samarbeid med yrkesskolen. I 1965 var bare omtrent hver tiende gifte kvinne yrkesaktiv, og knapt en eneste av dem var sveiser.

Else hadde født fem barn og var 41 år. Det ble ofte holdt familieråd i Baggerødgata, der alle fikk si hva de mente. Det var ingen som hadde noe imot en mamma som var sveiser.

– Hva er det du skal, sa du? sa overlegen på sykehuset da hun fortalte om planene. – Jeg tror du er spennende! Har ikke du rota deg borti nok nå?

For en jente som en gang hadde sløyfe både foran og bak, var det ikke opplagt å bli industriarbeider. Hun var én av åtte kvinner og fire menn som møtte opp første kursdag 24. august 1965. Det var verftet Bergen Mekaniske som hadde gitt Marineverftet i Horten ideen om å slippe til kvinner. I vestlandshovedstaden hadde de gjort det samme

noen uker tidligere. Instruktør Kåre Bergersen, en vennlig mann med sixpence, briller og overall, lærte Else teknikker i elektrisk buesveising. Det var mye morsommere enn Else hadde trodd.

– Var det ikke en veldig omstilling fra husmoryrke og kvinnelighet til dette typiske mannsarbeid og mannsmiljø, spurte en journalist fra lokalavisa da han var innom et stykke ut i kurset.

– Til å begynne med var det jo litt rart med fresende sveiseflamme og larm av jern. Og så kjeledress og hjelm og maske og sveisehansker, da. Men jeg tror vi fort ble vant til det, og nå gjør det oss ingenting, svarte Else.

Bergersen bekreftet at damene var fullt på høyde med sine mannlige kolleger på kurset.

15. november gikk Else på jobb som hjelpearbeider på Marinens hovedverft for første gang. Hun var iført sko som tålte en trøkk – og det gjorde hun selv også. Arbeider nr. 5795 måtte opp klokka fem. Hun fikk kaffe og brødsiver til krigsseilerne som var i huset, laget niste til seg selv og gjorde alt klart for Anne Gro og ungdommene – før hun syklet ned bakkene til jobb, der hun begynte klokka sju. Leif sørget for at barna kom seg på skolen. Valiumen han nå fikk, gjorde ham roligere.

Samtidig som Else ble industriarbeider, fikk Leif beskjed om at han var ute av arbeidslivet for godt. 45 år gammel ble invaliditetsgraden satt til 100 prosent, og han ble tilgodesett med en utbetaling på 1656,70 kroner i måneden, inkludert barnetillegg. Han var glad for det, men samtidig provoserte det ham kraftig: Han fikk pensjon bare fordi han hadde fått skyteopplæring. Hvorfor skulle det være én lov for militære og en annen for sivile sjøfolk? De kjempet i den samme krigen. 377 krigsseilere hadde fått innvilget krigspensjon på de 22 årene som var gått siden atombombene falt over Hiroshima og Nagasaki. Det tilsvarte omtrent én prosent av sjøfolkene som risikerte livet under krigen.

Else og Leifs visjon var ikke bare å få leger og myndigheter til å tolke gjeldende lov smidigere, slik at flere fikk krigspensjon. Det

hadde også vokst fram en vill idé om å forandre selve lovverket. Og midt i alt maset kjente de nå et lite drag av medvind. For i programmet «Fronten som holdt» tok Norges mest markante mediemann, Erik Bye, i oktober 1965 opp hvordan mange krigsseilere slet med sterke psykiske reaksjoner og, ikke minst, hvor vanskelig det var for dem å få pensjon eller økonomisk støtte fra det fellesskapet de hadde ofret så mye for.

– Hadde vi ikke hatt de norske tankbåtene på vår side, ville vi ikke hatt drivstoff til å få våre spitfire og hurricaner i lufta. Tyskerne kunne invadert Storbritannia, og da ville det ikke vært noen base å nedkjempe nazistene fra. Den norske handelsflåten gjorde verden en enorm tjeneste, sa Philip Noel-Baker i programmet.

Han var minister i statsminister Winston Churchills krigstransport-departement under krigen.

– Uten den norske flåten ville de allierte tapt krigen, poengterte han.

I 1941 var Storbritannia den eneste store nasjonen i Vesten som fortsatt kjempet mot Hitler-Tyskland. USA holdt seg foreløpig utenfor. Det var altså det de hadde gjort, lasaronene og fillefransene som skrapet på Else og Leifs dør: De hadde sørget for at det ble mulig å nedkjempe det nazistiske barbariet ved å bringe inn olje, våpen, ammunisjon, mat, medisiner og alt annet som trengtes for å holde det britiske samfunnet gående. Men som Dagbladet skrev i forbindelse med programmet, var det vanskelig å «komme forbi at folk flest fortsatt er meget dårlig orientert om hva norske sjømann (sic) og skip sto for i de mest kritiske faser under annen verdenskrig».

Akkurat det kunne Else underskrive på. Ja, ikke bare var det uvitenhet som kunne møte henne. Det hendte også at hun fikk avskyblikk og hørte negativ mumling når hun var nede i Horten. Ikke alle hadde like stor sympati med familien Heimstads innsats for «fyl-likene». På slutten av livet fortalte hun at hun til og med ble spyttet på ved en anledning.

«Mange av mine venner var blitt igjen der ute på havet. De fikk

aldri oppleve den store glede å se sine kjære igjen. Men de fikk heller ikke oppleve den store skuffelsen etter seieren. De slapp å oppleve smerten over den største urett som noen gang har rammet den norske sjømannsstand», skrev krigsseiler Evald Andersen Ness i et leserbrev til Dagbladet etter programmet. Det gjorde sterkt inntrykk på dem som så det. Dessverre var det bare 100 000 TV-apparater i Norge i 1965.

Det hendte Else var stuptrøtt da hun skrudde på acytelenflaska på verftet og begynte å sveise for 4 kroner og 58 øre timen. I begynnelsen arbeidet hun i verkstedet, men etter å ha fått mer erfaring ble hun skipsbygger. Den første båten hun jobbet på, var en destroyer. Båtskrogene var høye og store, og det var tungt arbeid. Sveisingen ble gjort nesten to meter over gulvet, og alt utstyret måtte stadig flyttes. Det hendte de mannlige kollegene moret seg med å skru av strømmen, men hun likte den røffe humoren og mennene hun jobbet med. De var alle like sure som henne på de innleide sveiserne som tjente raske penger om natta. De jobbet slumsete, så dagen begynte gjerne med å sveise igjen hull etter dem.

Da det ble tutet på verftet på ettermiddagen, var arbeidsdagen over. Else dro hjem til et hus med krigsseilere, barn, deres venner og alt det som fulgte med. Her skulle mat på bordet, og omsorg deles ut. Hauger med klær skulle vaskes. Heldigvis hadde familien fått en ny stor vaskemaskin av Ryan før han forsvant fra landet. Den hadde til og med en sentrifuge. Kiloene rant av Else i denne perioden. Det hendte at hun var så sliten at hun ikke fikk sove.

Da det gikk mot jul, burde roen ha senket seg, men etter at hun fikk andre krigsseilere i huset, var ikke Leif lenger alene om å slite i høytiden. Svære mannfolk låste seg inne på do og satt der og gråt. Dermed ble det ikke mye ro over julefeiringen denne gangen, som også var den første for Else i den nye rollen som bestemor; 16 år gamle Odd var blitt far til Heidi.

1966 begynte med at Else hadde et tungt løft på verftet som ga

henne navlebrokk. Hun unngikk operasjon, men fikk legeattest på at det var «utilrådelig med for tunge løft for henne i arbeidet». En dag fikk hun noen gamle deler som skulle sveises sammen. De måtte rengjøres først. Hun brukte en sliper til det. Metallfliser ble slått av og traff henne i panna og beina. Hun ble kjørt til sykehuset, og resultatet ble en langtidssykemelding som endte sveisekarrieren. Hun fikk 75 prosents statspensjon.

Hjemmet var blitt en blanding av detektivbyrå, hospits, sosialkontor og psykiatrisk sykehus. Det ble drevet av to som staten hadde bestemt var for syke til å jobbe.

Det hendte folk ringte og fortalte at de hadde sett eller hørt om en tidligere sjømann som ikke klarte seg selv. Da dro Leif av gårde med én gang, noen ganger også på natta. Uttrykket «på seg selv kjenner man andre» har sjelden passet bedre. Han var en selvutnevnt sosialkurator, og en god en. En dag fikk han et varsel om en mann som lå i en nedlagt smie i Borre, sør for byen. Varsleren la på røret uten å si hvem han var.

Else og Leif fant fram. Smia var nærmest et skur, og de hørte en markant hoste. Inne var det rått, kaldt og ubeboelig. Krigsseileren satt og hanglet på en taburett og var i elendig form. Ved siden av sto et bord. Det var alt han hadde. Mannen hadde bodd der lenge. De fikk ham med seg hjem. Klærne var nesten grodd fast på ham, og han hadde gjort på seg. Han ble lagt i badekaret, stelt og lagt til sengs på et av gutterommene.

Det var åpenbart at mannen fra smia ikke var frisk. Else tok ham med til lege.

– Han hoster så fælt. Jeg liker det ikke og vil ha ham undersøkt, sa hun.

– Ikke nødvendig. Han har et gammelt skuddsår på ryggen. Det er det som får ham til å hoste, svarte legen.

Else lot seg overbevise og tok ham med hjem igjen. Jørn, Tom og Odd byttet på å ordne med ham. Den stygge hosten fortsatte imid-

lertid, og Else fikk en mistanke. Hun ga guttene beskjed om at alt bestikk og servise skulle vaskes umiddelbart når han hadde brukt det.

Etter noen uker dro Else ham med på en ny, nytteløs tur til legen. Krigsseileren klarte seg åpenbart ikke selv, og de slet med å finne noen som ville ta imot ham. Etter hvert begynte Odd å hoste også. Det viste seg at sønnen var smittet av sykdommen som tok livet av en kvart million nordmenn mellom 1895 og 1955. Én eneste bakterie i en luftbåren dråpe kunne være nok til å overføre tuberkulose. Mannen hadde hostet i ukevis.

Else skulle senere bebreide seg selv for det hun utsatte barna for. Hennes enkle forklaring på at hun likevel gikk så langt i å hjelpe disse mennene, var alltid den samme:

– Det var så synd på dem. Ingen andre brydde seg.

Leif var drevet av et ønske om å rette opp selvopplevd urett. Det ga ham en grunn til å holde ut. Han var en sjømann som gikk rett på sak, en sjarmerende slugger som var grunnleggende uinteressert i byråkrati. Leif satset alt på fornuften, kjeften og instinktet. Else var mest av alt bunnløst snill, men hun fant seg ikke i hva som helst. Hun var også opptatt av grundighet, taktikk og sosiale koder. Begge hadde en rettferdighetssans som var nærmest selvutslettende. Engasjementet ble limet som holdt dem sammen, og samlet hadde de en sprengkraft som skulle være med på å gi Norge anstendigheten tilbake.

Til slutt fikk de den syke krigsseileren innlagt på Rove tuberkulosehjem i Holmestrand. Derfra ble han sendt videre til et hjem på Hønefoss. Like etter døde han.

Odd ble veldig dårlig og lå utslått. Det var så vidt han fikk i seg mat, og han satt en stund i rullestol. Grundig behandling med antibiotika hjalp, men for Else var den dårlige samvittigheten for hva hun hadde påført ham, og tanken på risikoen hun hadde utsatt de andre for, nesten verre enn angsten hun kjente på da Odd var som sykest.

Heldigvis ble han frisk, og foreldrene hans kunne konsentrere seg om å bygge nye allianser.

En kile inn i Stortinget

ELSE OG LEIF drev sitt eget lille redningsselskap for krigsseilere. De dro rundt for egen regning og lette opp bortgjemte sjømenn og enker etter dem som gikk ned på havet under krigen. Etter at de hadde skaffet seg oversikt over Horten, sto Borre for tur, og så fortsatte de videre nedover i Vestfold. Først tok de hovedveiene, så ulike stikk- og småveier. De smurte matpakker for flere dager, vasket seg i elver og bodde i bilen. Hvis det dukket opp et slitt, gammelt hus, sa Else:

– Stopp her, Leif! Her ser det ut som det er noe.

De ble eksperter på å kjenne igjen hvor krigsseilere som ikke hadde livet på stell, holdt til. Ustelte og gjengrodde tomter, gjentrukne gardiner eller enda verre: ikke gardiner i det hele tatt, var tegn å se etter. Slike steder bodde det folk som ikke hadde overskudd til noen ting. For ikke å fornærme noen forhørte de seg alltid rundt før de banket på, og det var det alltid Leif som gjorde. Han snakket gjerne litt om det han selv hadde gått igjennom både før og etter krigen. Det vekket ikke bare tillit hos den de besøkte. Det ga også Else nye glimt av innsikt i mannen hun hadde vært gift med i 20 år. En person uten egen erfaring fra konvoi ville neppe ha lyktes med registreringen. Men noen ganger fikk de døra i fleisen.

– Dra til helvete! Jeg gir faen!

Enkelte var halvt oppspist av bitterhet. De hadde kommet hjem

til ingenting, og de hadde kanskje mistet både familie og det meste annet som ga mening i livet. Kanskje hadde de opplevd at det de trodde de hadde av rettigheter, var blitt knust av «et mektig trygdeapparat med stor autoritet og sterk administrasjon», som Hans Luihn senere skulle formulere det i boka *Men krigen er jo slutt*.

Disse mennene hatet den norske staten. Det var ofte nok å nevne trygd eller pensjon, så gikk de i svart. De trodde gjerne at ekteparet kom fra et eller annet myndighetsvesen som ikke hadde gjort annet enn å trykke dem ned. Else og Leif trakk seg da unna og lot det gå litt tid før de prøvde igjen. Det hendte de møtte enda en avvisning ved andre forsøk. Else forsto bitterheten. Andre som avviste dem, var derimot ikke sinte. De ville bare klare seg selv.

I januar 1966 slo Per Hansson til i Dagbladet med nesten daglige oppslag som «Fra krigens helvete til fredens skjærsild», «Store grupper sjøfolk invalidisert og glemt», og «Bare en av hundre sjøfolk får krigspensjon!». Artikkene var for en stor del ren folkeopplysning om hva sjøfolk hadde vært utsatt for under krigen og etterpå. «Men de 32.000 som overlevde; hvordan gikk det med dem? Hvordan er det gått med de tusener som ble merket for livet av de forferdelige fysiske og psykiske påkjenningene? Ingen kan fortelle noe eksakt om deres skjebne. Jeg gjentar ingen, fordi ingen offentlig myndighet har gjort noe som helst for å få rede på det!» skrev han.

Hansson var så opptatt av krigsdeltakernes sak at Odd Øyen, som var legen hans, sa at Per på mange måter var krigsskadet selv.

Det var ikke nødvendig å lese mellom linjene for å finne Hanssons sinne. Han brukte også Leif som eksempel i en artikkel 22. januar 1966: «Jeg kjenner en annen, en god venn av meg, forresten, som er psykisk skadd etter fem års sammenhengende krigsseilas. Han har ikke hatt en natt skikkelig søvn på tjue år!»

Fra kontoret i Akersgata ringte Per nærmest daglig til Leif. Han uttrykte bekymring for at sjefredaktør Roald Storsletten hadde hintet om at det ble skrevet litt vel mye om krigsseilerne. Redaktøren

mente Per måtte bruke arbeidstiden på å skrive også om andre spørsmål.

Det fikk Else til å legge en plan, og da Leif var i Oslo neste gang, gikk han til redaktøren med en flott blomsterbukett. Han takket for at Per hadde fått lov til å skrive om krigsseilernes situasjon og skrøt av hvor viktig jobb Dagbladet gjorde for å rette opp urett.

– Det skulle bare mangle, sa sjefredaktøren.

Etter det fikk Per Hansson bruke tiden på det han brant for.

Han fikk brev fra krigsseilere som i nøkterne ordelag fortalte. «Det er vel 20 år siden dette hente (sic), men jeg opplever det om og om igjen i drømmer, og jeg har mange ganger undret om det snart forsvinner», skrev én. «Behøver mange virkelig gå helt til bunns, før man kan få en hjelpende hånd», spurte en annen. Hansson fikk høre fra en mann som klarte å holde på jobben fordi kona fulgte ham til bedriftsporten om morgenen og sto utenfor på ettermiddagen for å følge ham hjem igjen. Han turte ikke gå alene.

Hjemme i Horten leste Else Dagbladets førsteside: «Jeg tror de fleste, enten de overlevde krigsforlis eller gjennomgikk redslene om bord i skip lastet med krigsmateriell, ammunisjon og bensin, er blitt merket av den psykiske påkjenningen. I mange slike tilfeller har det ført til ‘mental arbeidsuførhet’ og endog død.»

Det var Harris Gregersen ved Oslo sjømannskontor som sa dette. Som mønstringssjef hadde han sett tusener av sjømenn som seilte i konvoifart. Admiral D. E. Kjehtolt var under krigen blant annet nestkommanderende på jageren «Sleipner», som fulgte lasteskipene med avgjørende forsyninger. I en av artiklene poengterte han det opplagte, men som likevel måtte sies, nemlig at psykisk invalidiserte krigsseilere «i dag ville levd som vanlige mennesker, hvis de ikke var blitt ødelagt av krigspåkjenningene».

Else var glad for oppmerksomheten, men var mest av alt sliten og lei av registrering, krigsseilere, dårlig råd og barn som hun ikke rakk å gi nok oppfølging.

– Jeg vet ikke om jeg hæler mer av dette her hvis det ikke skjer noe avgjørende, sa hun til Leif en kveld, før hun kom på en idé: – Vet du hva vi gjør? Vi drar til Claudia Olsen i Tønsberg.

Ekteparet gikk rett ut til bilen de nettopp hadde byttet til, en brukt Mercedes. Opel Kapteinen hadde knelt etter at de hadde kjørt over 2000 mil med den, bare i registreringssammenheng. Else og Leif la i vei til en av de mest markante politikerne fra Vestfold. Olsen ble på slutten av 1920-tallet valgt inn i bystyret. I 1945 ble hun stemt inn på Stortinget, der hun i sin første tale snakket om sjøfolkenes kår. Hun ble den første kvinnen i norsk historie til å lede en stortingskomité. I 1948 var hun en av de fire Høyre-representantene som stemte mot Gerhardsen-regjeringens ønske om å sette Nortraship-pengene i et sosialt fond. Hun argumenterte hardt for at dette var sjøfolkenes penger, og for at de burde utbetales til dem. Begge brødrene hennes seilte under krigen, og bare én av dem overlevde. Olsen var i hele etterkrigstiden en markant feminist og sentral stemme i Høyre, blant annet som nestleder. I sitt 70. år satt hun fortsatt i landsstyret og var leder av Høyrekvinnene. Else hadde møtt Claudia gjennom moren, som hadde beholdt kontakten med henne etter at faren døde.

På vei til Tønsberg gruet Else seg. Hun likte ikke å skrape på dører. Det var dessuten lenge siden hun hadde sett Claudia, som kanskje ikke husket henne. Og hva ville stortingsrepresentanten synes om å få folk på døra så sent? Det viste seg at hun ikke var hjemme. De fikk tips om at hun var på hytta.

– Vi kjører hjem igjen. Jeg gidder ikke dette, sa Leif.

Men nå hadde Else bestemt seg.

– Jeg kjører ikke hjem før jeg har snakket med Claudia. Det er kanskje vårt siste håp, sa hun.

Klokka ti på kvelden, da Mercedesen endelig stoppet foran hytta der den ugifte politikeren ferierte med en venninne, var det Else som denne gangen banket på døra. Hun presenterte seg.

Claudia Olsen kjente henne umiddelbart igjen.

– Kom inn!

– Du lurer vel på hva jeg vil. Du vet kanskje at vi jobber for krigsseilerne? Vi orker snart ikke mer. Kan du hjelpe oss, spurte Else.

Hun sa at de håpet Claudia kunne bidra så kravene om pensjon ble tatt opp på Stortinget.

– Ja, men jeg er ikke på Stortinget lenger. Jeg er pensjonist, sa Høyre-kvinnen til Elses overraskelse.

Olsen hadde gått ut av Stortinget i 1961 etter 16 år. Det hadde ikke Else fått med seg. Men Claudia trengte bare å tenke seg om ett sekund før hun ga Else en klem:

– Visst skal jeg hjelpe dere. Jeg kan sette dere i kontakt med Johan Møller Warmedal, sa hun.

Han satt på Vestfold-benken på Stortinget, og dagen etter hyttebesøket ringte Claudia til partikollegaen og fortalte om Else og Leifs arbeid. Onsdag 9. mars 1966 dreiet stortingsrepresentanten seg fram til 42760 på telefonskiva. Leif tok telefonen, og han opplevde en politiker som var svært positiv. Høyre var tungt representert i en borgerlig koalisjonsregjering med Senterpartiet, Venstre og Kristelig Folkeparti. Den ble ledet av Per Borten (Sp), som hadde overtatt etter Einar Gerhardsen året før. Dermed hadde Norge nå en statsminister som ikke hadde gamle beslutninger å forsvare.

Mandagen formulerte Else og Leif et brev til Warmedal: «For å få en rettferdig behandling for alle impliserte i denne sak, er det kun en vei som fører frem. Det er at samtlige sjøfolk som tjenestegjorde i den norske handelsflåten under krigen blir registrert», sto det. Brevet var undertegnet av Leif, men ett sted glemte Else seg og brukte vi-form: «Vi håper på at den nåværende regjering vil vise forståelse for vårt standpunkt.»

Dermed hadde Else fått til noe Per Hansson ikke hadde klart: å få kontakt med en sentral politiker i kjernen av det tyngste regjeringspartiet. Claudia Olsens velvilje skulle vise seg å få stor betydning. Da Hansson hørte om det, hadde han bare én kommentar:

– Fabelaktig!

30. mars kom Alfred Thommesen (H) fra Aust-Agder med en interpellasjon i Stortinget inspirert av Hanssons artikler og sannsynligvis etter å ha snakket med Warmedal.

– Mener regjeringen at staten har oppfylt sine forpliktelser overfor de sjøfolk som seilte under krigen, spesielt de tilskadekomne, spurte han.

Det førte til en lang og omfattende debatt. Representanter fra alle partier snakket varmt om å hjelpe invalidiserte krigsseilere.

– Det ser ut til at formalisme og paragrafrytteri har hindret avbetaling på samfunnets æresgjeld overfor våre sjøfolk, sa Venstre-representant Øivind Bjorvatn.

– Jeg tror det er viktig at vi her i Stortinget er klar over hvor stor bitterheten er blant dem som seilte under krigen, sa Asbjørn Holm fra Sosialistisk Folkeparti.

Sosialminister Egil Aarvik sa at departementet ville nedsette et hurtigarbeidende utvalg. Den politiske ballen begynte å rulle.

Og samtidig stilte også noen leger seg nå i frontlinja for krigsseilernes sak. De mente traumer var en legitim krigsskade, og at mange var blitt skadet for livet. Adam Egede-Nissen, Odd Øyen og Finn Askevold i Oslo og Salve Solheim og Steinar Munch i Bergen var viktige. Det samme var professor Trygve Gjestland, som var lege for sjøfolkene i London og New York under krigen.

– Hva tok hardest på sjøfolkene i krigsårene, spurte Per Hansson ham i Dagbladet.

– At de døgnet rundt i årevis bare ventet på å bli drept, svarte Gjestland. – Det er som å kjøre en bil som man hele tida regner med må eksplodere.

Han la til:

– Og jeg vet ikke av mer beskjedne folk enn norske sjøfolk! De klager lite, og de forteller enda mindre.

Disse legene var like fullt i mindretall. Langt de fleste i helsevesenet viste liten interesse for krigsseilerne, og mange valgte å tolke

gjeldende regelverk strengest mulig. Krigsseilerne opplevde fortsatt legestanden som en motstander.

Egil Moe var 15 år da han dro på sjøen for å tjene penger til utdanning. Han var ikke fylt 17 da D/S «Douro» var på vei fra Island til Hull med fisk. Ut av ingenting dukket det opp et tysk fly på himmelen. Lettmatros Moe sto på dekk sammen med kapteinen og rormannen da fire bomber traff skipet like bak skorsteinen. Kanonér Peder Kristiansen rakk å skyte ned det tyske flyet før alt ble forvandlet til et inferno av røyk, vrakrester og skrik. Det gikk bare noen sekunder før båten knakk i to. Skipet ble slukt av havet etter bare to minutter, og de tre som var i maskinrommet, forsvant til bunns sammen med fire menn som var i byssa. Resten rakk å hoppe i havet. En av dem var Egil Moe, som kavet i vannet blant dødende kamerater. Tre av dem druknet. Han klarte å komme seg opp på en flåte. Et britisk fly oppdaget dem og fikk en fiskebåt til å plukke opp Moe og ni andre overlevende. De kom seg til Reykjavík.

«Siden har jeg ikke hatt følelsen av å være et helt menneske», kunne Else lese i et innlegg han skrev i Dagbladet 23. april 1966. Moe ble raskt tvunget ut igjen i fremste frontlinje og var på ytterligere seks båter under krigen før han mønstret av i juli 1945. Siden hadde han levd fra hånd til munn. «Hadde det ikke vært for hjertegode menneskers skyld, ja, så hadde jeg nok heller ikke vært blant de levendes rekke i dag», leste Else videre. Det varmet nok.

Moe hadde søkt om krigspensjon. I den forbindelse ble han lagt inn på Ullevåls 6. avdeling til observasjon i 12 dager. «De måtte nok ha misforstått min situasjon aldeles. Jeg var jo til observasjon for at man skulle kartlegge krigsskadene, og ikke til behandling for alkoholisme, som ikke var mitt problem», skrev 42-åringen. Han ble nektet å se legeerklæringen som ble sendt Rikstrygdeverket. Søknaden ble avslått. Hvordan det gikk med anken, vites ikke, men særlig glede fikk han ikke av krigspensjonen uansett. Egil Moe døde bare 44 år gammel.

Selv var Leif stadig i krangel med leger. I verste fall ble krigsseilerne møtt med noe som lignet på forakt når de oppsøkte helsevesenet i håp om å få dokumentert en skade. Lite provoserte Leif mer enn leger uten tro på at krigsseilerne var traumatisert – fagfolk som mente at alkohol og arbeidsvegring var årsaken til elendigheten, og at disse pasientene dermed hadde seg selv å skyldte for den miseren de befant seg i.

– Dere kan ikke begynne å slåss mot Rikstrygdeverket, sa en lege til Leif.

Han mente det Else og Leif drev med, var nytteløst. Både fordi myndighetene i over to tiår hadde vært sikre i sin tolkning av trygderettighetene, og fordi det var håpløst å bevise at mentale skader skyldtes krigen.

Det var ikke engang lett å få helt vanlig alderspensjon for en krigsseiler, noe et leserbrev i Dagbladet 4. april 1966 illustrerte:

En av båtene jeg var om bord i under krigen var S/S «Lom» som ble senket under storangrepet på Bari, Italia den 2.12.43. Jeg svømte i land og jeg hadde mine papirer på meg i en vanntett pose. Jeg var forbrent og hadde øyeskader på grunn av den giftgass som spredte seg over havneområdet fra ett av de senkede skip. Jeg ble innlagt på et militærpsykiatri og der ble jeg, i likhet med de andre overlevende, avkledd og alt vi hadde på oss så nær som gifteringen ble brent av sanitetspersonalet. [...] Den gang tenkte ingen på pensjon, men da jeg seinere skulle bevise min fartstid måtte jeg skrive til konsulatene verden rundt for å få den bekreftet. En stor del av svarene var dessverre negative fordi av- og påmønstringsprotokollene ikke var tilgjengelige etter så mange års forløp. [...] Jeg fikk bare bekreftet 227 måneder av de 360 som trengs for full pensjon.

Mannen fikk utbetalt 620 kroner måneden, men ble trukket 21 prosent i skatt ved siden av de 90 kronene som gikk til trygdepremier.

Else mente at det ikke holdt å gå rundt og banke på dørene til folk når dette var situasjonen. De måtte få noen med seg, eller så orket hun ikke mer, sa hun. Leif tok henne på alvor. Krigsinvalidforbundets Henry Brym støttet dem. Samtalene med ham overbeviste Leif om at det var nødvendig å ha en organisasjon i ryggen.

Få krigsseilere hadde forstått at Krigsinvalidforbundet var en organisasjon for dem. Forbundet hadde lenge kjempet mest for militære og politiske fanger som var blitt torturert og skadet i fengsel eller konsentrasjonsleirer. Forståelsen for at disse var skadelidende, var stor i befolkningen, og de hadde rett til krigsinvalidpensjon eller etterlattepensjon, populært kalt krigspensjon. Likevel var det ikke bare enkelt.

Et hjerteinfarkt ble, for eksempel, ikke regnet som «krigsbetinget», selv om andelen krigsinvalid som fikk det, var langt høyere enn i befolkningen ellers. Et dødsfall på grunn av infarkt gjorde at pensjonen bortfalt. Enken ble satt på bar bakke.

Nå gikk Krigsinvalidforbundet tungt inn for krigsseilernes sak og ble en spydspiss inn mot de folkevalgte. På forbundets kontor ble Else og Leif kjent med advokaten, motstandsmannen og konsentrasjonsleirfangeren Axel Middelthon, som lenge hadde vært opptatt av senskader etter krigen og drev et nitid arbeid mot myndighetene. Allerede i 1954 hadde han brukt ordet «mentalskadet» i forbindelse med krigsinvalid. I likhet med Leif var han sikker på at det såkalte KZ-syndromet var like relevant for krigsseilerne.

Helmer H. Bonnevie fortsatte også å være en viktig drahjelp. En annen alliert var Odd Øyen. Den tidligere distriktsvåpensjefen i Milorg var overlege i Forsvarets sanitet og på Aker sykehus. Han mente at krigsseilere med traumer burde få full krigspensjon.

Forbundet besto av omtrent 1200 medlemmer og hadde verken dype lommer eller særlig slagkraft, men det hadde erfaring med å jobbe opp mot myndigheter og politikere. Sekretariatet i Oslo skulle gi Else og Leif uvurderlig hjelp. Selv i sjøfartsfylket Vestfold ble en fylkesavdeling av forbundet først dannet 24. februar 1966 i Hotell

Maritim i Tønsberg, det som tidligere var Sjømannshjemmet. Leif var primus motor i arbeidet med å få det til. Like etter ble han valgt inn i forbundets kontaktutvalg.

Da Else og Leif skulle til Krigsinvalideforbundets landsmøte i Bergen, fikk de god hjelp gjennom kontaktene i Marinen i Horten. Det var plass i et militærfly som uansett skulle dit. Lørdag 23. april spiste de 152 stemmeberettigede med gjester middag i Håkonshallen, inviterert av ordføreren. Dette var et tegn på at rettferdighetskampen hadde fått en aksept. Det var «en uforglemmelig opplevelse for samtlige», het det i referatet.

Else ble bedt som «fru Leif Heimstad». Til tross for enorm oppofrelse og innsats for saken var hun bare hustru – og slik skulle det forbli i flere tiår framover. Ofte var hun bare omtalt som «med følge» på ulike invitasjoner. Mot slutten av livet skulle Else bare riste på hodet av dette.

– Det var bare slik det var, sa hun.

I Bergen ble Leif valgt inn i styret i Krigsinvalideforbundet, der han skulle være en sentral tillitsvalgt resten av sitt liv. Omtrent samtidig inngikk Else og Leif et samarbeid med det som mange krigsseilere hadde opplevd som en hovedfiende hjemme i fredstidens Norge. Mangeårige sjef Finn Alexander i Rikstrygdeverket forsto verdien av registreringen og var opptatt av å få inn søknader fra alle som kunne være berettiget til stønad eller pensjon for å synliggjøre problemet. Han ledet en etat som ble hindret av loven i å betale ut pensjon. Else og Leif hadde også svært god hjelp fra trygdekassa i Horten.

Nå begynte de to å gå mer systematisk til verks sammen med både Krigsinvalideforbundet og Rikstrygdeverket. Det fantes arkiver med navn på krigsseilere, ikke minst i rapportene fra Nortraship i London og New York fra krigen. Dessuten var Sentralregisteret for sjømenn i Kirkegata i Oslo nyttig. De hadde allerede funnet fram til 365 krigsseilere i 25 europeiske land.

Men gjorde alle disse skjebnene inntrykk på politikerne?

Arrestert for oppvigleri

REGISTRERINGEN VAR UBETALT, men det var definitivt en jobb. I sin egen hjemby fant Else og Leif en mann som knapt hadde vært utenfor huset siden 1948. Å snakke med noen eller gjøre noe hadde krevd for mye.

Else og Leif opplevde stadig menn som ikke hadde betrodd seg til noen, ikke til myndigheter, ikke til leger, ikke engang til sin egen familie. Det var først da de møtte en som hadde vært med på det selv, at det ble mulig for dem å åpne seg. En de besøkte i Larvik, ble bare sett av naboene om natta. Da arbeidet han ute i hagen, ofte med en hakke. Han fikk ikke sove likevel. Om dagen gikk han ikke ut. Han ville først ikke snakke med paret som banket på døra hans, men da han fikk høre at Leif var krigsseiler, slapp de inn.

Innenfor så de det med en gang: Alle dører og vindushasper var fjernet. Under krigen hadde han vært stuert. En gang han var inne i kjølerommet, traff en torpedo båten midtskips. Eksplosjonen fikk døra til å smelle igjen, og han ble innelåst. En byssegutt fikk opp døra fra utsiden, og de to rakk å komme seg i livbåten før skipet gikk ned. Siden taklet han ikke stengte dører, og etter hvert knapt dører i det hele tatt.

Stuerten fikk krigspensjon og en stor etterbetaling etter en årelang papirmølle. Aksepten og den økonomiske tryggheten gjorde at den klaustrofobiske mannen fikk et langt bedre liv. Som takk fikk Else og Leif den største Kong Haakon-konfekten som var å oppdrive.

I gjennomsnitt var behandlingstiden ni måneder, men enkelte ventet i tre år på å få svar på søknadene sine. «En kan ikke se at det er en spesiell hard påkjenning De har vært ute for», kunne det da stå.

En annen larviksmann flyttet også inn i Baggerødgate 34. Han var gift og hadde to barn, men kona var i ferd med å kollapse etter at han hadde truet med å kaste seg i smelteovnen på verket der han jobbet. Hun var så desperat da hun ringte at Leif umiddelbart satte seg i bilen. Krigsseileren ble hos dem noen dager før Leif kjørte ham hjem igjen. Jernverksarbeideren hadde innrømmet at han bare ville skremme kona for å få en grunn til å gå fra henne. Ekteskapsproblemer var utenfor det Else og Leif orket å ordne opp med, men senere skulle de bli vant til å ha skilsmissemeldinger tett innpå seg.

En vindskjev krigsseiler kom samtidig en del på besøk uten å overnatte. Han likte å snakke med Else og Leif, men drakk seg til mot før han tok turen. Noen ganger ble han fullere og fullere mens han var der. Han blånektet for å ha brennevin med seg, men vertene lærte seg å snuse det opp. De helte det i vasken. Med tårer i øynene så krigsseileren den ene medisinen han hadde, renne ut. Han tryglet.

– Jeg er så tørst at jeg holder på å daue! Gjem igjen en liten skvett 'a!

De kjørte en hard linje mot dem som drakk i huset. Senere takket mannen for den hardhendte behandlingen. Han klarte å bli tørrlagt, men stolte ikke på seg selv. Da han fikk etterbetalt krigspensjon, satte han pengene på en sperret konto. Han var livredd for å sprekke og fikk bare et fast beløp til disposisjon hver måned.

På registreringsturene traff Else og Leif mange tilfeller som åpenbart tilhørte psykiatrien. I et mørklagt hus bodde en krigsseiler som malte tilværelsen etter humøret. Hvis han så mørkt på det, kunne han male stua svart. På en god dag kunne han ta kosten og gjøre den grønn. I mangel av hjelp hadde han skapt sin egen terapi. En annen fortalte at han ikke turte å nærme seg sentrum av byer av frykt for trafikklys. Skiftet de til rødt, ble den indre netthinnen fylt med blod og døende mennesker med avrevne kroppsdeler. Else og Leif hjalp flere med å bli innlagt, slik at de skulle få profesjonell hjelp.

De innså at registreringen burde gjøres mer systematisk, men manglet et skikkelig skjema. Toms klasse på handelsskolen i Horten tok jobben. I samarbeid med Else og Leif laget de et registrerings-skjema og stensilerte opp en solid bunke. «Registrering av krigsskadde sjöfolk 1940-1945» sto det øverst under overskriften «Krigsinvalidforbundets Vestfoldavdeling», som hadde deres hjemmeadresse.

Første gang de dro på registrering med ordentlig skjema, satte de inn en liten annonse som varslet krigsseilere om at det var hjelp å få på en kafé i Larvik. Der satt Else og Leif og ventet. Hun var opp-tatt med å skrive ned opplysninger da en politimann i full mundur kom inn.

– Jeg må be Dem bli med meg, Heimstad, sa han.

Tonen var høflig, men situasjonen var absurd. Leif ble med, og Else satt igjen som et spørsmålsteget. Etter en stund kom ektemannen tilbake.

– Hva har du gjort for noe galt, spurte Else.

– Det var bare rør alt sammen. Det er ikke noe å bry seg om.

Slik viftet han unna problemer. Denne gangen var det med god grunn: Det lokale politikammeret hadde kommet til at det å registrere krigsseilere og kjempe for deres rettigheter, var oppvigleri. Spesielt mistenkelig var det at Leif gjorde dette på eget initiativ. Politiet frafalt hele greia.

På gamlehjemmet Breidablikk sjømannshjem, som lå vakkert til på Nøtterøy, fant de en Stavern-mann. Han var blitt sugd inn i krigen da han var maskinist på D/S «Ada». Han og Leif hadde altså vært i samme båt i konvoihelvetet i Atlanteren. Mannen seilte videre på D/S «Fidelio» og D/S «Spurt» til mars 1946. Han var 31 år eldre enn Leif og nå en gammel mann. A4-skjemaet hadde mange utfyllingspunkter om ektefeller, forsørgerbyrde, trygder, samlet inntekt, fartstid og så videre. Linjene for disse tørre faktaene ble stående blanke på hans skjema.

På linja som var satt av til svaret på «Hva består skaden av, hvilke

leger, sykehus har behandlet skadede?» skrev Leif: «Nervene helt ødelagt.» Det ble utdypet under «Andre merknader»: «[xx] har vært nesten hjelpeløs siden krigen sluttet. Han var med 2 båter unner krigen, men kan ikke huske navnet på dem. [xx] bare vill på rikshospitalet da han tror dem kan gjøre ham frisk.»

Noen ganger hadde Leif og Else sosialkurator Aase Tønjum fra Nasjonalhjelpens fond for krigens ofre med på registrering. Den nær 70 år gamle idealisten hadde siden 1947 ledet Vestfold-avdelingen av denne organisasjonen. Hun hjalp Else og Leif, hovedsakelig på fritiden, også med å føre regnskap over bensinutgifter og med å systematisere arbeidet. De fikk dessuten bruke Nasjonalhjelpens kontor til å stensilere og gjøre nødvendig papirarbeid. Tønjum var et av disse ad hoc-menneskene som fikk ting gjort uten å være opptatt av egen vinning.

Hun stilte seg også til disposisjon for Vestfold-avdelingen av Krigsinvalidforbundet, der Leif var formann, og da utvalget våren 1966 hadde en kassabeholdning på 6 kroner minus gjeld, bestemte hun seg for å skaffe penger. Hun fant en anonym giver som dekket utlegg mot kvitteringer. Utvalget søkte om penger til registrering fra alle kommunene i fylket og fikk 300 kroner her, 150 kroner der og null kroner fra andre. Et tiggebrev til rederiene ga ikke noe resultat. «Vi yter ikke bidrag til denslags formål», sto det i et av de få svarbrevene de fikk.

17. juni 1966 oppnevnte sosialminister Aarvik et utvalg ledet av byrettsjustitiarius C. J. Fleischer som skulle foreslå en lovformulering som sikret alle skadde krigsseilere skikkelige kår. Leif hadde samtaler med professor Trygve Gjestland og admiral D. E. Kjøholt i den forbindelse, begge åpne og viktige kilder i Hanssons mange artikler i Dagbladet. De ble enige om at de ikke skulle knyttes for tett til Krigsinvalidforbundet. Det ville svekke deres tyngde som uavhengig sakkyndige.

Leif var et naturtalent når det gjaldt å inngå allianser. Og ved

siden av seg hadde han en klartenkt kvinne som evnet å peke ut veien framover og sørge for at alliansene også var formelle og ordentlige. Dessuten var Else dronningen av takkebrev og blomster.

Krigsinvalideforbundets viseformann Axel Middelthon var en av sju i regjeringens utvalg. Han og Leif var redde for at en «frykt for en ukontrollerbar oppsvulming av antallet krigspensjoneringsaker», som det het i et internt notat, skulle jobbe mot dem. De visste at det blant politikere var en bekymring for at det måtte ansettes mange flere i Rikstrygdeverket for å håndtere søknadsmengden etter en lovendring. Her gjaldt det å gå taktisk fram så ikke politikere ble skremt.

Leif sendte sitt eget flere siders brev til Fleischer, sannsynligvis formulert sammen med Else. «For å oppnå krigspensjon i dag, må en faktisk bevise at en har vært med begge bena i evigheten. I hvert fall kreves det at en skal fremskaffe skipspapirer som kanskje ligger på havets bunn», skrev han sarkastisk. Han var svært direkte da han beskrev det psykiske presset krigsseilerne opplevde: «Tenk Dem en konvoi på 10 skip, 8 blir senket. Hvordan tror De det føles å være på de to gjenværende skip?»

I mellomtiden fortsatte jakten på havarete mennesker. Og snart skulle Else møte den kvinnen som gjorde aller mest inntrykk på henne i løpet av livet.

En Solo på deling

ELSE OG LEIF fylte ut skjema etter skjema. Hvert eneste av dem vitnet om et filleristet liv. Sakte vokste bunken til en mektig dokumentasjon over en gigantisk skamplett i det norske etterkrigssamfunnet. De hadde holdt på med registreringen en god stund da en kjøpmann ringte dem for å fortelle om en kvinne som trengte hjelp. Han ringte om andre senere. I kolonialen så han hvem som slet med å betale for maten. Som andre oppfattet han Else og Leif som en slags hjelpe-sentral.

En søndag ettermiddag kom de hjem til kvinnen på Tjøme. Det første de så, var noen store barn som kastet småstein på huset. Et par av dem sparket i inngangsdøra. Leif spratt ut av bilen og huket tak i en av guttene. Han tok tak i øret hans og vred rundt. Samtidig holdt han gutten fast med en knyttneve som grep hardt i håret. Leif var sint:

– Nå kan du ta *meg*. Kast stein på meg! Vær så god!

Leif slengte gutten fra seg.

Herregud, nå sender de politi på oss, tenkte Else. Men rampen bare forsvant.

En noe krokrygget dame åpnet deretter døra. Hun hadde håret i tørkle og så ut som om hun kom fra en annen tid.

– Jeg vil gjerne snakke med mannen din. Jeg er krigsseiler, sa Leif.

– Han har jeg mistet, svarte kvinnen.

Hun spurte om de ville komme inn og bød på en Solo, på deling.

– Dessverre er det lenge siden pensjonen kom, så jeg har bare den.

Else holdt seg som oftest i bakgrunnen til Leif hadde vunnet fortrolighet. Her så hun at det hadde vært et flott hus. En prismekrone i taket vitnet om forgangen storhet og et bedre liv. Nå sto det elendig til. Kvinnen fortalte at hun også hadde tapt to sønner under krigen. De hadde vært førstereisgutter. Mannen hadde vært maskinist og var med helt til Japan overga seg, men døde av hjerteinfarkt på vei hjem. Tårene trillet stille mens hun fortalte.

Plutselig kom en ustelt, tannløs og skjeggete mann ned trappa fra andre etasje. Ansiktet var dratt og preget av ravnsvarth depresjon. Else og Leif hadde sett det draget mange ganger nå.

– Jeg syntes du sa at mannen din var død, sa Leif.

– Dette er den yngste sønnen min, svarte kvinnen. – Han var også krigsseiler.

Den «gamle» mannen var bare i 40-årene. Han svarte ikke på noe før Leif sa at også han hadde store problemer etter krigsinnsatsen. Da fortalte husets sønn at nervene hadde vært i krøll siden han fikk bombesjokk i London. Selv den enkleste jobb var blitt uoverkommelig. Derfor hadde han ligget der oppe i andre etasje i noen år.

Det knøt seg i Elses bryst. Denne kvinnen hadde hatt mann og tre sønner i krigstjeneste for Norge, og så hadde hun knapt til mat og drikke. Hun hadde sett det flere ganger nå: Alle disse mødrene og konene som hadde hatt det tøft alene med små barn under krigen. Og så kom mannen kanskje ikke hjem igjen. Eller han kom hjem og ble en større belastning enn om han var blitt drept. De fleste enkene fikk 10 kroner fra Nasjonalhjelpens fond for krigens ofre og 25 kroner fra Nortraship-fondet – i måneden. Hun kjente på en skam på fellesskapets vegne. Derfor var hun og Leif like opptatt av å finne og registrere enker etter krigsseilere som krigsseilere selv.

– Jeg har bare minner, sa kvinnen de nå besøkte.

Hun var minstepensjonist. Når pensjonen kom, kjøpte hun en flaske akevitt. Hun porsjonerte ut og ga sønnen et glass ved leggetid. Slik fikk han sove noen kvelder, men det var tomt lenge før neste gang det kom noen kroner.

Overlege Odd Øyen fikk overbevist trygdemyndighetene om at enken hadde rett på en mer solid pensjon.

Sønnen hadde ikke orket å søke om økonomisk hjelp selv. Byråkratiets språk var fremmed for uskolerte sjøfolk. Deres utdannelse besto i å laste, losse og banke rust. Først skaffet Leif ham jobb på rutebåten mellom Tønsberg og Tjøme, og senere ordnet det seg med krigspensjon også. Dermed var morens høyeste ønske innfridd: at sønnen skulle ha noe å leve av når hun gikk bort.

Else hadde virkelig ikke ant at det var så mye elendighet. Opplevelsene stabet seg opp inni henne. Mannen hennes var fortsatt «døgnåpen» når medisinerne ikke hjalp ham med å sove. I et brev til Leif fra en krigsseilerkollega som var på Bæreia, sto det: «[...] kl. er nå temmelig nøyaktig 0440, trøtt er jeg i det hele tatt ikke og det er vel ikke du heller på et slikt tidspunkt ...»

Det gjorde utfordringene større også for henne. Men etter at Vestfold var dekket, hadde Else og Leif utvidet søket, først til Agderfylkene og senere til andre deler av landet. Før turen som brakte dem helt til Kirkenes sommeren 1966, ble Anne Gro plassert hos Elses søster Astri, mannen Einar og døtrene deres. I ukene de skulle være borte, overlot de huset til tenåringene, med eldstemann Odd som kaptein. Han var nå 18 år, noe som i 1966 betydde at han fortsatt var tre år unna å være myndig. Tom var også mye hjemme. Jørn ble med Jenny og mannen Erling på biltur til Bergen før han kom hjem igjen til storebrødrene.

Mange riksveier i Norge var gruslagt på denne tiden, og det gikk dermed ikke så fort nordover. Else og Leif kjørte Mercedesen, som også fungerte som bobil. De levde på brød og enkle pålegg. Poteter var hovedbestanddelen i middagene. De badet i elver og sjøer og vasket klærne samme sted. Det var effektivt å tørke vasken i bilantenna. Her flagret strømper og undertøy i vinden mens de kjørte. Det hendte at en bil bak dem tutet for å gjøre oppmerksom på at en bluse hadde flagret av sted. Leifs pensjon gikk med til bensin.

Før Else var det spennende å se en del av landet hun aldri hadde besøkt før. Leif, som hadde vært verden rundt noen ganger, hadde et mer avslappet forhold til det. Noe av det hun gledet seg til, var å se Saltstraumen. Leif overtok kjøringen, og hun sovnet på Saltfjellet. Han lot være å svinge av og kjørte forbi naturfenomenet uten å vekke henne. Else ble sint da hun våknet.

– Det er ikke noe å se på. Det er bare vann, sa ektemannen.

I Båtsfjord i Øst-Finnmark stoppet de hos Helge Leonard Johansen. Den grønne stasjonsvognas styrestag hadde fått en smell på de dårlige veiene. Johansen skaffet dem plass på et verksted.

Han hadde vært med i kampene ved Narvik som infanterist. Gestapo var etter ham, og i Tromsø gjemte han og en kamerat seg i et skip som gikk til Svalbard. Der tok han seg jobb i gruvene. Da tyskerne ble for nærgående, rømte han i 1941 til Island og møtte Margot, som ble hans kone. Etter kort tid i handelsflåten ble han med i Shetlands-gjengen. Etter krigen var han fisker og fikk ti barn med Margot. Et av dem var tenåringsen Torkjell Gudmund. Else og Leifs besøk på kjøkkenet gjorde sterkt inntrykk på ham, og skjebnen ville at han mange år senere ble president i Lions Club i Risør og tildelte Else den siste prisen hun fikk i livet. Else og Leifs registrering la grunnlag for at faren hans fikk krigspensjon. Dette var en av mange stopp som fikk stor betydning for en familie.

Else og Leif hadde kjørt omtrent 7000 kilometer da de til slutt svingte opp den lille stikkveien mot det lyseblå huset i Horten igjen mot slutten av sommeren.

Jørn sto med støvsugerrøret da de kom inn. Han skjøv det rundt. Problemet var at selve støvsugeren sto igjen på stua. De skjønte snart at 15-åringen var full. Else og Leif tok det pent. Huset så ryddig ut, og guttene hadde til og med sørget for nytt gulvteppe i stua. Men da foreldrene oppdaget at det ikke var varmt vann i noen av kranene, stusset Leif.

– Hva har skjedd? ville han vite.

Verken Odd, Tom eller Jørn svarte. De hadde levd på bokser med Spaghetti à la Capri og tatt seg en liten fest innimellom, til pengene var brukt opp. Sultne og blakke hadde de begynt å se seg rundt. Var det noe som kunne selges? Det var Odd som hadde kommet på løsningen: varmtvannsberederen av kobber.

Leif ble rasende da han skjønnte sammenhengen. Men dette var ikke en traumeaggresjon, det var berettiget harme, så han klarte å styre seg.

– Hva skulle jeg gjøre? Vi hadde ikke penger til mat, argumenterte Odd.

Han hadde ringt en skraphandler, som først hadde vært skeptisk.

– Er faren og moren din enige i dette, da?

– Ja, de vil selge den, hadde han sagt.

Brukthandleren hadde hentet berederen, og tenåringsguttene fortsatte det bekymringsløse livet med nok penger. Noe ble brukt på et gulvteppe i håp om at det skulle få foreldrene til å se lysere på salget. Else og Leif måtte kjøpe en ny bereder på avbetaling. Det ble en av samme type, en slik fin med trespiler som gikk helt til taket i kjelleren.

Guttene var aktive. Jørn var kalvbeint og fikk behandling for det. Lang og tynn var han også. Derfor ble håndball et mer naturlig valg enn fotball da han begynte å spille på Falk som 13-åring. Både han og Odd var keepere.

– Vi var vant til å bli kasta ting på, sa Jørn ironisk senere.

Guttene var ikke vokst opp med fintføleri. Da Buster, en av de firbeinte fra Sør-Georgia, ikke var pigg lenger, tok de ham med ut i skogen og avsluttet hundelivet med en hagle.

Det varmet Else at Gjengangeren framhevet Jørns innsats på håndballbanen. Da guttelaget sikret avdelingsmesterskapet i slutten av august 1966, skrev Gjengangeren: «I mål leverte Jørn Heimstad en god kamp.» Tom var fast spiller på Falks juniorlag i fotball den sesongen. Odd hadde begynt å trene med vekter. Også Jørn og kompisene

var opptatt av overarmene. Det hjalp på selvfølelsen i skolegården å være sterk.

Anne Gro var ikke mindre aktiv. Hun var såpass tøff at brødrene kalte henne for Annie Get Your Gun. Etter å ha bygget et skihopp og islagt det, brukte de lillesøsteren som prøvehopper. Hun klarte seg. Det gikk verre da hun under lek mistet en stor stein på tåa, som ble knust. Strømpebuksa var rød, så Else så ikke med en gang hva som hadde skjedd, da hun kom grinende inn til mamma. Men da Else skjønnte omfanget av skaden, fikk hun panikk, noe som fyrte opp datteren ytterligere. De hastet av sted til sykehuset. Leif kom etter. Han tilhørte den andre enden av hysteriskalaen og hadde utviklet en stoisk ro i dramatiske situasjoner. Det var han som var med Anne Gro inn på operasjonssalen og fikk roet henne ned mens tåa ble lap-pet sammen.

Etter den sjuårige folkeskolen hadde alle tre guttene valgt fram-haldsskolen, som var mer yrkesrettet enn den teoretiske realskolen. Else var mest av alt glad for at alle ungene var friske.

Men pengeproblemene tæret samtidig på. En pantobligasjon til Nasjonalhjelpen på 13 800 kroner ble undertegnet med Per Hansson som vitne. De inngikk også en avtale om at trygdekassa skulle trekke avdragene rett fra krigspensjonen. Ekteparet Heimstad hadde mange talenter, men økonomistyring var ikke det største av dem.

Fortsatt fikk de også henvendelser på døra hjemme. En av Leifs fettere kom innom.

– Du, Leif, kan ikke du gå opp til Tore og se om du kan få gjort noe for ham, for han er helt umulig. Han sover ikke og går fra vettet. Han sitter bare og ser ut i lufta, sa han.

Tore hadde seilt som kokk og stuert under krigen på en rekke skip, ofte utenlandske, over hele verden, i konvoi og i alenefart. Han hadde vært på dampskipet D/S «Siak», som bisto under invasjonen i Normandie i juni 1944. Under et angstanfall ble han stengt inne i fryserommet i håp om at det skulle roe ham ned. Noe gikk i stykker i ham der inne.

Leif dro hjem til ham. Han hadde kone og to døtre. Det var kona som åpnet. Hun vasket på skolen og rasjonerte ut en sigarett til mannen om dagen. Leif presenterte seg.

- Jeg vil gjerne snakke med mannen din, sa han.
- Han vil ikke snakke med et menneske. Det nytter ikke.
- Si at jeg er krigsseiler.

Leif fikk slippe inn. Tore var ikke interessert i hjelp. Men Leif klarte å overtale ham til å bli med til Åse Nordberg Olsen, Heimstad-familiens lege. Det var 29. oktober 1966. «Han lider av en svær angstnevrose som er forårsaket av krigsskade», skrev hun i en attest og henviste ham til psykiater. Med hjelp fra kona fikk Leif papirene hans. Else formulerte en søknad om krigspensjon som Jenny på trygdekassa renskrev. Etter lang tid fikk Tore etterbetalt over 100 000 kroner.

Det var det ikke alle som unnet ham.

Det skulle ikke bli siste gang Else så dette: Misunnelse hentet fram det verste i folk. Hun kunne likevel til en viss grad forstå reaksjonen. Denne mannen hadde ikke jobbet på mange år, og så fikk han plutselig penger «kastet» etter seg.

Folk visste ikke hva han hadde ofret under krigen.

Stjernetreff i kinoen

ODD SKULLE TIL kjæresten. Han og Anne Gro skulle bare hente henne da de møtte en traktor, og Odd måtte legge bilen langt ut til siden. Det ble for langt, og de havnet i grøfta. Odd brukte hele reper-toaret sitt av vonde gloser.

– Ja, men Odd, du får ikke opp bilen selv om du sitter her og banner, sa lillesøsteren.

De kom seg på veien igjen, men da oppdaget de at det var blitt en bulk i døra.

Noen dager senere plukket Leif og Anne Gro opp Erik Bye nede i byen. Else og Leif var blitt kjent med ham gjennom Per Hansson, og nå skulle han hjem til dem på besøk. Else hadde bedt Anne Gro om å sørge for at Erik, som var superkjendis, ikke så bulken. Else likte å være presentabel.

– Vær så god, sett deg inn, sa Anne Gro og neiet mens hun holdt døra åpen, så Erik ikke kunne se karosseri-skaden.

NRK-stjernen foreslo å ha et show i Horten til inntekt for krigsseilerne. Han kjente bra folk som garantert ville stille opp.

– Kan du ordne kinoen, Else?

Erik hadde skjont at det var hun som hadde flest kontakter i byen.

Det gikk gjetord i nabolaget om storbesøket etterpå. Én ting var at Heimstadene hadde huset fullt av krigsseilere. Noe helt annet var det å få besøk av selveste Erik Bye.

– Da jeg kom i kontakt med Else og Leif, ble jeg en støttespiller for å få visjonene realisert, sa han senere.

Registreringstallene steg raskt, men ikke mer enn 26 krigsskadesaker fra sjøfolk ble sendt inn til Rikstrygdeverket i 1966 – fra hele landet. Det var nesten ingen som trodde det var noen vits. Men om den nye loven ble som de håpet, ville det komme en strøm av berettigede søknader. Og Else og Leif kjente at det blåste i deres retning nå.

Fire personer kom på møte hjemme hos Else og Leif den andre tirsdagen i januar 1967 for å snakke om registreringen. Styret i Krigsinvalidforbundets vestfoldavdeling diskuterte også de praktiske utfordringene med den forestående begivenheten i kinoen.

«Med fru Heimstads kaffe ble protokollen opplest og godtatt», sto det i referatet. Else utviklet snart oppvarming til en fullkommen strategi for å få maksimalt ut av møter og besøk. Folk var langt mer positive og løsningsorienterte når de hadde det bra og følte seg verdsatt.

Like før hadde Krigsinvalidenes venner blitt dannet og gikk sammen med Krigsinvalidforbundet, Nasjonalhjelpens fond for krigens ofre og Rikstrygdeverket om å starte den rykende ferske paraplyorganisasjonen Kontaktutvalget for krigens ofre. Leif brukte alle muligheter for å trekke oppmerksomhet mot krigsseilernes sak og var selvfølgelig med. Det var også Erik Bye, Odd Øyen, Arbeiderpartikjempe, advokat og hjemmefrontmann Jens Chr. Hauge, krigsseiler Leif Vetlesen og motstandsmannen Gunnar Sønsteby, som hadde vært en forkjemper for krigsseilerne i 22 år. Kampen for krigsseilerne hadde med det fått en helt ny bredde. Elses navn ble aldri nevnt i avisene i noen slik sammenheng, men uten hennes innsats hadde Leifs navn heller aldri vært der.

Kontaktutvalget, som på papiret kunne se ut som en overorganisering, skulle vise seg som et effektivt trekk. I januar 1967 sendte utvalget ut en forespørsel til alle landets kommuner om å lete opp folk som kunne være berettiget til krigspensjonsmidler. Else og Leifs

registreringsstunt var blitt til noe som lignet en landsomfattende aksjon.

– Jeg vil gjerne be om at alle som kjenner til personer som kan tenkes å være berettiget til slik stønad, gjør oss oppmerksom på dem, sa ordfører Alf Øverli i Rana til lokalavisa.

Det samme skjedde også flere andre steder i landet.

Samtidig gikk Else og Leif og ventet på Fleischer-utvalgets innstilling, og det samme gjorde deres mann på tinget, Warmedal, som maste på ministeren. Saken hastet fordi «vi må vaske skammen av oss», som han uttrykte det til Dagbladet. Forventningene steg. Leif sendte ham et brev der han innstendig ba om at urettferdigheten måtte bli rettet opp: «Hva har jeg igjen?» spurte han i brevet, før han svarte selv: «Et ødelagt liv. Og enda er jeg en av de heldige. Tenk på alle dem vi kanskje ennå ikke har hørt om og deres skjebne.»

Else var spent før showet i kinoen. For henne var det nesten uvirkelig at landets største underholdere og kunstnere skulle opptre gratis for det hun og Leif hadde jobbet så hardt med, og det midt i hjembyen. Det var mye jobb med arrangementet, men Erik Bye – med Willy Andresen, Wenche Foss, Jack Fjeldstad, Rolf Söder, Alf Blyverket, seks musikere fra Marinemusikken og Per Hansson – burde få folk til å gå mann av huse.

I Gjengangeren sa Leif at pengene skulle gå til å hjelpe krigsinvalide på sykehus, gamlehjem og sinnssykehus.

– Vi skal besøke dem, lage turer og andre arrangementer, snakke med dem, sørge for at de får aviser, bøker, tobakk og så videre.

Men billettsalget hos kjøpmann og turistsjef G. Berger Karlsen gikk urovekkende tregt.

Mens Leif var en bøffel som neppe enset sånt, kjente Else på et trykk. Hun visste at det ble snakket nedlatende om krigsseilerne, og om Leif og henne selv, som hjalp dem. Det fikk hun bevis for en dag hun tok bussen ned til sentrum. Bak henne satte det seg to damer.

– Er det ikke fælt, du, med de der krigsseilergreiene som hun Heimstad-kjerringa driver med? Det er en skam, er det. I vår by! sa den ene.

– Apropos det. Skal du av sted og høre Erik Bye i kveld?

– Langt ifra! Jeg drar ikke noe sted for å gi penger til fylliker.

Else fikk nok. Hun snudde seg.

– Jeg tror dere har nok fyll her i Horten uten hjelp av krigsseilerne.

Det var godt å få tatt igjen, men hun følte seg tråkket på. Det kostet å snu ryggen til småborgerligheten.

På ettermiddagen søndag 1. februar kom Erik Bye halsende direkte fra Lofoten, mens Wenche Foss kom fra en sykeseng på Rikshospitalet. Det var bikkjekaldt og mye snø i gatene da folk tok plass i kinoen. Scenen var flott pyntet med blomster. Else krympet seg da hun så at det bare var litt over halvfullt. Men plutselig gikk dørene opp, og inn strømmet marinegaster. Kontreadmiral Braadland hadde brukt velferdspenger på billetter. Plutselig var salen fylt til randen.

Det var da Erik Bye fortalte Leif bak scenen at noen måtte ønske velkommen og informere publikum om programmet. Det var naturlig at det var bygutten Leif, mente han. Elses mann nektet. Han hadde aldri stått på en scene før. Wenche Foss vinket på ham:

– Kom hit litt.

Plutselig dyttet hun Leif inn foran sceneteppet. Han hadde ikke noe annet valg enn å ønske velkommen. Det ble en flott showaften der Per Hansson for første gang leste litt fra boka han skrev på, som skulle gjøre stort inntrykk på Norge et halvt år senere.

Etter kinoseansen flyttet arrangører og artister seg til Sjømilitære samfund der Braadland, Middelthon, Tønjum og Leif talte optimistisk om arbeidet som pågikk for krigsseilerne. Så var det fest. Det ble servert indrefilet fra kjøkkenet til Marinen, og Else kjente endelig på smaken av suksess. Det varmet også at kvelden ga et overskudd på 3019 kroner. To dager etter brukte Gjengangeren god plass på bildet av en glisende Leif henslengt i en sofa med armen rundt Wen-

STJERNETREFF I KINOEN

che Foss. De satt der sammen med like gledestrålende Rolf Søder, Per Hansson og Erik Bye. Alle hadde de skjeve smil og sigaretter i munnviken, feststemte i hvite skjorter, mørke slips og ditto dresser.

Det var et lykkelig øyeblikk i alt strevet.

Drømmen om en koffert full av penger

REGISTRERINGEN FØRTE MED seg hjerteskjærende brev fra krigsseilere, enker, pårørende, naboer og andre som brydde seg. «Lite å greie seg med», «skrøpelig», «nerveanfall» «torpedert», «avslått utallige ganger» og «hjemløs» var vanlige ord.

En enke skrev om sorgen etter å ha mistet «en snild og godslig mann». Krigsseileren hadde dødd brått. I ensomheten hadde hun en stor bekymring: «Hvordan skal jeg nu klare og holde på Fjernsynet?» Det var fortsatt over ett år igjen av avdragene, og med enkepensjonen var hun sjanseløs. Hun hadde fått blankt avslag på hjelp fra Nortra-ships fond.

Telefonen ringte også jevnt, og den ble enda flittigere brukt andre veien. Regningen for februar 1967 var på 480 kroner (over 5000 i dag). Da innså Krigsinvalidforeningens fylkesavdeling at det var urimelig at Else og Leif skulle dekke dette, og besluttet å ta telefonregningen framover.

Heldigvis fikk Else og Leif nå også solid hjelp til alt papirarbeidet registreringen førte med seg. En uke etter kinosuksessen vartet Else opp med kaffe og rundstykker igjen. De hadde et arbeidsmøte i fylkesavdelingen av Krigsinvalidforbundet. Arbeidet med å skaffe manglende attesting ble fordelt. Uka etter var alt på plass, og Leif kunne levere en ny bunke pensjonssøknader. Flere fra forbundet var med og tok registreringsøker. De fikk også hjelp fra Vestfold krigsveteranklubb.

Stortingets Fleischer-utvalg la fram innstillingen sin 28. februar 1967, nesten 27 år etter at krigen brøt ut i Norge. Mange av dem som ble rammet av den på sjøen, var borte. For den som skumleste den 92 sider lange utredningen, var det mye løfterikt å finne: «rimelig å regne misbruket (av alkohol, forf. anm.) som krigsbetinget», «ytelsesnivået bør være uavhengig av fartstidens lengde», «fracfaller kravet om legitimasjon for årsakssammenheng» sto det blant annet.

Else og Leif var likevel sterkt imot hovedprinsippet i innstillingen. Det ble foreslått en veteranpensjonering til samtlige som hadde vært i handelsflåten under krigen. Med andre ord litt til alle. I stedet for at alle fikk litt, ville de ha en lov som ga dem som virkelig var blitt skadet, pensjon på linje med dem som hadde hatt militæruniform. Med andre ord ønsket de at det skulle bli mer penger til langt færre. I Krigsinvalidforbundet var det delte meninger, men Else og Leifs syn vant fram. Forbundet oversendte Sosialdepartementet et nei til innstillingen og kom med klare ønsker og forventninger til et nytt tillegg til krigspensjonslovene av 13. desember 1946.

Men Else og Leifs kamp for krigsseilerne pågikk fortsatt mest på bakkenivå. Gjennom Krigsinvalidforbundet fikk de organisert en mulighet for krigsseilere til å møte leger i Tønsberg. I lokalavisen varslet de om oppmøtested. Fornøyde satt Else og Leif hjemme og slappet av for en gangs skyld. Så ringte telefonen.

– Hvorfor skal jeg stå her og glane i veggen, da, sa mannen som ringte.

– Glane i veggen?

– Ja, det er ikke en eneste doktor her, skal jeg si deg. Adjø!

Det er ikke rart at krigsseilerne ikke tror på noen, tenkte Else. Hun syntes slike skuffelser var fæle. Selv om de kom tett, ble hun aldri vant til dem. De prøvde igjen, og neste gang dukket faktisk legen opp som avtalt.

Omtalen av showet i kinoen i februar hadde fått Sonja og Leif Bryde til å ta turen fra Sandefjord til Horten. Han var selv krigsseiler,

og dessuten var ekteparet mesterspillere og sentrale i Norsk Bridgeforbund.

– Vi vil gjerne gjøre noe for å hjelpe dere, sa Sonja.

De ønsket å arrangere en bridgeturning til inntekt for registreringen. Else og Leif var med. De blinket ut den ikke helt tilfeldige datoen 9. april 1967, en søndag. Det ble invitert til barometerturnering for par i Park Hotell i Sandefjord med skipsreder Anders Jahre som hemmelig sponsor. Wenche Foss og Jack Fjeldstad underholdt gratis igjen, og Dagsrevyen rapporterte.

I god tid var det fulltegnet med 36 par. De begynte å spille klokka 10. Anne Gro fikk oppgaven med å tømme askebegrene på bordene. Det ble spilt 12 runder. Alle satt i samme rom og røkte, og hun var grønn i ansiktet innen spillet var over klokka 18.

Dagen etter satt Krigsinvalideforbundet i Vestfold igjen med 5586 kroner og 39 øre. Suksessen ble gjentatt i flere byer og innbrakte nær 50 000 kroner bare i det fylket alene. Pengene ble oversendt Krigsinvalideforbundet sentralt. Bridgeforbundet fortsatte med tilsvarende turneringer i Buskerud, Rogaland og Bergen, og enda flere kroner ble samlet inn.

Leif representerte nå Rikstrygdeverket når han var ute og registrerte. Samtidig hadde han sin egen klagesak samme sted. Den ble utarbeidet av ustoppelige Aase Tønjum og ført i pennen av høyesterettsadvokat Sven Haraldsen. Svaret kom 20. april. Han fikk etterbetalt over 6000 kroner, noe som ga familien et etterlengtet økonomisk pusterom.

1. juni 1967 begynte Else, Leif og samarbeidspartnere på sin tredje organiserte runde med registrering rundt i Vestfold. Så langt var 260 krigsseilere registrert i fylket. I resten av landet ble det samme gjort etter deres oppskrift. Dagen etter varslet de sin ankomst til Tønsberg i avisa Vestfold: «Krigsinvalideforbundets Vestfold-avd. Registrering av krigsskadde i Tønsberg og distriktet foregår i Kon Tiki fra kl. 15 til 20 fredag 2. juni. Vennligst ta med nødvendige papirer, sjøfartsbok eller annet bevis for krigstjeneste 1939-45», sto det.

For mange krigsseilere var det en lang og tornefull vei fram til pengene de hadde krav på. Registreringen skapte samtidig forventninger, og det samme gjorde den tiltagende avisskrivingen om uretten krigsseilerne var blitt utsatt for. Omtalen av Nortraship og alle pengene som ble seilt inn til staten under krigen, gjorde at noen tok for gitt at de nå endelig skulle få betalingen sin. Denne dagen i Tønsberg dukket det opp en mann med en liten koffert.

– Vil du se papirene mine?

Else svarte ja.

– Skal du ut og reise, spurte hun og nikket mot kofferten.

– Nei, jenta mi. Det er her det er utbetaling fra Nortraship, ikke sant? Den er til pengene mine.

Else prøvde å forklare at han først måtte registreres, og at det var en lang prosedyre. Da ble mannen hissig. Han var blitt torpedert, hadde slitt seg gjennom krigen og skulle ha pengene sine. Det ble mye bråk før de fikk ham ut. Ustabiliteten ga mange forskjellige utslag, men han var ikke alene om å tro at Leif, Else og Krigsinvalidforbundet kunne skaffe dem penger.

En eldre kvinne kom til Kon Tiki og fortalte at mannen hennes hadde vært syk fra han kom hjem i 1945 etter å ha vært torpedert tre ganger. Da han døde i 1963, mistet hun krigspensjonen. Nå var det sønnen hun kom for; han hadde også seilt under hele krigen. «Arvid har ikke vært i arbeide di siste elve år. Hans mor er 67 år og orker snart ikke mer», ble det skrevet på registreringsskjemaet. Det var hele tiden nye skjebner.

Og de sank alle inn i Else.

En tremastet bondegård, kanskje?

MARGOT OG PER Hansson bodde i et rekkehus på Kjelsås i Oslo, men hadde kjøpt et lite trehus på en stupbratt tomt i hans fødeby Kragerø. Denne våren satt Leif mye der og fortalte forfattervennen om opplevelsene under andre verdenskrig. Per levde seg så intenst inn i fortellingene fra transporten over Atlanteren at han selv også måtte ha legehjelp til å bearbeide dem.

En fin førsommerdag i 1967 satt Per og Leif trolig på en holme ikke langt fra huset, eller de satt på en kafé, om en skal tro andre versjoner av fortellingen. Uansett diskuterte de Pers kommende bok og krigsseilernes situasjon.

Leif snakket om de elendige hjemmene han hadde vært i under registreringen sammen med Else, og om dem de hadde funnet ute, under presenninger og i barhytter, trappeoppganger og skur. Han tok opp igjen en tanke Per hadde luftet i Dagbladet allerede 4. februar 1966: en idé om et «hyggelig hjem i maritimt miljø på f.eks. Sørlandskysten» for «de mange krigs-seilere som har søkt trøst og glemsel i alkohol og av flere årsaker lever en ussel tilværelse».

Per så for seg det han kalte «en tremastet bondegård». Kanskje kunne det være en blokk med restaurant i første etasje, foreslo Leif. I andre etasje kunne det bo ungarer, mens familier kunne innta tredje. De var enige om at et slikt prosjekt ville være til god hjelp for dem som fikk plass der, samtidig som det ville synliggjøre krigsseiler-

nes bolignød for alle. De ble så tent at de spleiset på bensin og kjørte nedover mot Sørlandet for å se etter en passende tomt.

Det var en vill idé. Det ville koste enormt, og den økonomiske kompetansen til de to som satt der, var liten. Men de hadde begge rikelig av en viktigere kapital: vilje til å tenke stort, en aldri hvilende rettferdighetssans og en stor gjennomføringsevne. De var menn med forakt for døgnets begrensning og hadde en usedvanlig evne til å engasjere. Leif og Per var opptatt av resultater, ikke formaliteter, og de var mer drevet av velutviklet instinkt enn planmessig strategi. De var kanskje drømmere, men få kjente bedre til de beinharde realitetene krigsseilerne levde under. Det gjaldt å få ting gjort, konsekvensutredning kunne andre holde på med.

Per ville ikke at det skulle gro mose på ideen om boliger til de mest trengende og tok initiativ til et møte på Hotel Bristol i Oslo tirsdag 6. juni klokka 14. Han inviterte, ved siden av Leif, tidligere motstandsmann Helmer H. Bonnevie, kontreadmiral Magne Braadland, sivilingeniør og boligbygger Olav Selvaag, professor Trygve Gjestland, overlege Odd Øyen, advokat Henry Brym og politibetjent Rolf Nystad. Alle var menn som hadde engasjert seg i krigsseilernes sak og med kompetanse på nødvendige felt. Etterpå var de ærverdige herrer ikke i tvil: Krigsseilerne skulle få sine boliger. Tanken var leiligheter ved sjøen på Skagerrakkysten. Håpet var å finansiere det hele med lån fra Husbanken. Driften skulle være privat. Foreløpig jobbet alle i det stille og holdt pressen utenfor.

Nå gjaldt det bare å finne et sted å bygge, penger til å bygge for og noen som kunne gjøre det. Selvaag, som hadde vært våpensjef i Milorg under krigen, hadde liten tro på en stor blokk og foreslo flere hus i stedet. Stortingsrepresentant Alfred I. Thommesen fra Høyre, som utløste pensjonsarbeidet med sin interpellasjon, tok på seg jobben med å finne fram til riktig sted i en passende kommune. Else og Leif ville helst ha prosjektet nært Horten, men allerede i starten av august hadde både Tvedestrand og Risør tilbudt seg å være verts-

kommune. Risør hadde til og med tre alternative områder, alle med gratis tomter.

Samtidig pågikk brytekampen om den kommende tilleggsloven for krigspensjon til sjøfolk. Sammen med flere markante leger kom Odd Øyen i juli 1967 med sine betraktninger omkring lovforslaget. De sluttet slik: «Ved siden av de sosialmedisinske grunner til å gi særbehandling til krigsinvalidere som har gjennomgått særlig store påkjenninger, må det også være i samfunnets interesse at de borgere som er sterkest utsatt når samfunnet kjemper for sin eksistens vet at de får en ekstra sikring dersom de senere blir invalider.»

Det at krigsseilerne endelig fikk som fortjent, var altså viktig for framtiden. Hvem ville ofre seg slik krigsseilerne hadde gjort, om Norge skulle havne like ille ut igjen, hvis man ikke kunne være trygg på at fellesskapet stilte opp etterpå?

Mens særlig Øyen gjorde en iherdig innsats i aviser og kringkasting for at krigsseilerne skulle få det politikerne en gang lovet, ble det i Sosialdepartementet regnet på hva en lovendring ville koste. 40 millioner kroner ble anslått som sannsynlig.

– Det blir overkommelig snart nå for myndighetene. Det er ikke så svært mange igjen, kommenterte Leif syrlig.

Alle som jobbet med saken, var enige om målet: å finne fram til en måte å behandle skadde krigsseilere på som en særegen gruppe slik at de skulle få ytelser uten for mange administrative krokveier og for mange legeundersøkelser. Heretter skulle deres innsats gi dem pensjon når de ikke var i stand til å arbeide.

En kort stund den sommeren snek Leif seg unna alt maset. Ekteparet Bryde hadde et nydelig sted på Storøya ved Sandefjord der Leif fikk slå opp telt og koble av. Mens han var der, kom en telefon. Mens han var der, kom en telefon. En krigsseilervenn han var blitt kjent med gjennom Per Hansson, hadde søknad om krigspensjon til behandling. Men døden hadde kommet før svaret. Leif dro til begravelsen i Drøbak. I kirken sto en helt naken hvit kiste. Det var ikke én blomst å se. Leif fikk raskt tak i et norsk

flagg som han la på lokket. Det var ikke flere i begravelsen enn at presten måtte være med og bære kista. Leif ble vant til begravelser for menn som var endt opp i ensomhet og isolasjon.

Hjemme i Horten var Else glad for at det var en holdningsendring på gang. Det var åpenbart at loven kom til å bli en kraftig forbedring, og til og med boligkomplekset for dem som hadde det verst, så det ut til å bli noe av.

Hun var også glad for at guttene hennes var i fin flyt. 15 år gamle Jørn var nykonfirmert, og nå var det hans tur til å flagge ut av hjemmet. Han begynte på formingslinja på Solbakken folkehøyskole på Skarnes. Odd hadde det fint med kjæreste og barn, drev med vektløfting og jobbet på meieriet. Sammen med Tom og noen venner hadde han et band som øvde i andre etasje i Baggerødgate. De to brødrene var nære i alder og hadde alltid hatt et tett forhold.

Guttene sørget for mye liv rundt Else. Tom sa at han ville bli sosionom. Han var et overskuddsmenneske som ville hjelpe folk som slet med tilværelsen. Else syntes det var godt at sønnen selv så lyst på livet. Han var en snill gutt med godt humør, alltid klar til å hjelpe. Tom var aktiv i Norsk Folkehjelp og hadde fått en utdanningsplass ved Kristiansand sykehus, der han hadde praksis på psykiatrisk avdeling.

Alle følte seg nær Tom, særlig Anne Gro, som hadde en favorittstorebror i ham. Tom ga henne trygghet i et hus der mye var ute av balanse. Hun kunne snakke med ham om alt det var vanskelig å spørre de voksne om. Nå var Anne Gro alene om å føle seg som barn i huset. Familielivet var fylt med små gleder. Torsdag 8. september 1967 kastet hun stor ball 14,5 meter på skolens idrettsstevne. Det holdt til fjerde plass i fjerde klasse.

Det som var spennende nå, var at Leif skulle slippe til direkte på fjernsyn i beste sendetid for å snakke om saken deres.

Vendepunktet

HØSTEN 1967 FIKK krigsseilerne kraftig blest i seilene. Per Hansson hadde tenkt å kalle den nye boka si *Konvoi Cross*, men gikk til slutt for den langt mer slagkraftige tittelen *Hver tiende mann måtte dø*. For Per var det en fryktelig påkjenning å skrive. Han var helt nedbrutt etterpå og nedtegnet ikke ett ord til på åtte måneder. Men boka traff Norge beinhardt. «Den bør leses av alle», skrev Aftenpostens anmelder. Titusenvis av bøker ble båret ut av bokhandlene. For første gang forsto mange nordmenn hva krigsseilerne hadde vært med på. Senskadene ble med ett begripelige.

Romanen var bygget på samtaler med 50 krigsseilere, med Leif som hovedkilde, manuskonsulent og forfatter av et eget etterord.

– Tre fjerdedeler av det som står i Hanssons bok *Hver tiende mann måtte dø*, er mine opplevelser, sa Leif til ukebladet Familien 20 år senere.

«Ingen har betydd mer under arbeidet med boken enn du», skrev forfatteren i sin hilsen i eksemplaret han ga Elses mann. Han undertegnet med: «Din hengivne venn Per.»

Han la ikke skjul på at hovedmotivasjonen bak å skrive boka var å påvirke politikere og myndigheter. Else, Leif, Per og Margot kjørte rundt og la den i postkassa til hver enkelt stortingsrepresentant. Ingen skulle kunne si at de ikke visste. Per hadde i årevis skrevet artikler om den urettferdige behandlingen av krigsseilerne uten å få det store gjennomslaget. Nå så det endelig ut til å løsne.

Else og Leif var fortsatt hos Hansson da telefonen ringte en tirsdag morgen. Per tok den. Det var NRKs Kjell Arnljot Wig. Et planlagt debatttema i TV-programmet «Åpen post» måtte gå ut. Derfor lurte han på om Per kunne komme sammen med noen av kildene til boka.

– Men du må være rask. Programmet går på direkten i morgen kveld.

Nå fikk de det travelt. Først ringte de til krigsseilere, de fleste fra Vestfold.

Noen av deltakerne kom hjem til Per og Margot samme kveld for å overnatte. Den kvelden ble det folksomt i huset. Det ble vartet opp med mat og drikke mens en slagplan ble lagt. Noen av gjestene var i dårlig psykisk form, og folk som hadde nervene utenpå huden, fikk det ikke bedre av å stå i flomlyset foran et TV-kamera. Det ble ikke mye søvn den natta, men akkurat det var alle vant til.

Tidlig neste kveld var de på plass i Centralteateret. Per Hansson ble plassert i et panel med Odd Øyen, sjeflege i hæren, Alv M. Johnsen og statssekretær Kåre Kristiansen (KrF) fra Sosialdepartementet. Langsmed en vegg på andre siden av et gulv satt krigsseilerne. De ble hentet fram til mikrofonen én etter én.

Else hadde drillet Leif på forhånd og instruert ham til å snakke rolig og verdig. Hun var svært spent da hun satte seg blant publikum. Leif sto rak i dress på gulvet foran panelet, som satt og røykte. Seerne så en dempet, men langt fra slagen mann. Wig presenterte ham som en mann som ikke hadde sovet siden 1945.

– Fullt så galt er det ikke, men dårlig med søvn har det vært i alle år etter krigen, sa Leif og fortalte at han var avhengig av sovemedisiner for å få blund på øynene.

– Og for å komme hit har De også måttet ta Deres piller, konstaterte den like berømte som beryktede programlederen.

Det ble raskt åpenbart for seerne at Wig og medprogramleder Per Øyvind Heradstveit hadde stor sympati med Leif og de andre gjestene.

– Jeg har tillit til folket i denne sak. Jeg tror bare at det har skortet på skikkelig orientering, sa Wig.

Leif fikk i nøkterne ordelag fortelle hva han hadde opplevd under krigen, og om møtet med Freds-Norge etterpå. Lege Odd Øyen blåste ut en grå røyksky og sa at han hadde hørt påstander om at det var mye seiling som foregikk i fred og ro, og at det som ble skildret i Hanssons bok, var ytterliggående eksempler.

– Det er ikke ytterliggående eksempler i det hele tatt, Øyen, for det er rett og slett et faktum at det ikke var stille konvoier. Vi visste ikke hvor vi hadde ubåter i Atlanteren. Nervepåkjenningen var totalt lik enten det smalt eller ikke, svarte Leif.

– Jeg tviler ikke på det, svarte Øyen og bekreftet slik at Leif var blant venner.

– Dere lå ofte og svømte i brennende sjø blant dypvannsbomber og torpedoer og så videre, men krigsdeltakere var dere ikke, spurte Wig.

– Nei, så påstår de, men da må vi ha vært sjørøvere, da, svarte Leif syrlig.

Øynene hans hadde det gode, gamle røverglimtet. Else følte på en stolthet. Leif var i slag. Hun kjente glede og lettelse da hun så hvilket inntrykk han gjorde.

Nestemann ut var maskinsjef Larsen, som hadde vært torpedert tre ganger. Han fortalte at han fikk klippet av fingre da en slippfake kilte seg fast under låring av en livbåt. Like etter brant bensin på beina hans. Larsen ble liggende to måneder på sykehus.

– Med en gang båten var torpedert, stoppet hyra, sukket han.

Tilbake i Liverpool etter sykehusoppholdet fikk han låne noen penger av en skipper slik at han klarte seg. Få dager etter sendte Nortraship ham ut på sjøen igjen.

– Jeg klaget på at beina ikke var bra. Det hjalp ikke. De sendte gummistrømper, og så var det ut igjen.

Etter at maskinsjefen kom hjem sommeren 1947, sendte han inn en legeattest om brannskadene til trygdemyndighetene. Etter lang tid fikk han en bankbok med 1200 kroner med beskjed om at det

ikke var lov å ta ut pengene. Han skulle bare heve rentene. Det ble 3 kroner måneden. Han søkte ikke om krigspensjon eller ba om noe etter det.

– Dere vil ikke tigge, som De sier, kommenterte Wig.

– Nei, svarte den tidligere maskinsjefen med senket hode. – Vi mener at vi skulle få det vi skulle ha, uten å gå og tigge om det. Vi ble jo lovet både gull og grønne skoger under krigen.

Statssekretær Kåre Kristiansen sa at beretningen gjorde inntrykk, og at kunnskapen om skadene var blitt mye større siden den gamle krigspensjonsloven ble til i 1946. Sjeflege i Hæren Alv M. Johnsen fikk ordet.

– Alle som leser boka, og alle som hører denne fremstillingen, vil si: Det er et under hvis han er frisk. Det er jo det som er fantastisk, at så mange har klart seg så godt som de har, sa han.

Johnsen mente det var håpløst å finne et konkret tidspunkt for når en skade oppsto, slik loven krevde.

– Den oppsto ved en serie påkjenninger over meget lang tid som den menneskelige organisme ikke er konstruert for å tåle. Dette må vi ta konsekvensen av i vår lovgiving, sa han.

Else var så glad for at noen, og attpå til en lege, endelig sa dette tydelig til hele det norske folk, eller i hvert fall dem som hadde et fjernsynsapparat å se på. Det var omtrent halve befolkningen nå.

Etter Johnsen var det fyrbøter Berntsens tur, han hadde vært i ragnarok-konvoien over Atlanteren med Leif. Men nesten verre var opplevelsen Berntsen hadde hatt utenfor Alger i Nord-Afrika en tid senere. Der var han om bord i en av dødseilerne, som sjøfolka kalte båtene som gikk langs kysten og forsynte soldatene med ammunisjon og bensin. Under et flyangrep hadde han stått akterut og skutt med luftvernkanon. Samtidig kom torpedoene. Den andre traff, og skipet gikk i lufta.

– Jeg var helt forstyrret og redd, fortalte han rolig.

I sjøen ble han flere ganger kastet opp på fjell av vann. Dypvannsbombene eksploderte under ham. Flere båter var torpedert, og sjøen

ble full av fyrølje. Den fylte Berntsens munn og fant veien ned i lungene. Han ble dratt opp i en livbåt.

– Hvordan har det vært med arbeidslivet etter krigen, har det vært det samme som før krigen, spurte Odd Øyen ham.

– Nei, det har det ikke.

– Hva har dette bestått i?

– Jeg seilte etter krigen en stund. Og så fikk jeg ikke lov å seile mer og arbeidet i land.

– Hvorfor fikk De ikke lov å seile mer?

– Fordi jeg var syk.

– Hvordan var De syk?

– Det var synet og lungene som var ødelagt.

– Hadde De noe besvær med søvn og med å tilpasse Dem?

– Ja, det var ikke bestandig. Somme tider kunne jeg sove bra, somme tider kunne jeg ...

– Er det blitt verre med årene eller har det avtatt?

– Det har blitt mye verre.

– Statslegen i Sandefjord anbefalte deg krigspensjon, men du har likevel ikke fått den, sa Per Hansson.

– Nei. Jeg har ikke fått noen verdens ting.

– Har De ikke fått, spurte programleder Wig med en stemme full av undring.

– Nei. Fra Nortraship får jeg 25 kroner måneden.

– Hva er grunnen til at De ikke har fått den, spurte Øyen.

– Jeg kan ikke bevise det, svarte Berntsen oppgitt.

– Det er det essensielle punkt vi er ved her: «Jeg kan ikke bevise.» Bevisbyrden pålegges den enkelte rammede. Og mot seg har han all mulig medisinsk og administrativ kunnen, sa sjefslege Johnsen.
– Det å gå spissrotgangen har forlenget krigen for disse menneskene med uendelig mange år.

Legekollega Odd Øyen kommenterte også beretningen til Berntsen.

– Vi trenger ikke å snakke lenge med ham før det er tydelig for alle

og enhver med normal menneskelighet at her er det en sammenheng mellom mannens krigspåkjennelser og hans lidelser i dag. Det må jo slå enhver i ansiktet, sa legen og var svært tydelig: – Kutt nå ut alt det som dere holder på med i dag! Kutt ut alle disse legeundersøkelsene på ham, og gi ham krigspensjon!

– Hvis De hadde gått i uniform i London eller Liverpool under krigen og blitt påkjørt av en bil, da hadde De fått krigspensjon, Øyen. Men De hadde ikke uniform, fyrbøter Berntsen. De var ikke med, sa Wig ironisk.

– De kan si hva De vil, sukket den forhenværende fyrbøteren.

– Men han sto med kanonen, kommenterte Hansson.

– Ja, den brukte vi. Maskingevær på brovingen hadde vi. Det brukte vi hele tiden. I Afrika hadde vi ikke annet å verge oss med enn kanonen og maskingevær. Vi lå i land og lastet og losset, så måtte vi forsvare oss med det.

Men berettiget til krigspensjon var Berntsen altså ikke.

– Jeg vil anføre at den norske stat er den eneste stat som har vært i krig i fem år og som har kommet gjeldfri ut av en krig, med milliarder i overskudd til å bygge opp landet i fred. Det skaffet de mennene som sitter der borte, sammen med de tusener av andre som seilte. Og har vi ikke da råd til å betale 40 millioner i året til dem som ble skadet og ødelagt den gangen for vår frihet, vi som sitter her i dag og nyter det hele, spurte Øyen.

Så kom nye vitnesbyrd fra den ene etter den andre, fra båtsmann Harald Gauksheim, matrosene Trygve Lund, Reidar Jensen og Olav Haavaldsen, og fra skipsfører Ernst Hagvoll.

Sistnevnte hadde stått på broen i angrep som varte i dagevis med torpedoer som freste bortover havoverflaten og dypvannsbomber som smalt under og rundt skipet.

– Hvor mange turer over Atlanteren hadde De, spurte Wig.

– Jeg har ikke nøyaktig tall, men jeg vil anta at det var cirka 40 turer, svarte kapteinen dempet.

Det var matros Trygve Lund fra Mandal som klarest formulerte

den uretten krigsseilerne hadde vært utsatt for. Han var en høyreist og rolig mann med et arr i pannen etter et streifskudd. Det var blitt sydd igjen med det de hadde om bord da han ble truffet: seilgarn. Lund seilte hele krigen på skip som fraktet ammunisjon, ofte i konvoier over Atlanteren.

– Vi hadde nitroglyserin om bord, og det var en enorm påkjenning som jeg til dags dato ikke er kommet over. Krigen var hard, men den hardeste krigen vi har kjempet, er den vi kjemper i dag mot myndighetene og byråkratiet.

Da de seilte, hadde de i hvert fall et håp om en framtid. Lund brøt sammen to uker etter han kom hjem etter krigen.

– Nerver? Det er absolutt ingenting. Det har vi alle sammen, avfeide legen ham.

Siden hadde han vært til utallige legeundersøkelser. Ved den siste, på Universitetsklinikken i Oslo, ble hans arbeidsevne satt til én time per dag. Mandal kommune skaffet ham jobb den ene timen ved en kartongfabrikk. Timebetalingen var 4 kroner og 10 øre. Lund følte seg åpenbart hånet.

I løpet av den første timen av programmet kom telefonene tettere og tettere til NRKs sentralbord. Seerne var opprørte. Wig opplyste i studio at flere ønsket å starte en innsamlingsaksjon til krigsseilerne. Det fikk båtsmann Gauksheim til å tenne. Han var en galgenhumoristisk mann som smilte oppgitt mens han fortalte at han aldri var blitt den samme igjen etter krigen, og at han var blitt ledd ut av leger. Men nå ble han tydelig forbannet.

– La det være slutt med de der innsamlingsgreiene én gang for alle!

Han orket ikke almisser. Han ville bare ha det som var fortjent fra den nasjonen han hadde ofret helsa for.

Til slutt fikk Leif slippe til igjen. Else så at han tok fram en lapp. På den sto det de to var blitt enige om at han skulle si. Han så ned på den mens Else tenkte: Nå tar han knekken på mange som er imot oss.

– Jeg vil gjøre oppmerksom på, i sterkeste grad, at det ikke bare er

VENDEPUNKTET

oss krigsinvalidde sjøfolk som sitter her og rundt i Norges land, dette gjelder. Det er våre hustruer. Og ikke å forglemme, våre barn, sa han.

Proposisjonen som nå lå til Stortingets behandling, måtte gi rettferdig pensjonsordning, krevde han, hvis ikke ...

– ... vil psykiatriske klinikker bli fylt med sjøfolks unger, sa Leif.

Han så opp og satte blikket i det norske folk.

– Takk, sa han stille.

«Da prosjektørene var slått av, gikk en storm over landet», skrev Wig senere om denne sendingen. «Rystende og gripende om våre krigsseilere» var tittelen på Aftenpostens omtale dagen etter. «Vi vil se de myndigheter som nå ikke kommer med en skikkelig krigspensjonslov!» skrev Dagbladet.

De nærmeste dagene var landets aviser fylt med vitnesbyrd og støtteerklæringer. Et forlag skrev til Leif og ville at han skulle skrive bok.

Vendepunktet i det norske folks holdning til krigsseilerne kan datofestes til 13. september 1967. Nå var plutselig Leif blitt en nasjonal ledestjerne i krigsseilernes kamp. Reportasjemagasinet Aktuell intervjuet ham uka etter. Med fast blick så han på leseren på et bilde tatt ved havna. I hånda holdt han Per Hanssons bok.

– Den avgjørelsen som Stortinget nå skal fatte, vil bety et være-eller-ikke-være for krigsseilerne, uttalte han til journalist Lise Wintther.

Politikerne hadde fått kniven på strupen.

Lykke, stolthet og dødsangst

VINDEN BLÅSTE KRAFTIG i krigsseilernes retning nå.

– Jeg tror knapt vi kunne tenkt oss en særlig bedre ordning selv, sa Krigsinvalideforbundets Henry Brym til Aftenposten om den siste innstillingen til ny lov.

Det var nye toner etter at forbundet hadde kjempet mot politikere og myndigheter siden oppstarten 13 år tidligere. Det hadde til og med fått gjennomslag for en midlertidig utbetaling til pensjonsøkere, som dermed hadde noe å klare seg med mens de ventet på en avgjørelse. Brym anslo at mellom 3000 og 4000 krigsseilere med dette ville kunne få pensjon. Til da hadde 400 fått.

Det som kanskje gledet Else mest, var at kvinner som hadde giftet seg med menn som viste seg å være krigsskadde, skulle få pensjonsrettigheter når de ble enker. Tidligere var forutsetningen at de allerede var gift da skaden inntraff, noe som bare gjaldt dem som giftet seg før krigen. Enkene ble stadig flere, og de hadde ofret mye. Denne delen av ordningen kom til å redde familier. Krigsinvalideforbundet anslo at det kunne gjelde omtrent 2000 kvinner.

– Flagget er gått til topps. Jeg er verdens lykkeligste menneske, sa Leif til Aftenposten. – Jeg har, siden jeg begynte registreringen, gått i en evig redsel for at dette ikke skulle ordne seg i det hele tatt.

Han visste at skuffelsene hadde vært så store at mange krigsseilere hadde mistet troen på at det skulle bli en forbedring. For ham ville

det ikke utgjøre noen forskjell, Leif hadde krigspensjon, men for de fleste av dem de hadde registrert, var dette en enorm seier. Han takket Per Hansson og Odd Øyen.

– Av de mange som har hjulpet oss, står de to i særklasse. De og Krigsinvalideforbundet, sa han.

Loven var ikke vedtatt av Stortinget ennå, men dette kunne umulig gå særlig galt. Saken skulle opp i statsråd 22. september 1967, men ble utsatt. Det gjentok seg to måneder senere.

– Vi har hele tida håpet at det hele ville ha vært ordnet før nyttår. Men det har kommet så mange nye momenter inn i bildet at det hele sannsynligvis vil drøye noe lenger, sa saksordfører Sverre Løberg i november.

De nye momentene kom ikke minst fra Krigsinvalideforbundet, som spilte inn en ny grundig vurdering av proposisjonen med anføringer, vurderinger og forslag til justeringer. Samtidig var optimismen så stor at forbundet åpnet kontor i Munkedamsveien 98 på Skillebekk i Oslo. Hver tirsdag fra klokka 17 til 20 kunne krigsseilere komme dit for å få hjelp til å få innfridd krav etter loven som snart skulle vedtas. Det sa mye om holdningsendringen at over 30 kvinner meldte seg frivillig for å hjelpe til med maskinskriving.

Men arbeidet med å få oversikt over krigsseilerne og deres skader, som Else og Leif startet, hadde fortsatt ikke fått én offentlig krone i støtte.

Leif fikk med seg legene Alv Johnsen og Odd Øyen på å oppsøke krigsseilere hjemme om nødvendig. Samtidig ble det opprettet et spesielt legekontor for krigsinvalide med støtte fra Forsvaret. Enormt mye hadde skjedd på de 30 månedene som var gått siden Else og Leif startet registreringen.

Det var samtidig høy aktivitet hjemme i Baggerødgate 34. Den pågående registreringen og arbeidet med den nye loven krevde sitt, og det gjorde også sjøfolkene som nå bodde hjemme hos Else og Leif. Dessuten kom det brev fra og om krigsseilere nesten hver dag nå.

Det mest tidkrevende var likevel arbeidet i Komiteen for bygging av boliger til krigsskadde sjømenn. Flere hjelpere var kommet til. Advokat og hortensgutt Arne Haugestad var i gang med å lage utkast til statutter til en stiftelse som skulle eie og drifte boligene. Også han jobbet gratis. Han tenkte langt fram: «I overskuelig fremtid vil det egentlige formålet bortfalle», skrev han i innstillingen. Han så for seg at stiftelsens midler da «vil kunne være ganske betydelige». Det skulle han få rett i.

1. desember 1967 ble Stiftelsen til oppføring og drift av krigsseilerboliger i Risør dannet. Alle de kjente aktivistene var med. Det var kontorsjef Øyvind Bosvik i kommunen som var motoren for prosjektet lokalt. Han så en mulighet for to fluer i en smekk, både å få bygget boliger til krigsseilere og å bruke prosjektet som brekkstang for å utvide Risør inn i skogen på Viddefjell.

Mye så med andre ord lyst ut. Men det var mens alt dette som Else og Leif holdt på med, gikk så bra, at det begynte å gå virkelig dårlig ellers. De hadde fått et forvarsel allerede i jula 1966. Da fortalte Tom moren at han kjente en kul på brystet. Else ba ham gå til legen og sjekke den.

– Det feiler ikke Tom noe, sa legen til Else på telefonen etter undersøkelsen.

– Er du sikker?

– Ja, du trenger ikke være redd. Dette går over av seg selv.

Da Tom senere følte seg slapp og sliten, sa legen han oppsøkte, at det var «ungdomsslapphet».

Bekymringen fortsatte imidlertid å murre i Else, og alt som skjedde den våren, sommeren og høsten, slet henne ut. Hun ble lagt inn til psykiatrisk behandling på grunn av «fobisk preget angstnevrose». Og nå ble det også klart at legene hadde tatt feil når det gjaldt Tom. Det han hadde, gikk ikke over. Tvert imot var svulstene blitt flere. Den livsglade sønnen hennes hadde kreft. Tom, selveste mammagutten, var dødssyk. En avgrunn åpnet seg.

I 1967 var kreft en sykdom som hadde et tabubelagt mørke over seg. Tom selv var tapper, mens Else ble fylt av selvbekreidelse. Var dette straffedommen fra Gud som farens tante hadde snakket så alvorlig om da hun var jentunge i Asylgata? Jo mer hun tenkte på det, jo sikrere ble hun. Tom og de andre barna hadde ofret så mye for Else og Leifs prosjekt. Nå fikk hun igjen for å ha vært en dårlig mor. Disse tankene slo rot og skulle aldri forlate henne. Else ble redd for alle barna sine og fylt av tunge, religiøse tanker. Hun ble overbevist om at Toms sykdom var hennes skyld, at den rammet ham fordi hun hadde fylt hjemmet med bannskap og de forferdeligste historier. I fortvilelse oppsøkte Else Frelsesarmeen og andre kristne samlingssteder. Ingenting hjalp.

Tom ble operert og var hjemme på rekreasjon før han ble lagt inn på Radiumhospitalet i Oslo. Foreldrene var der med ham inntil Leif dro ned til Universitetets aula i Oslo fredag 22. desember. Pendressen satt perfekt, og lommestørkleet i brystlomma var sirlig brettet av Else. Salen var fylt av pyntede og høytidelige mennesker. Det var innspilling av det maritime radio- og TV-programmet «Vi går ombord». Erik Bye hadde invitert Else også, men hun valgte å bli hos Tom.

Fra scenen fortalte en sprekkeferdig Bye om det som Aftenposten etterpå skulle omtale som en «knallbombe»: at det skulle bygges en liten by i Risør, sju enetasjes hus med 28 leiligheter for krigsskadde sjøfolk. Erik Byes program var et like viktig ritual for nordmenn som juletreet og gikk på radio og TV samtidig. Han snakket til nesten alle ører i landet og samtlige norske skip på verdenshavene. De hørte ham via kortbølgen:

– Stedet har ikke fått noe egentlig navn ennå, men det er en del som liker å kalle det Convoy City, sa Bye med et stort smil. Han var åpenbart kry. Bye hadde jo vært delaktig i dette selv, men stoltest var han nok over navnet, som han hadde funnet på. Mange tiår senere står det fortsatt på Google Maps i fornorsket versjon: Konvoibyen.

Erik kalte Leif opp på scenen sammen med sjefen for Sjøforsvaret,

kontreadmiral Magne Braadland, forfatter Per Hansson og kontorsjef i Risør kommune Øyvind Bosvik. De tok plass foran Kringkastingsorkesteret under Edvard Munchs enorme maleri «Solen».

– Under krigen så seilte den kongelige norske marine og handelsflåten på de samme hav og for den samme sak, og ofte opererte vi sammen, sa admiralen. – Det er klart at hver eneste mann i handelsflåten føler vi som en kamerat.

Det var bare et halvår siden Leif og Per satt i Kragerø og fablet om å bygge en blokk eller by. Tempoet var en langfinger mot myndighetenes sommel gjennom flere tiår. Leif, Per og Helmer Bonnevie hadde vært i Risør og snakket varmt om prosjektet til god respons fra formannskapet. Den lille byen hadde alene 150 sjøfolk ute under krigen. Med familiene utgjorde det omtrent en tiendedel av befolkningen. Foreløpig var det bare furuskog på Viddefjell, men gata som skulle gå i en sløyfe rundt de sju husene, var allerede døpt og tegnet inn på kartet: Nordahl Griegs vei.

– Det er ikke nok med en pensjonsordning. Disse guttene må også ha en plass å bo. Det er kjent at vi har folk liggende under presenninger, for å gå til de mest grelle eksempler. Men det er også folk som er så nerveslitt at de ikke kan innrette seg eller bo sammen med andre mennesker, sa Leif og understreket betydningen av prosjektet:

– Her får de muligheten til å være seg selv etter 22 år. Det er vesentlig at vi kan bo sammen i denne lille byen, dette samfunnet, hvor alle etter noen dager kommer til å kjenne alle. Alle har de samme problemene, og det vil sikkert ikke bli noe vanskelig å støtte og hjelpe hverandre innbyrdes. Det er for meg meget, meget vesentlig, sa Leif og så opp på den 20 centimeter høye Erik.

De visste begge to at all oppmerksomheten dette byggeprosjektet fikk, ville skape ytterligere press på politikerne som skulle vedta ny lov om krigspensjon.

Programlederen ba kontorsjefen komme litt nærmere.

– Det er enkelte av oss som har veldig god lyst til å kalle en liten veibit gjennom området for Per Hanssons vei, sa Bosvik.

Forfatteren sto måpende bak Erik Byes rygg. Han var en beskjeden mann. Alt han hadde jobbet med, var å rette oppmerksomheten mot andre. Å få den mot seg selv var i overkant. Per så plaget ut.

Også for Risørs befolkning var hele prosjektet en overraskelse. Planleggingen var gjort i hemmelighet. Da de gikk av scenen, vinket Erik Leif tilbake.

– Selv etter at du hadde fått orden i dine egne papirer, fått din pensjon og i grunnen hadde anledning til å trekke deg tilbake og tenke på Leif Heimstad og ingen andre – ingen ville beklaget seg om du hadde gjort det, for du hadde fortjent det – så fortsatte du å tenke på dem som hadde seilt under krigen, sa programlederen. – Du var med på å få i stand registreringen av dem som aldri var registrert, og du ga deg ikke. Dette vet jeg at norske sjøfolk setter pris på, og derfor må du ta det som en hyllest fra dem, fra sjøfolka. Vi her i «Vi går ombord» vil gjerne tildele deg Ulabrand-statuetten.

Han lempet over en halv meter høy bronsestatuett av en sjømann til rors i ruskete vær, laget av billedhugger Ørnulf Bast. Den var oppkalt etter den sagnomsuste og godhjertede losen Anders Jacob Johansen, som gikk under navnet Ulabrand, og ble delt ut til mennesker som hadde tatt et solid skippertak for andre.

Leif lo av glede og overraskelse. Hjemme i Horten to dager senere, da opptaket ble sendt, så Else det selv på skjermen. De satt alle benket rundt det gamle Saba-apparatet: Anne Gro, Jørn, Odd og Tom, som var hjemme fra sykehuset og hadde armen rundt kjæresten. Else kikket bort på statuetten, som allerede sto i stua, og var selvsagt stolt av mannen sin. Hadde hun ikke vært så vant til at alle tok henne for gitt som kone og medhjelper, kunne hun tenkt på at hun selv hadde en like stor del i prisen. Uten Else hadde det sannsynligvis ikke vært noen Leif lenger. Det sa han selv. Han visste at det bare var Else og noen tilfeldigheter som var forskjellen på ham og alle uteliggerne de hadde hjulpet.

Men ingenting av dette spilte noen rolle nå. For Else var livredd.

Én stor seier og ett grusomt tap

LEIF VAR HOS Tom på Radiumhospitalet og deltok ikke på de tre styremøtene som sparket Konvoi byen i gang i januar 1968. Else enset ikke det som foregikk med krigsseilersaken i disse månedene. Hun hadde nok med angsten for Tom.

Året var bare fem dager gammelt da stiftelsen konstituerte seg på byingeniørens kontor i Risør og fikk et navn: Skagerak Boligstiftelse. Risør-ordfører Mads V. Norman ble formann. Bortsett fra Leif besto styret av folk fra «den hvite by ved Skagerrak»: banksjef Kjell Jørgensen, byingeniør Hans Bagstevold og kontorsjef Øyvind Bosvik. Kristen Hannemyr ble hentet inn som byggeleder for hele prosjektet mot et honorar på 15 000 kroner. I samme møte ble anbudene fra rørleggerne Strøm & Paulsen og byggmester Knut Wikingsdal antatt. Siden været var mildt, satte sistnevnte i gang før han hadde pengegaranti. Wikingsdal brukte fritiden for å gjøre arbeidet billigst mulig.

Selvaag hadde vederlagsfritt laget plan- og byggetegninger. Kapitalbehovet i første omgang var på 1,5 millioner kroner. Den norske Creditbank i Risør ga et rentefritt lån – fordi ordfører Mads Norman og kontorsjef Øyvind Bosvik garanterte for det uten at det var behandlet i kommunens organer. Husbanken behandlet raskt og effektivt boligstiftelsens søknad om penger, og 14. februar forelå et lån på 1,12 millioner kroner herfra også. Privatpersoner, firmaer, sjøfolk, havfrueforeninger (sjømenns koner), kommuner og

organisasjoner donerte penger, gaver, en andel av sjømannsskatten, konsulentarbeid for elektriske installasjoner, båter og båtmotorer.

Lærerskolestudentene på Hamar klarte å samle inn 22 000 kroner alene. Hele landet var plutselig heiagieng.

Leien skulle ikke være høyere enn at krigsseilerne fint klarte den når de fikk pensjonsutbetaling, og håpet var å få den ned i 150 kroner i måneden. Det var viktig at beboerne skulle betale for seg.

– Sjømenn vil ikke ha noe gratis. De vil klare seg selv, sa Helmer Bonnevie til Aftenposten.

Initiativtakerne var også svært opptatt av muligheten for jobb i Risør til de kommende beboerne. Det skulle vise seg at behovet for arbeidsplasser var svært lite. Knappt noen som flyttet inn i Konvoi byen de neste tiårene, var arbeidsføre.

Leif tok pause fra Toms sykeseng for å lære tillitsmenn i Krigsinvalidforbundet å finne fram til krigsseilere som ikke var registrert ennå. Konferansen ble holdt i Rikstrygdeverket, og den påfølgende middagen i Parkveien 45 var i Sosialdepartementets regi. Det var nye tider. Det vekket også noen få motstemmer.

En av dem var psykiater Johan Fredrik Winter Jakhelln. I et brev til Vestfold trygdekasselag 15. januar 1968 beskyldte han Krigsinvalidforbundet for misbruk av mediene og for å skape en oppjaget stemning. Tre måneder senere markerte han seg som motstander av den nye tilleggsloven. Han kalte Konvoi byen en «stat i staten» der krigsseilere skulle «samles for å dyrke seg selv». Han mente det var en «voldsom urettferdighet» som ble begått. Den besto i at krigsseilerne nå fikk støtte foran «alle de andre som under krigen gjorde en eller annen innsats», hevdet han, selv om han også presiserte at han ikke ønsket å frata krigsseilere som virkelig hadde mén, støtten. Han mente Krigsinvalidforbundet på sine registreringsskjemaer var altfor rause med å føre opp nerveskader.

Jakhelln hadde rett i at Else, Leif og de andre som sporet opp krigsseilere, ikke hadde formell kunnskap om psykiatri. Men traumatiserte krigsseilere kunne de mye om. Leif ble voldsomt provosert

av psykiaterens uttalelser. Han opplevde dem som en hån mot krigsseilerne som gruppe, men tok det også personlig: Her ble det nærmest påstått at det hadde vært bedre om Else og han ikke hadde gjort noe for disse glemte og svært syke menneskene. Dette var den holdningen han og andre krigsseilere hadde møtt fra så mange leger siden krigen. Men Leif lot det blåse forbi. Han og Else hadde jo noe langt viktigere å bruke kreftene på nå: Tom.

Jakhelln og en annen overlege, John Otto Haug, gikk hver for seg ut i VG og kritiserte den nye pensjonsloven i krasse ordelag. Loven var ennå ikke vedtatt, men det var bare et tidsspørsmål. De to psykiaterne var forferdet over mengden søknader loven hadde utløst og hevdet at den innførte «skrikende sosial urettferdighet» og var resultat av et massehysteri. Det var ingen grunn til at en mann som hadde seilt to år under krigen uten å bli angrepet, skulle være skadet, mente Haug. Han avviste med det at konstant frykt for å bli torpedert eller bombet, var farlig.

«Det er ingen hemmelighet at de fleste som i dag melder seg som krigsinvalid – særlig gjelder det krigsseilere – er sosiale avvikere og alkoholmisbrukere. De fleste av disse igjen har ingen mulighet for å styre de pengene de plutselig får», skrev Haug.

Som lege kviet han seg for å bidra til en utvikling der folk som overlevde krigen, «neppe overlever erstatningen».

«Oppgaven i dag må bli å begrense lovens skadevirkninger», skrev psykiateren, som altså var en av dem som skrev ut legeattester for krigsseilere.

De måtte ha en ervervsmessig uførhet på 50 prosent for å være berettiget til krigspensjon.

«Jeg seilte ut som 15-åring, kom hjem som vrak», svarte en krigsseiler i VG.

Dette var de samme gamle argumentene fra Nortraship-debatten etter krigen én gang til: Det var ingen vits i å gi penger til sjøfolk, siden de var fylliker som bare ville drikke dem opp. Else og Leifs allierte, Odd Øyen, Helmer H. Bonnevie, Henry Brym og andre, tok

debatten. Men også flere krigsseilere deltok. VG skrev på lederplass 4. juni: «Samfunnet har i det hele tatt sloppet (sic) billig fra sin omsorg for de mange aktive som ble krigsskadd, eller for etterlatte. [...] Livet er mangfoldig, og det kan neppe være tvil om at mange hadde unngått sine alkoholproblemer om de hadde sittet trygt på sin tue så lenge krigen varte.»

Hos Haug falt innvendingene for døde ører. Han lot seg ikke rikke, og i et innlegg 15. juni skrev han: «Jeg kan fortsatt ikke innse at det er noen samfunnsoppgave å gi disse så fyrstelig pensjon at de drukner i brennevin. Men slik er loven blitt, og vi må følge den.»

Else var oppbrakt over disse holdningene, men nå var det ikke dette som opptok henne.

Da Tom kom hjem fra sykehuset, tok foreldrene med sønnen til alle som kunne tenkes å hjelpe. Else var villig til å prøve alt, fra legevitenskap til håndspåleggelse. Legene ristet tungt på hodet over alternative behandlingsformer, men Else ga seg ikke. Hun leste ukeblader og tok imot råd. Den fortvilte moren kjøpte urter og mange forskjellige planter og laget miksturer. Det smakte pyton, men Tom gulpet det i seg. Hun var ute og klippte svære hauger med en spesiell type gress, som Tom måtte ligge på.

Mens Else og Leif brukte døgnet på Tom, ble vei, vann og kloakk ført fram til tomteområdet i Risør. Sprengningsdrønn hørtes i skogen. Og så ble sønnen ordentlig dårlig igjen i mars. Han, som alltid hadde vært optimistisk, sterk og full av liv, mistet nesten motet.

– Jeg kommer nok aldri tilbake hit igjen, sa han til moren da han forlot Baggerødgate for å dra til Radiumhospitalet.

Else var knust. Skyldfølelsen holdt på å kvele henne, og frykten var nådeløs. Trykket fra alt hun hadde holdt ut og stått i siden hun giftet seg med en skadd mann 22 år tidligere, boblet opp i henne i et følelsmessig kaos. Hun bet tennene sammen og klamret seg til at det fantes et håp. Men svulstene kom tilbake andre steder.

Beskjeden legen ga, slo Else ut:

– Det er full spredning. Det er dessverre ikke håp.

Omtrent samtidig var forskalingsarbeidet for grunnmuren til den første firemannsboligen i Risør unnagjort. Tomt nummer 2 var i ferd med å bli sprengt ut. Håndverkerne sto på, og arbeidet gikk svært fort. Bare tre uker senere var grunnmurene til fire hus ferdigstøpt. Målet var å ha husene ferdig til jul. For Else var prosjektet blitt helt fjernt, selv om det første brevet med forespørsel om å få bo i Konvoi-byen allerede var plukket opp av postkassa.

Hun fikk med seg at tilleggsloven ble vedtatt 22. mars, en «gnistrende solblank mandag», som representant Jo Benkow sa det, av et samstemt og nærmest selvpiskende storting. Krigsseilerne «er blitt liggende etter i ei bakevje i velferdsstatens brakkvann», sa Venstres Øyvind Bjorvatn. Loven trådte i kraft 1. april. Krigsseilere som var traumatisert, hadde krav på pensjon. Oppdriften var så stor at krigspensjonen ble liggende 40 prosent over gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Det skulle regulere seg. Ti år senere lå den under.

Else, Leif, Krigsinvalideforbundet og alle som hadde kjempet med dem, fikk nærmest fullt gjennomslag da den nye tilleggsloven ble vedtatt. I paragraf 3 sto den viktigste formuleringen om at alle skulle få pensjon «med mindre det er åpenbart at det ikke kan være sammenheng mellom tap av ervervsevne og tjeneste eller fangenskap som nevnt i paragraf 1». Det snudde opp ned på bevisbyrden. Mens en krigsseiler tidligere måtte dokumentere sammenheng mellom skade og seilingen under krigen, var det heretter trygdeadministrasjonen som måtte påvise at det *ikke* var tilfelle. De som hadde vært på sjøen et halvt år eller mer under krigen, fikk pensjon uten at det ble stilt krav om påvisning av årsakssammenheng.

Men alt dette var uvesentlig for Else. Cellegift var tatt i bruk i kreftbehandling i Norge fire år tidligere, og en jevnaldrende gutt fra Horten fikk det. Han ble frisk. For Tom var det for sent. Else orket knapt å se gutten sin slik. Derfor var hun ikke så mye på Radium-

hospitalet nå. For Anne Gro og tenåringsguttenes skyld fikk hun en slags hverdag til å gå hjemme.

Og dessuten huset de jo fortsatt krigsseilere.

Leif reagerte motsatt av Else: Han gikk i krigen. I et par måneder flyttet han inn på rommet til Tom på Radiumhospitalet i Oslo. De ansatte der var en solid støtte og la alt til rette. Prosjekteringen og byggingen av de nye krigsseilerboligene i Risør kom i andre rekke, selv om Leif tok pauser fra sykesenga og var med på styremøter i Krigsinvalideforbundet. Utenfor Radiumhospitalets vinduer skjød vårlivet fart. Fuglene kvitret, og blomsterknopper strakte seg mot den livgivende sola.

På frigjøringsdagen sto flere tusen mennesker i skogen på Viddefjell, åsen over Risør-byen. Anleggsveier, felte trær, materialer, blandemaskiner og annet byggeutstyr preget området der dyr og natur regjerte tidligere. De første privatboligene på bysiden var allerede innflyttet. En ny bydel var i ferd med å reise seg. Flaggene vaiet i hele byen, og Risør skolemusikkorps spilte opp før de to første versene av «Ja, vi elsker» ble sunget med uvanlig kraft på byggetomtene mellom trelegger og fjellknauser. Erik Bye la ned grunnsteinen for «byen i byen». Ordfører Mads Victor Norman fortalte at også blant innbyggerne i Risør måtte hver tiende mann dø på havet under krigen.

– De som skal bo her, vil bli møtt som brødre og venner, sa han.

Stortingsmann Alfred I. Thommesen, som hadde hatt hovedansvaret for lokaliseringen av Konvoi byen, snakket om frigjøringen og poengterte at det var krigsseilerne som «muliggjorde for den norske regjering ved krigens slutt å kunne vende hjem med alle regningene betalt – og milliarder av kroner i kassen». Så la han ned en metallboks med skjøtene til Konvoi byen i grunnmuren.

Slik krigsseilerne manglet i jubeldagene i 1945, var det symbolsk nok to sentrale personer som manglet denne dagen også: Else og Leif.

Bare de nærmeste visste hva slags tragedie de sto i. Erik Bye var ofte innom Radiumhospitalet. Han og Tom hadde et bånd, og den store mannen muntret ham opp, men var åpenbart preget selv. Per Hansson var der sjeldnere. Han syntes dette ble for vanskelig og slet også med dårlig samvittighet. Men igjen brukte han det vonde til noe kreativt. Den siste boka han skulle skrive i livet, *Den siste veien* (1978), handlet om en ung manns kreftsykdom og død.

Else, Odd, Jørn og Anne Gro dro ofte til Oslo. Tom hadde mye smerter og var sliten, men når de kom, var han bestandig blid. Han gledet seg over at det gikk framover med byggingen av Konvoi byen. Anne Gro fikk noen ganger ikke komme inn, fordi broren var for dårlig. Hun fikk noen penger til å handle i en kiosk i nærheten. Tom ble medisinerert med større og større doser morfin, men var utholdende.

Leif satt stort sett ved siden av mens sønnen døde mer og mer. Han snakket med, ordnet for, støttet og hjalp gutten sin det han kunne, mens livet rant ut av ham.

Tidlig onsdag 5. juni dro Leif så til Bergen og tok inn på Fønix hotell rett ved Fisketorget. Han og Erik Bye snakket sammen om neste dags program og høyst sannsynlig om Tom. Dagen etter var det prøver før det var opptak fra klokka 14. Det var Neptuniaden, en idrettskonkurranse for handelsflåtens skipsmannskap, som ble arrangert for TV. Leif var gjest i programmet sammen med Risør-ordføreren Mads Victor Norman. «Vi går ombord»-programleder Bye fortalte at Leif og Else kom til å flytte til Risør for å bestyre Konvoi byen.

Det må ha smertet å være vekke, men turen var nødvendig for å holde oppmerksomheten oppe fordi prosjektet fortsatt var et godt stykke unna fullfinansiert. Det ga også uttelling: Flere kommuner bevilget en halv prosent av sjømannsskatten. De neste dagene kom det inn flere pengegaver, og utover sommeren var det en rekke arrangementer rundt i landet til inntekt for Konvoi byen.

Fredag dro Leif rett tilbake til Radiumhospitalet. Der satt han da Tom mistet bevisstheten søndag 9. juni. Fem døgn senere resignerte sønnens 19-årige kropp midt på natta.

Noen minutter gikk før Leif kjente en hånd på skulderen.

– Nå drar vi hjem til meg, Leif.

Det var Erik Bye som snakket til sin gode venn. Han hadde ringt sykehuset like før og fått beskjed om at Tom ville dø når som helst. Erik hadde kastet seg i bilen. Nå kjørte de to vennene til Byes villa i Asker. Leif var dypt takknemlig for at han slapp å være alene. Han hadde sett mange unge menn dø, men når det var hans egen sønn, utløste det en ny smerte som det skulle gå mange år å venne seg til.

Likevel gjorde han som under krigen: Han gikk videre. Det var et enormt trykk rundt Konvoi byen. Under to uker senere ble han i Porsgrunn presentert som «mannen alle kjenner fra ‘Vi går ombord’» da han mottok blomster og 2700 kroner under et underholdningsshow til inntekt for Konvoi byen.

Else mistet en ny del av hjertet sitt 14. juni 1968. Hun var hjemme med Anne Gro i Horten og skulle aldri komme over at hun ikke fikk sagt ordentlig adjø til Tom. Senere skulle hun ikke huske noe av turen tilbake til Horten etter å ha vært og tatt farvel med sin nå døde sønn. Datteren var blitt skånet for alvoret. Hun var veldig glad i storebroren og gledet seg til at han skulle bli frisk. Elleveåringen satt bakpå sykkelen til en venninne i bakkene nedenfor huset da hun så bilen deres komme. Hun ble så glad, sikker på at Tom endelig kom hjem igjen. Jenta hoppet av bagasjebrettet og løp mot dem, yr av glede.

– Hvor er Tom hen?

Hun fikk beskjed om å komme hjem. Else og Leif kjørte videre og etterlot henne som et spørsmålstegn noen hundre meter nedenfor huset. Hun kastet seg på sykkelen. Da hun kom innenfor dørene, fortalte Leif hva som hadde skjedd:

– Tom er død.

Anne Gro brøt fullstendig sammen. Det var som om veggene falt

ut av tilværelsen. Foreldrene og Odd satt stille i sofaen, ansiktene var grå av sorg. I et forsøk på å beskytte henne sa Leif:

– Du kan gå ut og leke igjen.

I ørska gikk Anne Gro ut. Det var ingen suksess. Hun skulle slite tungt lenge med tapet av sin nærmeste allierte i livet. Anne Gro følte seg helt alene.

Allerede dagen etter sto dødsannonsen i Gjengangeren: «Du var oss så kjær og så tung å miste.» Jørn hadde vært bekymret for å dra på skoletur til Danmark, men foreldrene hadde sagt at han burde dra. Det var ikke noe han kunne gjøre for Tom uansett. Da han kom hjem med «Holger Danske», sto Leif og Odd på brygga. De ga ham den beskjedne han fryktet mest.

Under en markering i kapellet på Radiumhospitalet lå Tom i åpen kiste. Erik Bye kom halsende litt for sent med en stor rosebukett. Han satt bleik og stille på benken, tydelig satt ut av tapet.

Da de skulle ta farvel med Tom Eddie Heimstad i Horten krematorium tirsdag 18. juni, var det tett med ungdom på benkeradene. På og rundt kista lå det kranser fra Else, Leif og Toms søsken, fra bestemødrene, tanter, onkler, fettere, kusiner, naboer og venner i Krigsinvalidforbundet. Men Anne Gro fikk ikke bli med. Det var en vanlig tanke på denne tiden at barn ikke hadde noe i begravelser å gjøre.

Sanger Einar Torgersen framførte «Stjernesangen» før forsamlingen sang «Alltid freidig når du går». Else klarte ikke å ta inn over seg hvor mange Tom hadde betydd noe for, men minnet skulle varme henne senere, samtidig som søvnløsheten som nå tok bolig i henne for alvor, skulle minne henne om tapet og sorgen resten av livet.

Hvis hun bare hadde visst hva hun hadde gjort som var så fælt at hun fortjente dette. Nå befant hun seg i et stort mørke. Der kunne hun ikke bli. De skulle flytte og befolke en liten by. Hun og Leif pakket ikke bare ned livet de hadde hatt i Horten. De pakket også bort minnene etter Tom.

ÉN STOR SEIER OG ETT GRUSOMT TAP

«Hele familien reagerte patologisk på sønnen Toms død i 1968. Ingen sørget normalt, men alle trakk seg inn i seg selv og fortrenget og underkjente døden som realitet», sto det i en psykiatrisk utredning sju år senere.

Anne Gro lærte seg snart ikke å nevne Tom. Moren knakk fullstendig sammen om hun gjorde det, og alle lukket dermed sorgen inne. De brukte samme metode som da Leif Eddie gikk bort 20 år tidligere.

Det skulle gå enda dårligere denne gangen.

Det svarte hullet

FÅ DAGER ETTER Toms begravelse ble det laget lapskaus til 4000 mennesker i Risør. Lørdag 22. juni forberedte Erik Bye, Willy Andresen, Otto Nielsen, Åse Kleveland, Marinemusikken og flere danseband fest til inntekt for Konvoibyen. Alle stilte gratis og holdt moroa gående til over midnatt.

Else og Leif glimret igjen med sitt fravær.

Helt fram til Tom døde, hadde de hatt krigsseilere innlosjert i Baggerødgate 34.

Den siste sto faktisk utenfor døra en sen kveld etter begravelsen, pjuskete og i elendig form. Han hadde bodd hos moren i Bergen etter krigen, men da hun døde, ble han kastet ut av leiligheten. Siden hadde han reist rundt med en sovepose og levd av å slipe kniver og sakser for folk. Han overnattet ute eller i låver og skur. I Vestfold fant han en nedlagt smie. Da noen hørte ham hoste der inne, tilkalte de politiet, som jaget ham videre. En velmenende dame hadde tipset ham om at Else og Leif nok ville hjelpe.

Leif visste at Else var på randen av sammenbrudd; likevel hadde han ikke noe valg.

– Du får komme inn og få deg litt mat. Du kan få et rom til i morgen, sa han.

Mannen ble noen dager, men ble sykere og sykere. Leif tok ham med til lege, som la ham inn på sykehus, og derfra ble han sendt videre til sanatorium. Han hadde tuberkulose. Else vasket alt

mannen hadde vært i berøring med, ikke minst klær og sengetøy. Heldigvis gikk det bra med alle i hjemmet denne gangen.

Else hadde gått i ørska og utført plikter på automatikk hele våren. Leif hadde sagt ja til at de skulle flytte til Risør og være bestyrere for Konvoi byen. Else var sterkt imot dette – hun var hortensjente – så Leif måtte lokke og lure, og til slutt orket hun ikke å protestere lenger. Kanskje kunne det også bli godt å komme seg vekk fra huset der Tom hadde tilbrakt livet?

De dro til Risør noen dager. Else hadde aldri vært der før. Kommunen sørget for et selvbetjent hotellrom, og dagen etter ankomst gikk de opp i skogen. Det var oppløftende å se at drømmen Per og Leif delte i Kragerø bare ett år tidligere, var i ferd med å bli realisert, men Else klarte ikke å ta det helt innover seg. Hun hadde aldeles ikke lyst til å bo der mellom trelegger og fjellknauser og syntes det var dumt at de ikke kunne se havet. Ikke likte hun følelsen av smålighet som hun fikk nede i lille Risør, heller. Hun var vant til store, åpne Horten med det stolte marineverftet. Dette følte som å flytte i fengsel.

– Jeg vil ikke være her, sa hun til Leif.

Det var omtrent da en gammel skipper og hans kone kom gående. De bar på en blomsterbukett som de rakte fram. Else, Leif og krigsseilerne ble ønsket velkommen. Skipperkona ble den første Else ble kjent med i den nye byen.

Hjemme i Horten overtalte Leif Else igjen. Hun hadde bodd hele voksenlivet sammen med en traumatisert krigsseiler. Nå ble hun bedt om å flytte sammen med 28 til.

Else orket ikke flere slike. Hun orket ingenting. Else var i virkeligheten traumatisert selv, selv om hun ikke visste det. Likevel ble de enige om at de skulle bli i Risør i ett år – fram til de hadde fått det nye, lille samfunnet i gang. Så kunne noen andre overta. De begynte å pakke. Huset ble leid ut. De skulle tilbake.

Igen var den personlige økonomien på felgen – og det var Mercedesen også. Verkstedregningen oversteg med god margin de 5000

kronene paret fikk i støtte fra Krigsseilerforbundet. Bilen var nedkjørt – den hadde gått 3000 mil i forbindelse med registreringen – og Leif lot den bli stående på verkstedet. Han skaffet seg en Austin 1300 i stedet. Verkstedet syntes ikke det var noen god løsning, og regningen innhentet ham noen måneder senere.

Møblene i huset var også nedslitt av alle krigsseilerne, og de skyldte fortsatt 900 kroner for Toms arbeidsklær til sykehuset i Kristiansand. Else og Leif ba om ettergivelse av kiosklånet, som fortsatt ikke var nedbetalt, fra Nasjonalhjelpen, men fikk avslag. Men så sendte de et tiggerbrev til Krigsinvalidforbundet, som ga uttelling. Fra 17. juli 1968 fikk de endelig en avtale med forbundet om kjøregodtgjørelse etter statens regulativ. Bare i Vestfold var 450 krigsseilere registrert. Nå avtalte Else og Leif å fortsette registreringsarbeidet i Telemark og Agder-fylkene kommende høst, samtidig som de altså skulle få en hel liten by opp å stå.

Men først skulle de overleve sommeren.

To-tre dager før Else, Leif, Odd, Jørn og Anne Gro forlot Horten, ble familien avbildet på forsiden av Gjengangeren foran huset i Baggerødgate 34. Tittelen som fulgte med, handlet om Leif: «Kjent Hortensmann forlater byen.» Det var også bare han som ble intervjuet.

- Er stillingen som bestyrer godt lønnet, spurte journalisten.
- Jeg får ikke så mye som et øre i lønn. Stillingen er frivillig og ulønnet, svarte Leif.
- Hvordan ser du Konvoi City foran deg i tankene?
- Jeg ser byen som en eneste sammensveiset familie hvor alle går inn for å hjelpe hverandre.

De neste årene skulle vise at den forestillingen var i overkant rosenrød.

Alt fra start var det også noen utfordringer å overvinne for Else og Leif selv. Familien hadde ikke råd til flyttebil, men en Risør-mann med lastebil og henger tilbød seg å hjelpe. Huset ble tømt fra kjeller

til loft. Else pakket varsomt ned Toms klær; de ble med. Heimstad-familiens flyttelass ankom Viddefjell i øsende regnvær. I kjøkkenvinduet i den nye leiligheten sto det en blomsterhilsen: «Velkommen til Risør!» Det var fra ordfører Mads Norman.

De så kjapt at det er stor forskjell på et helt hus og 60 kvadratmeter. Hvor skulle de gjøre av alt sammen? Det løste seg da kommunen tilbød lagerplass.

Leif, Odd og Jørn gravde fram madrasser fra lasteplanet. Det var alt de orket å ta inn til den første natta. Men det var vanskelig å sove, og grytidlig neste morgen gikk krigsalarmer i kroppen til Leif. Han lå på en madrass på badersgulvet. Et smell hadde fått hele leiligheten til å riste. Det var sprengningsarbeider. Anleggsfolkene var i gang.

Omtrent samtidig ble det klart at Nortraships fond på 29 millioner kroner ikke kom til å bidra med én krone til Konvoi byen. Begrunnelsen var at en slik støtte ville bryte med statuttene. I dem sto det nemlig at det bare kunne tildeles midler til enkeltpersoner. Krigsseilerne som flyttet inn i de nye boligene i Risør, ble ansett som en gruppe. Pengene krigsseilerne selv hadde seilt inn, kunne altså ikke brukes til et boligtilbud til dem som var kommet verst ut.

Heldigvis ble det samlet inn penger til Konvoi byen blant russ, lærerskoleelever, husmødre, veldedige organisasjoner og mange andre. I Narvik holdt unger basar. På bankgiro 900 297 og postgiro 500 297 kom det stadig inn små og store beløp. Sjøfolkene hadde også en egen innsamlingsaksjon, og appellen gikk ut over kortbølge til norske skip på verdenshavene. På M/T «Belfri» hadde alle om bord bidratt med en del av hyra, fra kaptein til dekksgutter, selv om mange av sjøfolkene var spanjoler, slik det ofte var på båtene nå. Snart var de første 20 000 kronene passert, et beløp som tilsvarer det tidoble i dagens kroneverdi. Noen rederier ga samme beløp som mannskapet på båtene, men det hørte til unntakene. Lettmatroser hadde lettere for å gi enn redere. Men tidlig på høsten var beløpet likefullt doblet.

Stortinget bevilget samtidig et lån på 225 000 kroner. Lånesum-

men hadde stått i banken siden krigens dager og hadde opprinnelig tilhørt ukjente og avdøde norske og utenlandske sjøfolk. Den ble til- delt rente- og avdragsfritt i ti år. Sosialdepartementet ga 100 000 til velferdstiltak mens flere firmaer ga varer og tjenester. Fra Sandefjord sendte Jotun all beisen som trengtes til alle husene, mens Hempels Marine Paints i Oslo bidro med 100 liter maling. Fra en kvinne i Oslo kom 28 par hjemmelagde grytekluter, ett til hver leilighet. Slikt var- met Else og Leif minst like mye som kronene fra det offentlige. Alle givere fikk selvsagt personlig takkebrev undertegnet Leif. De fleste av dem ble skrevet av Else.

Knappt noen visste hvordan de to hadde det. Utad gjorde de jobben, som da de smilende presenterte sitt nye hjem i Arbeiderbladet. På bildet strålte Else i nystroken sommerkjole. Som vanlig var det Leif som ble sitert.

– At dette prosjektet og disse leilighetene skulle bli så gode, hadde jeg ikke regnet med. Jeg trodde alvorlig talt ikke at det kunne la seg gjøre å finne en slik perle, sa han.

Leif satt i Komiteen for bygging av boliger til krigsskadede sjø- menn sammen med blant andre Bye, Hansson, Selvaag, Øyen og Bonnevie. Men han satt også i arbeidsutvalget, byggekomiteen og uttakingsutvalget.

Det var kommet inn omtrent 200 søknader om leilighet. Noen kom fra krigsseilere som aldri var kommet hjem til Norge etter kri- gen. De fleste kom fra folk som 23 år etter fredsslutningen ikke hadde noe ordentlig sted å bo. Det var også noe av hensikten med Konvoi- byen: å dokumentere boligbehovet til denne gruppa.

De som skulle flytte inn i de første 16 leilighetene, ble valgt ut. Kravet var at de var kvalifisert til krigspensjon. Else kunne kjenne stikk av glede når hun så menn som endelig rettet nakken og kunne kikke folk i øynene fordi de for første gang hadde råd til å leve som andre.

En krigsseiler som hadde seilt noen få år under krigen og fått livet ødelagt, fikk omtrent dobbelt så høy pensjon som en som hadde klart

seg bra og jobbet resten av sitt arbeidsføre liv. Noen mente det var urettferdig. Men det var også dem som tok til motmæle:

– Krigsinvalidpensjonen er ikke for høy, og sjømannspensjonen er for lav, sa Alfred Thommesen, mannen som hadde fått saken til å rulle gjennom en interpellasjon i Stortinget, til Aftenposten.

Han påpekte at de som nå fikk krigspensjon, egentlig skulle hatt den for 25 år siden.

Pensjonen forutsatte også 100 prosent ervervsmessig uførhet.

– Jeg synes det er fryktelig at man etter fem års seilas for landet skal oppleve en slik reaksjon. Jeg synes det er dypt skuffende, sa Leif til avisa Vestmar.

– Det er jo ikke morsomt å bli kalt «krigspensjonist» og bli utsatt for annen hån, fortalte Asmund Barstad fra Trofors til Dagbladet etter å ha fått utbetalt krigspensjon. – Grunnen er selvfølgelig at vi har fått det for godt! Før, da vi bodde dårlig og ellers hadde det vanskelig, syntes folk synd på oss og snakket med oss. Deres misunnelse hindrer dem i det nå, fortsatte han.

Han fortalte at gamle venner knapt turte å hilse på ham, kona og ungene av frykt for hva naboene ville si.

– Vi blir mer og mer isolert. Jeg går aldri ut mer, sitter bare ved vinduet, la han til.

Nesten alle søknadene var vond lesning, og det var enda vondere å velge hvem som skulle få tildelt bolig i det fellesskapet av likestilte som den lille byen i byen ble. Leif var opptatt av at Konvoi byen skulle være et Norge i miniatyr, et sted for folk fra hele landet, og de 16 første leilighetene gikk da også til folk fra Oslo, Tromsø, Lier, Har- eid, Trøgstad, Haugesund, Bergen, Risør, Arendal, Ask i Hordaland, Mo i Rana og Stavanger.

Leif føyk rundt i møter mens alt dette falt på plass. 21. august var han i uttagningsutvalget i Risør, og dagen etter dro han på styremøte i Krigsinvalidforbundet i Oslo. Selv om den nye loven ga krigspen- sjon til mange, kom det nesten daglig håndskrevne og ydmyke brev med bønn om hjelp. Ett var fra en mann som hadde fått beskjed om

at det var liten sannsynlighet for at han fikk pensjon – fordi han var blitt sendt til feil lege. Han hadde attest fra en indremedisiner og ikke en psykiater. En annen skrev et langt brev om bestrebelsene for å få krigspensjon, som ble avsluttet slik: «Jeg er dypt skuffet, men gir ikke op. De kan vel heller ikke hjelpe mig L. Heimstad?» En datter skrev at faren hadde vært innlagt på Lier psykiatriske sykehus siden 1946, men ikke fikk full pensjon.

Enda en skrev: «For mitt vedkommende har jeg ventet i 23 år, nå er jeg en gammel mann, og hadde ikke helsa vært god, hadde jeg sultet ihjel, for min sjømannspensjon etter 31 1/2 år er ikke til å leve av!» Noen av dem som hadde fått pensjon, reagerte på hard beskatning. En ufør krigsinvalid i Kristiansund som fikk etterbetalt 26 000 kroner, måtte ut med 12 000 i skatt.

Else og Leif visste med andre ord at de var langt fra i mål, og de var heller ikke alene om å innse det. I et brev som Odd Øyen, sjeflegen i Hæren, sendte Leif, sto det: «Og du skal vite at du har et kjempeansvar som boss i Convoy City. Det er så mange kritiske øyne som følger oss, og så meget står på spill for oss alle, at vi ikke må tape hovedhensikten – det å hjelpe – av syne.»

Selv om både Else, Leif og beboerne kjente varmen fra befolkningen i Risør, var det åpenbart at det også var mange i byen med en kritisk innstilling til ansamlingen av krigsseilere med psykiske lidelser. Skepsisen fantes til og med blant politikerne, men ble sjelden uttalt. Likevel merket Leif, og særlig Else, at nykommerne ikke alltid var like populære. Det gjorde at hun fra første stund hadde en beskyttende strategi. Det var avgjørende å unngå skandaler, bråk og provokasjoner. Trøbbel i Konvoibyen skulle de ordne opp i selv. Det var tidvis en tung jobb å holde festing og fyll skjult, men ingen skulle kunne si at krigsseilerne var en belastning for Risør.

Det var en strategi designet for å stoppe folkesnakket. Den hjalp nok, men den kunne ikke hindre at familien kunne føle seg lite velkommen.

«Konvoirotta!»

DET VERSTE VAR at Anne Gro ikke hadde det bra på skolen. Den brant og undervisningen ble flyttet over i en frikirke i påvente av en ny skole, som ble bygget på Randvik rett ved Konvoi byen. Én utfordring var at de i Risør fortsatt hadde sjuårig folkeskole, mens hun kom fra en niårig skole i Horten. Dermed ble mye annerledes med pensum. Verre var det at datteren hadde en lærer som gjorde livet surt for henne. Det virket som om hun oppfattet henne som en inntrenger i Risør, syntes Else. Større gutter mobbet henne dessuten på skolen. «Konvoirotta», ropte de etter henne. Hun bodde jo sammen med alle disse rare nykommerne i byen. Voksne snakket, og unger hadde store ører. En gang ble hun skjelt ut av en voksen i butikken. Flere ganger kom hun gråtende hjem og nektet å gå på skolen neste dag.

– Jeg trodde ikke mennesker kunne være så onde, før jeg så baksiden av livet, sa hun selv senere om dette.

I en slik situasjon varmet det Else ekstra når det innimellom kom brev fra en av dem som de hadde huset og hjulpet i Horten. En av dem som skrev til henne, hadde bodd hos dem så lenge at han hadde Baggerød gata 34 oppført som bostedsadresse i offentlige papirer. Hun hadde sørget for at han ble lagt inn på Lier psykiatriske sykehus, der han ble diagnostisert som sinnssyk. Nå ville han bare fortelle at livet var blitt lettere: «Jeg har nu fått et rom sammen med en som ær dövstum, så han ær stille å rolig, så jeg liker meg bedre nu», skrev han.

Ekteparet Heimstad fortsatte folkeopplysningen om krigsseilerne hver gang det var en journalist i nærheten – og det var ofte. Aviser fra hele landet laget reportasjer fra det eiendommelige boligfellesskapet som poppet opp på rekordtid blant knauser og stammer. Til ære for en av fotografene ble Leif, Else og Anne Gro plassert i en grabb og løftet til himmels av en gravemaskin.

– Hadde vi fått skikkelig behandling og ordentlige kår da vi kom hjem, ville mange av senskadene aldri oppstått. Det var jo ikke bare krigspåkjenningene som har tatt på oss, men like mye kampen mot de byråkratiske støpejernshodene her hjemme etter krigen, sa Leif til Alle Menn.

Journalist Bjørn Holm-Hansen lurte på hvordan han, som gikk på medisiner for å klare dagen, hadde krefter til å arbeide for andre krigsseilere.

– Det er nettopp det som har holdt meg oppe. Det er hardt å se igjen gamle kamerater fra krigens dager som uteliggere og bomms, sa han. – Man får ikke fred før en har prøvd å gjøre noe.

Her snakket han like mye for Else, selv om det som vanlig bare var han som ble sitert. Hun holdt på å stable det vonde livet sitt inn på 60 kvadratmeter i den nyanlagte Nordahl Griegs vei. Guttene var i ferd med å flytte ut av hjemmet, men Anne Gro var ennå bare et barn som hadde det tungt. Hun hadde mistet en bror, som var hennes nærmeste venn og fortrolige, men kunne ikke snakke med noen om det. Hun kjente ingen i den nye byen, og foreldrene var opptatt nærmest døgnet rundt. Else og Leif hadde påtatt seg mer enn det var mulig å makte. Anne Gro måtte bære følgene av det. Hun mistet på mange måter foreldrene sine en periode.

Rommet hennes var knøttlite og uten vinduer. Heldigvis var det bare for ett år, og hun fikk også snart noen gode venninner i nabolaget. Jentene syntes det var spennende å være i Anne Gros lille kott.

Både Odd og Jørn begynte samtidig på Risør yrkesskole, og leiligheten ble raskt til et hjem med stripegardiner, potteplanter, pynt på veggene, duker på bordene og tepper på gulvene. Det så innbodd

ut etter bare noen få uker. Farmor Mimmi kom på besøk fra Horten, og tilsynelatende falt ting endelig på plass igjen for Else.

Snart ble det også snakk om å komme inn i et hus, istedenfor en trang leilighet. Erik Bye hadde nemlig ringt kommunens Øyvind Bosvik og fortalt at et ferdighusfirma hadde kontaktet ham og ville sette opp en bestyrerbolig med fellesstue i kjelleren. De skulle gjøre det gratis. I hvert fall oppfattet NRK-mannen det slik. Bosvik fant snart ut at det var snakk om et vanlig betalt byggeoppdrag, og ringte Bye for å fortelle den nedslående nyheten. Etter noen sekunders stillhet ba Bye ham sette i gang byggingen uansett.

– Jeg skal skaffe penger.

Bosvik tok ham på ordet, og det som ble kalt tilsynsmannsboligen, ble reist i løpet av høsten.

Utenfor Heimstad-familiens leilighet, på de ti målene som utgjorde Konvoi byen, var det enn så lenge stein etter sprengning, søle, plankebiter, malingsspann, stiger, en traktor, lastebiler og håndverkere. Mange folk var i arbeid, og husene spratt opp rundt dem. Ja, snart sto det faktisk en bitte liten by der, bestående av sju firkantede trehus med til sammen 28 leiligheter. De nye gateskiltene med Per Hanssons vei og Nordahl Griegs vei kom også opp.

Et firma ga Konvoi byen det Leif kalte «det første skipet i flåten»: en liten, åpen snekke. Den skulle brukes til fiske og rekreasjon. Like etter ga et annet firma en motor.

Else vartet ikke bare opp for journalister mens alt dette skjedde rundt henne. Delegasjoner fra interesseforeninger, myndigheter og støttespillere ble også tatt imot, og en del nysgjerrige dukket dessuten opp. Konvoi byen var nærmest blitt en slags turistattraksjon, og kom det en busslast, sto Else klar ved vaffeljernet. Mens Leif forklarte og fortalte, løp hun ut og inn og serverte. Det var hennes måte å fortrenge sorgen på. Det gjaldt å ha nok å gjøre, så hun ikke rakk å kjenne etter.

Men det var også en bevisst strategi. Hennes motto var: «ingenting kommer i en lukket hånd». Hun gentok det til alle som hørte etter

så lenge hun levde. Det var grunnidéen hun bygget alt på. Hvis du vil ha noe, må du by på noe først. Det var derfor alle ble tatt imot med åpne armer og nystekte vafler. På den måten vokste nettverket hele tiden. Else var en mester i relasjonsbygging.

Siste uke i september rykket mange kvinner i kåper og med håndvesker og permanentkrøller inn på byggefeltet. Det var Larviks havfruer, en forening av hjemmевærende kvinner med menn på sjøen. Else satte inn reservegiret og tok imot med sitt vinnende smil. Hun viste de begeistrede damene rundt. Det ble ikke mindre stas da rikskjendis Erik Bye kom innom.

September hadde skjøvet august inn i historieboka da også de første nye innbyggerne flyttet inn. Først var det i leilighetene i samme hus som Heimstad-familien. 30. september var et nytt hus klart, og ytterligere fire leiligheter ble fylt av nye beboere. Ydmykheten og takknemligheten noen av disse møtte bestyrerparet med, kan illustreres av brevet Leif fikk fra en 52-åring – han som hadde seilt hele krigen og vært på to skip som ble sprengt av miner: «Jeg reiser fra Haugesund med kyststruten 'Arendal' natt til 28. sept. og vil da etter ruten være i Risør ca middagstider 29. på søndag. Dette er jo noe tidlig og også en ubeleilig dag. Da jeg nødig vil være til bry for Dem på Søndag, vil jeg gjerne møte Dem på d/s ekspedisjon mandag morgen.»

De 60 kvadratmeterne som han og de andre som ble tildelt bolig, flyttet inn i, var effektivt utnyttet: Leilighetene besto av stue, soverom, bad, bod og et kjøkken som ifølge en reportasje i Stavanger Aftenblad hadde «all den tumleplass en husmor kan tenke seg». Lofotposten gikk god for at alt var «tipp topp moderne». I begynnelsen av desember var 26 leiligheter bebodd, de to siste ble tatt i bruk i jula. Prisen på alle husene samlet endte på 1,8 millioner kroner.

Ikke alle hadde flyttelass. Mattis kom med en koffert med ett klesskift i. Plutselig var han eier av en toroms herlighet. Leilighetene var ikke møblert, så Else og Leif måtte flere ganger skaffe seng eller i det minste en madrass så tomhendte hadde noe hvile på den første natta.

«KONVOIROTTA!»

Mattis var ikke god til å klare seg selv. Han glemte å få i seg mat, og derfor ga Else ham glass med B-vitaminer og laget middag til ham hver dag, som et av barna ble sendt over med.

Mennene som fylte leilighetene, bar alle på voldsomme opplevelser. Hver eneste en av dem inneholdt nok drama til en spillefilm.

Andersen fra Kongsberg

ANKER LORANG ANDERSEN kom til Konvoibyen i 1968 fra Sjømenenes helseheim i Sandvika med sin yngste sønn Tommy, som var 16 år og rørleggerlærling. 54-åringen var opprinnelig fra Kongsberg og var dreven sjømann da krigen brøt ut. Han kom uten møbler eller annet utstyr, «men det skall være mig en glede å forsøke å tilretelegge alt så godt som mulig for Dem når Di kommer», som det sto i velkomstbrevet til ham, sannsynligvis hastig skrevet av Leif.

Ved halv ni-tiden på morgenen 6. mars 1942 var han om bord i M/T «Sydhav» og hadde akkurat gått av vakt i maskinrommet. Sola sto allerede høyt på himmelen utenfor Sierra Leone. Han sto på akterdekket, hadde tatt av seg klokke og klær og var i ferd med å vaske seg da han hørte rop:

– Se, det er en hai!

Anker Lorang kastet et blikk over rekka og så ingen hai. Han så to torpedoer. Et øyeblikk etterpå ble han slengt 15 meter bakover, og slo hodet i taket på akterdekket før han ramlet i havet. Han kavet som en gal for å komme til overflaten før lufta i lungene var brukt opp. Da hodet trengte gjennom råoljen som allerede lå som en hinne på sjøen, så han at skipet var kløyvd på midten. De som var i motorrommet han akkurat hadde forlatt, hadde ikke hatt en sjanse. Kapteinen og elleve mann ble med «Sydhav» ned. Ingen hadde rukket å få livbåter på vannet, men tømmermannen hadde klart å løsne en redningsflåte. Han dro Anker Lorang opp på den. Alt han hadde på seg, var en

underbukse. Kroppen var seig av olje. Snart var 23 mann fisket opp på flåten.

Plutselig brøt ubåten som hadde senket dem, overflaten. Mannskapet dukket opp og dro fram maskingeværer.

– Vi trodde de ville skyte på oss og ble livredde. Flere ba til Gud. Ja, sant å si ba jeg sjæl, fortalte Anker Lorang i 1983 til en journalist.

Ubåtkapteinen ga heldigvis ordre om å senke maskingeværene. Tyskerne kastet over en line. I andre enden var det en lerretskasse med mat og sjokolade.

– Freetown er 310 sjømil i den retningen. God tur! ropte kapteinen og pekte før ubåten forsvant i dypet.

Sola fikk oljen på huden nærmest til å koke. Anker Lorang, tømmermannen og de andre overlevende hadde store blemmer over hele kroppen da de ble plukket opp av en engelsk tråler ett døgn senere. Etter å ha blitt spylt rene for olje helte de i seg rom fra Jamaica. Anker Lorang ble liggende på sykehus i Freetown med infiserte sår, før han mønstret på britiske D/S «Foremost», som hadde som jobb å lose større båter, oftest til Cape Town. Han var om bord i 17 måneder.

En gang ble «Foremost» sendt av gårde for å møte en stor passasjerbåt på vei fra Madagaskar. Den ble truffet av fem–seks torpedoer fra tyske ubåter. Innen losbåten var framme, var skipet senket. De fleste om bord omkom.

Anker Lorang fikk malaria og slet også med lus. Men han kom seg etter hvert til Liverpool. Der mønstret han på D/S «Jernland» som fyrbøter 2. november 1943. Da skipet lå i Tilberry dock i Themsen i London, kom en amerikansk offiser om bord og spurte om noen ville melde seg frivillig til å være med på en invasjon. Har det gått bra så lenge, går det bra videre også, tenkte Anker Lorang og skrev under på papirene som amerikanerne bød fram.

Da de lå i Dover i juni 1944, fikk han vite at invasjonen var nær forestående. Kapteinen fikk angstanfall og ble byttet ut. Klokka tre natt til 6. juni skled de inn mot franskekysten i høyvann. Da det ble fjære, ble de stående på grunn utenfor Normandie. Det smalt

rundt dem på alle kanter, og Anker Lorang kunne se de døde soldatene hope seg opp på stranda. Da det ble flo igjen, fløt det livløse unge menn rundt dem i sjøen. De kom seg av gårde igjen, men var flere turer fram og tilbake mellom England og Frankrike under invasjonen.

I desember sto han i maskinrommet da en bombe smadret to store lektere med sivile som skulle evakueres i sikkerhet utenfor Antwerpen. Han befant seg flere hundre meter unna, men trykkbølgen var så voldsom at han ble slengt over ende. Blodet rant fra munn, nese og ører.

Da Anker Lorang Andersen ankom Oslo i januar 1946, måtte han bære bagasjen i land for to kamerater. De var i enda dårligere form enn ham. Skipet de var om bord i, dro ut igjen, og ingen møtte dem på kaia. Hyra var fastlåst på bankkonto, og de visste ikke hva de skulle gjøre. Til slutt fikk de sove gratis hos en drosjesjåfør. Anker Lorang kom seg deretter til sykehus og ble operert. Senere det året ble han tilkjent 25 prosents krigspensjon for skader på hørsel og en lunge.

For 40 kroner måneden pluss losji fikk han jobb på Christiania Spikerverk. Han giftet seg, men kona fikk kreft og døde i 1954. Da sto han igjen alene med to smågutter og tynnslitte nerver. Det endte med at han ikke klarte jobben på spikerverket lenger, og dermed mistet han hybelen, som tilhørte bedriften.

Hos Else og Leif fant han omsider en havn. De forsto hva det han hadde opplevd, hadde gjort med ham. Anker Lorang Andersen følte seg snart hjemme hos dem og de andre krigsseilerne. Han levde et rolig liv der til han døde i 1989.

Mange år før det fikk han være med på den store innvielsen av Konvoibyen.

Kanskje kommer kongen

KONVOIBYENS KRITIKERE HADDE innvendt at det kanskje ikke var så lurt å samle så mange krigsskadde personer på et lite område. Til reportasjebladet Nå svarte Leif da han ble konfrontert med dette at krigsseilerne lenge nok hadde gått rundt og blitt sett på som noen raringer:

– I denne byen vil naboen skjønne deg hvis du krabber rundt huset midt på natta i mareritt, la han til.

Også Erik Bye fnyste av innvendingene i Dagbladet:

– I komiteen for Konvoibyen har vi folk som jeg tror kjenner krigsseilernes problemer bedre enn forståsegpåere i hvite frakker!

Det var sant. Var det noen som visste hvordan krigsseilerne hadde det, så var det jo Else og Leif. Men det *var* også sant at det var krevende å samle så mye tungpsykiatri på ett sted.

Allerede før jul var det klart at et ektepar som flyttet inn 9. desember, rett og slett ikke hadde boevne. Hygienen var katastrofal, og leiligheten ville forfalle av en slik mangel på renslighet. Sjefflege Odd Øyen konkluderte med at krigsseileren var «såpass mentalt syk at han ikke kan tilpasse seg i miljøet». Ekteparet ble sendt tilbake til psykiatrisk hjelp i Oslo. Det var krevende å skape et lite samfunn med belastede mennesker som ikke kjente hverandre.

Fram mot den offisielle åpningen med kong Olav mandag 16. desember 1968 ble det bestilt middagsservise til 36 personer og 40

kopper med skåler og asjetter fra Porsgrund Porselænsfabrik. Det meste av regningen tok Fredrikstad Havfrueforening. Bestyrerboligen var nå nesten ferdig, og Else, Odd, Jørn og Anne Gro brukte de siste dagene før innvielsen på å bære ting over. Den nye boligen besto av tre soverom, bad, stue og kjøkken på ett plan. I sokkelen var det fellesrom og kjøkken, to toaletter, vaskerom og garderobe. Der var det plass til mannskapet på en middels stor lastebåt. Kvelden før åpningen ble fellesrommet malt og tapetsert. Det ble akkurat ferdig i tide til å være mottakelsesrom for kongen og de andre prominente gjestene.

På den store dagen gikk kong Olav av toget på Gjerstad stasjon. I en blankpolert Mercedes ankom han bestyrerboligen i Per Hanssons vei 3 klokka 13 mens Risør skolemusikkorps spilte «Kongesangen». Et lett snødekke lå som sminke over et sølete byggeområde mens en kald bris dro med seg et gufs fra havet. Den dyttet i hvert fall vekk tåka. Dermed ble det synlig at hele Risør flagget.

Inne i bestyrerboligen styrte Else med de siste forberedelsene i et hektisk kaos. Hun hadde ingen erfaring med å ta imot kongelige og gruet seg. Else var bakpå med å få på seg finklær. En elektriker, som holdt på i leiligheten deres, trakk opp glidelåsen bak på kjolen før hun gikk ned til mottakelsen i rommet som var blitt innredet i løpet av natta. Der sto en kry Leif, som hun hadde sørget for var i presentabel stand. Alle beboerne var i finstasen. Både Else og Leif var samtidig bekymret for at noen av de mer ustadige beboerne skulle blamere seg. Men det nærmeste de kom, var en som hadde drukket seg opp litt. Han var lei seg fordi kona hadde stukket av etter en krangel. Else hadde barbert og fiffet ham opp. Da kongen kom til ham under hilserunden, sa krigsseileren:

– De som er konge i landet, kan vel hjelpe meg å få kona mi tilbake?

Kong Olav snudde seg mot adjutanten og ba ham om å ta mannens navn – selv om akkurat dette neppe var noe en konge kunne hjelpe

til med. Utenfor ga majesteten honnørhilsen til Leif. Bildet av gesten fikk stor symbolverdi.

Det var fullt av folk. Til stede var fremstående gjester med fine stillingsbetegnelser: adjutant, statsråd, statssekretær, stortingsmann, ordfører, fylkesmann, politimester, skipsreder, disponent, kaptein, redaktør og så videre. Omtrent 200 av Risørs innbyggere var møtt opp, og det samme var en horde journalister.

På denne dagen var det uansett de nye beboerne, de mest skadde krigsseilerne, som sto i sentrum. Endelig, etter årevis med nederlag, kunne de få skinne.

– Må de som bor her, føle freden som en takk for den innsats de gjorde i sin manndoms fulle kraft, sa den uniformkledde 65 år gamle regenten inn i mikrofonen. Stativet vippet i vinden. Kongen foretok åpningen, men det var krigsseiler Karl Pedersen som avduket billedhugger Ørnulf Basts tre og en halv meter høye monument over de falne. Det var av hvit marmor og svart skifer med et passende Nordahl Grieg-sitat: «Det var hjem vi sjøfolk skulle.» Monumentet viste en vannsøyle etter en torpedosprenkning og var skjenket av Norsk skipsmæglerforbund.

– Måtte den stå her som et minne over dem som kom da fedrelandet kalte, et minne om dem som bukket under, sa kongen.

Etterpå runget «Ja, vi elsker dette landet» mellom trelegger og knauser. Noen av de tilstedeværende sang med større glød enn de hadde gjort siden de kom hjem til fedrelandet og fikk freden i fleisen.

Etterpå besøkte Kongen leiligheten til Trygve Finnerud Madsen og kona. De viste stolt fram sitt nye hjem. Fru Madsen ble så forfjamset av alt oppstyret at hun helt glemte å be om hilsen i gjesteboka. Kong Olav tok det pent da hun ba ham om å komme inn igjen. Han ble den første som skrev i boka. Men Else og Leif glemte å be ham skrive i Konvoibyens gjestebok. Da kontreadmiral Braadland senere var innom, beklaget de seg over dette. Han sa at han møtte kongen fra tid til annen og kunne ta den med og ordne det. Boka kom i retur sammen med en hilsen fra kong Olav på et ark ved siden av:

«Gjestebogen er nu påtegnet av meg. Men jeg nekter å betale rørleggerregningen som lå inni!!»

Åpningsdagen var stor også for Else. Det hadde vært en lang reise fra de tok inn den første utslitte krigsseileren i Horten til kongen tok henne varmt i hånda og takket for innsatsen.

Hun tenkte at den nå var over, at de endelig var kommet i mål. Else var fortsatt tynget av hvor mye dette hadde preget ungenes liv. Men på den andre siden var det ikke mange barn som hadde opplevd å få besøk av kongen hjemme. Etter at Anne Gro hadde hilst på majesteteten, ble hun stående og se på hånda og tenke: Skal jeg vaske den igjen noen gang?

Kong Olav fikk også overrakt en plakett laget av Bast som takk for besøket.

– Det er ikke nødvendig med noen gave for å huske denne dagen. Den vil brenne seg inn i hukommelsen for alltid, sa han.

Flere av beboerne var folk han hadde hilst på under krigen. Som dem hadde han vært utenfor Norge de fem årene. Akkurat denne dagen var Konvoi byen det stedet i Norge med størst gap mellom topp og bunn, fra kongen til folk som hadde vært utstøtt. Men regenten tettet det.

– Jeg har vært på samme dekk som dere, sa han.

Kongen, de offisielle gjestene og krigsseilerne dro til rådhuset. Da Else og Leifs bil fikk motorstopp like ved, tok en flokk unger spontant jobben med å skyve den de siste meterne. Det ble servert sjømannskost: salt kjøtt med erter og flesk. Krigsseilernes barn og koner var det ikke plass til. De fikk desto mer moro på hyggekvelden i kommunehuset på Frydendal. «Erik Bye vil være tilstede, og dermed vil nok stemningen komme på topp», sto det i innbydelsen. Det slo til. En TV var rigget i salen, så alle fikk se reportasjen fra dagen på Dagsrevyen klokka 20. Senere den kvelden satt Else og Leif i sin nye stue, fullstendig tappet for krefter. Men akkurat denne dagen var det med en god følelse.

Else strålte på bildene i reportasjene som kom i en stri strøm hele høsten. Kanskje var hun glad for lusekoften hun vant i Skuteklubbens basar? Hun var ikke vant til å trekke vinnerlodd. Et annet lyspunkt var at enkefru H, kvinnen fra Horten som Else hadde beundret fordi hun turte å sole seg naken på Borrestranda, søkte om å få bo i Konvoi byen. Flere i inntakskomiteen mente krigsseilere skulle prioriteres foran enker og sa nei. Da Else hørte det, ble hun tydelig:

– Jeg reiser hvis ikke hun kommer inn.

Fru H flyttet inn i desember. Hun var den eneste krigsseilerenken som fikk leilighet i første runde.

Erik Bye inviterte ikke bare Else og Leif, men alle i Konvoi byen til å være med på opptaket til det tradisjonelle TV-programmet «Vi går ombord» få dager før julaften dette året. Åpningen av den nye byen en uke tidligere skulle være et sentralt tema i sendingen. Beboerne stilte imidlertid et krav for å være gjester: Erik Bye måtte komme og hente dem i Risør. Han argumenterte med at det var unødvendig bruk av tid i en travel periode, men da de tidligere sjøfolkene satte hardt mot hardt, ga han etter. Det var kanskje en test på om han var villig til å gå gjennom tykt og tynt for dem.

På turen oppover var det lystig stemning. Bussen var fylt av krigsseilere med koner og barn – og Erik Bye. Louis Sveen, en av dem som skulle bli en positiv kraft i Konvoi byen i årevis framover, hadde med mandolin, og det var sang og moro. Et lite øyeblikk føltes livet lett for Else.

Alle møtte i finstasen i Universitetets aula der Oslos varaordfører overrakte en sjekk på 75 000 kroner til Konvoi byen.

Enda viktigere var det at programleder Bye lanserte salg av 225 mapper med silketrykk som kjente kunstnere hadde gitt gratis: Kjell Aukrust, Jakob Weidemann, Frans Widerberg, Anne Paus, J. Rian, Sigurd Winge, Gunnar S. Gundersen, Alf Rolfsen, Jan Grimsrud og Kåre Espolin Johnson. Mappene skulle selges for 1000 kroner styk-

ket, langt under prisen de ville fått på kunstmarkedet, til inntekt for Konvoi byen. Det var kanskje dette som var Eriks svar på lovnaden om å finansiere bestyrerboligen?

Det begynte et par måneder før da Erik var på besøk hos Else og Leif, som han ofte var. Med seg hadde han denne gangen Ivar Aaserud, som var fotograf i reportasjebladet Aktuell. De snakket om hvor krevende det var å holde husleien lav nok for beboerne. Mens de andre diskuterte, var Ivar stille en stund, men så sa han:

– Hør her! Er det ikke en mulighet å få anerkjente bildende kunstnere til å slå et slag for Konvoi byen?

Alle fikk tenning.

Salget startet tredje juledag. Else og Leif var med og tok imot bestillinger, og pågangen var så enorm at rikstelefonsentralen på Fagerborg i Oslo brøt sammen etter tre timer. Da var alt solgt, bortsett fra mappa som var holdt av til å dekorere bestyrerboligen i Konvoi byen. Det offisielle navnet var fortsatt Skagerak Boligstiftelse. Men ingen brukte det. Det refererte bare til bygningene. Konvoi byen var navnet på ideen, drømmen og fellesskapet. Ja, til og med Kongen brukte det navnet da han hilste i sin nyttårstale:

– Jeg håper at alle de som nu er flyttet inn i Konvoi byen, må få sine forventninger innfridd, sa han.

Alle som kom til Konvoi byen, skulle huske Else som en blid og energisk kvinne. Hun var alltid der om noen trengte noe. Andres smerte var så mye lettere å håndtere enn hennes egen – for første jul i Konvoi byen var også den første uten Tom. Hele familien lot som ingenting. Det var en svart ironi i at Else og Leif taklet smertene og sorgen på den samme måten som hadde dratt krigsseilerne lenger og lenger inn i sine traumer: ved ikke å snakke om det vanskelige. Alle seirene det siste året veide på ingen måte opp for tapet av fine Tom.

I Elses indre var lyset gått. Nå hadde *hun* falt i det svarte hullet.

Akkurat som Hollywood-stjernene

ET BREV GJORDE stort inntrykk. Kurator Sylvia Rypdal i Nasjonalhjelpen i Ålesund var avsender. Det førte til at Martin Ingvald Hauge med kone og barn, ble tilbudt bolig til en leie på 150 kroner måneden i Risør. De slo til umiddelbart. Og om noen var kvalifisert til å flytte inn i Konvoi byen, så var det denne familien.

Tolvårige Martin og ti år gamle Sissel gispet av lykke mandag 16. september 1968 da de kom inn i leiligheten vegg i vegg med den som Heimstadene hadde flyttet inn i. Stue! Kjøkken med komfyr! Sove-rom! Og størst av alt: badekar! Barna skrudde på krana og kjente det varme vannet renne over fingrene. Det var så deilig at det var umulig å ta dem vekk. Nå trengte ikke moren å varme opp vann lenger, og de slapp å vaske seg i et spann. Kjøpmannen i Randvik Matsenter rett ved Konvoi byen visste hva som ventet, og hadde gitt Martin og Sissel en flaske Zalo. Badekaret ble fylt opp mens strålen med flytende oppvaskåpe laget spor i vannflaten. Skummet vokste til en sky, og de to barna skrittet inn i den. Snart lå de i temperert skum og kjente velværet vokse til høyder de ikke ante eksisterte. De hadde det akkurat som filmstjernene i Hollywood.

Sønnen skulle senere bli en vellykket forretningsmann og besøke mange fasjonable hoteller i store byer, men den luksusfølelsen han kjente denne dagen, som tolvåring, skulle han aldri oppleve igjen. Dette var dagen da livet skiftet retning. Han skulle siden være evig takknemlig for at Else og en liten gruppe andre hadde tatt kampen

for å gjøre det mulig. Livet hans hadde høyst sannsynlig blitt et helt annet om det ikke var for dem og det de hadde gjort.

Familien Hauge hadde reist med buss og tog fra Hareid på en øy utenfor Ålesund. Der forlot de en kjeller som hadde vært boligen deres de siste årene. Den besto av to rom uten kjøkken og hadde lite dagslys. «Badet» var en utslagsvask med bare kaldt vann. Doen var ute i en iskald gang.

Faren Martin Ingvald hadde bare hatt fem års skolegang da han dro til sjøs første gang. Han fikk senere friplass på realskolen, men måtte slutte fordi han ikke hadde råd til skolebøker. Etter det hadde han læretid hos en fetter som var glassmester, men sluttet et halvt år før han fikk svennebrevet, fordi de ble uvenner. Han var akkurat fylt 21 da han gikk om bord som smører og «kølalempere» i D/S «Senta» rett før krigen. Han mønstret av året etter, i god tid før Leif gikk om bord i samme båt som matros. Heldigvis var ingen av dem med da båten ble senket med alle mann.

Men Martin Ingvald var innestengt i havna i London mens tyskerne bomber haglet. Og han var ombord på ueskorterte M/T «Thalia» i februar 1942 da kapteinløytnant Jürgen von Rosenstiel på den tyske ubåten U 502 kommanderte at det skulle avfyrer torpedoer mot tankeren. Den var nesten kommet fram til reisemålet Aruba, en øy som var kolonisert av nederlenderne og lå rett nord for Venezuela. To torpedoer sneiet skipet før den tredje traff. Men selv etter å ha blitt truffet av ytterlige to torpedoer, fløyt «Thalia» fremdeles, så U-båten angrep tankeren ytterligere sju ganger og pepret den med skudd. Jürgen von Rosenstiel forlot ikke området før «Thalia» var senket. Da hadde angrepet vart i tre timer. Én mann var blitt drept. De 40 andre kavet i sjøen og ble til slutt reddet.

I november samme år var Martin Ingvald smører og fyrbøter på tankeren M/T «Leda», som ble torpedert utenfor Trinidad. Heldigvis var det på grunn sjø, og han og alle de 47 andre om bord ble reddet.

Soldatene han var med på å sette i land i Normandie 6. juni 1944,

flyttet inn i hodet hans for godt. Han så dem storme opp på stranda bare for å få kroppene flerret i stykker av kuler eller bli sprengt i småbiter av miner. Han var selv 25 år da han så stadig nye unge menn bli satt i land, bare for å løpe rett i døden inntil de maltrakterte kroppene deres lå slengt utover den franske stranda. Skipet han var maskinist på, leverte også forsyninger til invasjonen i tiden etterpå, og da krigen var over, fikk han jobb på et verksted i Brooklyn fram til 1951, da han forlot en ektefelle der og reiste hjem. Her oppdaget han at folk trodde at det var hjemmefronten som avgjorde krigen. Han skulle aldri forstå hvordan sjøfolkenes avgjørende innsats ble ignorert.

Martin Ingvald var en flott mann med fine klær og godt med penger. Han ble sammen med ekskjæresten Sigrid, som også var på vei ut av et ekteskap. De slo seg ned i Oslo, der lille Martin ble unnfanget i 1956. Begge foreldrene var gift, men ikke med hverandre. Det ordnet seg snart.

De bodde først i tredje etasje i en gård i Hausmanns gate. Men så ble det trøbbel. Boligmangelen var stor, og kampen om leilighetene hard. Krigsseileren fikk vite at han ikke hadde leierett fordi han ikke hadde hjemstavnsrett i Oslo. Han mente det var blodig urettferdig, fordi en av grunnene til at han ikke hadde lang nok botid, var at han hadde vært på sjøen og kjempet for Norge. Det ble rettssak, og Martin Ingvald fortalte retten om da han var i London under krigen og hørte kong Haakon tale. Regenten hadde lovet at sjøfolkene ikke skulle mangle noe når krigen var slutt. Han så at dommeren smilte overbærende på grensen til nedlatende før han fradømte familien Hauge leiligheten. Uretten han som krigsseiler ble utsatt for, satte seg fast. Martin Ingvald Hauge ble manisk opptatt av millimeterrettferdighet. Det ble en del av sykdommen hans.

Han drakk for å holde traumene borte og kunne løse konflikter med knyttnevene. Han hadde vært bokser i ungdommen og visste hvordan en høyre hook skulle utføres. Men han slo aldri noen hjemme. Familien flyttet fra Oslo til Kløfta og videre til Hareid i 1960, til strøket både hans egen slekt og konas kom fra. Nervene

skrudde seg til. Han fikk valium, men slet med bieffekter, og livet og økonomien rotet seg til. Martin Ingvald klarte ikke å holde på jobber, og familien var stadig på flyttefot fra den ene leiligheten til den andre.

Til kona Sigrids store bekymring hadde mannen et maskingevær, noen maskinpistoler, andre våpen og mye ammunisjon. Når han var dårlig, var han overbevist om at krigen fortsatt raste – og han var klar til å forsvare seg og flykte med familien. Etter at Sigrid hadde laget et voldsomt spektakkel fordi hun var redd for at huset skulle gå i lufta, ga han etter. Han tok med noen våpen og noe ammunisjon. Kassene var så tunge at han så vidt klarte å lempe dem opp i en robåt. Sønnen ble med ut på fjorden mellom Hareidlandet og Sula. Der ble det hele dumpet.

Men krigsseileren var ikke avvæpnet. Han hadde fortsatt nok til å starte en liten krig, og Sigrid fortsatte å protestere, ikke minst siden mannen hennes ble stadig mindre stabil. Før en ny våpenlov ble innført i 1965, ga myndighetene amnesti. Folk kunne levere inn ulovlige våpen uten å risikere straffeforfølgelse. Martin Ingvald diskuterte med andre krigsseilere hvor mye han «måtte» levere inn. Alle visste at han hadde våpen, så han måtte levere inn noe, ble konklusjonen.

Igjen ble sønnen med på å bære både våpen og ammunisjon. Lensmannen takket og syntes det var fint at de hadde ryddet opp.

Martin Ingvald dro til sjøs igjen. En dag i 1966 åpnet sønnen døra, og faren sto der med kofferter og gråt. Lille Martin hadde aldri sett faren slik før og skjønnte at noe var fryktelig galt. Dagen etter kom distriktslegen, og det ble klart for alle at Martin Ingvald var syk. Krigen hadde innhentet ham for fullt, slik at han de neste årene var inn og ut av en institusjon i Åsane ved Bergen. Døra til rommet hadde bare håndtak på den ene siden. Det var ikke på hans.

Økonomien raknet også, og det var da familien flyttet inn i den nevnte kjelleren. Da lille Martins klasse i Hareid skulle avslutte skoleåret med å ta bussen til badestranda, løy han for læreren. Martin sa at han var syk. Han satt oppe på loftet i det gamle huset der de

bodde nederst, og så gjennom en glugge på glade klassekamerater som småløp til bussen. Det gjorde fryktelig vondt. Men enda vondere ville det vært å spørre moren om penger til transport. Han visste at hun ikke hadde noe å gi ham.

Etter skoletid pleide han å fiske for å sikre familien mat. På Hødds hjemmekamper samlet han tomflasker. De sultet aldri, men hadde ingenting. Fattigfolk sto ikke høyt i kurs, og Martin hadde det dermed heller ikke greit på skolen.

Som i mange krigsseilerfamilier var det kvinnen i huset som var familiens klippe. Selv om Sigrid ikke hadde mer skolegang enn mannen og hun bare kunne lese og skrive akkurat godt nok til å klare seg, så gjorde hun nettopp det. Familien levde på sosialhjelp som hun argumenterte seg til. Hun holdt ut en tilværelse i en kjeller med en mann som var ramlet helt fra hverandre. Han skalv på hendene og hadde lett for å gråte når han var sammen med andre mennesker. Men hun sto i det, og for barna var hun tryggheten selv. Som Else tålte hun sannsynligvis mer enn hun burde.

Like før de kom til Risør, hadde faren fått krigspensjon. Om kvelden søndag 15. september 1968 satt de i en buss på en mørk, svingete og smal vei fra Gjerstad ved E18. Faren fortalte sjåføren på rutebussen at de skulle flytte inn i Konvoibyen, men måtte overnatte på Risør Hotel først.

– Bare sitt! sa sjåføren og kjørte bussen ut av ruta og helt til døra på hotellet, en gest som varmet alle fire.

Martin og Sissel hadde aldri ligget på hotell før, så det var en stor opplevelse. Tolvåringen våknet før noen andre neste morgen. Han sto opp og gikk ut i Tangengata og bort til hjørnet ved Nygata. Der ble han stående ved et fint hus og se utover den rolige sjøen. Der og da visste han at dette var verdens beste lille by, vakker og hvit. Langt senere i livet skulle han kjøpe dette huset. Det skulle bli hans Shan-gri-la.

Familien Hauge dro opp til Randvik og Viddefjell dit den lille

lastebilen med flyttelasset allerede var kommet. Det var et byggeområde, og de balanserte på planker i en gjørmesti fram til huset.

– Jeg gikk rundt her med en eiendommelig følelse. Jeg kunne ikke fatte at det var sant. Det var nesten uvirkelig, ikke til å forstå. Og jeg tør trygt si at en slik velkomst har min familie og jeg aldri noensinne fått. Jeg finner ikke ord for å få takket nok, sa Martin Ingvald Hauge under en samling i kommunehuset senere.

Tolv år gamle Martin ble raskt venn med nær jevngamle Borgar og Dag Harald Pedersen som også flyttet inn i den samme firemannsbo-ligen. Som Martin hadde de kjent på utenforskapet som fulgte med det å være et krigsseilerbarn. De hadde opplevd utfrysing fra lærere og andre voksne. Det skulle fortsette i Risør, selv om mye annet nå var endret til det bedre for Pedersen-familien i Konvoi byen.

– Jeg hadde aldri drømt om å oppleve dette. Det er intet mindre enn et eventyr, sa faren Karl Pedersen da Aftenposten var på besøk.

Så la han til:

– Vi har bodd i en hytte i Lier, som jeg selv har bygget. Der var det verken vann eller veier og to kilometer til butikker og skole, som guttene gikk om vinteren. Jeg hadde pensjon fra 1945 til 1947, men da ble den tatt fra meg, fordi man trodde det ikke feilet meg noe. Jeg forsøkte å jobbe, iallfall delvis, men det bare hanglet og gikk. Jeg var inn og ut av sykehus, og en dag stoppet det av seg selv. Det går ikke i lengden for den som er kronisk søvnløs, og som har mange plager ved siden av.

I Konvoi byen flyttet han inn alene med guttene fordi moren Solveig de første tre månedene var innlagt på Lier psykiatriske sykehus, fullstendig utbrent. Hun hadde jobbet i det stille for å holde familien samlet. Hun og barna listet seg rundt Karl, som kunne ha eksplosive utbrudd. Ofte satt han oppe hele natta med et fjernt mørke i øynene til han var så sliten i grålysningen at sønnen endelig tok ham – for en liten stund.

Det var Solveig som sørget for jobb, mat og barn. År etter år. Det

var en hel hær av slike kvinner som slet seg ut i det stille. Samfunnets ansvar var flyttet over på deres skuldre. Uten dem hadde alt rast sammen. De ba aldri om oppmerksomhet og fikk aldri noen oppreisning. Men i Konvoi byen fikk de i det minste et fellesskap med andre i samme situasjon.

Det samme gjorde ungene, og snart var en liten gjeng på mellom 8 og 13 år i gang med en oppvekst i Konvoi byen. Ingen snakket særlig om hvor de kom fra, for alt det nye var mer enn nok. Else var som en ekstramor for dem. Hos henne var det alltid åpent hus. Det var aldri snakk om at det ikke passet. «Else» ble et synonym for «snill». Barna kunne komme når de ville, og alle ble behandlet likt. Sissel var der spesielt mye; hun ble bestevenn med Anne Gro.

For første gang gledet Martin seg til å gå på skolen, og han hadde det brillefint fra første dag. Læreren var ung og inkluderende. Sissel var ikke like heldig og fikk en dårlig start. Hun skulle aldri finne ut om det var sunnmørsdialekten eller det at hun kom fra en krigsseilerfamilie som gjorde at de eldste av lærerne, og særlig klasseforstanderen, var nedlatende mot henne. Det ble først bedre da hun begynte på den helt nye skolen like ved Konvoi byen, og hun fikk ny lærer.

Det var en del uforstand i Risør. Fortsatt var det noen som ikke forsto hva disse familiene hadde gjennomgått. De bare så at noen på rundt 50 år fikk utbetalt pensjon, og at de attpåtil flyttet inn i helt nye hus med lav leie.

Samtidig var mange heldigvis både nysgjerrige og behjelpelige. En dag hadde noen satt en kasse epler på trappa utenfor hos Sissel og Martin. Selvsagt så og hørte de hva nerver innimellom gjorde med krigsseilernaboene, men for disse barna hadde dette vært en del av livet siden de var født, så de var vant til det. De fleste som bodde rundt dem, var dessuten alene, og de var snille mot dem som var små.

Martin og Sissels krigsseilerfar elsket den lille leiligheten de nå bodde i, og han la ikke skjul på dette. Under den offisielle åpningen

16. desember 1968 proklamerte han for alle som ville høre, at her skulle han bli til han ble båret ut med beina først. Slik ble det også, men han skulle gjennom mye før den tid. En gang tidlig på 1970-tallet våknet Sissel på stua, der hun og Martin lå. Hun så en edderkopp og hylte opp. Sekundet etter føyk døra til soverommet opp. Faren kom stormende ut i underbuksa, løp forbi dem og ut på trappa. Der ble han stående og skrike:

– Hvor er livbeltene? Hvor er livbeltene?

Han var midt i et torpedoangrep. Datteren hylte fortsatt over edderkoppen, og kona og sønnen prøvde intenst å roe ned situasjonen. Etter hvert fikk alle igjen pusten, men det gikk ikke lang tid før det var en ny episode. Da våknet Sigrid av at ektemannen var borte. Han hadde det med å flykte når krigen meldte seg. Han hadde tatt skoene og frakken. Hun løp til Else, som ble med på jakten. Etter noen timer dukket Martin Ingvald opp i en bil som stoppet utenfor. Det viste seg at han hadde gått i transe fra Risør og de to milene til Søndeled før han kom til seg selv. En lege ble tilkalt, og han fikk medisiner. Han trengte noe for å sove. Flere ganger vandret han mot sjøen om natta, og en gang ble han funnet på et svaberg.

Sikker pensjon, en fredelig tilværelse og et trygt sted å være gjorde at krigsseileren fra Hareid fikk et stadig bedre liv – ikke minst takket være en urokkelig kone. Medisinene ble også bedre og bivirkningene færre. Men noe forandret seg ikke: Hvis Martin Ingvald ikke tok pilene før han la seg, var han tilbake i Normandie.

Da sønnen ble voksen, klarte han og moren å overtale ham til å kvitte seg med de siste våpnene. Foreldrene fikk et godt liv i Konvoi-byen, og 31 år etter åpningen skulle Martin Ingvald Hauge få ønsket sitt oppfylt. Sigrid hørte et dunk fra badet og fant ham liggende. Han døde av slag som en lykkelig gammel gubbe på 81 år etter en kveld med Dagsrevyen og to øl.

To år senere flyttet 84-årige Sigrid inn i et nyoppusset hus på Tangen. «Vi takker for harmoniske barne og ungdomsår for min lillesøster og meg og en meget god alderdom for mine foreldre. For meg

AKKURAT SOM HOLLYWOOD-STJERNENE

selv har dette vært plattformen jeg har bygget livet mitt på, og jeg er dypt takknemlig for alt dette har betydd for både meg selv (og) min familie», sto det i oppsigelsesbrevet for leiligheten.

Martin Ingvald Hauge var heldig. Han ble til slutt båret ut med beina først fra det stedet han ønsket mer enn noe annet å tilbringe den siste lange delen av livet. Det var flere beboere som ikke fikk en så fin utgang.

Folk og røvere i Konvoi byen

1960-TALLETS SISTE ÅR begynte mørkt, kaldt og tungt for Else. Hun lengtet intenst tilbake til Horten. Der hadde hun et nettverk. Der visste folk hvem hun virkelig var. Og der var også Toms grav. I et skap under trappa hadde hun klærne hans. Else gikk stadig ned dit og strøk på gensere, skjorter og jakker. Hun tok fram et plagg, holdt det mellom fingrene, la det varsomt tilbake og stakk nesa inn i et annet. Hun kunne stå der lenge. Odd hørte at hun snakket til Tom og gråt. Likevel var den døde sønnen et ikke-tema.

Leif hadde også punktert. «Han er for tiden overanstrengt, og bør ta det absolutt med ro, minst en måned fra nå av», skrev hans faste lege Åse Nordberg Olsen 27. januar. Ekteparet Heimstad hadde gapt over altfor mye, og så hadde de ikke noe annet valg enn å svelge. Det var for mange som var avhengig av dem.

En god del krigsseilere klarte seg samtidig relativt godt. De var i arbeid og søkte ikke om krigspensjon. Men de som kom til Konvoi byen, tilhørte ikke denne kategorien. De var blant dem som hadde det aller tyngst. Else og Leifs nye naboskap var svært krevende. I Konvoi byen bodde det tidlig i 1969 17 ektepar, ni barn, to enker og ni enslige krigsseilere.

En av dem som bodde alene, var Thoralf Larsen fra Haugesund. Han seilte ut som 23-åring i 1939 og var gjennom hele krigen matros i konvoier i Nord-Atlanteren og Den engelske kanal. Han overlevde

to minesenkninger og invasjonen i Normandie. Etter krigen utdannet han seg til kaptein og seilte i utenriksfart i nærmere 20 år. Så klarte han det ikke lenger.

I februar 1969 ble en undersøkelse av 500 krigsseilere gjort kjent. Den var initiert av forsvarsminister Otto Grieg Tidemand. Legene fant «nervøse lidelser» hos nesten samtlige. Forskningen dokumenterte det Else og Leif hadde visst i mange år, men for mange var dette fortsatt overraskende nytt. De 500 var krigspensjonssøkere uten fast lege og var dermed ikke et representativt utvalg av alle krigsseilere, men funnene var likevel svært talende.

– De store påkjenningene under krigen slår ut med økende alder, sa lege Arve Lønnum til Dagbladet i denne forbindelse.

Og nettopp slik var det med Thoralf Larsen. I en alder av 52 hadde rogalendingen funnet en stille havn i Else og Leifs lille by. Han satt gjerne ved skrivebordet sitt og leste aviser og bøker med en reiseradio som selskap. Larsen rakk å nyte roen i ti år før de fant ham død i leiligheten. En god del av beboerne var som Larsen, de ville ikke være til bry.

På lite selvhøvdende vis ga de, gjennom å ha Arnulf Øverlands «Du må ikke sove»-dikt og bilder av feiringen i mai 1945 på veggen, uttrykk for en stille stolthet over å ha kjempet for demokrati, frihet og medmenneskelighet mot den blinde lydighetens tyranni. Eller de kunne lytte til Vera Lynn og håpet som lå i hennes stemme om en bedre verden. De fortalte historier som minnet dem som hørte på, om disse kjerneverdiene og skapte en samhørighet slik bare felles skjebne kan.

Dette var en side ved Konvoi byen som gledet Else.

Andre maste på henne og Leif med spørsmål om hjelp av alle avskygninger, fra det rent praktiske til det akuttpsykiatriske. Enkelte trengte hjelp til å skaffe seg brød, nesten til å puste.

Undersøkelsen viste at krigsseilerne var blitt akterutseilt i yrkeskonkurransen. Menn som var kapteiner og maskinsjefer under kri-

gen, var endt opp som sjauere og i de lavest lønnede jobbene, med tilsvarende lav sosial anseelse.

En av beboerne i Konvoibyen beskrev dette presist i et brev til Leif: «Mindre kvalifiserte folk gikk alltid foran når det gjaldt bedre jobber, og det fant jeg snart ut ikke kunne tilskrives annet enn mine dårlige nerver, og har gjennom årene måtte (sic) tåle adskillig fleip fordi jeg ikke kunne ta skikkelig igjen og hadde gråten i halsen. Følte meg som null og nix.»

– Den landsomfattende undersøkelsen viser at mange av krigsseilernes etter krigen er blitt «familiens sorte får», sa lege Villy Johnsen til Dagbladet, før han fortsatte: – Sterkt framtreddende trekk innen gruppen er videre at mange krigsseilere isolerer seg i sitt miljø, og at mange av de gifte har problemer i ekteskapet på grunn av psykiske lidelser.

Else kunne ikke gjenkjennende til dette. Hun så hvor skakkjørte noen av parene i Konvoibyen var. I enkelte tilfeller var kona i like stor ubalanse som mannen etter lang tid med frykt og slit. Disse parene skapte store utfordringer for Else og Leif. Det var ikke sjelden det var slag og hyl. Av egen erfaring visste hun hvorfor det kunne gå så galt. Selv om Leif nå var langt bedre, visste hun at det kunne være blytungt å være gift med en krigsseiler.

Også postkassa, som fortsatt hang på en stolpe et godt stykke unna boligfeltet, minnet henne på at hun ikke var alene: «Det er et under at jeg holder hjemmet sammen», sto det i et brev fra en kvinne som likevel beskrev sin krigsseilermann slik: «Han er et meget fint og godt menneske.»

En annen kvinne, som undertegnet med Mette, skildret en situasjon som var altfor vanlig rundt i norske krigsseilerhjem: «[A]ll angsten gjennom alle år har vanskelig for å slippe taket», skrev hun og fortalte at de første årene av ekteskapet, så gruet hun seg til helgen. Hun var selv i full jobb, og hun trengte å få slappet av litt innimellom. Alt ble verre da han ikke klarte å arbeide lenger, fortalte hun. Hun

måtte da gå fra en redd mann om morgenen selv om hun visste at han var for nervøs til å være alene. «Så hadde jeg dårlig samvittighet for det, og så var jeg så engstelig for ham, så hadde jeg så vondt av ham og, samtidig som han kunne være stygg og gal», skrev hun. «Det glemte jeg så fort det var over, jeg visste jo at han ikke mente det, og så var det det at jeg aldri kunne tenke meg å unnvære ham heller, jeg vet jo hvordan han kan være og da kan vi ha så mye hygge sammen.»

Brevskriveren var selv mye syk, men måtte holde på jobben. Hun turte ikke legge seg inn på sykehus, fordi hun visste at mannen da ikke ville klare seg. Til slutt ble hun likevel innlagt. Tanken på hvordan han hadde det, «var litt av en tortur». Siden hadde hun vært sykemeldt, noe hun fant både «flaut og ekkelt».

Det var en beskrivelse av et liv som hadde vært en eneste lang nedtur, nærmest som en straff for at hun alene hadde tatt seg av en mann som ble ødelagt som ung for at resten av Norge skulle kunne leve fritt og trygt.

– I stor utstrekning har hustruene hatt en nesten uutholdelig stor byrde, fordi samfunnet så lenge sviktet totalt. I en rekke hjem landet over har koner og barn i alle år etter krigen måttet være med på å betale for Norges krigsinnsats, fordi mannens helse ble ødelagt mellom 1940 og 1945, sa spesiallege Odd Grønvik til Dagbladet.

Han hadde i en årrekke jobbet med krigsskaddes medisinske og sosiale problemer.

Av 115 undersøkte krigsseilere i Møre og Romsdal i 1969 var det bare 10 som hadde alkoholproblemer, mens halvparten av de 240 i Oslo hadde det. Majoriteten av dem bodde på herberger eller var uteliggere. Hovedårsaken til denne geografiske skjevfordelingen var at skadeskutte menn fra hele landet søkte å skjule sin skam og sitt nederlag i anonymiteten som en storby kunne tilby dem. Etter at krigspensjonsutbetalingene kom i gang for alvor, preget alkohol mye av den offentlige debatten. De som brukte pengene på brennevin, fikk i overkant stor oppmerksomhet.

«[M]angelen på selverkjennelse måtte være total hvis noen på samfunnets solside skulle bli moralsk forarget over denne ulykkelige situasjonen, når vi selv gjennom 23 år har unnlatt å gi krigsseilerne på den dystreste skyggesiden en eneste skikkelig mulighet til å leve et tilnærmet normalt liv», skrev Per Hansson i Dagbladet.

En av dem som brukte pensjonen på flaskefôr i Konvoi byen, var en nordlending. Han hadde seilt fram og tilbake over Atlanteren under krigen. For innsatsen ble han dekorert flere ganger, men nå hadde han mistet grepet helt. Krigspensjonen ble drukket opp, og leiligheten var en festbule. Det var slåssing og flatfyll. Else og Leif fikk ham over i leiligheten som de selv hadde flyttet fra, i håp om at forandring skulle hjelpe, men det motsatte skjedde: Bråket eskalerte. Da han ble dømt for fyllekjøring, solgte han bilen og drakk opp pengene. Else og Leif gikk sammen med politiet for å få ham tvangsinnlagt, men måtte til slutt gi ham opp. Han endte på en hospitsbåt for uteliggere og døde året etter at han måtte flytte fra Konvoi byen, 54 år gammel.

Det var en del utskiftninger i leilighetene. Noen få ble oppsagt på grunn av fyll og bråk, og noen fant seg ikke til rette eller lengtet for mye tilbake til hjemstedet. Noen ble «lurt inn» av sosialkuratorer, kommuner og institusjoner. Opplysningene kunne vise seg å være mangelfulle, slik som det var med mannen fra Tønsberg som manglet begge beina, men ellers ikke hadde noen problemer. Det var i hvert fall det som ble sagt. Det viste seg at mannen var en notorisk alkoholiker som i tilnærmet edru stunder klarte å komme seg ned til Risør. Der drakk han og ravet rundt til protesene falt av. Leif ble stadig oppringt og dro for å ta hånd om mannen, som måtte bæres fra bilen til leiligheten. Han var mer enn de klarte å håndtere, og ble til slutt sendt i retur.

De mest alkoholisererte beboerne var like mye til bry internt som eksternt. Noen ble forbannet hvis Else prøvde å roe dem. Saftige gloser føyk gjennom Risør-lufta. Hun lærte å svare med samme mynt:

– Hold kjeft!

En beboer sto og viftet med kniv foran henne. Han truet henne ikke. Bare sto der. Else kunne se at han følte seg tråkket på – ikke av henne, men av nasjonen han hadde tjent. Han var fornærmet. Plutselig skar en stemme gjennom stillheten:

– Helvete! Hvis du stikker Else, så skjærer vi deg opp i biter.

Det var en annen beboer som ville komme henne til unnsetning. Else følte seg beskyttet. De fleste beboerne visste at de ikke bare var avhengig av henne og Leif. De skyldte også ekteparet og barna deres at de nå levde et anstendig liv. Men hos noen hadde bitterhet og sinne tatt overhånd. Dette var menn som aldri hadde overskudd til å være takknemlige. De hatet alt og alle, Else inkludert, hvis hun sto i veien. Selv om de færreste gikk løs på henne, hendte det at hun fikk seg et klask. Hun lot det meste blåse forbi, men noen ganger stoppet hun opp for å tenke over hvorfor i all verden hun fortsatte å hjelpe folk som ikke ga noe tilbake. Hver gang hørte hun morens stemme: «Det er ikke deres skyld.»

Bråket førte til gnisninger og klager fra naboer i Konvoibyen som kom dit for å leve et rolig liv blant folk som forsto dem. Samtidig ga det dem med problemer en følelse av trygghet å bo der. Når noen sa at de hadde hatt en dårlig natt, så visste alle hva det betydde. Til tross for utagering og bråk oppsto det dermed et fellesskap.

For Else og Leif var det en utfordring at de få som skapte rabalder nede i byen, kunne oppfattes som typiske for krigsseilergrenda. Hørte de om sånt, dro de umiddelbart ut for å lete eller ordne opp. Else var svært opptatt av å begrense enhver form for trøbbel som gikk på bekostning av fellesskapet.

Et Oslo-ektepar var først veldig begeistret, men skjønte snart at Konvoibyen var «et miljø vi ikke er sterke nok til å klare», som de selv sa det. Etter noen uheldige episoder med noen av Konvoibyens minst strukturerte innbyggere flyttet de igjen våren 1969. «For ikke å skade mere (Jeg føler det som nederlag) er det best at vi flytter», skrev krigsseileren i sitt avskjedsbrev, men understreket: «Jeg har absolutt

ingen ting å si på deg, Leif Heimstad og familie, men bare beundrer deg for allt det du har gjort og går inn for å gjøre i fremtiden.»

Dermed kom det også nye mennesker flyttende til. Et ektepar kom i august 1969 fra 15 kvadratmeter i Oslo der de bodde på en sovesofa. Han seilte først som matros under krigen før han ble kanonmannskap i Marinen. Han hadde flaks. Fire av båtene han var på, ble senket etter at han hadde mønstret av, men det ga også en ekstra visshet om at han selv når som helst kunne bli rammet. Nå hadde han vært uten arbeid siden 1952. Mens hun var på jobb, satt han inne, livredd for omverdenen. Nå søkte de to skogens ro i Konvoibyen.

– Her kommer jeg til å trives, sa han til Arbeiderbladet. – Jeg kjente det allerede første dagen. Det er noe med lufta her.

For henne var det en stor opplevelse å gå fra rom til rom i egen leilighet. Hun opplevde 60 kvadratmeter som storslått. Visst var det byggeaktivitet i området rundt, der en ny bydel vokste fram, men det var ingenting mot trafikkbråket i Oslo.

Det hendte at beboere oppdaget at de også helt bokstavelig hadde vært i, eller på, samme båt, selv om det ikke nødvendigvis var samtidig, eller at deres spor på andre måter hadde krysset hverandre under krigen. En dag Else var ved postkassa, møttes to nyinnflyttede der. De to nikket til hverandre.

– Kjenner ikke jeg deg? spurte den ene.

Den andre syntes også at noe var kjent. De snakket seg gjennom skipene de hadde vært på, men fant ingen felles referanse. Plutselig sa han som hadde kjent et stikk av gjenkjennelse:

– Nå har jeg det! Du kom inn på mønstringskontoret i New York dagen før jeg skulle ut på sjøen igjen. Jeg husker at du var helt blakk. Derfor ga jeg deg en sølvdollar og noen småpenger.

Ansiktet på samtalepartneren lyste opp over det gamle minnet. Han tok stille opp lommeboka, dro opp glidelåsen til rommet med mynter og rotet litt med pekefingeren.

– Vær så god! Her er den. Takk for lånet, sa han og rakte fram

sølvmynten. – Jeg brukte den aldri, og har tatt vare på den i et lønninglig håp om å møte giveren igjen.

Nærmere 30 år etter forrige møte var de nå naboer. Dette var en episode som varmet Else resten av livet.

Noen sølvmynter kunne sikkert kommet godt med for bestyrerparet. Det fulgte nemlig økonomiske problemer med noen av beboerne. Flere ble tatt inn mens de ennå ventet på svar på søknad om krigspensjon. Hvis den byråkratiske kvernen malte for langsomt, måtte det ordnes med et kortsiktig lån. Boligstiftelsen stilte garanti hvis det var nødvendig.

De fleste var glad for å ha kommet et sted der de følte seg tatt vare på. Nesten alle var snille og takknemlige, men de trengte mer oppfølging enn Else og Leif var i stand til å gi. I ettertid er det åpenbart at de burde hatt et apparat rundt seg.

– Konvoibyen er det mest uortodokse byggeprosjektet som er kommet i stand her i landet, sa Erik Bye til reportasjemagasinet Nå.

Det hadde han antakelig rett i. Stedet var en blanding av et borettslag og et psykiatrisk sykehus fritt for leger. Det ble raskt klart at komiteens mål om at flere av beboerne skulle jobbe, var urealistisk. Disse folkene var for utkjørt.

Leif hadde hatt den ville ideen om å samle alle disse psykisk skadde menneskene på ett sted, og han fikk halve Norge med seg på det. Det var som om alle skulle gjøre det godt igjen. Men ingen andre satt midt oppe i det slik som han og Else gjorde. Hun hadde sagt ja til ett år, men hun hadde raskt skjönt at Leif ikke hadde tenkt å forlate Konvoibyen når det året var omme, eller på mange år etterpå for den del. Det var ikke engang vits i å snakke om det. Han fikk endelig brukt mye av det han selv hadde slitt med, på en positiv måte. Han ble møtt med en helt annen respekt enn før, fordi han jobbet for noe som var mye større enn ham. De verste røvertaktene ble lagt bort, selv om Leif aldri ble A4:

– Samme hvor du snur deg, har du ræva bak, pleide han å si.

Postkassa var dessuten full av bøtter om hjelp: «Jeg har leid meg en hytte like utenfor Porsgrunn, den er så skral og dårlig og ikke levelig til vinter-bolig så jeg vet ikke min arme råd», skrev en. «Jeg er alene i verden og har bare hybel her», skrev en annen. Mange ringte også. Elses innsyn i andres nød hadde ingen ende. Verst var det når det var barn involvert og fattigdommen var stor. Hun var med på diskusjoner om hvem som skulle få leilighet. Legeattester og anbefalinger var viktig. Var det mulig, kom de potensielle beboerne og hilste på før avgjørelsen. Det verste var å gi folk avslag.

Noen av dem som skrev, ringte eller kom, var ikke ute etter leilighet. De ville bare ha hjelp til å søke krigspensjon eller til å klage på et avslag. Andre kom for å være sammen med menn som hadde opplevd det samme som dem selv. Enkelte kom i egen, ny bil. Pensjonen hadde gitt dem bevegelsesfrihet.

Men det kom også brev med gaver, heiarop og takksigelser. Alt skulle svares på, og det skulle gjøres skikkelig. Men det ble for mye. Enkelte som ba tynt om et sted å bo, måtte purre flere ganger før de hørte noe. Fellesrom skulle også innredes og aktiviteter organiseres. Og fortsatt gjensto det å planere rundt husene. Mye skulle avklares med kommunen og andre myndigheter, og det var et renn av foreninger, lag og komiteer fra hele landet som ville komme på besøk for å ta prosjektet i øyesyn. Else håndhilste på hver enkelt som kom.

Kurator Eva Jaer fra Krigsinvalideforbundet skrev dette i et takkebrev etter å ha vært på besøk: «Jeg er rystet over alt maset og alle henvendelsene hele dagen, og synes det må bli ganske uutholdelig for dere, hvis det ikke jenger seg fremover, hvilket vi inderlig får håpe. Dere er vel begge to litt for snilde også!»

I et annet brev om en beboer som fikk ølkasser levert med taxi, skrev hun til Leif: «At du og din kone holder ut! Jeg hadde neppe greid det.»

En skadeskutt familie

TAPET AV TOM var et blylodd som Else slepte med seg videre i livet. Hun sørget også over tapet av Horten, badestrendene, vennene og tryggheten i et hus hun kjente. Fordi Else og Leif slet med sorgen på hver sin måte, ble de også fjernere for hverandre. Heimstad-familien hadde vært gjennom mange stormer, men tapet av Tom klarte de ikke å ri av. Anne Gro gråt for seg selv og stengte seg inne på det lille rommet sitt. Heldigvis hadde hun vennene i nabolaget, som fikk henne til å glemme.

Hittil i livet hadde Else laget klærne til Anne Gro. Nesten alle familiens penger hadde gått til krigsseilerprosjektet, så det var ikke snakk om å kjøpe bukser og jakker. Tidlig på sommeren i 1969 fikk jentungen imidlertid kjøpe seg en brun slengbukse med lavt liv og en matchende brun genser med gule striper på siden. Det var et sjeldent lykkelig øyeblikk. Anne Gro syntes klærne var så fine at hun gikk med dem hele tiden, selv om genseren var altfor varm for sommeren.

Krigsseilerne var snille med henne, også de av dem som var fulle. Aller snillest var Louis Sveen, en vever, velkledd og dannet mann med mildt, renskårent ansikt under et tilbakestrøket hår som lå i vennlige bølger. Til Louis kunne hun gå og få hjelp til forskjellige ting hvis foreldrene ikke hadde tid. Og slik var det ofte. Med ham kunne hun også prate så lenge hun ville, mens han tente en ny siga-

rett med den forrige. Louis syntes det var veldig gøy at Anne Gro var glad i å gå på ski, og han kjøpte et nytt par til henne en gang hun trengte det.

Louis hadde vært motormann. 2. august 1942 seilte han som 29-åring med norske M/S «Breñas» ut fra Maranhão i Brasil med New York som mål. Lasten var kakaobønner, malm, planteolje og annet stykkgoods. Båten seilte fullstendig mørklagt for å minimere risikoen, men det hjalp ikke om dagen. En tysk ubåt oppdaget dem utenfor Trinidad, og kaptein Klaus Scholtz sendte en torpedo gjennom skroget klokka fem over halv åtte på kvelden, fire dager etter avgang. Mannskapet beholdt besinnelsen under evakueringen, og Louis ble reddet opp i en livbåt. Kapteinen ble tatt til fange, og den brasilianske bysegutten omkom.

De ble plukket opp etter fem dager, og Louis kom seg til New York, mønstret på igjen i september og jobbet ytterligere tre år i maskinrommet på fire andre båter. Hele tiden ventet han på neste torpedo. Den kom aldri. I løpet av den tiden hadde han knapt foten i land. Men når han var der, danset han. Det fortsatte han med resten av livet når han hadde overskudd.

I 1969 ble han 56 år og var en av dem som var mer til hjelp enn last for Else og Leif. I mange år skulle han gjøre hverdagen lettere for dem, alltid klar for å hjelpe til. Louis ble en av ildsjelene bak torsdagsklubben, bokholder for dartregnskapet, og som avholdsmann var han bartender sammen med Leif og en annen beboer på hyggekveldene. De som slet mest med alkohol, kom ikke på disse festene.

Louis fikk aldri egen familie, og årene etter krigen var for ham preget av søvnløse netter. Til Risør kom han fra et hospits i fødebyen Oslo. En dag Anne Gro var på besøk hos ham, sa han:

– Du, Anne Gro, ser du de småfolka som løper i senga der? De kriger. Jeg vet det er tull, men jeg prøver å børste dem vekk.

Anne Gro så at han hadde det forferdelig. De to forble venner i 20 år framover. Også barna som kom til i Heimstad-slekta og Konvoibyen i denne tiden fikk glede av onkel Sveen, som de kalte ham.

Han var svært musikalsk og hadde et kott i leiligheten fullt av instrumenter: mandolin, fele, gitar og mer til. Ville noen lære å spille, lærte han svært gjerne bort, og han var en tålmodig mann. De voksne fikk også glede av spillingen hans, særlig på festene.

Som 75-åring ble Louis innlagt på sykehus. Han slet fortsatt med elendig søvn og at han så syner, men han var i ferd med å komme seg igjen da hjertet plutselig slo av bryteren seg av 4. november 1989.

Anne Gro var tolv år og følte seg slett ikke utrygg blant beboerne. Men en kveld hun var på det lille rommet sitt, banket det på hagedøra. Hun var vant til det. Det var av og til et renn det meste av døgnet der, og hun tenkte ikke spesielt over at hun var alene heller før bankingen ble til hamring. Hun så hvem det var, en mann som hadde havnet i krigen som 19-åring og overlevd fem år i konvoi over Atlanteren. For det hadde han fått fem utmerkelser fra Norge, Storbritannia og Italia, som vendte seg mot Tyskland etter Mussolinis fall i 1943. Anne Gro så at han var fryktelig sint; sannsynligvis var han tilbake i krigen. Mannen fortsatte å slå og hamre på vinduene. Han prøvde også å åpne dører rundt hele huset før han ga opp og forsvant. Etter det tok ikke Anne Gro sjansen på å være alene hjemme om kvelden lenger. Hun gikk heller rundt i boligstrøket eller nede i Risør til foreldrene kom hjem.

At Else ikke hadde tid nok til datteren, plaget henne. Angsten for hvordan det skulle gå med den tynne og bekymrede tolvåringen, vokste. Hun oppsøkte skolen for å få gjort noe med mobbingen mot datteren.

– Du kan ikke vente annet når du kommer ned her med all den dritten, svarte læreren.

Når krigsseilerne okkuperte stua med prat og kortspill mens sigarettrøyken la seg som en sky, holdt Anne Gro seg på kjøkkenet. Andre ganger søkte hun ly i en bod under verandaen. Der kunne hun sitte med venninner eller alene. Var hun til stede i stua når det var gjester, særlig hvis det ikke var beboere, fikk hun beskjed om ikke å gjøre for mye ut av seg. Hun skulle neie og hjelpe til med å servere.

Else var nøye på dette. Hun ville at Anne Gro også skulle være en jente slik hun selv hadde vært.

Det var imidlertid ikke slik livet artet seg nå lenger, og det så Else også. Likevel kjempet hun for fasaden. De som møtte henne med sveisen permanent i stilsikre klær, så et overskuddsmenneske. Men inni seg hadde hun overført frykten hun hadde hatt for Tom til Anne Gro. Det var irrasjonelt, men det hjalp ikke. Nå var Else hele tiden redd for at også datteren skulle få kreft.

Og samtidig ble det Odds tur til å få smake på mobbingen ved yrkesskolen. Han var over 20 år, men det hjalp ikke når mobben samlet seg. Han fikk høre at han var en taper fra Konvoi byen. Til slutt sprakk det for ham. Odd gjøv løs på den verste av mobberne med en baufil. Læreren så det, men bare nikket forsiktig og forståelsesfullt til ham. Etter det ga det seg, men Odd ville ut igjen og dro på nytt til sjøs sommeren 1969.

Innimellom var han hjemme lenge nok til å få los på en jente som var datter av en krigsseiler som bodde i nærheten. De to forlovet seg på sankthansaften i 1970.

Også for Jørn skjedde det nå mye. Etter et år på jern- og metallinja i Risør hadde han dratt tilbake til Solbakken folkehøyskole for å drive med idrett. Der fikk han kjæreste. De giftet seg og fikk sønnen Jon Atle.

Både Jørn og Odd var avlastninger for Else og Leif, og var de hjemme, tok de sine økter med beboerne når problemer meldte seg.

Det sto i punkt 10 i ordensreglene i Konvoi byen at leietakere med behov for kuratorhjelp kunne henvende seg til bestyreren. Siden Leif var mye borte, betydde det ofte Else. Hun var en slags innenriksminister og den som alltid var der for beboerne. Else ordnet opp, men det viktigste hun hadde å tilby, var likevel åpne armer. Hun holdt menn som var eldre enn henne, i hånda mens de gråt og fortalte opprivende historier om kamerater som hadde kavet i havet til det ble stille. Andre kikket skremt ut i tomme lufta mens kroppen dirret.

Noen fikk litt å drikke av Else hvis de hylte for mye. Det var slitsomt for dem som bodde rundt, når de bar seg, og alkoholen og roen de fikk fra Else, virket. Hun fortalte dem historier, ofte rene skrøner. Det var som å legge barn, og hun hadde vondt av dem.

Verst var det ofte med dem som hadde reist ut som dekk-, maskin-, bysse- eller messegutter. De var bare midt i tenårene da de havnet i krigen på havet. Det var 4000 under 18 år på norske skip 9. april 1940. De yngste var bare 13.

Leif var på sin side utenriksministeren. Han var opptatt i telefonen og med administrasjon. Ofte var han borte i møter og på arrangementer andre steder eller ute på registrering. Det kunne være en samling for krigsseilere i Kragerø en dag, og deltakelse på markering i Skien et par dager etter. Skulle Leif på møte i Krigsseilerforbundet i Oslo, stoppet han gjerne på veien for å snakke med folk som hadde skrevet til ham.

– En kan aldri bli bra. Men jeg jager depresjonene bort når jeg har det travelt. Oppskriften på et noenlunde normalt liv for meg er alltid å ha så mye å gjøre at jeg ikke ser enden på det, sa Leif til Gjengangeren.

Han visste at demonene kom om han slappet av. Hver dag tok han tre valium, tre piller for å holde malariaen i sjakk, tre tabletter som dempet angst og Paralgin Forte mot smertene etter kanonskaden. Krigen var med ham både mentalt og fysisk. Også Else tydde til valium.

I april 1969 var han og Per Hansson i Bergen og deltok i det som var en kombinasjon av et seminar og en innsamlingsaksjon for Konvoi-byen. Det manglet fortsatt over 60 000 kroner til planeringsarbeidet rundt de nybygde husene. De kom tilbake med 22 400 kroner og var slik sett et godt stykke på vei.

Økonomisk var livet også blitt hakket lettere for Else og Leif privat. Krigsseilerstiftelsen ga dem nå 8200 kroner i årlig bilgodtgjørelse. Men bortsett fra gratis bolig, som de måtte skatte 2400

kroner av, fikk de ingenting for å ha ansvaret døgnet rundt i Konvoibyen.

Leif måtte også hele tiden kjøre beboere til lege, sykehus og andre steder. Det var flere som var for skrøpelige til å gå selv. Det hendte til og med at han måtte dra og snakke med leger alene, fordi den det gjaldt, ikke turte å bli med eller nektet for å ha problemer som gjorde det nødvendig. Verst var det når noen mistet grepet helt. Da var løsningen innleggelse på psykiatrisk avdeling i Tønsberg eller Kristiansand. Det var langt å kjøre med en krakilsk mann i bilen. Ambulanse eller en lege som kunne bistå, kunne de bare drømme om.

I slike tilfeller satte Else seg i baksetet, mens Leif konsentrerte seg om ratt og pedaler. Noen ganger holdt det å stryke den traumatiserte på armen og snakke beroligende til en mann som hadde mer enn nok med sin egen angst. Andre ganger var det hyling, skriking og slag. Da var hun redd og kunne få en ørefik eller tre. De som slo, var alltid lei seg for det senere.

Det var jo ikke Else de var livredde for eller sinte på.

Johnny Walker

GALGENHUMOREN HJALP ELSE gjennom påkjenningene og utfordringene. Traumene ga seg mange rare utslag blant enkeltskjebnene hun hadde rundt seg. De utgjorde en fargerik gjeng som hadde sett verden og hvor gal den kunne være. Noen hadde frodige historier å fortelle og var særegne personligheter som fikk henne til å le midt i alt det tragiske. En mann som kom fra Telemark fantes det bare én av i hele verden. Else var glad for akkurat det.

Hun så ham første gang gjennom vinduet.

– Jøssenam, det er en som kommer med noe svært på ryggen, sa hun til Leif.

Ektemannen gikk ut og møtte den storvokste karen, som kom med hele flyttelasset på slep. Det var riktignok bare én ting, men til gjengjeld var det en magasinkomfyr. Det var åpenbart at den var blytung. Da Else så hva han bar på, trillet latteren. Senere skulle mannen, som hadde lydt navnet Johnny Walker siden krigen, bringe fram tårene hennes. De kjente ham fra før. Han var en av de siste de hadde registrert da de var i Telemark.

– Her skal jeg bo, sa han da han ankom Konvoiøyen.

– Du får sitte der, da, så skal jeg koke kaffe til deg, sa Else.

Hun pekte på sofaen i stua. Leif spurte ham hvor han hadde fått navnet Johnny Walker fra. Det hadde han med seg hjem fra Australia der han hadde drukket seg i senk og våknet på sykehus etter å ha blitt pumpet, fortalte han. En sykesøster fikk det til å bruse hett i den

norske sjømannens blod, og da han var tilbake på barkrakken, kom han på en idé: Hvis han på nytt drakk seg sanseløs, ville han havne på sykehus igjen – hos henne. Båten skulle snart gå, og dermed ville han bli akterutseilt, noe som ville gi kjærligheten tid til å blomstre.

Han helte i seg en flaske skotsk whisky av typen Johnnie Walker og gikk i gulvet. Så langt gikk det etter planen. Men han våknet på skipet, langt fra land. Det eneste han fikk med seg fra Australia, var kallenavnet.

Om det var helt sant, er vanskelig å si. Det som er sikkert, er at Johnny ikke sparte på historiene sine. For småguttene som bodde i Konvoibyen, var han en spennende mann når han var i det hjørnet. Han fortalte forunderlige historier fra en verden langt unna, spennende fortellinger om høydramatiske kamper i Østen og vakre beretninger om måltrostens vandring.

– Jeg er katolikk, og jeg skal leve til jeg blir 70 år, sa han flere ganger, uten å utdype det mer.

Johnny Walker kunne Bibelen på rams og likte å sitte stille med den, men ordbruken hans ellers var ikke akkurat preget av kristen oppdragelse. Ingen i Konvoibyen bannet som ham. På en margarinkasse på torget skjelte han ut folk som gikk forbi, gjerne til politiet kom.

– Dere er noen fordømte hvitsnipper, skrek han.

Han skjelte ut ordføreren. Han skjelte ut Leif. Og han skjelte ut Else. Samtidig var mannen så snill og sjarmerende når han var edru, at hun på slutten av livet omtalte ham som «artig». Men det som ikke var artig, var drikkingen hans. Den begynte hver gang nervene slo krøll på seg, og det var ofte – noe som hadde sine grunner.

Som ung hadde han forlatt kone og barn da han dro ut på sjøen i 1939. Han seilte på åtte skip som tømmermann, matros og båtsmann under krigen, noe som medførte at forbindelsen til familien ble kuttet i seks år. Da han endelig kunne vende hjem som Johnny Walker, var det en fremmed kvinne som åpnet døra. Hun fortalte at hun hadde

kjøpt huset i 1942. Johnny forsto ingenting, kontaktet svigerforeldrene og fikk forklaringen. Kona hadde blitt sammen med en tysker og etablert seg på nytt i Sverige etter at sønnen hadde falt i en brønn og druknet. Datteren var bortadoptert. Lyset ble slukket for Johnny Walker der og da, og han fant aldri igjen bryteren. Før han kom til Else og Leif, overnattet han mest ute.

Den første tiden i Konvoibyen avsluttet han gjerne dagen med å hugge en øks i vinduskarmen og legge seg med bajonett, klar til å forsvare seg. Når han var full, fomlet han rundt i mørket. Da ble alle rundt ham til nazister eller det han kalte tyskerhorer.

Men han var alltid snill mot Anne Gro. En gang så hun en full Johnny Walker stå og fekte med en kniv mens han skrek:

– Jeg skal drepe deg!

Han ville inn til en kar i en av de andre leilighetene. Anne Gro var kanskje bare en liten jente, og hun var alene, men hun hadde sett krigsseilere i psykose før. Hun gikk bort til den svære telemarkingen.

– Johnny, dette er veldig dumt. Kom, så skal jeg følge deg hjem.

Mannen stoppet opp, så på henne og begynte å gråte. Så plantet han den store sjømannshånda i lanken til den lille jenta.

– Ja, Anne Gro, det gjør vi. Dette er veldig dumt.

En annen dag sto han og fektet med både øks og bajonett utenfor verandadøra til bestyrerboligen, vill i blikket. Else var alene hjemme, og hun så på ham gjennom glasset, åpnet døra sakte, gikk ut, roet ham ned og fulgte ham tilbake til leiligheten. Else var aldri i tvil om at Johnny Walker egentlig var en veldig snill gutt. Hun forsto at han gjenopplevde noe forferdelig.

Men Johnny Walker ble for krevende for Konvoibyen. Han tok for stor plass på bekostning av de andre beboerne. Fylla og oppførselen var for voldsom. To ganger dro han plutselig i rattet mens Leif kjørte. Begge ganger havnet de i grøfta. Etter det måtte han sitte i baksetet. I 1969 fikk Else og Leif nok. Gjennom Krigsinvalideforbundet ble det skaffet en hytte til Johnny Walker i hjemkommunen, som han hele tiden hadde snakket varmt om. Leif bestilte en lastebil og fikk

stabet opp det lille Johnny Walker eide, inkludert magasinkomfyren, mens Johnny var borte. Da han kom hjem til Konvoibyen, pekte Leif på bilen og sa:

– Nå setter du deg inn. Du er ferdig her.

Med ei spritflaske i hånda sto han på stigbrettet til flyttebilen og ropte:

– Takk for meg, Konvoibyen og Risør!

Heldigvis viste det seg at han elsket hytta, selv om det var halvannen time å gå til butikken. «Jeg liker meg her i ensomheten det er rene Paradiset om Sommeren det er så vakert så vakert», skrev han i et brev til Else. Folk var snille med ham. En bonde ga ham poteter og var innom med et knippe nyfisket røye. I fjelltraktene der han bodde, var det ingen til å bry seg om banning eller drikking, og han brukte tiden på å grave grøft til vann og kloakk. «Kjære Else. Jeg har det så bra for nå går jeg til byen, og du vet hvorfor», sto det i et annet brev hun fikk. Ja, hun visste. Det var for å kjøpe flasker med Johnnie Walker. «Hjemover så kvitrer måltrostene til meg: ‘Ta én, Johnny’, sa en. ‘Nei, ta to’, sa en annen. Og så blir Johnny full.»

Men han var ikke mer alkoholisert enn at han satte sin ære i å betale gjeld. «Jeg er helt lei meg når jeg er skyldig nogen, har ikke fred før all gjeld er betalt», skrev han i enda et brev. Johnny Walker slet i det hele tatt med å få fred. «[M]ange ganger synes jeg hele livet er meningsløst især da jeg kan gå uke etter uke foruten Sövn, men andre bare ler av det og tror det er noget tul», skrev han og fortsatte: «[S]lik er menneskerne som ikke har prøvet noget av livets hårde Skole.»

13. april 1972 var Else og Leif invitert til et treff for krigsinvalidene i Telemark. De tok for gitt at de ville møte Johnny Walker der, men de så ingenting til ham og spurte hvor han var.

– Han døde i natt, like etter midnatt, var det en som sa.

– Hvordan?

Svaret var enda tristere. Han hadde sittet på med en ung mann

JOHNNY WALKER

som hadde kjørt av veien. Bilen hadde truffet fjellveggen på Johnnys side. Politiet hadde arrestert sjåføren for uvettig kjøring.

– Nå får det være nok! Dette skal ikke den gutten ha på seg, sa Leif.

De dro rett til politistasjonen. Leif fortalte at gutten høyst sannsynlig hadde rett da han hevdet at dette ikke var hans skyld. Johnny Walker hadde dratt i rattet igjen. Det ble siste gang. Han ble 70 år.

Hagen full av menn i uniform

FRIGJØRINGS DAGEN I 1969, som falt på en torsdag, begynte med at en bil fra Risør meieri stoppet utenfor Konvoibyen. Noen dager før hadde meieriet fått et telegram: «Spesialoppdrag. Vennligst lever en stor iskake i forbindelse med frigjøringsjubileet til hver krigsseilerfamilie i Konvoibyen i Risør. På forhånd takk. Vennligst hilsen fra besetningen på 'Golar Borg'.» Båten befant seg utenfor Ecuador. Ut av bilen kom 29 iskaker. Med hver av dem lå det et kort: «Vår varmeste takk for vårt frie Norge.»

– Først kunne jeg ikke skjønne at det var noen som tenkte på oss på en dag som denne. Men så leste jeg kortet som fulgte med iskaken, sa beboer Harald Breivik. – Da var det vidunderlig.

Ingen dag i året var viktigere enn 8. mai. Innbyggere fra Risør møtte opp. Kongelig norske marines musikkorps, til vanlig kalt Marinemusikken, tok turen fra Horten og fikk Else til å glemme alle plager for et par timer. Hun elsket menn i uniform, og nå sto det et helt korps av dem utenfor boligen hennes. Orkesteret hadde holdt det gående siden det besto av åtte mann i 1820. Den gangen var de først og fremst soldatenes bartestussere, men musikere ved siden av. Nå hadde medlemmene mange års musikkutdannelse.

Marinemusikken spilte så publikum rettet ryggen. Et livslangt og gjensidig kjærlighetsforhold oppsto. Orkesteret skulle trofast stille opp utenfor bestyrerboligen gratis minst én gang i året, så lenge Else levde. De spilte nede i byen også. Kontreadmiral Magne Braadland

sørget for å lime Marinemusikken så slitesterkt til Konvoi byen og Risør at denne alliansen fortsatt lever.

På nasjonaldagen ble det lagt ned krans ved minnestøtta ved bestyrerboligen. Kommunen hadde sagt nei til å bidra, så Else og Leif kjøpte blomstene selv. Men kommunetoppene var godt representert foran Leif da han holdt tale litt før klokka åtte om morgenen. Ordene på papiret han hadde i hendene, var formulert med god hjelp fra Else. Han hyllet dem som «ikke engang fikk hvile i sitt lands jord».

– Vi trenger stadig å bli minnet om frihetens pris og vite at friheten forplikter oss til å bekjempe alle former for urett og undertrykkelse i vår hverdag. For kampen mot urett og undertrykkelse, den må vi føre også i vårt daglige miljø, sa han. – Og først og fremst må vi føre denne kampen i oss selv. For er vi feige, «smarte» og snur ryggen til uretten mot andre fordi det lønner seg for oss selv å holde munn, ja, så er vi i virkeligheten med på å skape en stadig mer sjofel og forgiftet verden. Og vi er forrædere mot dem som døde for at vi skulle få frihet til å leve i rettferdighet.

Formann Kåre Håkonsen i Skagerak Boligstiftelse var en viktig alliert for Else og Leif, og 5. juni 1969 plasserte kommunens formannskap også Tore Fredriksen i stiftelsens styre. Han var banksjef i DnC og en ordensmann som senere tok over som styreleder. Han skulle bli en viktig mann for Else og Leif i mange år.

Tanken til initiativtakerne var at hvis kommunen fikk kontrollen over styreutnevnelser, så ville den engasjere seg og investere i Konvoi byen. Alle beboerne brukte krigspensjonen sin i Risør, og samlet sett utgjorde det en ikke ubetydelig økonomisk tilførsel til et lite samfunn. Tiden skulle vise at planen ikke fungerte helt. Kommunen bidro ikke økonomisk til Konvoi byen. Familien Heimstad skulle i mange år framover selv stå i sentrum for finansieringen av både vedlikehold og drift.

Leif skrøt av befolkningen i Risør og mottakelsen krigsseilerne hadde fått i alle avisintervjuer, og det var mange. De fleste han og

Else møtte i byen, var da også inkluderende og engasjerte, og hun fant seg dessuten godt til rette i den lokale Hjerne- og lungeforeningen, som arrangerte fester der konvoi-beboerne var velkomne. Her ble hun snart sekretær. Men Risør hadde også en annen side. Den religiøse tilknappheten var tydeligere her enn i Horten, og det lokale moralpolitiets snakk plaget Else. Noen ganger var det nok å ta en tur på butikken.

– Tenk å komme til vår by med sånn søppel som de fulle krigsseilerne, hørte hun en kvinne si.

Før Else rakk å tenke ut et svar, var det en annen kvinne fra Risør som tok jobben for henne. Kvinnen snudde seg og sa:

– Jeg synes vi skal gå ned i Storgata en lørdagskveld og ta oss av våre egne, jeg. Ofte klarer de ikke å gå engang.

Else var takknemlig. Det var ikke nødvendig å si noe mer. Risør var en festby om sommeren, og det var ikke krigsseilere som da skralte i gatene.

Småbyen Risør var på tampen av 1960-tallet fortsatt et klassesamfunn på en annen måte enn Horten. Her var det folk som tilhørte et øvre samfunnssjikt, og det var så vidt de hilste på Else. Hun kjente på nedlatenheten, men syntes denne snobbetheten mest av alt var latterlig. Det var ingen tvil om hvor disse menneskene plasserte krigsseilerne i hierarkiet. Else kalte dem «sekten». Ordfører Mads Victor Norman, som var skipsmegler av yrke, og kona Ingrid Marie, befant seg også på de øverste trinnene av samfunnsstigen, men de lot seg ikke merke med det. Hos dem hadde krigsseilerne varme støttepillere.

Selv om loven om krigspensjon var på plass, og Konvoi-byen hadde solide allierte også lokalt, var registreringsarbeidet og kampen for krigsseilernes rettigheter ikke over. Leif var kanskje en frifant og røver, men var det noe registreringen og tilleggsloven hadde lært ham, så var det at krigsseilerne var sjanseløse alene. Han var blitt en organisasjonsmann.

HAGEN FULL AV MENN I UNIFORM

Og med bakkemannskapet han hadde hjemme, hadde han de beste forutsetninger. Men for Else og Leif ble papiarbeid likevel aldri viktigere enn enkeltmennesker som trengte akutt hjelp.

Barnevakt for voksen mann

TELEFONEN RINGTE PÅ kvelden 23. november 1969. Det var Per. Tre år tidligere hadde han flyttet inn hos ekteparet Heimstad i Horten da høstlufta ble for skarp. På den tiden pleide han å sove ute i skogen på Ekeberg i Oslo om sommeren. Der hadde han noen kompiser. Per var ikke som andre krigsseilere uten bolig. Han kom fra en velstående familie og gikk i pene klær, brukte ringer og hadde gullklokke – helt til den ble stjålet. Han hadde penger, men de hjalp ikke mot nervene, og det hendte han drakk seg vekk fra verden.

Per var omtrent jevn gammel med Leif og hadde mønstret på som messegutt og seilte på en rekke båter under krigen som matros. Men det var i New York at det hadde skjedd noe, visstnok en voldsom eksplosjon mens båten lå ved kai. Det var etter det at angsten fant et hjem i Per.

I Horten ble Else hans anker. Han turte ikke å gi slipp. Hun og Leif måtte la skyvedøra til soverommet stå åpen så Per kunne se henne fra sofaen i stua, der han lå. Det hendte Else våknet utpå natta og oppdaget at han satt der ute og glante på henne. Hun opplevde det ikke som skummelt. Hun så bare en mann som var veldig redd, et stort barn med konstant mareritt. Når hun skulle stå opp og kle på seg om morgenen, ropte hun:

– Per, nå står jeg opp. Stikk hodet under dyna!

Han lot henne kle på seg i fred, men resten av dagen var han aldri langt unna. De tre andre krigsseilerne som bodde i Baggerødgate 34

samtidig med Per, ville gjerne ha ham med på tur, men det ble Elses oppgave å lufte ham. Aller helst ville han da leie henne. Per var nesten to meter høy, og Else måtte legge hodet bakover når hun snakket til ham. Frykten hadde gjort ham litt lut i ryggen, men han var fortsatt en kjekk kar. Likevel var det mer et barn enn en voksen mann hun hadde å gjøre med.

– Jeg orker ikke mer. Jeg orker ikke mer, sa han stadig.

Når han var slik, var det like før Else heller ikke orket mer. Det var tungt, mest av alt fordi hun syntes så synd på ham. Per var overbevist om at han var forfulgt. Han gikk rett bak henne, og noen ganger tok han tak i henne. Hun kunne kjenne pusten hans i nakken når hun gikk til butikken. Han hang bokstavelig talt i skjortene hennes.

– Dere ser ikke ut når dere går sånn sammen, sa en venninne hode-rystende.

Akkurat det bekymret ikke Else.

Per var en snill mann, og på gode dager lærte han ungdommene i huset matematikk og kunne fortelle historier som han lo godt av selv. Han aksepterte etter hvert å flytte fra stua til et rom og ble boende fram til sommeren. Da dro han tilbake til Ekeberg, men var på plass igjen i Horten i det vinteren meldte seg.

Etter hvert ble disse «besøkene» for slitsomme for Else, men hun slapp å jage ham, for Per ville klare seg selv. Han kjøpte en grønn folkevogn fordi han hadde hørt at den var lett å kjøre. Men det var ikke lett nok. Han turte ikke. Det hjalp ikke at han var svært kry av bilen. Da Leif og Nasjonalhjelpen hadde skaffet ham en fin, liten leilighet like ved Bislett, ble bobla stående parkert utenfor bygården han bodde i.

Da telefonen ringte denne novemberdagen i 1969, var det ikke lenge siden Leif hadde vært hos Per med søknadspapirer for krigspensjon. Angsten hadde fortsatt ligget som et lag utenpå ham. Han drakk konstant og var nærmest blitt mannevond.

Det var Else som løftet av røret. Per ringte ganske ofte, også om natta, men denne gangen var det tydelig at han var helt ute av seg.

– Vi kommer, sa Else.

Odd og Leif kjørte det raskeste de kunne. Men de kom for sent. Ved siden av Per lå en flaske whisky og et pilleglass. Per ble 50 år og én dag. Redselen hadde endelig sluppet taket i ham.

Men for Else betydde det mer smerte. Hun var glad i mannen.

Flukten

FELLESROMMET UNDER STUA i bestyrerboligen var blitt et samlingslokal med høyt brystpanel. På hylla over panelet sto det maritime gaver som var skjenket til Konvoi byen, og enda en skulptur laget av Ørnulf Bast. Mellom skipsventiler på veggene hang det bilder av båter, et skinnende blankt skipskompass, et våpenskjold fra krysseren «Stord» og en skipsklokke fra M/S «Bahma». På bordene hadde Else lagt dekorative løpere. På dem sto det to askebeger per bord.

De 40 kvadratmeterne var Konvoi byens staseligste rom og ble raskt et populært samlingssted. På slutten av kveldene var det så tykt av røyk at de besøkende nesten måtte ta svømmetak for å komme ut. I mars 1969 kom det inn en TV, en gave fra Sjømannsbanken. Apparatet ble midtpunkt de få timene det var sending på kveldstid. De færreste av Konvoi byens innbyggere hadde slik luksus i leiligheten sin. Dette var i en tid der selv landets eneste radiokanal tok pause i en time og 40 minutter på ettermiddagen hver dag.

Det tok litt tid før bingokveldene kom i gang, men snart spredte bingofeberen seg. For enkelte ble det en vei ut av isolasjonen, og noen ble så frelst at Leif måtte kjøre dem til bingohappening i Grimstad og andre byer i nærheten. De hadde alle spilt kort på sjøen, og det var en annen populær sosial aktivitet. Det vanligste var slag med amerikaner, men aller mest stas var det å spille pinochle, som de fleste hadde plukket opp i USA.

Dart var også populært, selv om ikke alle hadde hender som var stø

nok. Noen hadde kroniske skjelvinger. Underetasjen ble også brukt til rolige barfester og møter. Og det var i dette lokalet Leif holdt orientering om Konvoi byen når, for eksempel, Kragerø og omegn krigsseilerforening kom på besøk med fruer. Det gjorde såpass inntrykk at han etterpå ble æresmedlem i foreningen.

Et tre ganger så stort aktivitetsrom var også blitt ferdig. Det lå i sokkelen på Per Hanssons vei 5. Her var det montert et radiotelefonianlegg som krigsseilerne og barna i Konvoi byen hadde det mye moro med. Dette ble gitt av Rederiforbundet og hadde konsesjon fra Televerket. Gjennom radioen kom beboerne i kontakt med gamle skipskamerater. Men etter noen år var de ivrigste brukerne døde. I 1975 ble anlegget solgt, og pengene ble brukt til et hustelefonanlegg. Det var også forskjellige trimapparater, et bordtennisbord og en mulighet til å snekre. Rommet kunne brukes som forsamlingslokale ved behov. Under et av de andre husene var det også et 50 kvadratmeter stort verksted. Her kunne motorer, redskaper og annet repareres.

Ved utgangen av 1969 hadde 10 000 personer søkt om krigspensjon på under to år. Halvparten av behandlingene hadde gitt positivt resultat for søkeren, noe som gjorde at det nå til sammen var 11 200 som fikk slik pensjon. 3500 søknader var ennå ikke vurdert, og stadig nye strømmet inn til Rikstrygdeverket. Første kvartal i 1970 kom det inn omtrent 100 hver virkedag.

Det var flere som så at det var i ferd med å bli for mye for Else og Leif. Magne Braadland og Odd Øyen foreslo i februar 1970 at Skaagerak Boligstiftelse skulle bygge en enebolig til ekteparet Heimstad «i romslig avstand fra konvoi byen og ‘maset’ der». De så at Else og Leif aldri fikk pause. Det fantes ingen steder å trekke seg tilbake til. «Som medansvarlige for plasseringen av Heimstad i bestyrerstillingen er vi [...] bekymret for ham. Vi var vel neppe klar over hvilken belastning det ville bli å ha tilsynet med beboerne og heller ikke forutseende nok til å kunne vurdere ‘tyngden’ av det klientell som ble boende i leilighetene», skrev de, før de fortsatte: «Hans situasjon

blir til slutt uholdbar. Dertil kommer at heller ikke fru Heimstad er frisk.»

Else ønsket seg intenst å kunne bo et stykke fra Konvoi byen. Hun så for seg at Leif hadde kontortid der, og at de kunne leve som vanlige mennesker med normal døgnrytme et stykke unna. Braadland og Øyen foreslo å overrekke det nye huset på Leifs 50-årsdag i april 1970. Det ble aldri noe av, kanskje mest av alt fordi Leif ikke var særlig interessert. For ham var det nettopp det å stå midt i kaoset som ga livet oppdrift. For Else var Horten fortsatt en lengsel, og hun følte seg veldig langt hjemmefra da moren Anna sovnet stille inn på et sykehjem der 2. juli 1970.

Da Else bodde i Horten, kunne hun føle seg fanget i ekteskapet med Leif, men den nye tilværelsen i Konvoi byen var verre. Leif var ikke slem, tvert imot. Han brukte hele seg på prosjektet de hadde tatt på seg og var født med et enormt pågangsmot. Men for Else kunne «går det, så går det»- og «alt ordner seg»-innstillingen hans være uutholdelig. Hun var på nippet til å kaste ham ut flere ganger. Presset fra alle kanter og den ustanselige sorgen ga henne pustevansker om natta. Det var beinhardt å holde fasaden. Hun vantrivdes. Det føltes som om hun kunne eksplodere.

Else klarte ikke å ta vare på seg selv og Anne Gro, men sto hele tiden klar for over 50 andre. Leif hadde en overlevelsesmetode. Hun hadde ikke det. Det var hans krig. Nå orket hun ikke å kjempe den lenger. Hun hadde ikke overskudd til å ta inn over seg alle skjebnene som veltet inn over dem.

Else hadde besøk av en venninne. De satt og slappet av i stua en kveld Leif var bortreist. Det var et slit at han var så mye borte. Plutselig kom noen løpende og banket på verandadøra.

– Du må komme!

En av krigsseilerne hadde tatt turen tilbake til krigen. Hun reiste seg og gikk til huset der mannen bodde. Venninna fulgte hakk i hæl. Alt før de var framme, hørte de et leven, og gjennom vinduet da de

kom nærmere, så de at mannen dro alt ut av skapene og kastet det rundt seg. Glassene gikk veggimellom. Da han så Else, skrek han:

– Dra til helvete!

Det haglet kjeler, lokk og bestikk mot dem. Psykotiske krigsseilere kunne ta tak i det de fikk kloa i, og pælme det rundt seg. En tirade sjikanøse vulgariteter som vitnet om et liv som fullbefaren sjømann, fulgte med denne gangen. Else måtte redde venninna unna. Der og da fikk hun nok. Etter å ha roet ned galskapen gikk hun tilbake til bestyrerboligen, pakket og reiste. Leif kunne ha Risør alene.

Else dro hjem til Horten.

Drømmen om lakksko

SNART SATT HUN i hjembyen og følte seg som en taper. Else skjulte hvordan hun egentlig hadde det for venner, og for søstrene sine, men hun orket ikke tanken på å dra tilbake til Konvoi byen og Leif. Hun var utslitt av havarete krigsseilere og møkk lei ektemannens egenrådighet. Hun meldte adresseforandring til Folkeregisteret, men ble avvist. Ektefeller kunne ikke ha to forskjellige adresser.

Hun skjønte snart at frigjøringsprosjektet hennes var sjanseløst. Hun måtte hjem til Anne Gro. Også for Odd og Jørn var Per Hanssons vei 3 det nye stedet å ankre opp om sommeren og når det trengtes ellers. Og Leif var jo også snill og raus. De hadde gått en lang og tornefull vei sammen. Hun dro slukøret tilbake igjen til Konvoi byen og ble tatt godt imot.

Hun og Leif var svært sammensatte mennesker. De var begge sterke personligheter. Han tålte mye fra henne, og hun tålte mye fra ham. Leif var en skadet slugger med fremskreden vilje til å ta de snarveiene som trengtes for å oppnå et mål. Hans vilje til å hjelpe skakkjørte sjeler var uten grenser. Else var uendelig snill, men også en strateg og opptatt av å holde familiens og Konvoi byens fasade blankpusset. Samtidig var det bare så vidt hun klarte å holde seg selv oppe.

Det kan hende det var slike mennesker som måtte til. Harmoniske personer ville neppe klart å utrette det de gjorde. Det var det samme med Per Hansson og Erik Bye. De var høyt oppe og langt

nede, manglet evnen til å spare seg og hadde blytunge stunder. Folk som brenner intenst for noe, svir gjerne dem som står nær. Dette var folk som drev improvisasjonskunst hele livet. De brukte kontakter og muligheter og tok sjanser mens de lette etter løsninger. Det var slik de fikk til så mye.

Erik Bye var innom hvis han var i strøket, av og til på tur med skøyta «Prøven». En sjelden gang var også kona Tove med. Else likte henne svært godt. Når Erik var alene, overnattet han ikke sjelden i kjellerlokalet. En gang han hadde takket av og gått ned til sin kjære båt, var han plutselig tilbake. Fra døråpningen hørte de ham:

– Leif! Du må hjelpe meg! Jeg har mistet «Prøven».

– Har du mistet «Prøven»?

– Ja, jeg hadde den jo i går kveld. Nå er den ikke der lenger.

Else, Leif og Erik dro på leteaksjon på fjorden. De fant «Prøven» i en avkrok. Fortøyningen hadde løsnet, og båten hadde drevet av sted, slik Erik Bye selv hadde gjort kvelden før.

Erik og Leif var glade i å spise blåskjell og synge sammen. En morgen kom NRK-mannen opp trappa med bustete hår. Han hadde slitt med en tekst han ikke fikk til og var tydelig oppgitt. Han sa til Leif:

– Du må hjelpe meg!

Det var et vers som ikke fløt slik det skulle. Han trengte et maritimt sting som kunne forsterke stemningen. De to tuklet litt, kastet fram ord og uttrykk og trallet, nynet og sang. Plutselig hørte Else at Leif sa:

– Noe med å gnukke tommelen mot midtskipsmerket, kanskje?

Erik lyste opp. Der satt den! Snart var den framtidige klassikeren «Hildringstimen» ferdig.

I slikt et lys, da blir alt mørkt et minne

Du hviler hånden rolig mot ditt ratt

Og gnukker tommelen mot midtskipsmerket

Og vet, for denne gang, din kurs var riktig satt

Det var ikke bare mange som kom på besøk til Konvoi byen, av og til dro også dens innbyggere på tur sammen. Det kunne være på initiativ fra Else og Leif, eller fordi de var blitt invitert et sted. I 1970 dro hele banden til et selskap i Porsgrunn. Det var Christian Koren Rytter i rederiet L. Gill-Johannessen & Co. som hadde ringt og bedt dem. Else tok telefonen og slo til på flekken. Rytter var kommet inn i rederiet gjennom ekteskap og ble i 1976 administrerende direktør. Han leide en buss til konvoi byboerne og vartet opp med middag i samarbeid med velferdstjenesten for sjøfolk i Porsgrunn. Else fikk plass ved siden av ham. Rytter lurte på hvordan det gikk i Risør, og Else fortalte om alle utfordringene.

– Er det noe du ønsker deg, spurte han.

– Å ja, en snøfreser, svarte hun.

Rytter snudde seg og ropte på mannskapssjefen sin.

– Bruk donasjonspengene vi har satt av, til snøfreser til Konvoi byen.

– Ja, men dem har vi allerede gitt bort til et piano.

– Da får vi ordne med det siden. Else skal i hvert fall ha snøfreseren sin.

Ikke lenge etter Porsgrunn-turen ringte Rytter til Else og spurte om det var noe mer som trengtes.

– Pensko, svarte hun denne gangen.

Det var for mange av krigsseilerne som i staselige samlinger var litt lurvete helt nederst. Hun ville så gjerne at de skulle være presentable. De fikk penger til sko, og Else og Leif bestemte seg for å kombinere innkjøpet med en dagstur til Arendal. Leif kjørte opp og ned det meste av dagen, mens de andre spiste is på brygga og nøt livet.

– Ja, men Else. Du må da skjønne det at vi må ha lakksko. For det hadde vi i London under krigen, sa en av dem da de så på vanlige pensko.

Det viste seg at det ikke var lakksko å oppdrive i Arendal, og mannens skuffelse ble bearbeidet på en kafé.

Else innså at nye sko ikke var nok. De måtte ha pen jakke og

slips også. Det siste løste hun ved at alle meldte seg inn i Krigsinvalideforbundet. Der var det slips i velkomstgave. Hun var nøye på betingelsene da hun ringte.

– Dere må ikke sende slipsene i én haug. Legg ett slips i hver konvolutt med navn på, så skal jeg dele ut slik at hver mann kan åpne selv og oppleve det som en personlig gave fra dere, sa hun.

Det handlet om respekt.

Rytter var også den som fikset jakker til alle mann, og da det ble jul dette året, kom de mannlige beboerne marsjerende inn i samlingslokalet etter hverandre etter sjøens rang i svart jakke, hvit skjorte, flotte sko og slips med forbundets emblem. Juletreet ble flyttet ut på gulvet, og Else ville ha alle til å gå rundt det og synge. Interessen var liten, men Else ga seg ikke så lett.

– Da får jeg gå alene, da, sa hun. – Er det ingen som vil holde meg i hånda, engang?

Snart gikk alle i sirkel mens sangen runget.

Skipsreder Christian Rytter ble en trofast støttespiller som stadig var klar for nye bidrag. Da det ble tydelig at bygningene i Konvoi byen tørstet etter en ny runde beis våren 1971, sendte Leif bestillingen på 230 liter med fargekoder til Porsgrunn. Siden Odd Gleditsch og Rolf Ra, ledere av Jotun fabrikker, var blant Rytters omgangsvenner, tok han bestillingen opp med dem. I et brev tilbake til Leif skrev rederen at Ra «ønsket at Jotun skulle levere beis og maling gratis», og fortsatte: «Dette ble jo litt for lettvint for oss. Har du annet på hjertet eller er det noe vi kan hjelpe deg med, så send meg noen ord.»

Jotun fortsatte å levere gratis maling og beis i årene framover. En gang Leif ringte til Jotun og spurte etter Gleditsch, var han på hytte- og fisketur langt ute i den norske naturen. Leif fikk nummeret dit og fikk tak i ham.

– Vi må beise. Det er like før hele Konvoi byen detter ned, sa Leif.

– Jeg ringer og gir beskjed med en gang, svarte grunnleggeren av malingsfabrikken.

To dager etter sto det en lastebil ute i Per Hanssons vei. Gleditsch visste ikke hvor mye som trengtes, men det var i hvert fall nok. Andre ganger, når det ikke var behov for så mye, tok Leif og Odd bilen til Jotun og hentet det de trengte. Leif, Odd, Jørn og noen kompiser tok jobben med penselen.

I 1972 ble en badstue tatt i bruk i Konvoi-byen. Det ble sprengt ut plass til den ved vaskerommet, og nå sto den der med dusjer, betalt av Rytter. «Den har skapt stor glede og blir flittig brukt av de fleste som er her», sto det i et brev til Rytter undertegnet av Leif. «Ikke noe annet rederi, institusjon eller andre har omfattet Konvoi-byen med en slik interesse og vist en slik velvilje som Dem», fortsatte han og takket for hjelpen. «Vi tolker den som en fremstrakt sjømannsneve fra dagens menn til gårdsdagens, til dem som ikke lenger kan trå dekk og dørk.»

Når Christian Rytter kom på besøk til Konvoi-byen, dekket Else opp som om det var kongen som kom. Han var en rolig, usnobbete og omtenksom mann og var høyt respektert av alle i familien Heimstad.

Han skulle bli en viktig støttespiller i tiår framover.

Heldigvis var skipsrederen ikke alene om å bidra. Omverdenens omtanke for Konvoi-byen var fortsatt stor, og etter en innsamlingsaksjon i Handelsflåten ble det overrakt 200 000 kroner i november 1970. Men likevel var det to mennesker som bar det aller meste på egen rygg, to som selv var på felgen.

Var Leif hjemme, gikk han runder i krigsseilergrenda hver kveld. Første gang var ved nitiden for å se at alt var bra, og at ingen hadde sluppet inn ungdommer og spesielt jenter, på jakt etter en fest. Når pensjonen kom, var enkelte beboere nemlig rundhåndet, men slik traffikk ville de ikke ha noe av i Konvoi-byen. Var det noen som ikke ville slippe Leif inn på disse rundene, sa han at han hadde vært i kontakt med politiet. Det hadde han aldri – han var selv Konvoi-byens politimester – men det fungerte. Ved midnatt tok han en ny runde for å høre etter bråk eller se om noen trengte hjelp. Det gjorde han gjerne en gang eller to om natta også, for han sov jo ikke likevel.

En dag kom han hjem med mange små lamper.

– Hva skal du med dem, spurte Jørn.

– Jeg skal dele dem ut. Hvis noen blir dårlige, kan de slå på et lys i vinduskarmen. Hvis de kan bli skikkelig dårlige, skal de få to.

Bestyreren innførte et varslingsystem. Det fungerte i mange år, og gjorde det lettere å fange opp om livet ble for tungt for noen. Folk som var i ferd med å gi opp, ble ofte bare stille. De var ikke lette å oppdage. Ble lys tent, var Leif eller Else på plass. De hadde evigvarende døgnvakt.

Leif var invitert av 17. mai-komiteen i 1971 til å holde talen ved minnestøtta over de falne i Risør. Den sto på Solsiden, som denne dagen ikke levde opp til navnet. De som befant seg rundt ham på nasjonaldagen, holdt paraplyer eller var pakket inn i regnfrakker. På bautaen var navnet til 25 menn og én kvinne slisset inn.

– Den beste måten vi hedrer dem på, er ved å fylle hverdagen med respekt for det enkelte menneskes frihet, sa Leif.

For ham selv og Else var det knapt annet. Sent på høsten året før hadde Leif og Krigsseilerforbundets Henry Brym reist nordover. I Namsos, Brønnøysund, Sandnessjøen, Mosjøen, Mo i Rana, Bodø, Svolvær og Narvik knyttet de kontakter og gjorde avtaler med trygdekontor, politikere og andre ressurspersoner og lokale organisasjoner. Brym fortalte til Nordlandsposten at de håpet «at flere uregistrerte krigsinvalidere som vi vet det finnes ekstra mange av i Nord-Norge, kan komme fram i lyset».

Nå skulle det gjøres en alvorlig innsats for å få til dette. Da sommeren kom, satte Else seg i bilen sammen med Leif og kjørte nordover.

Slitemerkene i Finnmark

DET MÅ HA VÆRT onsdag 28. juli 1971: Heimstad-ekteparet var i Hammerfest og hadde fått tips om en krigsseiler som bodde utenfor byen og nesten aldri var å se. De fant fram og ble invitert inn. Else hadde sett det så mange ganger nå, disse hjemmene som bar smertelig preg av uforfalsket fattigdom. Mens Leif snakket og hun noterte, gikk den slitne mannen rundt og bar på en funksjonshemmet sønn. Gutten kunne ikke gå. Hjertet til Else flyttet flere etasjer ned da hun så slitemerkene på gulvet rundt kjøkkenbordet. Hun skulle snakke om denne opplevelsen til hun lå i graven. Her hadde faren gått rundt og rundt med sønnen i armene i årevis. Gutten var nå så stor, nesten tenårings, at det bare var vilje og trass som gjorde det mulig. Mannen hadde ingen inntekt. Kona skaffet de kronene hun klarte med ei vaskefille.

Denne oppofrende faren hadde tilbrakt hele krigen i konvoier og var blitt torpedert. Det viste seg at han på egen hånd hadde levert søknad om krigspensjon til trygdekontoret. Han mente at han hadde fått svar der det sto at han ikke var funnet berettiget, men dette var en stund siden, så han husket ikke helt hvordan det var.

Hvordan kunne alt være avslått? Else så at sinnet vokste i Leif på veien inn til trygdekontoret, der de marsjerte rett inn til kontorfullmektigen. Han satt der med tversoversløyfe og en overbærende mine.

– Kan du finne fram gjenparten av denne mannens søknad om krigspensjon, spurte Leif.

Den kommuneansatte reagerte på pågåenheten. Hvem trodde Leif at han var? Komme hit fra Horten og mase om en avdanket sjømann? Nei, dette hadde han ikke noe med. Takk for besøket!

Else og Leif lot seg ikke affisere og ba igjen om å få se papirene mannen hadde levert inn. Motvillig hentet kontorfullmektigen noen ark opp fra en skuff.

– Svaret fra Rikstrygdeverket. Hvor er det? spurte Leif – og skjønnte tegningen umiddelbart: Søknaden om krigspensjon var aldri blitt sendt inn.

Han ba om å få låne telefonen. Og nå var mannen blitt såpass spak at han bare nikket. Leif slo et nummer, ventet på svar, forklarte raskt saken og rakte fram røret over skrivepulten.

– Hvem er De, spurte den lokale saksbehandleren.

Han fikk svar. Milorgmann og overlege Odd Øyen var en tydelig mann. Snart hørte Else og Leif at kontorfullmektigen fikk en skrape:

– Ja vel, herr overlege. Selvfølgelig, herr overlege. Med en gang, herr overlege.

Det var nesten så sløyfa hang slukøret under mannens hake da de forlot ham. Lørdag var Else og Leif tilbake, og da lå det en sjekk med forhåndsutbetaling og ventet, slik Øyen hadde forlangt. Slike øyeblikk var verdt alt strevet, syntes Else. Snart kom svar og etterbetalt oppgjør. Det første krigsseileren kjøpte, var en rullestol til sønnen.

Etter denne opplevelsen ledet Leif en oppvaskrunde med sosial- og trygdekontoret i byen. «Vi fikk det bestemte inntrykk av at trygde-etaten var meget negativt innstilt overfor hele krigspensjoneringen», sto det i rapporten som Else skrev. Hun syntes slike direkte konfrontasjoner var ubehagelige, og det hendte hun ble redd når de kom på kant med kommunerepresentanter. Men hun var aldri i tvil om at det var riktig å ta kampen for dem som trengte deres hjelp.

Forrige gang Else og Leif hadde kjørt til Finnmark for å registrere krigsseilere, hadde de dekket alle utgifter selv. Nå fikk de drivstoff

og overnatting dekket av Krigsinvalidforbundet. De ankom Alta, 200 mil fra Risør, på ettermiddagen søndag 18. juli 1971. Etter middag kjørte ekteparet videre til Lakselv og overnattet på Banak hotell. I Porsanger trygdedistrikt var det fra før bare ni personer som hadde krigspensjon, inkludert enker. I et møte morgenen etter ankomsten var trygdesjef Finn Gabrielsen svært positiv til Else og Leifs registrerings- og krigspensjonsarbeid. De avtalte å komme tilbake til Lakselv og sørget for å ha et lokalt klart til registrering før de kjørte til Kirkenes.

Der traff de Hans Bakkeland, som var lokalrepresentant for Krigsinvalidforbundet. De ble i byen noen dager og la sammen med Bakkeland opp til annonsering og møter også i Øksfjord og Hammerfest. NRKs lokalsendinger og presse ble kontaktet.

Fredag var de innom Vadsø og kjørte til sammen åtte seige timer den dagen før de var tilbake i Lakselv. Der møtte noen, men få kvalifiserte til krigspensjon. Søndag kjørte de videre til Alta, så de neste dagene til Øksfjord og Hammerfest, som gjorde Else til «Æresmedlem af Den Kongelige og ærværdige Polar Bjørns Orden». Hun fikk tildelt æresbevisningen undertegnet av byens ordfører Arnulf Olsen. En anerkjennelse som gjorde godt.

På dagtid snakket de med trygdesjefer, lensmenn og andre sentrale personer, og om kvelden stilte de seg til rådighet for krigsseilere og andre krigsskadde.

I Hammerfest strømmet folk til Blåsalen i Folkets hus, nesten bare krigsseilere. Det viste seg å være mange vanskelige sivilsaker, «men de fleste burde vært kurante – med litt velvilje fra trygdeetaten», sto det i rapporten som ble skrevet hjemme i Risør etter turen.

De fleste lyttet til Leif. Han hadde en naturlig autoritet og var landskjent som frontfigur for krigsseilerne. Men det var ikke gitt at alle var berettiget til krigspensjon.

– Det er en pensjon for folk som ble ødelagt av krigen, som fikk sin fysikk eller sine nerver skadd slik at de ikke kan arbeide. Selv om en mann har hatt de foreskrevne seks måneders hard krigspåkjenning,

så er han ikke berettiget til pensjon dersom han er frisk og ikke har ettervirkninger, forklarte Leif til Finnmark Dagblad.

Else og Leif brukte den tiden som trengtes for å gi folk skikkelig hjelp, og noen ganger kunne klokka passere midnatt før de var ferdige. Det var mye papirarbeid, siden de som søkte krigspensjon, måtte legge ved vigselsattest, fødselattester for barn, ligningsattest, fartsoversikt, vitneerklæringer og krigsdokumenter. Men da turen nærmet seg slutten, var til sammen 230 krigsseilere registrert i Finnmark. De visste det var mange flere, og at særlig folk som hadde vært i Sovjetunionens tjeneste, hadde lært seg å gjemme seg vekk.

Else var veldig glad i Finnmark. De sov i bilen på turen hjem, slik de hadde gjort på vei opp. Lørdag 31. juli styrte de bilen i retning Viddefjell i Risør.

I Konvoi byen malte dagene henne i stykker, men heldigvis var det en redningsmann på vei.

Økonomisk plaster på såret

PRESSET FOR Å få utbetalt pengene fra Nortraship-fondet hadde økt kraftig ved overgangen til 1970-tallet. Statsminister Per Borten hadde vært engasjert i saken siden 1966, og nå satte han ned et utvalg ledet av byrettsjussitarius Arnfinn Gullestad for å se nærmere på den.

Samtidig var krigsseilernes kamp preget av fraksjonering. I 1970 ble nye foreninger dannet: Østfold krigspensjonisters forening, Krigsseilernes kollektive selskap, Aksjonskomiteen for Nortraships hemmelige fond og Norsk krigsseilerforbund. Det var i ferd med å bli et villnis av foreninger. Også Leif ble selv leder av en ny krigsseilerforening i Risør den høsten, men for ham og Else var det Krigsinvalideforbundet som var det viktige.

Admiral Thore Horve var i flere år den sentrale figuren i kampen for at sjøfolk eller deres enker og etterlatte skulle få oppgjør for det som ble betalt inn i Nortraship-fondet. Denne gangen var det ikke en juridisk vurdering det nedsatte utvalget skulle gjøre, ulikt da Høyesterett avgjorde saken rettslig i 1954, men en moralsk avgjørelse: Fikk krigsseilerne rettferdig behandling?

I april 1972 besluttet Stortinget at krigsseilerne skulle få utbetalt 180 kroner per måned de hadde vært på sjøen under krigen – og disse pengene skulle det ikke skattes av.

Dette oppgjøret ble imidlertid tatt fra statskassa, ikke fra Nortraship-fondet, noe som var upopulært blant en del krigsseilere, fordi dette for dem smakte av nederlag. De fikk kompensasjon, ikke lønna

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

som var opptjent gjennom hardt, ærlig og farlig arbeid. Summen ble av mange også sett på som symbolsk. Leif fikk i januar 1974 utbetalt 10 440 kroner for 58 måneder på krigsjobb for Norge. Nortraships Sjømannsfond fortsatte å eksistere.

Krigspensjonen og kompensasjonsutbetalingen gjorde likevel at en del krigsseilere som hadde oppholdt seg i USA og andre steder i utlandet, omsider vendte hjem. Bare i bydelen Brooklyn i New York hadde den lokale norske krigsseilerforeningen 250 medlemmer.

Men dette hadde ikke vært Leif og Elses kamp. For dem var fortsatt det å sørge for at flest mulig fikk livslang pensjon, sosiale rettigheter og et godt sted å bo, det viktigste.

Hjelpen kom

HJEMME I RISØR slet Else med et indre mørke, som ble avbrutt av og til når hun var med Leif til Oslo på middager og treff. Det var i et slikt selskap i regi av Krigsseilerforbundet at hun fikk Finn Askevold til bords. Han var spesiallege ved Rikshospitalets psykiatriske avdeling, formann i Norsk psykoanalytisk forening og hadde vært med i legekommisjonen av 1957 som studerte senskader hos de norske konsentrasjonsleirfangene. Askevold hadde også sittet i utvalget som pekte ut de første beboerne i Konvoi byen. Nå snakket de to om situasjonen der.

– Vet du, jeg orker ikke mer, sa Else.

Det var noe med mannen ved siden av henne som inviterte til fortrolighet.

– Kjære deg. Vil det være til hjelp om jeg kommer nedover? Vi kan jobbe sammen hvis du vil, sa han.

53-åringen hadde brukt lang tid på å utforske usynlige krigsskader. Han hadde lenge ment at de dokumenterte skadene hos konsentrasjonsleirfangene, det såkalte KZ-syndromet, også fantes hos mange som seilte under krigen. I motsetning til fangene i konsentrasjonsleirene sultet ikke sjøfolkene, og de hadde bedre tilgang til lege, men begge gruppene hadde levd med angst for å dø under voldsomme påkjenninger, og de hadde gjort det i flere år avsondret fra sine kjære. Få hørte på Askevold ti år tidligere, men på 1970-tallet var klimaet i ferd med å bli et annet.

Det var også andre som presset på for å skaffe Else og Leif faglig hjelp, som Krigsinvalideforbundet og overlege Odd Øyen ved Aker sykehus samt Per Alveberg i Helsedirektoratet. Rikstrygdeverket gikk med på å betale reise- og oppholdsutgifter for dr. Askevold, som snart, etter det som først var en prøveordning på et halvt år, ble fast tilknyttet Konvoibyen.

Fredag 29. januar 1972 kom han til krigsseilerne i Risør for første gang. Askevold hadde samtaler med alle som meldte seg i Konvoibyen, ikke bare dem som bodde der. I begynnelsen måtte de improvisere for å ha et legekontor. De samtalene Askevold skulle ha med folk, måtte foregå i fortrolighet, og løsningen ble doen i aktivitetslokalet. Han fikk akkurat plass til et bitte lite bord der inne. Det ble kontor og terapirom mens han var der. Venteværelset var det store rommet utenfor. Der satt det ofte innesluttete menn i kø. Noen ganger var det fullt.

Det kunne gå en halvtime uten at en krigsseiler sa noe som helst. Kanskje fryktet han at alt skulle briste? Legen skrev ut beroligende og andre medisiner. Han visste at det ikke tok lang tid å gjøre et menneske til soldat, men at det kunne være et uendelig prosjekt å gjøre en soldat til et menneske igjen.

Den første tiden kjørte Askevold de til sammen 50 milene fram og tilbake mellom villaen i Oslo og Risør to ganger i måneden, senere ble det én, noen ganger annenhver måned. Han ble manges redningsmann, også Elses. Med ham kunne hun endelig snakke om Leif Eddie og Tom. I ham hadde hun en venn som hun kunne lufte ut med. Var Leif borte og det ble vanskelig, kunne hun ringe Finn.

Han behandlet beboere og mange andre krigsseilere som søkte hjelp. En av dem var byssegutt da han som 16-åring gikk om bord i M/T «Astrell» en augustdag i 1939. Han gikk rett i konvoifart og kom seg gjennom nesten seks år på havet uten å bli torpedert. Men angsten slo rot i 1942, og han var et helt annet menneske da han kom hjem igjen

sommeren 1945. I 25 år klarte han å jobbe på Risør Tremassefabrikk, der han fikk lov til å tilpasse arbeidet til dagsformen. Men den siste gangen han prøvde å ta opp igjen arbeidet, fikk han panikk.

Da Askevold undersøkte ham som 49-åring i 1972, beskrev han tilstanden slik: «Angst, svette, hjertebank, skjelvninger i hele kroppen, tidligere svimmelhet, søvnvansker med mareritt. Økt irritabilitet, økt trettbarhet, svekket initiativ, svekket hukommelse og svekket konsentrasjonsevne og økt isolasjonstendens.» Tre år senere ventet mannen fortsatt på svar om han var kvalifisert til å bli definert som 100 prosent arbeidsufør.

Gjennom Askevold var det mange som fikk krigspensjon. Han undersøkte mellom tre og fem nye tilfeller hver gang han var i Risør det første året. Et avgjørende punkt i reglene etter tilleggsloven av 1968 var begrepet «usedvanlig hard påkjenning». Det var ikke nødvendigvis lett å dokumentere, og her var psykiateren til god hjelp.

Han var samtidig en fargerik mann, Finn. Han kunne være like barsk i humoren som sjøfolkene, samtidig som han kunne virke sjenert. Han var ikke så nøye i klesveien, men like fullt opptatt av formaliteter og korrekthet. Det passet Else perfekt. Hver gang Finn kom på besøk, skulle det fineste porselenet fram. Det ble dekket med krystallglass, sølvbestikk og dekorert med levende lys. Så sant det var å oppdrive, ble han servert torskehode. Det var den absolutte favoritten. Han elsket å supe i seg øynene på torsken, noe som fikk barnebarna i huset til å grøsse. Etterpå ble det servert kaffe i gammelt servise på sølvbrett. Else hentet fram alt hun hadde etter moren. Det var som en liten tur tilbake til oppveksten i Asylgata i Horten, og dette ritualet ble gjentatt i mange år.

Samtidig fortsatte søknadene å strømme inn til Konvoi byen. Det var stor boligmangel i Norge, og selv om krigsseilere nå fikk pensjon, havnet de gjerne bakerst i boligkøen.

– Hva skal vel jeg med kongens heder når samfunnet ikke vil gjøre det minste for å hjelpe meg med et lite bo. Vi har levd i et hus hvor

det vinterstid er så kaldt at teppene fryser fast i veggene. Og Gud skal vite at vi har forsøkt å få noe annet, fortalte Jens Hågensen fra Narvik til Dagbladet.

Det hjalp ikke at han og kona hadde «penger til å betale hva det måtte koste». Etter å ha lest intervjuet tilbød Leif dem en ledig leilighet i Risør, men Hågensen fikk til slutt en leilighet i hjembyen. Han var en av de heldige.

Våren 1972 var Leif opptatt med registrering av krigsseilere i Aust-Agder. Han visste at det fortsatt var en del som ikke hadde tiltak til å melde seg selv. Men Leif var ikke bare opptatt av andres rettigheter. Han startet nå også kampen for å få høynet sin egen pensjon. Han og Else hadde omtrent bare den å leve av.

Samtidig var Else opptatt med Anne Gros konfirmasjon. Siden selskapet skulle være i fellesrommet, brukte de konfirmasjonen som brekkstang. Forberedelsene kolliderte med Finn Askevolds praksis, og de spurte kommunen om han kunne flytte over i trygdekontorets lokaler. Det ordnet seg og ble raskt sedvane. Han ble der i mange år. Feiringen av Anne Gro sammenfalt også på det nærmeste med Else og Leifs sølvbryllup i mai, som selvsagt ble feiret med ny fest. Den blå sangen var fra Anne Gro, Jørn og Odd:

Vi gikk på skøyter og på ski
sparket fotball i det fri
De e'kke alltid at vi da
husket lekselesinga

Med frigjøringsdag og nasjonaldag i tillegg ble det en staselig mai måned i bestyrerboligen. Den sommeren tok det fyr i debatten om Norge skulle bli med i Det europeiske fellesskap (EF) eller ikke. Leif ble med på et opprop fra krigsveteraner som støttet norsk medlemskap og tok avstand fra påstandene om at det var unasjonalt å være ja-tilhenger. Han reagerte sterkt på påstandene om at sanne som han støttet et «salg av Norge».

Utpå høsten ble det klart at Leif skulle få 12 000 kroner i året i «representasjonsgodtgjørelse» fra boligstiftelsen. For første gang fikk han dermed noe for bestyrerjobben. Else, derimot, gjorde fortsatt alt gratis. Det tok bare et ligningsår før ligningsnemnda sendte brev og ga beskjed om at mottatt sum «ikke uten videre kan anses skattefri» – og dermed måtte Leif skatte av halve beløpet. Samtidig ble skattbar verdi av «fritt hus, lys, brensel og telefon» satt til 4000 kroner. Myn-dighetene kunne være kjappe når pengene gikk den veien.

Kemneren skulle bare visst hva slags innsats som her ble lagt ned. Det var stadig folk innom. Alle ble tatt godt imot med kaffe og noe på tallerkenen, ikke minst de som bare var nysgjerrige på hvordan Konvoibyen fungerte. En buss med interesserte, vanlige folk fra Horten kom onsdag 6. september 1972. Det var flere som ville være med enn det var plass til. Gjengangerens journalist fortalte at de ble mottatt av «Else i et strålende humør». Hennes vinnende vesen og ledige latter gjorde Else til den perfekte vertinne. Det ble servert kaffe og wien-brød til alle i aktivitetsrommet. Ordfører Mads Norman satte seg ned ved pianoet mens en av Risørs lærere muntret opp hortenserne med sang. Det var en gledestrålende gjeng som krabbet inn i bussen utpå kvelden.

I løpet av de fire årene som var gått siden Konvoibyen vokste fram på Viddefjell, var den blitt knyttet sammen med alle husene som var poppet opp rundt. Nå framsto Konvoibyen som en del av et større boligområde. Noen leiligheter i et av feltene var til og med forbeholdt krigsseilere med minst et halvt års fartstid under krigen.

På utsiden var alt fint, men gjennom samtalene med Else fikk Finn Askevold innsikt i hvor ille hun hadde det. Hun var selvbekreftende og bar på en sterk skyldfølelse. Hadde årene med huset fullt av krigs-seilere og tiden de hadde brukt på registrering, kostet barna for mye? Var det derfor hun hadde mistet to barn og hennes to levende sønner slet med å stabilisere livet? Begge befant seg nå i forhold som var i ferd med å ramle fra hverandre.

Samtidig støttet Else og Leif barna sine uten betingelser. De

dømte ingen, og omfavnet alle som kom inn døra. Kjærester, ektefeller og ekser var velkomne når som helst.

Else var der også for krigsseilerne som kom for å snakke, men det ble så altfor mye smerte, urett og fornedrelse å forholde seg til. Urettferdighet gjorde henne kvalm. Krigsseilernes kvinner kunne være like krevende, ikke så ofte de fra slitesterke ekteskap, men snarere de som var kommet inn i krigsseilernes liv senere. Dette var som regel skakkjørte forhold mellom mennesker på knærne. Flere av beboerne var sammen med kvinner som respektløst ble kalt for tyskertøser. De hadde kanskje vært på hver sin side under krigen, men nå var det samling i bønn, et treff på samfunnsstigens nederste trinn. Noen av disse kvinnene var grenseløse. De levde som om de ikke lenger hadde noe å tape – og sannsynligvis stemte det. Else beskrev senere enkelte slik: «Helt ko-ko!» Flere ganger måtte hun og Leif gripe inn og be kvinner flytte.

Finn Askevold hadde et profesjonelt skjold. For ham var det å snakke med havarerte mennesker et fag. Slik var det ikke for Else og Leif. De møtte folk som medmennesker, ikke som kuratorer. Krigen hadde nok gitt Leif en slags rustning, men Else hadde lite å beskytte seg med. Kynisme og likegyldighet fantes ikke i genmaterialet hennes.

Else ville så gjerne ha livet på stell, men klarte ikke å finne roen. En trøst fant hun i mat. Hun som bare var 160 cm høy, veide 86 kilo høsten 1972. I november fikk hun noe som lignet et akutt hjerteinfarkt og ble innlagt på Aust-Agder sentralsykehus i Arendal. Hun hadde siden Leif Eddie døde i 1948, vært plaget av paroksysmal takykardi, altså rytmeforstyrrelser i hjertet, og nå viste det seg at hun hadde fått et kraftig anfall. Leif så at Else var i ferd med å falle fra hverandre. Hun var sterk nok til å bære Norges dårlige samvittighet, men ikke sterk nok til å bære sin egen sorg.

Han spurte om Finn kunne ordne en innleggelse.

Det er «en veldig belastning på fruene som får alle betroelsene og alt inn på seg», skrev Askevold i et brev til Modum Bads Nervesa-

HJELPEN KOM

natorium og beskrev henne som «et meget hjertevarmt menneske». Videre: «Hun er ytterst følsom, nærtagende, men samtidig kan hun være meget munter og livlig.» Askevold så at det ikke bare var Else som slet: «Det synes å være en indusert angstspenning fra faren som hviler over hele familien.»

Else tok gledestrålende imot folk, men inni var hun etter alle årene med lidelser tett innpå seg, så tømt for krefter at hun en dag ikke klarte å gå opp trappa fra sokkelinngangen.

Fred og frihet på et nervesanatorium

ELSE ANKOM MODUM Bads Nervesanatorium ved Vikersund en formiddag midt i uka og like midt i den første måneden av 1973. Med seg hadde hun diagnosen depressiv nevrose. Hun var svært lettet over å slippe unna trykket i Konvoibyen. Nå hadde hun bare seg selv å passe på, og psykiaterne hjalp henne med å rydde i kropp og hode. Hun trente på å takle frykt, og det var godt å høre at det var ganske vanlig å få en følelse av straffedom når man mister et barn. Det var rett og slett normalt. Hun hadde ikke hatt det så bra på lenge som i disse månedene.

Mens Else prøvde å finne igjen seg selv på Modum, slet Leif med de fysiske skadene fra krigen. Ryggen, som fikk en kraftig smell da han ble slengt bakover på dekk av ammunisjonseksplasjonen på «Talisman», meldte seg for alvor nå. Smerter og stivhet gjorde at han ikke sjelden måtte krabbe ut av senga om morgenen. Hodepinen var der mer eller mindre hele tiden, og anfallene av svimmelhet kom oftere enn før. Det begynte med kvalme, før røde prikker danset for øynene – de samme som han hadde sett helt siden krigen. Da gjaldt det å sette seg ned, for snart seilte rommet rundt ham samtidig som det ringte og dunket i hodet. Innen han kastet opp, var han alt senge-liggende. Der det tidligere kunne gå flere måneder, gikk det nå bare uker mellom hvert anfall.

«Jeg har aldri hatt noen stjerneøkonomi, men nu er det helt jævli. Else har vært på Modum siden 17/1 og er der fremdeles», skrev Leif i et brev til Henry Brym i Krigsinvalideforbundet. «[H]ele denne suppe er jo dønn umulig å klare med pensjon så det blir å låne på huset i Horten», fortsatte Leif. «Det står i sangen at du ikke kan ta noe med dej når du rusler, men det hadde jo vært hyggelig å ha noe mens vi er her nede også.» Hele brevet til Brym var et eneste langt og tungt sukk.

Else hadde det godt på Modum, men til slutt var det ikke til å unngå: Hun måtte hjem igjen, selv om hun fortsatt ikke hadde forsonet seg med Toms død. Hun fantaserte om ham og lot som om han var levende. De andre barna var godt i farten igjen: Odd studerte fotterapi i Kristiansand. Jørn var separert og ferdig med militærtjenesten. Nå begynte han på husflidskolen i Risør, der han fikk en ny kjæreste. De giftet seg snart og fikk sønnen Tor. 16 år gamle Anne Gro gikk på realskolen.

27. april var Else tilbake i Konvoibyen, og da tok det ikke lang tid før hun og Leif sto på som før. Dørene var åpne for beboere som trengte noen å prate med mens de slurpet inn kaffe og blåste ut røyk. Vinduene måtte vaskes jevnlig for å få bort det gule belegget på innsiden. Leif var stadig invitert til lokalavdelinger av Krigsseilerforeningen og Krigsinvalideforbundet.

– Meld fra om dere vet av krigsseilerfamilier som trenger hjelp, sa Leif på en samling i Kragerø.

Samtidig klarte Else og han til tider ikke å svare på alle henvendelsene som kom på papir og i telefonen. Ønsket om å hjelpe var større enn fornuften.

På samme møte hyllet Leif også Kragerøs sønn Per Hansson og sa at hans «innsats var vanskelig å verdsette høyt nok». Hansson selv holdt seg hjemme i Oslo. Der ble han også uka etter da han og Margot egentlig skulle ha kommet noen dager til Risør. Han var endelig ute av psykiatrisk sykehus, men for redd til å komme på besøk. «Jeg tør rett og slett ikke ta sjansen på å gi opp den tilværelse jeg nå har kjempet meg fram til», skrev han til Else og Leif.

Heltene som hadde utrettet så mye for krigsseilerne, slet svært tungt selv.

Finn Askevolds viktigste egenskap, ved siden av psykiatrikompetansen, var at han var vennlig, romslig og genuint interessert i pasientene og det livet hadde gjort med dem. Ved siden av Konvoibyens beboere kom folk fra hele Aust-Agder og Grenlandsområdet til ham når han var nedover, og han hadde 20–30 konsultasjoner hver gang. Han var energisk, men utstyrt med tålmodigheten som trengtes for å sette pris på små framskritt. Dessuten kunne han akseptere store skuffelser. Med stor energi fortsatte han å forske på krigsseilernes traumer. I alle år jobbet han uten betaling.

– Jeg har på følelsen at jeg gjør for lite for disse menneskene. De kunne trenge mer tid og omsorg, sa han til Krigsseileren.

Askevold fylte begrepet «krigsseilersyndrom», som lege Adam Egede-Nissen tok i bruk i 1973, med et mer vitenskapelig innhold. Han gikk systematisk til verks og undersøkte 62 krigsseilere grundig. Funnene sammenlignet han med de 227 konsentrasjonsleirfangene legekommisjonen under ledelse av Leo Eitingen og Axel Strøm hadde forsket på tidlig på 1960-tallet. Askevold fant de samme skadene og publiserte det i en artikkel i Tidsskrift for Den norske legeforening i 1976. Nær 90 prosent av krigsseilerne hadde nattlige mareritt, mens omtrent 55 prosent av KZ-fangene opplevde det samme. Det tydet på at sjøfolkene faktisk hadde levd med mer angst.

Eitingen ringte ham.

– Jeg tror du har tatt fatt i noe vesentlig, sa han.

Først 31 år etter krigen kom altså det legevitenskapelige gjennombruddet for forståelsen av krigsseilernes traumer.

Askevold undersøkte så, finansiert av Rikstrykdeverket, 47 krigsseilers helse og sammenlignet med 193 personer som hadde vært med i krigen uten å være sjøfolk. Konvoibyens psykiater viste at mange krigsseilere hadde fått livsvarig «straff». Den psykiske skaden de hadde, ble verre med årene.

Krigsseilersyndromet var kjennetegnet av mareritt, søvnløshet og manglende kontroll over egne følelser. Askevold hadde selv sett at en krigsseiler kunne gå fra å være sprudlende festløve til strigråtende aspeløv på minutter. Professoren noterte seg også at krigsseilere ofte var tappet for krefter. Selv robuste karer kunne være fullstendig utslitt etter en vanlig arbeidsdag. Hans tese var at ekstremt psykologisk press kunne føre til fysiske forandringer i hjernen. Det kunne forklare mangelen på sinnekontroll, sviktende konsentrasjon og hukommelsestap, mente han. Først flere år etter hans død ble det slått fast at traumer faktisk lager slike biologiske hjerneendringer.

Ganske ofte var det åpenbart at mennene Askevold undersøkte, ikke klarte seg selv. Å få ordnet en plass på hjemmene Heimdal i Bærum, Bæreia ved Kongsvinger, Solhøgda ved Drøbak, i Krigsseilernes hjem i Ski, Sjømennenes helseheim i Sandvika eller på Båten «O.T. Moe», som lå utenfor Kongshavn i Oslo, var ikke gjort på et blunk. Det var plass til fire menn på sovesofaer i bestyrerboligens kjeller. Der hendte det at det ble fullt, og at Else ble holdt våken av høylytte diskusjoner utover natta. Noen bodde der i månedsvis i påvente av en løsning.

Hun og Leif lot til og med en Risør-mann bo i radiorommet, et rått kjellerrom uten ventilasjon og vinduer, etter at han var kastet ut fra hjemmet sitt sommeren 1976. Det var en ren nødløsning som forutsatte at sosialkontoret tok seg av ham så snart som mulig. Til tross for gjentatte purringer til kommunen holdt han fortsatt til der i november.

De kalte inn stadslegen i Risør, som konkluderte med at rommet var ubeboelig, og at situasjonen brøt med en rekke av paragrafene i helseforskriftene for Risør kommune. I desember hadde sosialkontoret fortsatt ikke engang svart på de skriftlige henvendelsene. Hva fikk kommunen til å mene at Else og Leif skulle ta seg av slike menneskelige tragedier? I løpet av Konvoibyens ti første år hadde ikke sosialvesenet i Risør hatt en eneste sak med en beboer derfra. Else,

Leif og Finn hadde ordnet opp selv med hjelp fra barna når de var i nærheten.

Askevold kunne bli svært irritert og sint på sendrektige myndigheter, mangelen på behandlingsplasser og byråkratisk kverulering. «[H]an er også en mann med en fenomenal kapasitet, og det beste av alt er at han er skikkelig forbanna på R.T.V. (Rikstrygdeverket) og 100% på vår side», skrev Leif i et brev til Krigsinvalidforbundets Henry Brym. Askevold, som nå også hadde plass i boligstiftelsens styre, var ikke en mann som ga seg. Enkelte krigsseilere fikk fem avslag før de endelig fikk krigspensjon. Hver behandling tok tid.

– Det skulle vært hyggelig med pensjon mens jeg enda lever, sa en krigsseiler fra Trondheim til Dagbladet.

Han hadde ventet på svar i tre år. I minst én sak tok det sju år å få innvilget krigspensjon.

Over hele landet så krigsseilere på Leif som redningsmann. Han som hadde fått til så mye, kunne kanskje hjelpe til med å få fortgang i byråkratiet? Samtidig var det få som var kravstore; tonen i brevene var gjennomgående ydmyk. «Ellers ønsker jeg deg alt godt, og er meg bevisst at hvis du har hendene fulle av andre og mer presserende saker, så la denne saken ligge», som en av dem skrev. 18 måneder etter at vedkommende sendte inn søknad om forhøyet pensjon, hadde han fremdeles ikke hørt noe.

Leif jobbet tett med Askevold om utfylling av søknadsskjemaer om krigspensjon. De første ni månedene av 1975, for eksempel, sørget de to for at 36 krigsseilere fikk slik pensjon.

Fortsatt var det håpefulle sosialkuratorer rundt i Norge som prøvde å plassere sine problemborgere i Konvoi byen, som altså ble bestyrt av en 100 prosent ufør og ufaglært krigsseiler og hans traumatiserte kone. «Ulstein kommune har ein krigsseglar som bur i eit gammalt hus på ei øy. Han misbrukar alkohol og er tildels plagsom for omgivnadene sine», sto det i et brev som i 1973 kom fra sosialkontoret i kommunen. «Sosialstyret drøfta dette i sitt siste møte, og ein blei einige om å skrive til Dykk for å få greie på moglegheitene for å få

ein slik person plassert på ein plass som Konvoibyen. Har De ledige plassar, og tek De imot sjømenn som ligg under for alkohol? Ein kan ikkje rekne med at han reiser frivillig herifrå.»

Slike henvendelser gjorde inntrykk, men nå hadde Heimstad-paret lært. De tyngste tilfellene krevde for mye og virket destruktivt på det lille samfunnet; derfor måtte det bli nei i en del slike tilfeller.

Henry Brym i Krigsinvalidforbundet fremmet forslag om at Slottet skulle gi Leif en påskjønnelse. Og 7. september 1973 fikk Leif Kongens fortjenstmedalje i gull. Den ble overrakt i Konvoibyen av fylkeskontorsjef Kr. Gundersen. Else sto ved ektemannens side.

– Dette betrakter jeg som en æresgave til Else og hele min familie, sa Leif. – Uten min families hjelp hadde jeg ikke stått her i dag. De pene ordene som blir sagt om meg, får også gå for kona og ungene. Også hun burde fått en medalje for alt hun har måttet tåle og døyve, fortsatte han.

Også Per Hansson, som var til stede, var opptatt av Elses innsats:

– Det registreringsarbeid som ble startet, var av uvurderlig betydning for krigsseileraksjonen, og uten Heimstads og hans kones innsats, tror jeg aldri myndighetene ville ha innsett hvor viktig og alvorlig denne saken var.

Akkurat som Leif mente han at også Else burde hatt en medalje. Hun var på sin side stolt av mannen sin og var ikke inne på tanken om at hun selvfortjente en slik påskjønnelse. Hun var godt vant med «bare» å være den som sto bak.

Tre dager etter overrekkelsen i Konvoibyen, søndag 9. september 1973, var Else og Leif vertskap for NRK-programmet «Familiekvel-den» på radio. De snakket om livet i Konvoibyen uten å nevne at det var belastende for dem. Sendingen gjorde sterkt inntrykk på lytterne, som året etter kåret den til det koseligste programmet i serien. Det var 60 sendinger å stemme over. Liv Ullmann var Else og Leifs sterkeste konkurrent, men seieren gikk altså til Risør.

– Jeg tror de vekket folks dårlige samvittighet, sa programleder

Karin Marthinson da hun overrakte Leif en vase i Krigsinvalidenes hus på Akershus festning, der han var på et møte. – Konvoi byen i Risør har ikke noen støtte av myndighetene. De klarer seg. Det ble et program uten bitterhet, et program man faktisk ble glad av, selv om man kanskje reagerte med «bevares, her klager vi, hva med dem?», fortsatte hun.

Else ble varm om hjertet av at innsatsen deres ble verdsatt. Fredag 23. november 1973 fikk Leif også audiens hos kong Olav. Etter en stund kom adjutanten inn til dem for å si at tidsrammen ble sprengt.

– Bare sitt, Heimstad, sa kongen.

Han hadde mye å spørre om når det gjaldt krigsseilerne.

Den høsten var det blitt synlig at Anne Gro var gravid. Hun fylte 17 omtrent samtidig med at hun ble mor til Anette i januar 1974. Anne Gro ville ikke gifte seg. Hun og barnefaren, som var to år eldre, hadde bare vært sammen noen måneder. Else ga henne den støtten hun trengte. Den lille datteren gjorde livet mer komplisert for Anne Gro, men det ble overskygget av gleden hun spredte.

Etter et års tid flyttet de to inn i en liten blokkleilighet, men var fortsatt mye i Konvoi byen. Anette overnattet hos Else og Leif hvis det trengtes. Anne Gro hadde vaskejobb hos flere beboere. En av dem satt ved kjøkkenbordet da hun ringte på. Hun så ham gjennom vinduet, men han reagerte ikke. Hun banket på kjøkkenvinduet. Mannen virket fortsatt helt uinteressert. Anne Gro gikk inn. Han satt der med en brennevinsflaske i hendene. Hun så at han hadde sittet slik lenge og løp bort til bestyrerboligen.

– Pappa, du må komme!

Leif brukte ikke lang tid på å slå fast at krigsseileren hadde lagt ut på sin siste seilas. Han var stiv. Mens Leif ringte begravelsesbyrået, kom en av naboene inn. Han så på den døde mannen ved kjøkkenbordet og gikk resolutt bort til ham.

– Denne trenger jo ikke du lenger.

Han dro flasken ut av de stive fingrene, tok den med og gikk.

Året 1974 var ikke gammelt før Elses hjerteanfall kom tilbake. Pulsen var hurtig og uregelmessig, og Finn Askevold var sikker på at det skyldtes langvarig angst. Etter et opphold på Aust-Agder sykehus skaffet han henne plass på Beito Helsesenter på Beitostølen. Tanken var at et treningsopplegg og slanking ville fungere bedre enn ny psykiatrisk behandling.

Dagen da Else fylte 50 år, 30. juni 1974, satt hun på Beitostølen og ble varm i kinnene. Hun leste Per Hanssons hyllest i Aftenposten om innsatsen hennes de siste ti årene, ikke minst om tiden i Konvoi-byen: «Også her har hun hele tiden hjulpet til praktisk og trøstet de syke og deres pårørende. Hun ble etterhvert mer og mer nedslitt, og gang på gang tryglet jeg og andre henne om å ta mer hensyn til seg selv, men hun sa hun ikke kunne stenge døren for noen», skrev han, før han avsluttet slik: «Krigsskadde sjømenn og deres familier over hele landet har meget å takke Else Heimstad for.»

Oppholdet på fjellet den sommeren gjorde Else godt, men igjen var effekten forbigående. Hun var fortsatt overvektig, hjertet var svært ustadig, og Else var nå overbevist om at det var noe alvorlig feil med det. Hun fikk Askevold til å søke om innleggelse på Rikshospitalet.

Statspensjonen fra sveiseulykken i 1965 ble nå hevet til 100 prosent, som fortsatt ikke var stort i kroner. Med hjerteproblemene slet hun også mer enn før, rent fysisk.

Men hun hadde ikke vært Else Heimstad om hun ikke sørget for å pleie kontakter og holde konvoibymaskineriet gående selv nå. Da kronprins Haakon fylte ett år 15. juli, sendte hun en oppmerksomhet, slik hun alltid gjorde på kongelige fødselsdager. Leif fikk telegram fra Harald og Sonja som takk.

Den høsten raknet til slutt også Odds ekteskap, noe Else ble svært lei seg for. Hun mistet livsgnisten. Utover høsten var hun deprimeret og la seg ned så ofte hun kunne. Plagene hennes merket de som traff henne imidlertid lite til. Hun var livlig og pratsom, og smilet hennes satt som vanlig løst.

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

Samtidig var det ingen tegn til at strømmen av brev fra folk som søkte om leilighet, bremsset opp. Ettersommeren 1974 kom det omtrent ett i uka. Hun visste at bak hvert av dem lå det mye vondt. Bare det å be om et sted å bo var en høy terskel for mange. Å brette ut om hvorfor behovet var der gikk på stoltheten løs.

Samme hvor utslitt hun var, klarte hun ikke å la være å hjelpe.

Redningsaksjon

ØKONOMIEN I KONVOIBYEN hadde lenge vært anstrengt. Før jul i 1972 ble det gjennom Statens Velferdskontor for handelsflåten appellert til sjøfolk på alle norske skip om å bidra med en dagslønn. «En dag kanskje du trenger Konvoibyen», sto det. Når den siste krigsseiler var gått fra borde for godt, skulle andre sjøfolk overta leilighetene. Men innsamlingsaksjonen strandet. Norges rederiforbund mente at det var andre hjelpetiltak som burde prioriteres.

Gjelda var på 1,2 millioner kroner, og husleiene dekket ikke både avdrag, renter og driftsutgifter. «Stiftelsens dårlige økonomiske stilling maner Styret til den største forsiktighet ved bruk av midler», sto det i en møteprotokoll fra mars 1973. Samtidig mistet bestyrerne fullmakten til å foreta nødvendige innkjøp; den slags skulle nå godkjennes av styret først.

Styret ville at Konvoibyen skulle drives som før. Det var jo det som hadde gjort stedet så unikt. «Bestyrer Heimstads funksjoner blir uforandret», ble det slått fast i et styremøte i oktober. Men i rapporten fra Konvoibyens venner ble krisen beskrevet uten filter: «Man kan slå fast at Konvoibyen og Skagerak Boligstiftelse er i en håpløs økonomisk situasjon. Det finnes ingen muligheter til å redusere utgiftene eller heve inntektene, slik at man kan få en forretningsmessig balanse i regnskapet. Det betyr at Konvoibyens eksistens er i fare.» Hvert år siden starten hadde de spist av kapitalen som var samlet inn. Noe måtte gjøres, ellers ville prosjektet strande innen to-tre år.

Støttespiller og fotograf Ivar Aaserud tok igjen grep. Løsningen hans var å gjenta suksessen fra 1967: å selge grafiske blad. Mappa fra den gangen hadde tolvdoblet sin verdi. Prosjektet fikk navnet «Operasjon grafikk». Kunstnerne som ble med nå, var Frans Widerberg, Kjell Aukrust, Per Kleiva, Ludvig Eikaas, Else Hagen, Knut Jørgensen, Torstein Rittun, Eli Silseth, Tonje Strøm Aas og Nils Aas.

På tampen av 1974 tok VG, der Aaserud nå var ansatt, på seg jobben med å selge 100 av 165 mapper gjennom en offensiv i avisa. De siste 65 skulle Konvoi byen selge selv. Prisen for hver mappe var 5000 kroner. DnC slo til og kjøpte fem mapper før de var klare. Det var en løfterik start. 30-årsjubileet for freden i mai var en glimrende anledning til å få oppmerksomhet om aksjonen. Den første mappa ble overrakt Nasjonalgalleriet 9. april.

En strek i regningen var kravet om moms på kunstmappene, noe det ikke var snakk om i 1967. Ivar Aaserud sendte en innstendig appell til Finansdepartementet og fikk 24. mars positivt svar fra finansminister Per Kleppe selv: «I betraktning av det helt spesielle formål med aksjonen, som en finner har et visst preg av innsamling, finner Finansdepartementet i dette tilfelle etter omstendighetene å kunne samtykke i avgiftsfritak med hjemmel i merverdiavgiftsloven §3.»

Etter halvannet døgn hadde VG solgt mapper for 750 000 kroner. Det var bare fem igjen. Disse bestemte Konvoi byen seg for å gi til Fellesinnsamlingen for Vietnams flyktninger.

At Konvoi byen samlet inn penger, ble møtt med kritikk fra en anonym krigsseiler i Aust Agder Blad. «Det går fortsatt mange krigsvrak her i landet uten noe fast holdepunkt i livet, – de går på bommen, er uteliggere og frister en tilværelse som på ingen måte har sammenheng med den innsats de gjorde under siste krig», sa han og mente at de innsamlede pengene burde gå til en ny konvoi by slik at flere fikk en plass i sola.

Leif svarte i VG med å si at disse kronene var altfor få til et nytt boligprosjekt for krigsseilere.

– Pengene reddet oss fra ny torpedering, sa han.

Kunstaksjonen ga det planlagte overskuddet på 600 000. Disse kronene ble overrakt styret 8. mai og gjorde det mulig å holde den eksisterende konvoibyen flytende i noen år til. De kunne likevel ikke slippe av. Husene var nå sju-åtte år gamle, og behovet for vedlikehold av den store bygningsmassen ville snart melde seg. Husleien var allerede doblet siden starten. Et driftsfond på 2–3 millioner kroner krevdes om Konvoibyen skulle eksistere til den siste krigsseiler var gått bort. For styret, Leif – og dermed Else – handlet tilværelsen i Konvoibyen nå om en kronisk kamp for penger.

Else hadde ikke krefter til å bidra og dro tilbake til nervesanatoriet i Modum 20. januar 1975. Patologisk sorgreaksjon ble nå lagt til diagnosen depressiv nevrose, og samtidig beskrev legen som tok imot Else, henne slik: «Får straks inntrykk av at hun er en ressurs-rik person. Helt fra de første samtalene virket hun ærlig og nær.»

En dag Else var ute i skogen i Modum, kastet en annen pasient seg over henne. Først sugde hun seg fast til halsen, så begynte hun å kysse og slikke Else i ansiktet. Hun fikk vridd seg unna og løp av gårde. Det viste seg at pasienten var lesbisk og manglet selvkontroll. Selv om hendelsen var ubehagelig, var det noe Else lo av resten av livet.

En annen pasient lurte på om Else ville være med henne som selskap da hun skulle kjøre til Drammen for å hente nye briller. En luftetur fristet, så Else takket ja. Et stykke på vei lurte kvinnen på om det var greit å stoppe ved en veikro og spise. De kjøpte seg en middag hver. Else stusset da kvinnen kom tilbake etter et dobesøk og kjøpte en middag til. Hun spiste den også, forsvant igjen på toalettet og kom tilbake med mer mat. Etter et nytt besøk på do, kom de seg av sted. Men de fikk ikke hentet briller, kvinnen hadde brukt opp det meste av pengene hun hadde med seg, på mat. Det viste seg at hun hadde bulimi.

Gjennom samtaler lot Else masken falle. Selvbekreftelsen veltet fram, og hun var sint på hele krigsseilersaken, som hun mente hadde

tatt for mye av livet hennes. Hun fikk også snakke med en prest om dommedagssynet hun ble påført av farens tante da hun var barn.

Sammen med legene så hun på bilder av Tom og snakket mye om ham. Hun dvelte ved minner og spesielle hendelser, og det var tydelig for behandlerne at dette gjorde vondt. Men hun innså nødvendigheten av å ta Toms død inn over seg. Else dro hjem og hentet sønnens klær og eiendeler, de hun hadde stelt med, strøket varsomt og luktet på i de åtte årene som var gått siden hun mistet ham. På eget initiativ brente Else alt sammen på Modum Bad. Reaksjonen var voldsom. Hun fikk mareritt, hjertet slo krøll på seg, og angsten slo inn. Men sakte gikk det bedre. Else strittet ufrivillig imot, men etter hvert forholdt hun seg mer rasjonelt til minnet om Tom.

Legen noterte at Else hadde «mange belastninger i ekteskapet, men alltid opptrådd[e] som 'den sterke'». I april kom Leif til Modum, og sammen med en psykiater fikk de snakket sammen på en måte de ikke hadde gjort før. Begge kom med ønsker om hvordan ting kunne bli bedre, og de ble enige om løsninger på en del praktiske småting som hadde irritert dem begge.

De snakket også om hvor viktig det de hadde gjort for krigsseilerne, hadde vært for mange mennesker, noe som fikk Else til å føle seg bedre. Men aller viktigst var det at de to for første gang snakket ordentlig sammen om savnet etter Tom. Else hadde ikke vært alene om å ha det vondt.

– Jeg brukte seks år på å forsone meg med at han var død, sa Leif.

I mai 1975 reiste Else til Horten flere ganger. I de sju årene som var gått siden flyttebilen gikk til Risør, hadde hun knapt vært tilbake, bortsett fra den gangen hun rømte. Nå besøkte hun søstrene og gamle venner, og hun klarte også å besøke gravsteinene til sønnene på kirkegården. Det fine var at hun og Leif hadde snakket om å flytte tilbake neste sommer. Maisola varmet som en strime av håp om et annet og langt bedre liv da oppholdet gikk mot slutten.

Den verste angsten hadde sluppet taket; selvtiliten var tilbake. Før hun forlot Modum etter fire og en halv måned mandag 2. juni,

REDNINGSAKSJON

avtalte hun å ha tett kontakt videre. Det viktige nå var at hun ikke skled tilbake i virkelighetsfornektelsen. Det skulle gå noen år til før det ble greit å snakke om Tom i bestyrerboligen, men Else var over det verste.

Hun gledet seg over barnebarna. De pekte mot en lysere framtid.

Begravelser og bryllup

BEGRAVELSER VAR DET verste Else visste. Det var for mange av dem, og hun gruet seg hver gang. Stemningen i kirken dro henne ned. I en rapport fra boligstiftelsens styre i 1975 sto det at «det hittil har vært en forholdsvis høy dødelighetsprosent blant innbyggerne. Dette har skapt en relativt stor gjennomtrekk i innbyggermassen. Noe som også bærer problemer med seg.»

Else var en kvinne som hadde gravlagt flere av sine barn, og som bestyrer i Konvoi byen opplevde hun stadig at et hjerte der sluttet å slå. De færreste av krigsseilerne var særlig gamle, og mange av dem ble det heller ikke. Det var ikke uvanlig at hardt prøvede kroppar ga opp alt i 60-årene. I løpet av de ti første årene med beboere i Konvoi byen, døde det elleve personer der. Med årene ble det mange flere. «Så trist, så trist og miste en så god og fin venn», skrev Else i dagboka da en beboer døde. Den måneden falt det fra tre menn.

De fleste hadde familie eller en formynder. Men det var likevel ikke uvanlig at Else og Leif måtte arrangere begravelser. Samlingslokalet ble brukt til minneselskap etterpå. Else savnet dem som gikk ut av tiden, selv de verste bråkmakerne. Det var rart når de ble borte. Leiligheter måtte tømmes og klargjøres for nye beboere.

Flere uttrykte i testamentet sin takknemlighet overfor stedet hvor de hadde tilbrakt sine siste år. «Jeg Ærklærer herved at bestyrer av konvoi byen herr Leif Heimstad skal fritt og efter beste evne, disponere over mine eiendeler hvis jeg skulle falle fra», sto det i ett av dem.

En forholdsvis stor andel av dem som hadde Konvoi byen som siste havn, var uten et familiært nettverk eller jordisk gods. Seilasen disse unge mennene la ut på rett før Hitler satte verden i brann, hadde endt i en ensomhet som ble lindret av fellesskapet rundt Else og Leif. «Det er ingen ting av verdi i leiligheten og Heimstad bes kjøre mine gamle møbler på søpledyngen», skrev en i testamentet sitt. Stadig måtte Leif ta seg av bankbøker og økonomi til beboere som havnet på sykehjem. Han kunne være tøylesløs med egne penger, men dette hadde han kontroll på.

Sommeren 1975 skrev de til Olav Selvaag, som i sin tid prosjekterte den lille byen deres, for å få hjelp til å sette i stand kjelleren under Per Hanssons vei 1. Trimrommet der skulle nå bli til et skikkelig samlingssted og aktivitetsrom. Entreprenøren sendte straks et par mann for å se på forholdene, og igjen kom det brev fra Konvoi byen med bønner om støtte og tilskudd. Prosjektet ville koste 115 000 kroner. Håpet var at Helsedirektoratet ville dekke det meste, men det ble ikke «funnet å kunne yte tilskott til overnevnte formål».

Å be Selvaag om hjelp kostet Elses mann lite. Han siktet stadig høyt. Som styremedlem i Krigsinvalidforbundet skrev han i august 1975 på eget initiativ til skipsreder Hilmar Reksten og ba om 15 millioner kroner til å bygge et hjem for krigsskadde på Stord. «I denne sak må intet være uprøvd. Den er altfor stor og viktig til det», som han skrev. Denne gangen skjøt han langt over mål. Avslaget var blankt.

Det hindret ikke ham og Else, for det var hun som skrev brev, å kaste fram en idé for forlagsdirektør Brikt Jensen i Gyldendal. Kunne alle forlagene legge på en krone eller to på prisen på alle bøker i 1976? Det ville fjerne alle økonomiske bekymringer i Konvoi byen. «Å ta opp en sak på denne måten er vel ikke vanlig. Vi kan ikke gå fram på tradisjonelt vis, hvis vi skal lykkes. Hadde vi gjort det, ville Konvoi byen aldri blitt til», sto det i brevet. Men heller ikke dette ble noe av, uten at det dermed ble en slutt på de kreative forsøkene eller den omfattende virksomheten.

Leif var en ustoppelig propell, og høsten 1975 kjørte han fortsatt rundt i Aust-Agder og Telemark og registrerte. Det ble anslått at 3500 krigsseilere var registrert de ti siste årene. «Jeg ser ikke lenger nogen mulighet til personlig å dekke alle de utgiftene dette arb. medfører», skrev han til Krigsinvalideforbundets arbeidsutvalg og ba om 4000 kroner til kjøreutgifter og reparasjon av bilen.

Fram mot jul i 1975 hadde Else mer enn nok med å skrive takkebrev og julehilsener. Viktige støttespillere, som Christian Rytter, Odd Gleditsch og Finn Askevold, fikk vakre blomster. Listen var lang. Alle som hadde hjulpet til i løpet av året, og det var mange, ikke minst i VG, fikk personlige brev og en keramikkplate som takk. «Vi har alltid følt at vi i deg har en venn av Konvoi byen, en venn som alltid har rakt fram hånden til hjelp, når vi har trengt det», sto det for eksempel i brevet til direktør Gunnar B. Holte i L. Gill-Johannessen. Sammen med Rytter i samme rederi var han en sikker bidragsyter. I brevet til mannen bak kunstaksjonene, Ivar Aaserud, sto det: «Akkurat som ved starten i 1968 har du reddet Konvoi byen.»

Etter nyttår var det en ny runde. Julehilsener *til* Konvoi byen skulle det nå takkes for på ordentlig vis. Knappt noe var viktigere enn å sette pris på alle kontakter. Hilsen ble sendt til kronprins Harald da han rundet 40 år 21. februar, og Erik Bye fikk blomster til sin 50-årsdag 1. mars. Else var en mester i å gi slik mellommenneskelig oppmerksomhet.

Krigsinvalideforbundet hadde et hjem på Solhøgda ved Drøbak. Klientellet var svært krevende, og bestyrerne varte ikke lenge om gangen. I januar 1976 var det igjen krise, men Else og Leif fant fort en løsning: Odd. Han var kommet hjem etter å ha seilt ute på havene som elektriker og hadde erfaringen han trengte, etter å ha bidratt i Konvoi byen når han hadde vært i nærheten.

Nå var 29-årige Odd plutselig mer eller mindre alene med tunge

psykiatriske tilfeller på Solhøgda. Han hadde med seg en ulvehund som satte seg i respekt når det var nødvendig. En av krigsseilerne i Konvoi byen hadde like før flydd på Odd, og bikkja gikk imellom. Den hunden var god å ha, for ikke sjelden var det slikt bråk.

Heldigvis kom Leif og hjalp sønnen i sju uker den sommeren, mens Else styrte Konvoi byen alene. Igjen jobbet Leif gratis for nedkjørte krigsseilere. Men for Odd holdt det bare til september. Da ble han sykemeldt i lang tid, og Else var overbevist om at det skyldtes at de igjen hadde sendt Odd i «krigen». Den dårlige samvittigheten murret nok en gang i kroppen.

Det var på denne tiden norske nynazister gjorde seg bemerket i partiet Norsk Front, ledet av en figur med puslete bart og et navn som var like lite smakfullt som politikken: Erik Blücher. Blant krigsseilerne vekket dette avsky. Skulle de virkelig måtte forholde seg til at unge nordmenn hyllet den ideologien mange av dem hadde ødelagt livet for å nedkjempe? Else var forferdet, og Leif ble mer politisk aktiv. Han sto på 33. plass på Høyres kommunevalgliste den høsten. Samtidig ble han formann i Krigsinvalideforbundets avdeling i Risør.

Livet som bestyrere besto ikke bare i å hjelpe til i akutte personlige kriser, ofte utløst av bagateller eller siste natts mareritt. Det var også viktig at beboerne ble aktivisert. Marinemusikken fyrte opp stemningen i Konvoi byen 13. september 1976 og fikk servert middag etterpå. I oktober dro 40 beboere til Marinemuseet i Horten.

Skipsreder Rytter ringte fortsatt Else innimellom og spurte:

– Er det noe dere trenger?

Det var det alltid. Da den gamle snøfreseren var utslitt og snøen lavet ned vinteren 1977, ringte Leif – og to dager etter var en ny freser levert. «Ingen andre har tilnærmet kommet oss i møte på samme måte», sto det i takkebrevet Rytter fikk. Noen ganger kom det penger fra ham uten forvarsel også, som regel sendt direkte til Else og Leif. Rytter mente de var best til å se hvor skoen trykket. Else sørget

for at han fikk blomster og hilsen som takk hver gang. Det samme fikk Grimstad-rederen Johan Jørgen Ugland, som var en annen fast støttespiller. Ellers var det stort sett stille fra rederstanden.

Mor i Åsen var en aktiv kvinne og sentral i Horten pensjonistforening i mange år. Men 7. mars 1977, en helt vanlig mandag, gikk Leifs mor ned i byen for å handle mat. Bakken opp fra sentrum tilbake til en slitt blokkleilighet nummer 216 i Åsen terrasse 8 B var lang og seig. På vei oppover syntes hjertet hennes at nok var nok. Mimmi Konstance Elionore, som ble født med etternavnet Jørgensen på Bastøy 83 år tidligere, hadde slitt seg opp sin siste motbakke.

Hun ville nok vært stolt over at sønnen ble bedt om å holde hovedtalen i Risør på nasjonaldagen det året. Røveren som dro til sjøs i 1939, var for lengst blitt en vel ansett borger, selv om veien hadde vært ytterst tornefull.

Det tok to og et halvt år fra Leif ringte Selvaag, men på nyåret 1978 var det gamle trimrommet endelig blitt til en nyoppusset aula som skulle huse en rekke sammenkomster og fester for beboere og andre grupperinger. Else hadde heldigvis svært god hjelp. Ved siden av datteren Anne Gro, hadde hun en liten forklehær, bestående av kvinner i nabolaget, krigsseilerkoner og -enker og andre støttespillere. De stilte opp med servering, kjøkkentjeneste og rydding. Formelt var de Kvinnegruppen til Krigsinvalideforeningens Risør-avdeling. «Damegruppa mi», kalte Else dem. De bidro i mange år, og flere arrangementer i Konvoi byen hadde kollapset uten dem. De første 15 årene var Patsy Stiansen hærfører.

Det meste i aulaen ble gjort på lavbudsjett og dugnad, ikke minst fra «koner og andre», som det sto i Aust Agder Blad da kvinnegruppa hadde vært i sving. Det var langt bedre plass der enn det hadde vært i forsamlingslokalet i bestyrerboligen. Mandager var det hobbykveld, og tirsdager var kvelden med ektefeller. Et nytt stereoanlegg sørget

for hyggelig bakgrunnsmusikk, og Velferdstjenesten for handelsflåten hadde sendt 46 aktuelle bøker til utlån. I aulaen ble det vitset og skravlet. Det eneste som det sjelden ble snakket om, var første halvdel av 1940-årene.

– Vi var jo gjennom det samme de aller fleste av oss. Så det behøver vi ikke å orientere hverandre om, sa en av krigsseilerne til journalisten fra Aust Agder Blad som var innom.

Det var gode vibrasjoner i Konvoi byen denne våren. Økonomien var ikke i akutt krise lenger, og det var mindre rabalder fra krevende beboere. Nå var det stort sett utskifting når en av karene døde og enken ikke ble boende. Ventelisten med fortvilte sjøfolk med dårlige boforhold, vanskelige familieforhold og/eller nerveproblemer vokste videre. Den talte nå 120 søkere. Nord-Norge var overrepresentert. Kanskje det var noe med mørketid og depresjoner som ikke gikk så bra sammen?

– Vi har klart å skaffe plass til omkring 15 enslige og familier i andre borettslag her på Viddefjell i Risør, men det vi i første rekke satser på, er å hjelpe de enkelte til bedre boligforhold på stedet de kommer fra, sa Leif da A-pressen var på besøk.

Han mente at Norge ikke lenger trengte flere konvoi byer. Poenget med den i Risør hadde vært å vise fram det behovet for hjelp som krigsseilerne hadde. Hensikten var oppnådd.

– Den interesse og sympati som aksjonene for denne byen vakte, var blaffet som skulle til for å vise veien til en større forståelse for krigsseilernes spesielle situasjon, sa han til en annen journalist i anledning Konvoi byens tiårsjubileum.

Det kom stadig nye journalister. En av dem var Anne Kristine Aas fra Stavanger Aftenblad, som bidro til at Else ikke bare var med på bildene i alle presseoppslagene. Nå ble hun også sitert.

– Vi så så mye elendighet de årene at du ikke ville tro det i dag, sa Else til den kvinnelige stavangerjournalisten om de første årene de hadde krigsseilere boende hjemme hos seg.

Else vartet opp med torskemiddag til Aas. Besøkende journalister

fikk alltid raus servering. Alle andre også. «Hjertelig takk for over-
dådig mottagelse i deres hjem!» sto det i et takkebrev fra Tønsberg
Blads mann. Opp igjennom årene kom det utallige slike hilsener.

Else hadde det også selv bedre nå, og på ettersommeren 1978 var det
fest i familien. Anne Gro giftet seg med Jan Olav Aasbø. Odd og
Jørn gikk også med ring. Dermed var alle Elses barn i ekteskap. Anne
Gro var på offensiven, og sammen med Odd var hun i gang med å
etablere fotterapeutvirksomhet i Risør. Jørn jobbet på Kristiansand
Mekaniske Verksted.

Else og Leif hadde vært i Risør i ti år, og hun hadde innsett at de
ikke kom til å flytte tilbake til Baggerødgate.

– Tar du ti til, ble Leif spurt av journalisten fra Stavanger Aften-
blad.

– Jeg er stygt redd for det, svarte han.

– Hvordan har det vært for barna dine å vokse opp her?

– Det har nok ikke vært lett for dem. På en måte kan vi si at det
ikke har vært noe hjem. Vi har ikke kunnet ha et selskap, ikke en
sammenkomst, uten at det har vært forstyrrelser. Men de har selv-
følgelig lært en del av det.

En dag Else tok telefonen, var det stemmen til Astrid Brinck hun
fikk i øret. 66-åringen var på mange måter Elses tvillingsjel. Hun
hadde akkurat gått av med pensjon etter å ha vært bestyrer på krigs-
invalid hjemmet Bæreia utenfor Kongsvinger siden 1959. Der hadde
hun håndtert nedkjørte krigsseilere og andre krigsskadde sammen
med mannen Christian Fredrik. Else beundret dem begge. De ble
skadeskutt og arrestert for illegalt arbeid under krigen, og 8. mai, da
freden kom, satt de på dødsdommer, som dermed ikke ble fullbyr-
det. Astrid og Else hadde utvekslet mange erfaringer opp igjennom
årene, og Else ble alltid glad av å snakke med sin kollega, men ikke
denne gangen:

– Else, du må slutte nå. I god tid, sa Astrid.

Det var alvor i stemmen, og Else fikk en støkk.

– Kom deg vekk! sa kvinnen hun hadde slik respekt for.

Else satte seg rett ned og gråt. Pensjoneringen hadde gitt Astrid en tomhetsfølelse. Hun snakket om at Else kom til å slite seg ut. Hun minnet om at Else også hadde rett på et godt liv. Da røret var lagt på, følte Else seg fanget. Hun tenkte: Ja, hvor mye har jeg igjen?

16. desember 1978 var Konvoibyens tiårsdag. Selve festen var på Cinderella ved E18 med konvoibybeboere og mange inviterte gjester, blant dem markante støttespillere som Per Hansson, Finn Askevold, Magne Braadland, Mads Norman og Helmer Bonnevie. Til sammen var det 70 til bords. Det staselige programmet for kvelden var rullet sammen og hadde rød sløyfe. På bordene sto det nye, blå Konvoiby-en-vimpler designet av Nils Aas. De viste et anker, som ved nærmere ettersyn var en mann i en livbåt. Før de satte seg, ble «Kongesangen» og «Ja, vi elsker» sunget. Senere ble det fulgt opp med allsang på «Norsk sjømannssang» og «Risør-vals», som bød på en lokal tekst over Erik Byes «Skomværvalsen». Bye ledet selv an.

Det var Else som var motoren bak hele tilstelningen sammen med kvinnegruppa, som sto på uten å få et øre betalt noen gang. Det ble servert hjortesteik, preparert sau og kokte grønnsaker. Kvinnene hadde dekket bordene og bød på rekecocktail til forret og karamellpudding til dessert. Til kaffen ble det servert hjemmelaget kringle og andre kaker.

Krigsinvalideforbundets leder Axel Middelthon hadde helt siden han slapp ut av Dachau konsentrasjonsleir med dødsdom hengende over hodet, kjempet for krigens torturofre, skadde og enker. Han grep tak i Else.

– Har du stått på og lagd i stand alt dette?

Hun sa at, jo da, det hadde hun, men med svært stor hjelp. Middelthon overraste henne med komplimenter så Else nesten ble flau. Men mest av alt kjente hun på en takknemlig over at noen så innsatsen som lå bak. Mange tok den for gitt.

Fra beboerne fikk Else og Leif en gedigen tinnvase og en plakett

med takksigelse: «Konvoibyens innvånere vil med dette lille minne gratulere hjertelig med dagen og takke dere for den kjempefine jobben dere har gjort for oss i konvoi byen. Dere har i grunnen gjort mer enn hva man kan forlange av to mennesker.»

– Det hadde ikke gått uten kona, sa Leif.

Igjen.

Det var en fin tid. Til jul var de der alle sammen: Odd med bart, Jørn med helskjegg og Anne Gro med et stort smil. Else og Leif hadde nå fem barnebarn, og Leif sa at han var åpen for å kjøpe en bolig utenfor Konvoi byen i Risør. Han var blitt 58 år og snakket til og med om å trappe ned.

I januar døde admiral Magne Braadland, den første med autoritet som virkelig sto bak Else og Leif. Navnet hans levde videre på en 20 fots cabincruiser Erik Bye overrakte på vegne av ukebladet Vi Menn i mars 1979. Leif var på Sjølyst i Oslo og tok imot.

– Det er på tide at krigsseilerne kommer seg til sjøs igjen, og det på en litt hyggeligere måte enn da de seilte sist, sa Bye.

Båten skulle brukes til fisketurer for beboerne, men i Leifs takkebrev til Vi Menn var det klart at den også ville dekke et annet viktig behov: «Jeg og min hustru har vært mer eller mindre bunnet (sic) hjemme hele sommeren i 10 år, og det skal bli deilig å kunne ta med gjester ut i skjærgården.»

Var det et løfte til kona om et litt lettere liv?

Seilas mot framtiden

ELSE STO DER i lys kåpe, ledig halstørkle og nytrimmet permanent. Solbrillene var også på plass. Hun så godt ut for sine 55 år og var klar for tur. Hun sto foran verdens lengste passasjerskip. S/S «Norway» var en flytende luksusby.

Andre verdenskrig var nå blitt svært fjern for de fleste, men ikke for dem som sto nærmest henne på kaia i Kristiansand 2. mai 1980.

Knut Ulstein Klosters rederi hadde kjøpt cruiseskipet S/S «France», bygget det om for 130 millioner kroner og døpt det S/S «Norway». Konvoibyeboerne var invitert av rederen. Han var en god venn av Erik Bye, som selvsagt også var på plass.

Det var kø for å komme om bord og mildt kaos før de samlet seg i noe som lignet en nattklubb. Den var stor nok til at to orkestre spilte. Rundt dem svinset folk med leskende drikker på brett. Alt var gratis. Det var 1980-tallets jappekultur som kom seilende.

– Jeg er ikke vant med å skyve unna brett med champagne, men det må en jammen gjøre her, sa en av krigsseilerne til Aust Agder Blads utsendte.

På denne båten byttet de til og med glass i stedet for å servere en gang til i det samme. Skipet tok 2400 passasjerer og lignet ikke noe noen av de maritime gjestene hadde sett før. Det hadde ti passasjerdekk. Avgangen ble stadig utsatt mens lugartildeling foregikk i lange køer og lett forvirring. Omsider la de Kristiansand bak seg og nøt en bedre middag i Windward Dining Room.

Litt senere oppsto det et dilemma for konvoi- og beboerne. De nærmet seg Risør, der det opprinnelig var planen å legge til, men samtidig var det et skikkelig Las Vegas-show på gang med sparkepike-ker. For noen var valget enkelt.

– Risør har jeg sett fra sjøen mange ganger, men sparkepikeker ser jeg ikke så ofte, sa en av herrene.

Klokka var ti på kvelden da Else og de som ikke var opptatt med sparkepikeker, så ut på over 100 båter med tente lanterner. Da de fortsatte videre innover Oslofjorden, sluttet stadig nye småbåter seg til som et mylder av ildfluer.

Neste dag var krigsseilerne bedt til middag av rederiet og var etterpå publikum under Erik Byes show. Morgenens etter var festen over for konvoi- og banden. De dro hjem til hverdagen, mens S/S «Norway» forsvant ut av norsk farvann for godt. Målet var Karibia, via Southampton og New York.

Få dager før cruiseturen, den 29. april, hadde Leif fylt 60 år. Jubileet ble feiret på Cinderella i Søndeled utenfor Risør, kroa der Konvoi- og byens tiårsjubileum også var blitt markert.

– Det som imidlertid bare noen få blant oss i dag er på det rene med, er at Leif, som den første, tok fatt på den enorme oppgave det den gang var å gjøre den norske offentlighet oppmerksom på krigs- seilernes skjebne etter krigen. Utrettelig var han på farten til alle døgnets tider for å hjelpe de enkelte krigsseilere han klarte å opp- spore – med utrolig og uoppslitelig energi lyktes det ham å engasjere krefter med innflytelse på vår offentlige opinion, slik at erkjennelsen våknet, sa Krigsinvalidforbundets Henry Brym i sin hyllesttale til jubilaranten.

Kvinnen Leif hadde gjort dette sammen med, ble ikke nevnt. Hel- ler ikke i fortsettelsen:

– Dristig vil det formodentlig være å si at vi uten Leifs iherdighet neppe hadde hatt noen «krigsseiler-sak» i Norge. Sikkert er det i alle fall at han ga den opprinnelige impuls og inspirasjon til det arbeid

som i 1968 i fullt monn åpnet adgangen for krigsseilerne til krigspensjoneringen.

Det var Leif som hadde bursdag, og han fikk høre som fortjent. Men sannheten, som han altså selv var fullt klar over og gjerne sa om han ble spurt, var at han aldri hadde klart alt dette uten Else.

På tampen av 1980 fikk Leif en invitasjon til å sitte i et regjeringsoppnevnt utvalg. Det skulle «utrede forslag til anvendelse av overskuddet av minnemynten 1980». Det var beregnet at salget ville gi et overskudd på 25 millioner kroner. Planen var at disse skulle anvendes på hjem og boliger for krigsinvalidere. Det var på denne tiden myndighetene prøvde å gjøre noe godt igjen ved å dele ut medaljer til 20 000 gjenlevende krigsseilere. Noen fikk dem i posten, andre fikk dem på dørstokken av en mann fra kommunen. For mange gjorde den likegyldige overleveringen vondt verre.

Fra februar 1981 dro Leif på møter i Y-blokka i Regjeringskvartalet. Sjøgutten fra Horten ble nå ansett som en viktig ressursperson. Men vel så oppsiktsvekkende var det at landets ledende myndigheter med dette innrømmet at noen av dem som ble skadet under motstanden mot tyskerne, fortsatt ikke hadde fått de mest basale behov dekket. Bare i aldersgruppa over 80 år hadde majoriteten av krigsseilere fått den hjelpen de trengte i form av hjemmehjelp, sykepleie og vaktmestertjenester. «Ellers fungerer familien – særlig døtre – som uformelt og ubetalt hjelpeapparat», het det. Igjen var det kvinnene som måtte ta jobben, og nå var det neste generasjon som måtte trå til. Også på denne måten gikk krigsseilertilværelsen i arv.

Utvalget konkluderte med at pengene burde brukes til opprettelse av en stilling der den viktigste arbeidsoppgaven skulle være å «drive oppsporing av krigsinvalidere i Norge og utlandet som ikke har fast bopel» – det samme som Else og Leif hadde begynt med 20 år tidligere. Over 35 år etter krigen ble det altså for første gang satt av offentlige midler til å finne dem som kom aller dårligst ut av frihetskampen. Dessuten ville utvalget gi «støtte til boligutbedring/

boligfornyelse for de krigsinvalider hvis bolig er for dårlig eller uhen-siktsmessig i forhold til deres alder og helsetilstand». Også her hadde Leif og Else gått foran.

Den siste delen av potten ble foreslått brukt til helsereiser, og i oktober var Leif med i en delegasjon som så på et rekreasjons- og be-handlingssenter. Det lå vakkert til ved Adriaterhavet i Igalo, en liten by i Jugoslavia. Krigsseilere fikk snart dekket tre ukers rekreasjons-opphold her.

Tolv av millionene ble satt inn i Krigsinvalidforbundets fond til beste for norske krigsinvalider, og utvalget jobbet videre i nær to år med å undersøke krigsseileres og krigsenkers bosituasjon og med å foreslå mer detaljerte tiltak.

Lørdag 1. mai 1981 var Leif i Kragerø på arbeidernes dag. Høy-remannen snakket ved minnestøtta over de falne under krigen og manet til våkenhet mot alle tegn på totalitær tenkning.

– La oss samle oss om et nei. Et nei i dagens verden, et nei til over-grep, et nei til brutalitet, et nei til undertrykkelse for alle folkeslag, sa han.

Han skulle holde mange slike taler også på 9. april, 8. og 17. mai. Han satt i styret i Nasjonalhjelpen og var leder i Risør og omegn lag av Landsforbundet for hjerte- og lungesyke. Å si nei lå ikke for ham. For hvert ja ble det imidlertid mer å gjøre – for Else også.

Det var hun som skrev de fleste talene. Formulerte Leif seg selv, leste hun over og korrigerter. At hun på samme vis skrev brev som Leif skrev under, hadde hun for lengst kommet til var det beste. Det var håpløst å tenke på at hun skulle signere på egen hånd. Ei kjerring kommer ingen vei, konkluderte hun for seg selv.

Etter at en tale var klar, måtte Leif øve, og da var Else også instruk-tør. Han måtte framføre om igjen og om igjen, for det var viktig at ordene fikk riktig trykk, at uttalen var god, og at innholdet kom fram.

– Nå er det bra nok, sa Leif.

– En gang til, svarte Else.

Før han slapp ut av huset, skulle også slipset henge perfekt og pressen i buksa være skarp. Han skulle være pyntet. Leif hadde sjarmen i behold og vant mye på den. Han likte å være litt løs i snippen. Men Else ville ha det perfekt. Det var Leif som sto fremst i baugen, men det var hun som var skipperen om bord.

Dukket det opp folk i fin dress eller militæruniform uanmeldt, ble dørene til kaoset på kjøkkenet umiddelbart lukket. Else kastet seg rundt. Om det var unger der, ble de sendt inn på soverommet. Ting og tang ble slengt inn samme sted. Mange av dem Else og Leif snakket på vegne av, hadde ikke orden på livet, og nettopp derfor mente hun at de selv måtte framstå som ordentlige.

Men Else rakk ikke alltid å få helt orden på sine egne saker. Hun var ikke en tålmodig kvinne når det kom til å legge håret, for eksempel, og det kunne bli litt rufsete fem minutter etter at hun hadde vært på badet og fikset på det. Det bekymret henne ikke. Hun likte at ting skulle være ordentlig, men var raus med andre og ble ikke lenger selv like stresset om hun fikk en flekk på klærne.

Tilværelsen i Per Hanssons vei 3 skulle aldri bli den dansen på roser som hun drømte om som barn, men det var flere lyse dager nå. Hun var oftere med Leif på samlinger i forbundet, arrangementer og møter med hotellovernatting. Hun likte å bo på hotell og bli servert – og nøt pausene de to fikk sammen borte fra Konvoibyen. De hadde en tøff historie sammen. Mange ektepar ender med å bli lei, med å hakke på hverandre. Men Else og Leif var ikke typene som småkranglet om hvem som skulle handle eller fant på å snakke ned den andre. Tvert imot laget de god stemning rundt seg.

Odds datter Heidi giftet seg da hun var 19 år. Da vennene skulle på fest, dro hun og mannen heller til besteforeldrene hennes. Ikke bare fordi de fikk eggerøre og kakao, som selvsagt var godt, men fordi det var så gøy sammen med dem, ikke minst å høre på alle historiene de fortalte. Else og Leif var ikke besteforeldre som satt fast i fortiden. De var til stede i samfunn og nåtid og snakket slik at det var interessant for unge. Dessuten lo de godt.

Fortsatt var det store utfordringer med enkelte beboere. En bister krigsseiler fra Kragerø malte steiner som egenerapi. Han la dem utenfor huset. Til slutt var det en fargesprakende samling. En dag hentet han grelle tilbudsplakater på nærbutikken. De hadde knallrød skrift på gul bakgrunn. Dem klistret han igjen alle vinduene med, sannsynligvis for å stenge verden ute. Men den svære papegøyen hans hadde utferdstrang og rømte stadig. Mannen løp etter mens fuglen skrek på seg selv: «Jakob! Jakob!» Noen ganger måtte alle som tilfelldigvis var i bestyrerboligen, ut og lete etter det eksotiske fjærkreet. Til slutt forsvant fuglen for godt.

Det kan hende den ikke holdt ut fiskelukta. Mannen den bodde hos, kokte stadig havdyr og vimset rundt med kjelen. Noen ganger snublet han og mistet alt sammen. Innholdet rant gjennom gulvet og ned i bjelkelaget. Til slutt luktet det helt forferdelig. Da han omsider flyttet ut, måtte gulv og bjelker byttes for å bli kvitt stanken. Dette var ekstremversjonen, men når noen døde fra en leilighet, måtte den ofte vaskes, tapetseres og males. Ikke alle beboere hadde evne til å vedlikeholde husværet.

Det ble fattet mistanke til en mann fra Ålesund, og litt sjekking i mannskapslister og krigsregistre avslørte at han var kommet på falske premisser. Han var ikke krigsseiler. Det var en institusjon som hadde sendt ham til Konvoi byen, sannsynligvis for å bli kvitt ham. Mannen hadde store psykiske problemer. Skulle han kastes ut? Mannen hadde ikke noe sted å være, så de lot ham bli. Noen, gjerne ektepar, flyttet derimot frivillig, fordi de hadde fått livet på stell og ønsket å bo blant traumefri nordmenn. Else og Leif fikk noen ganger brev fra slike tidligere beboere.

«Dere er de beste menneskene vi noensinne har møtt. Så mye som dere har gitt for at andre skulle ha det bedre. Dere er kjent over hele Norge og i utlandet også for deres kamp for krigsseilerne, men det er ikke alt: dere tar en personlig interesse i hvert eneste menneske», skrev en krigsseiler og hans kone.

Nye beboere var som regel roligere enn de foregående. De var eldre

og hadde ikke så mye utagerende energi, og medisinene var nok også blitt bedre. Dermed ble det mindre kvinnebesøk og festbråk. Men noen var svært skadet og sluttet aldri å drikke. Det var et problem at det stadig kom drosjer med leveranser fra ølmonopolet. Det hendte Heimstad-familien tømte ut alkohol når de ryddet, men Else gikk aldri inn i en leilighet hvis ikke Leif eller andre var med henne. Det skyldtes ikke at hun var redd, men at hun ikke ville krenke privatlivets fred. Hun var godt oppdratt. Prinsippet i Konvoi byen var at den som ønsket kontakt, tok kontakt, mens den som ville være i fred, fikk være det.

Noen beboere hadde dannet et plantelag og hadde godt håndlag med steinbedplanter og høstgrøde. Konvoi byen så velstelt ut, til forveksling likt et hvilket som helst boligfellesskap. På høytidsdager og ved passende anledninger ble det flagget med tre flagg på toppen av fururabben: det norske, Risørs og Konvoi byens.

Det kom også brev som bekreftet at Else og Leifs innsats ble sett, også utenfor det lille samfunnet: «Det er ikke alle som alene har hatt krefter å mot til å stange hode mot den mur av byråkrati som vi sjøfolk møtte etter krigen, men med din og din kones utrettelige arbeide har vi rukket dit vi idag står», skrev en utenbys krigsseiler. Samtidig la han til en påminnelse om at situasjonen aldri ville bli bra: «Krigen har vel ødelagt oss og da er det vel ikke noe å gjøre ved.»

For krigsseilere ville livet aldri bli bedre enn best mulig. Og for noen ble det dessverre fortsatt verre.

Franco og Hitler i hodet

LØRDAG 5. NOVEMBER 1983 var tiden ute for 71 år gamle Bekk. Han døde i Krigsseilerforbundets hjem på Solhøgda, som lå i natur-skjønne omgivelser ved Drøbak. Med ham døde også en liten del av Else. Han tilhørte tenåringstiden hennes i Horten. Hun og de andre jentene hadde svermet for ham. Bekk var kjekk og en kvikk «hei på deg»-type. Selv om sommeren gikk han i store lærstøvler, med belte rundt livet, lue på snei og tøff jakke. Men så dro han ut for å kjempe i den spanske borgerkrigen.

Else møtte ham igjen i 1967. Det ringte i telefonen en kveld i februar. Det var en lege på sykehuset som visste om en uteligger som lå i en slags jordhule utenfor Horten. Det sier en del om datidens hel-sevesens holdning til krigsseilere at de ringte til Else og Leif i stedet for å rykke ut selv.

De fant hulen. Mannen lå under et fillete teppe og skalv. Det skulle vise seg at Bekk hadde bodd der i flere år. Stoltheten hadde nektet ham å oppsøke hjelp. Han var ingen tigger! Hulen hadde plankevegger, og det sto en vedovn i hjørnet som prøvde å nedkjempe kulden. Ovnens tapte. Den syke mannen fortalte at han fikk ved av en god-hjertet bonde, og at det hendte unger ertet ham. Else og Leif så at snøen var for dyp til at de ville klare å få ham med seg. Skaren bar dem ikke. De forlot ham og lovet å komme tilbake.

Neste dag hadde de med Jørn og en spade. Sønnen, som akkurat hadde fylt 15 år, gikk først inn, og Bekk skvatt da han så ham.

– Hva er det du vil? Jeg vil ikke i fyllearesten!

Bekk var noen dager unna å bli 55 år og for svak til å gå selv. Jørn tok ham på ryggen og vekselvis bar og slepte ham til bilen. Snart lå han i et varmt badekar. Huden var svart på ryggen, jordslag hadde smittet over fra jakka. Det la seg en hinne av skitt og fett over vannet. Han flyttet inn.

Den tidligere jungmannen, fyrbøteren og kommandosoldaten hadde levd et hundeliv. Det gikk veldig inn på Else å se ham slik.

Bekk kom fra en god, men svært fattig familie. Som ett av ti barn måtte han tjene penger, og han dro til sjøs som 16-åring i 1929. Han kom hjem til større fattigdom enn den han reiste fra, og familien levde på fattigkassa og fikk 3 kroner og 50 øre i uka å klare seg på. Det tilsvarer 160 kroner i dag.

Han ble kommunist og dro til Spania for å kjempe mot den framtidige diktatoren Francisco Franco, selv om det var forbudt for nordmenn å kjempe i kriger utenlands. Der opererte han bak fiendens linjer. Broren, som han dro sammen med, døde i armene hans etter å ha blitt skutt i magen. Selv ble Bekk truffet av streifskudd på siden av brystet. Han drakk også forgiftet vann og fikk blødninger i nyrene, men kom seg etter noen dager på hospital i Madrid. Senere lå han halvannet døgn på slagmarken under intenst bombardement etter å ha blitt truffet av håndgranatsplinter i leggen og låret før han fikk hjelp og havnet på et sykehus i Reus. Bekk rakk også å få et skudd i venstre albue før han i desember 1938, etter nesten to år i borgerkrigen, krysset grensen til Frankrike. Derfra kom han seg til Norge julaften, hvor han fikk et hysterisk anfall og var svært fysisk redusert.

Da han følte seg litt bedre, dro han ut som jungmann på D/S «Siak» i desember 1939. 6. april losset han i Norge. Han var akkurat kommet til England igjen da nyheten om tyskernes invasjon kom. På grunn av krigserfaringen fra Spania ble han tidlig i 1941 bedt om å gå inn i Kompani Linge i Dumfries sør i Skottland. Han deltok i den

kjente sabotasjeaksjonen i Svolvær 4. mars, men ble snart for redusert til å være med på nye raid. Han forble i kompaniet som tillitsmann, og på vei til et møte havnet han i en alvorlig bilulykke da sjåføren hans kjørte inn i et tre. Bekk fikk et slag i hodet som gjorde at han etterpå ikke husket hva han het. Igjen ble han innlagt på sykehus, og da han kom hjem i juli 1945, ble han erklært stridsudyktig av Hæren.

Else, Leif og barna tilga Bekk fyll og utagering. De visste hva han hadde vært igjennom. Han fikk Jørns rom. En kveld satt han full på rommet og fyrte opp en rullings. Jørn så inn til ham og gikk ned til Else.

- Vet du hva Bekk bruker som askebeget?
- Nei?
- Han bruker tennene.
- Tennene?
- Han tar ut gebisset, legger det på bordet og bruker det som askebeget.

Else gikk opp. Bekk innrømmet at han ikke hadde turt å spørre etter askebeget. Var det noe alle årene etter krigen hadde lært ham, så var det ikke å være til bry.

Bekk og Jørn fant hverandre. Unggutten var fascinert av alt den tidligere sjømannen og soldaten hadde gjort og ofret, og det vokste fram en sterk sympati med hans politiske grunnsyn. Etter krigen sto Bekk på Horten kommunistpartis valgliste. Reaksjonene som norske kommunister møtte, var nok en ekstra grunn til bitterheten i ham. Han hadde slåss mot fascisme og nazisme, men følte seg uglesett.

Bekk kom seg på sjøen igjen og seilte i seks år før helsa gjorde at han ble satt i land. Han klarte å få jobb ved marinestasjonen, men måtte gi seg også der etter ytterligere seks år. Siden hadde han slitt med å sove. I ett av de tilbakevendende marerittene lå han og kavet ute i åpent hav uten en eneste båt i sikte. I slike stunder kunne han bli krakilsk.

Til slutt fikk Else og Leif plass til Bekk på Krigsinvalideforbundets sted på Bæreia. Den fine gjengen i styret til forbundets fylkesavdeling bestemte seg for å dekke det trygdekassa ikke betalte. De innså at det var nødvendig å dresse ham opp også, og lånte ham penger til klær. På toppen fikk han en hundrings i lommepenger.

Anne Gro var med da de kjørte ham til Mosseferga. Der ble de stående og vente på båten for å være sikker på at han kom seg om bord. Da Bekk dro opp lommestørkleet for å pusse nesa, ramlet gebisset ut av lomma. Anne Gro syntes det var flaut nok at han gikk uten, og da det falt i bakken, ble hun høyrød. Hun plukket det kjapt opp og puttet det tilbake i lomma hans. Både Bekk og tennene hans kom seg over Oslofjorden.

Etter fire uker ga Nortraships Sjømannsfond ham 900 kroner for å forlenge oppholdet. Bekk var senere gjennom det han opplevde som nedlatende runder med legeundersøkelser for å slå fast hvor stor krigsskade han hadde. Han fikk krigspensjon i 1967.

Else og Leif så ikke mer til Bekk før han i 1977 flyttet inn i Konvoi-byen. Det var første gang etter krigen at han hadde et ordentlig sted å bo. De hadde fortsatt hjerte for den gamle hortensengutten og holdt ut mye. Det hendte politiet ringte og sa at han overnattet i fyllearensten.

Bekk var snill og litt av en sjarmør. Men han kunne klikke helt. Odd bodde på denne tiden i naboeligheten hans, og Bekk var en av de få beboerne han var redd, selv om de var venner. En gang gikk da også den gamle soldaten løs på Odd i noe som lignet et drapsforsøk.

Men Jørn hadde et eget tak på Bekk etter å ha reddet ham ut av hulen i 1967. Hans sympati for den gamle kommunisten hadde utviklet seg til politisk radikalisme. Elses sønn hadde arvet krigsseilernes sinne. Han hatet det etablerte samfunnssystemet og var blitt kompromissløs AKP-er, noe Else ikke var spesielt begeistret for. Jørns politiske glød døde ut på 1980-tallet da han ble mer opptatt av gründervirksomhet, men noen år før hadde Jørn og Bekk fortsatt en

egen tone. Jørn var arbeider på Kristiansand Mekaniske Verksted, og var det alvorlig trøbbel med den frynsete krigsseileren, ble han ringt etter.

En dag så Leif på Jørn og spurte:

– Kan ikke du ta med deg Bekk? Han skal bort til Sollihøgda så han får roet seg ned.

– Har'n drekki?

– Nei, det er ikke noe problem.

Bekk hadde drukket mye den siste tiden, men var blitt edru. Jørn hjalp ham å pakke og puttet bagasjen inn i bilen. Praten gikk først fint, men snart ble Bekk stille. De hadde akkurat passert Kragerø da Jørn så at det sto skum og fråde ut av munnen på passasjereren. Bekk var sukkersyk og tålte dårlig lange fyllekuler. Jørn raste av gårde til nærmeste bensinstasjon, kjøpte en brusflaske og helte den i mannen. Bekk kom til hektene, men han var fortsatt så dårlig at Jørn kjørte ham rett til sykehuset i Porsgrunn.

Der støttet han Bekk inn og plasserte ham i en stol. En lege kom. Hun snakket med Bekk og konkluderte med at det var best å få lagt ham inn. Jørn forklarte at han var krigsseiler.

– Er det noe han trenger, spurte hun.

Jørn gikk ut i bilen og hentet klær og saker, som han overrakte. Det siste han ga henne, var en pose med piller, for det meste valium.

– De må han ha.

Legen sperret opp øynene, ga Jørn en omgang med kjeft og beskjed om at han kom til å bli rapportert inn. Han kunne ikke bare dytte piller i mannen! Jørn ga opp å forklare at de var skrevet ut av psykiater Finn Askevold, snudde ryggen til og gikk. Bekk var tross alt i trygge hender.

Ute i bilen så han at sidesetetet var vått. Bekk hadde tisset på seg i anfall. Han tok det ut, la det i bagasjerommet og kjørte bort. Kort tid etter så han at skoene hans lå igjen. Jørn snudde. Inne i resepsjonen kom legen løpende mot ham.

– Mannen er gal! Kan du hjelpe oss? spurte hun.

Det hørtes bråk fra etasjen over. Jørn ble med opp. Bekk hadde kommet til seg selv i sykesenga, ikke kjent seg igjen og gått bananas. Han kastet alt han fant, hylte og var rasende. Jørn skrek gjennom døra:

– Nå gir du faen, Bekk!

Noe smalt i døra, sannsynligvis et kateter. Jørn lukket forsiktig opp og sa:

– Bekk, det er meg.

– Er det deg, Jørn, spurte krigsseileren med bønn i stemmen.

Han var livredd, satte seg ned på gulvet og begynte å grine. Jørn satte seg ved siden av ham og sang «Internasjonalen». Snart roet Bekk seg ned og sang stille med. To leger og en sykepleier kom nølende inn.

– Dere skjønner hvordan dette fungerer? Han må selvsagt ha pillene, sa Jørn før han presenterte dem for Bekk og lovet ham at de var snille mennesker.

– De tar godt vare på deg.

Bekk ble glad og ga legen en klem.

Den siste gangen Bekk var i Konvoi byen, var han redusert, men fornøyd.

– Når jeg tenker tilbake til slitet i dokka på Verven, sykehusoppholdene og alt det vonde, og så sammenligner med hvor bra jeg har det her, så må jeg være glad og fornøyd, selv om jeg må bruke to stokker for å komme meg så langt som på butikken like her borte. Til byen kommer jeg nok aldri, det blir for langt for meg, sa han en kveld i fellesrommet.

Høsten 1980 bodde Bekk på Solhøgda, kanskje for å gi Konvoi byen litt pause. Før jul skrev han fortvilet til Else og Leif. Det viste seg at han ved en feil hadde fått utbetalt for mye «hyre» i tre måneder. Trygdekontoret hadde gitt beskjed til Den norske Creditbank om å stoppe utbetalingen av desemberpensjonen. I tillegg fikk den skjøre

mannen beskjed om å betale tilbake de resterende 287 kronene som han hadde fått for mye. Myndighetene mente at rett skulle være rett, i hvert fall når det var snakk om tilbakebetaling. Dette var mer enn han kunne håndtere. Hendene skalv så hver enkelt bokstav på arket vibrerte. Han gjorde det samtidig klart at han ikke kom tilbake til Konvoi byen. Else kunne få igjen de kjøkkentingene hun hadde lånt ham. Kanskje de også hadde bruk for saksa og strykejernet? Hvis ikke fikk de hive det.

Men Bekk kom tilbake. Snart ble imidlertid formen dårligere, og han ble lagt inn på sykehuset i Arendal for ny behandling av sukkersyken. Der ble det konstatert koldbrann i det ene beinet. Det ble amputert. Else rakk å besøke ham før han dro for å hvile ut på Sollihøgda igjen i 1983. Det var der Bekk endelig fant fred. For godt.

Før han gikk bort, fikk Else og Leif et brev fra en av hans pårørende: «Vi har aldri møtt bedre mennesker enn dere», sto det, før det het videre:

Jeg vet at dere hadde mye trøbbel med [xx] og jeg takker dere så mye [for] at dere hadde kjærighet og medlidenhet for ham den tiden han var der. Hvis ikke det var for deg Leif så ville han vært død for lenge siden. Jeg må takke deg igjen og igjen for alt dere har gjort for meg. Uten deg ville det ikke vært mulig. Du og Else er i mine bønner dagli. Håper at du føler deg bedre nå Leif. Jeg vet at Else tar godt vare på deg.

Smerte i hjertet

LEIFS HJERTE HADDE begynt å banke litt sleivete, og han fikk etter hvert diagnosen hjertekrampe. Psykiske påkjenninger og stress er vanlige utløsende årsaker til denne tilstanden. For den som blir dårlig, kan det oppleves som hjerteinfarkt. Og en dag var det faktisk også et hjerteinfarkt som rammet ham.

Leif ble innlagt på Rikshospitalet og operert. Else og Anne Gro ble med til Oslo og bodde på et hotell nederst i Tollbugata, som en gang hadde vært et sjømannshjem. De ble der til Leif var frisk nok til å bli med hjem igjen.

Våren 1982 fant Risør trygdekontor ut at det var på tide at Askevolds undersøkelser av krigsinvalidde opphørte i deres lokaler. Etter ti år var hans praksis dermed tilbake i Konvoi byen. Året etter ga Riks-trygdeverket beskjed om at de ikke lenger ville prioritere å dekke hans reiseregninger tur-retur Risør. Sosialdepartementet avviste også å gjøre det, så Krigsinvalidforbundet bestemte seg for å trå til. Behovet var definitivt ikke borte. Fortsatt fikk han, hver gang han kom til Risør, fire–fem nye saker fra krigsseilere som ikke bodde i Konvoi byen.

Den gamle vennen Per Hansson hadde også fått mer og mer frynsete psyke. «Jeg kan ikke arbeide, – alt er låst hos meg», skrev han til Leif. Ti måneder senere, lørdag 12. juni 1982, ga hjertet hans opp. Det hadde banket for dem som tapte freden helt siden han i 1945

engasjerte seg i en aksjon for å hjelpe etterlatte etter falne. Han jobbet seg opp som journalist til han begynte i Dagbladet i 1957 og markerte seg der med sine engasjerte sosialreportasjer og kampanjejournalistikk for krigsseilerne.

«En saktmodig stribukk er gått bort – et meningsfylt liv er endt – han levde i et fossestryk – hans fargekart var ikke preget av nyanser av grått», skrev sjefredaktør Arve Solstad i Dagbladet.

Det var liten tvil om at Leifs allianse med ham var med på å utløse at krigsseilerne fikk oppreisning, krigspensjon og Konvoi byen. I aulaen hang det et portrett av ham, malt av Tore Juell. Pers bøker hadde vært med på å forandre Norge og var blitt oversatt til 16 språk.

Han hadde slitt med nervene siden slutten av 1960-tallet, men det var kreft han døde av, 59 år gammel. Han etterlot seg Margot, som var i gang med etterskolering på kveldsgymnas da ektemannen døde. Året etter plantet Leif en furu som en hyllest til mannen hennes i Minneparken i Kragerø.

– Furua er seig og sta, som Per, sa han.

En minnestein ble plassert like ved under et arrangement med mange venner og krigsseilere. I 2005 ble plassen foran rådhuset i Kragerø gitt navnet Per Hanssons plass med Else og Anne Gro til stede. Datteren kjørte henne, slik hun ofte gjorde. Hver konvolutt Else og Leif hentet inn fra postkassa resten av livet, og det var enormt mange til tider, minnet dem om deres kjære venn og medkjemper. På hvert av dem sto navnet hans: «Per Hanssons vei 3».

På den adressen hadde Else og Leif fortsatt stadig besøk av grupper på studietur. En busslast med statspensjonister fra Horten ble vist rundt i Konvoi byen av Leif før de fikk hilse på «hans bedre halvdel Else», som det sto i en rosende skildring i Gjengangeren. I Aulaen var det ifølge reportasjen «rigget til et overdådig kaffebord med hjemmelagde vaffer, wienerstenger, eplekake og bløtkaker». Oppvartingen ga resultater. Ingen dro fra Konvoi byen uten å være begeistret. «Heimstads[, ...] vi satte overmåte stor pris på deres gjest-

frihet og gode omtanke», skrev hortenspensionistene i en takksigelse etterpå.

Dette var bare toppen av isfjellet. En uke hadde Konvoibyen 300 besøkende. For Else var det viktig at alle dro fra Risør med gode vibrasjoner i kroppen. Det fikk Konvoibyens ry til å vokse. I dag ville sikkert noen kalt det en markedsføringsstrategi.

De to sto på så mye at det vakte bekymring blant venner. «Det nytter sikkert ikke å komme med noen formaninger – dertil kjenner jeg dere for godt – men jeg har hørt at dere fortsetter å trekke for store veksler på dere selv: husk da at også alle de andre er best tjent med at dere kan 'holde i stroppen' lengst mulig og forsøk av den grunn i hvert fall å trappe noe ned», skrev sympatisøren Leif Bryde i et bekymret brev. Verken Else eller Leif tok det til etterretning.

Else hadde vært med Leif og besøkt Tyskland, England og Danmark de siste årene, og nå skulle hun for første gang få se byen der bygninger forsvant helt inn i himmelen. New York var der Leif holdt på å gå til grunne av malaria og traumer på slutten av krigen. Atlanterhavet var åstedet for hans verste opplevelser. Det var langt bedre å fly over det med Else og kongen og få servert deilig vin og god mat enn å ta båt.

Byen hadde skutt ytterligere i været siden Leif var der, og den lignet ikke noe Else hadde opplevd før. De to var der som spesielt inviterte gjester for å hedre krigsseilerne som ikke overlevde. I Battery Park på tuppen av Manhattan ble et minnesmerke avduket av kong Olav på formiddagen 21. oktober 1982. Etterpå gikk han rundt og hilste på Else, Leif og de andre oppmøtte.

De neste dagene var Else ordentlig turist for første gang siden bilturen i Nord-Europa på 1950-tallet. Hun og Leif storkoste seg med vennene på sightseeing i Greenwich Village og Harlem. De dro også til Niagarafallene og Washington D.C.

Mens de var befriende langt unna Konvoi byen for en gangs skyld, og det i en hel uke, satt politiet i Risør med en anmeldelse mot Leif for misligheter. Den kom fra en av beboerne. I den ble det mer enn antydnet at Leif hadde beriket seg på båter, den gamle radiosenderen, en TV, noen spann med beis, inventar, som alt var gitt i gave til Konvoi byen, samt overskuddet fra de siste kunstmappene.

Noen dager etter at Else og Leif var hjemme igjen fra New York, lørdag 6. november, bød også lokalavisa Aust Agder Blad på en overraskelse til frokost. «Formynderi i Konvoi byen» var tittelen på førstesidens hovedoppslag. Artikkelen var ren enkildejournaltikk der to Konvoi byen-innbyggere krevde at beboerne skulle inn i styret for Skagerak Boligstiftelse. «Begge gir uttrykk for at den formyndermentalitet som har hersket i mange år er uverdig for voksne mennesker», sto det. Avisa hadde ikke tatt seg bryet med å snakke med styrelederen, bestyrerparet eller andre beboere.

Else var sikker på at mange som leste avisa, ikke forsto hva som var realitetene og følte seg stemplet. Hun ble opprørt, og det var hun ikke alene om. Det var ingen tvil om hva som var samtaleemnet på Viddefjell den lørdagen, verken i Konvoi byen eller i de 500 husene som var bygget rundt siden 1968.

Louis Sveen, som hadde bodd der siden 1968, skrev umiddelbart et brev til Aust Agder blad, der det het:

Helt fra Konvoi byens tilblivelse og åpningsseremoni den 16/12-1968 har vi beboere i Konvoi byen hatt en Bestyrerfamilie, som etter min mening alltid har stått til rådighet, og bestandig har ydet sitt beste til beboernes ve og vell. Å det uten etthvert formynderi som disse to herrer [...] har bablet om [...]. Jeg er mildt sakt forbannet og gremmer mig over slike bestyrer spirers utaleser.

Avisa hadde ikke tatt seg bryet med å lese korrektur, men det hindret ikke at han snart fikk mange flere med seg. Tirsdag ble det sendt et

nytt brev til Aust Agder Blad: «Vi har aldri følt noen form for formynderskap, men tvert i mot en stor fellesskapsfølelse. Vi er alle klar over at Konvoi byen ikke er noe vanlig borettslag. Det bevises jo ved at det i styret for Konvoi byen er med en overlege i psykiatri», sto det. Avisa trykket hele innlegget på førstesiden, sannsynligvis i et forsøk på å rette opp slett presseetisk arbeid. Det var undertegnet av 22 av beboerne. Nei, det var neppe noe annet bofellesskap i Norge med psykiater i styret. Så var ikke beboerne i Konvoi byen gjennomsnittlige nordmenn heller.

Anmeldelsen av Leif for mislighold ble etterforsket av politiet. Styret måtte forklare seg, avviste anklagene punkt for punkt og uttrykte full tillit til bestyreren. Leif var inne til et langt avhør på politistasjonen i romjula, før saken ble henlagt 10. mars 1983. Til Aust Agder Blad opplyste politiadjutant Jon Hermansen at Leif hadde «dokumentert at det han har foretatt seg som leder av Konvoi byen (sic) har vært i samsvar med de retningslinjer som er utarbeidet av styret».

Hvor *lite* Else og Leif skodde seg på Konvoi byen, kom til uttrykk da de høsten 1985 bestemte seg for å selge en båt som de hadde fått som personlig gave i 1979. De 13 000 kronene ble gitt til boligstiftelsen. «Vi betrakter dette som en kjærkommen gave i den likviditetsmessig sett vanskelige situasjon Stiftelsen befinner seg idag», skrev formann Tore Fredriksen i takkebrevet.

Den lille motstandsgruppa blant Konvoi byens beboere fortsatte imidlertid kampen sin mot bestyrerparet. Det ble bedt om gjenopp-takelse av anmeldelsen, noe politiet avviste. Enkelte av Else og Leifs forsvarere gikk vel langt. Én av dem slo til en annen beboer flere ganger i ansiktet foran nærbutikken.

– Neste gang kjører jeg kniven i deg, skrek han.

Angriperen var med Else for å levere inn tippelappen, som de gjorde håpefullt hver onsdag. Hans intensjon var nok å forsvare henne, men livet ble slitsomt med slike allierte.

Det var ikke bare i Konvoi byen at skjøre mentaltilstander for-

årsaket konflikt. Også i Krigsinvalideforbundet var det gnisninger, fraksjoneringer, splittelser, stevninger og eksklusjoner, særlig i Trøndelag og Østfold. Konflikten gikk helt inn i sekretariatet. Else ristet på hodet av alt sammen, mens Leif involverte seg.

Else satt fast i Risør, mens Odd nå hadde flyttet tilbake til Horten og etablert seg der. Siden starten av 1980-tallet hadde han bodd i Baggerødgate igjen og satset på pizzarestaurant i fødebyen. Foreldrene pantsatte sitt gamle hus og puttet pengene i driftsselskapet som Leif ble styreformann i. Etter et par år med pizzaservering, bevilingskrangel med kommunen og rettssak mot tidligere eier, havarte imidlertid prosjektet. Sparebankens eiendomskontor i Vestfold organiserte salget av huset. Else og Leif hadde bygget 30 år tidligere, og klippet med det over hennes livline til stedet hun ennå betraktet som hjemme. Hun kjente på en sorg og følte seg veldig alene.

Huset ble solgt for en halv million kroner. Det meste gikk til å dekke gjeld, men det var penger nok til at Else kunne dra til Møbelmagasinet i Horten. Der betalte hun 9000 kroner i kontanter og tok de resterende 20 000 på avdrag over to år. Ikke lenge etter ble en treseter, en toseter og en frittstående stol levert til bestyrerboligen i Risør. Med på lasset fulgte en seksjon i eik og matchende salong- og hjørnebord i samme trevirke. Fornøyelsen av stua ble komplett med nytt spisebord og tilhørende stoler.

Skulle hun bli i Risør, kunne hun jo like godt ha det litt fint rundt seg.

Mormor og de mange ungene

SÅ LENGE ANNE Gros datter Anette gikk i barnehagen, var det ofte Leif som hentet henne. Og da hun begynte på Risør barneskole ti minutter unna, gikk hun ofte hjem til mormor og morfar når undervisningen var ferdig. Der var det nesten alltid noen hjemme, og der fikk hun trøst og oppmerksomhet om hun trengte det. Moren var ikke ferdig på jobb før senere.

Skokken av barnebarn vokste med årene. Odd hadde Heidi (f. 1965), Rune (f. 1972) og Morten (f. 1982). Jørns barn fikk navnene Jon Atle (f. 1971) og Tor (f. 1976), mens Anne Gro ble mor til Anette (f. 1974), Leif Arne (f. 1982), Ann-Charlott (f. 1985) og Benjamin (f. 1992). Med årene kom også oldebarn.

Else laget verdens beste pannekaker. Ikke slike myke og lyse, men pannekaker stekt på god varme til de nesten ble svidd. Oppå der dynket hun på med masse smør. Else hadde opplevd krigen, en tid hvor smør var uoppnåelig luksus og avmagring var et større problem enn fedme. Hun lurte også ekstra smør i barnas grøt og var raus med kremfløten. Hun ville bare godt. Ungene skulle ikke sulte. Men det nyttet heller ikke å takke nei. Det hendte at Anette ble kvalm av alt fett, og at hun la pannekakene mellom to tørkepapir for å få trukket ut noe av det. Mens Else laget pannekaker, vafles og kaker, var det som oftest Leif som tok seg av middagen.

Da Anette bodde hos besteforeldrene det første året på ungdoms-

skolen, fikk hun i begynnelsen to–tre vitaminpiller hver dag. Snart vokste det til et helt glass med piller med nattlysolje, tran, et helt alfabet med vitaminer og mer til. Det var en cocktail av sunnhet som det ikke nyttet å takke nei til. Da Anette sa at hun ikke trengte dem, sa mormoren:

– Ja, men da kan du dø.

Else hadde mistet to barn og så ikke klart gjennom frykten for alt som kunne skje. Når noen av barnebarna ble syke, ble hun redd. Det var redselen for Tom om igjen. Men hun fornektet ikke minnet av ham lenger. Hun så på bilder. Et par ble til og med satt fram.

Anette lærte fort at det ikke var greit å svare «hei» når hun tok telefonen. Hun skulle si: «Det er hos Heimstad. Kan jeg hjelpe deg med noe?» Hvis besteforeldrene var ute, skulle hun si: «Herr og fru Heimstad er dessverre ikke hjemme. Kan jeg skrive ned en beskjed?»

Da Anette skulle på det første skoleballet, tok Else henne med ut for å plukke einer, som ble kokt. Vannet ble brukt som leggevann. Dette var noe Else hadde lært av en tante. Skulle håret skinne, måtte det einer til. Og det måtte selvfølgelig fønes og krølles. Problemet var at Else, i likhet med enkelte familiemedlemmer i flere slektsledd, skalv på hendene. Anettes ører kunne bli røde mens hun holdt på med krølltanga.

Fikk noen rusk i øyet, var hun rask med å ordne opp. Hun stakk tunga inn i det og slikket det ut. Ikke alle syntes det var like lekkert. Else kunne også være slitsom. Håret eller klærne ble liksom ikke bra nok. Og hun kunne være sta og påståelig. Fortalte hun en historie, kunne hun smøre på litt. Det kunne få Leif til å avbryte:

– Nei, det sa han ikke.

– Jo, det sa han.

– Nei, det sa han ikke.

– Nei vel, da.

Det endte gjerne med at Else lo.

Else var flink til å få barn til å føle seg velkommen og var god til å lytte. Om et barn signaliserte at noe ikke var bra, kunne andre voksne si: «Det går sikkert bra.» Else sa: «Fortell mer!»

På denne tiden var det ikke uvanlig at voksne, særlig menn, så på barn som bare barn og ikke som mennesker med personlighet, egen vilje og egne tanker. Men Leif og Else var moderne mennesker. For dem var barn enkeltindivider som de så på med stor interesse.

– Tegnet på at du er et godt menneske, er at du er snill, og at du er glad i barn, sa hun gjerne.

Men det var også noe angstfullt over hennes omsorg for barnebarna. Hun ringte stadig for å høre at de var friske og hadde det bra. Var noen av dem lei seg, ble Else svært engasjert. Hun ville vite om noen hadde vært slemme, og hva de hadde gjort.

Da de fleste barnebarna var voksne, på 75-årsdagen hennes i 1999, fikk hun sang som fortjent:

Hvem tenker alltid på helsa vår?
Som roper på doktor'n når vi får et sår?
Hvem kjøper helsekost og alt som er sunt?
Vi vet at det beste er oss forunt!

Farmor, gjerne mormor
tenker alltid først på oss!

Barnebarn som overnattet, kunne velge om de ville sove på eget rom eller inne hos besteforeldrene. Føltes det siste tryggest, lempet Else og Leif en madrass inn på gulvet ved siden av seg. Det var lov å kripe opp i senga også og ligge i armene til Else.

Barna spilte kort og kinasjakk med besteforeldrene. Leif var flinkere med barnebarna enn han hadde vært med sine egne barn. Ungene fikk lov til å kle ut bestefaren, spraye håret hans og lage gøyale sveiser. En gang gredde Anette håret hans rett opp og satte på en knallgul hårbøyle med sløyfe på før hun tegnet fregner i ansiktet hans

og satte på store øyevipper. Like etter hadde Leif glemt hele greia og gikk ut.

– Jeg gikk gjennom butikken og syntes folk så litt rart på meg. Jeg snakket med rådmannen, og først da jeg kom til kassa, sa hun som satt der: «Så fin du var i dag, Heimstad», fortalte han Anette etterpå.

Det var først da det hadde gått opp for Leif hvordan han så ut.

– Hva sa du da, spurte Anette.

– Jeg sa: «Takk for det. Barnebarnet mitt kan sikkert sminke deg også om du kommer bort en tur.»

Leif elsket å tulle med gebisset sitt foran ungene. En gang nappet Jørn det fra ham og stakk det til Odd. Sammen løp de ut til flaggstanga, festet det på kroken og heiste det til topps. Akkurat da kom det to busser med delegasjoner som skulle se på Konvoi byen. Leif måtte ta imot og guide rundt mens han prøvde å snøvle så lite som mulig. Etterpå måtte han selv fire de kunstige tennene forsiktig ned igjen. Han var forbannet, og det gikk litt tid før stemningen roet seg.

Et av Leifs triks var å balansere unger i hånda si, så snart de var gamle nok til å holde beina stive. Helt siden Odds sønn Rune lærte å stå i første halvdel av 1970-tallet, gjorde Leif det, og det ble en øvelse alle barnebarn måtte igjennom. Senere var Rune, som andre søsken og søskenbarn, ofte hos besteforeldrene etter skolen, og dit var det helt greit å ha med venner. Døra var alltid åpen, slik den alltid hadde vært i Elses hus.

På julaften kom nabounger til dem etter at julefeiringen var over hjemme. Leif var imøtekommende, og Else fikk alle til å føle seg ønsket: «Åh, så fin du er!» sa hun. Barn på besøk skulle vite at alle i huset var glade for at de kom. Else hadde også et annet stort sosialt talent. Hun husket ting som var nevnt tidligere og kunne ta opp igjen tråden: «Hvordan går det med ...?»

Når vinteren var over og det ble godvær og sommer, kunne hun sitte ute i en hammock og gyng i evigheter. Det hendte hun sovnet. Men hvis det ble torden og lyn, samlet hun sammen en svær lykt, foto-

albumene og sølvtøyet og gjorde seg klar til å forlate huset. Var det natt, lå Leif gjerne i senga og sa:

– Slapp av! Lynet slo ned i masta seks ganger om dagen.

Men Else følte seg ikke trygg i huset. Hun ville ut og visste hvilken knapp hun skulle trykke på.

– Du må se etter båten, Leif.

Slik kom de seg ofte i bilen, der de var trygge for lynet. Hun kunne gått ut og satt seg der på egen hånd, men insisterte på at Leif skulle være med.

Var hun alene med barn i huset, måtte de gå til en utgangsdør som gikk utover. Der måtte de være til uværet var over, påkledd og i gummistøvler. Var det natt, satt de der og sov. Slik hadde hun gjort med egne barn også. Tanken var nok at hvis det slo ned og begynte å brenne, så ville det være kort vei til å bli reddet. Hun hadde opplevd bombing i Horten.

Hun fortalte barnebarna om hvordan livet hennes var under krigen, mens Leif ikke snakket om hva han hadde opplevd, bortsett fra når et barnebarn våknet på madrassen ved senga deres når han hadde mareritt. Da kunne han stå opp, sette seg med en bolle cornflakes og fortelle om folk som var blitt skutt ved siden av ham, om tauene de kastet ut til desperate hender i sjøen til ingen nytte og om at han hadde skutt folk som hadde hoppet ut av styrtende fly. Han ble ikke kvitt tanken på at de var like uskyldige som han selv. I slike stunder var han i sin egen verden. Du vet ikke hvem du sitter og forteller til nå, tenkte Heidi da hun satt der med ham.

For barna var Konvoi byen, med alt sitt styr, en del av en normalitet. Det var bare sånn voksenverdenen var. Det var først da de ble større, at de skjønnte at dette bofellesskapet ikke lignet andre.

Det skjedde mye. Særlig når det var kvinnetreff, var det mange barn å leke med. Else lot dem ikke bare leke på egen hånd. Hun engasjerte seg også.

– Nå skal jeg vise dere hvordan dere kan lage lim av mel og vann, kunne hun si.

Og så rørte hun til massen ble skikkelig klissete. Kjempegøy!

Anette kunne navnet på nesten alle krigsseilerne. Noen kjente hun godt, noen unngikk hun fordi de var litt slitsomme, og noen var hun rett og slett redd. Hun og vennene gikk på butikken for beboere og måket trappene deres for snø. Det var selvsagt at alle bidro i Konvoi-byen, men det hendte også at de fikk litt penger for innsatsen.

Else elsket at barnebarna, når de ble litt eldre, leste dikt for henne, særlig av poeter fra tiden rundt krigen, som Nordahl Grieg, Arnulf Øverland og Herman Wildenvey. Diktene skulle være på rim og romme livsvisdom og være litt finurlige – som henne selv. Hun snakket om hva versene handlet om og betydde.

En gang hun var på Akershus festning med Anette, så hun et tekstutdrag på en vegg. Det var fra Nordahl Griegs «I dag står flaggstangen naken», som dikteren hadde lest over radioen til det norske folk fra det da fortsatt frie Tromsø 17. mai 1940.

– Dette skal vi lese. Det er viktig, sa hun.

I dag står flaggstangen naken
blant Eidsvolls grønnende trær.
Men nettopp i denne timen
vet vi hva frihet er.

Else var opptatt av at de neste generasjonene skulle forstå at fred og frihet ikke kunne tas for gitt. Kanskje skjønner vi ikke hvor viktig det er før det er borte? Opplevelsen på festningen gjorde så sterkt inntrykk på datterdatteren at hun fortsatt den dag i dag kjenner et sug i magen når hun leser dette diktet.

Leif var på sin side veldig glad i å synge for barn som ville høre på, og valgte gjerne slagere fra krigens dager, som Vera Lynns løfterike «(There'll Be Bluebirds Over) The White Cliffs of Dover». Etter å ha sunget den, kunne han bli nedstemt og si:

– Vi trodde alt skulle bli bra når det ble fred. Og så ble det ikke slik.

Også Leif satte stor pris på veldreide og meningsfulle dikt, og Odds datter Heidi deklamerte ved flere anledninger Rudyard Kiplings dikt «Hvis», som hun følte oppsummerte alt farfaren var. Første vers er slik:

Hvis du kan bli på post når man forlot deg,
og holde hodet klart når alt slår klikk
hvis du kan tro når alles tvil står mot deg
men også våkent lytte til kritikk
hvis du kan gå i ventetidens lære
og møte løgn – med sannhet som ditt svar
og møte hat – du ikke selv vil nære
men tie med hvor klok og god du var

Dualiteten mellom livsglede og angst var en del av Elses personlighet. Hun var en sammensatt person: raus, men samtidig svært nøye. Leken, men sta når det gjaldt. Og taktisk, men aldri utnyttende. Else kunne bli satt ut av små hverdagsting, men siktet høyere enn de aller fleste. Hun levde i en kaostilværelse, men var likevel en usedvanlig strateg. Hadde hun ikke en viss grad av kaos rundt seg, så skapte hun det. For mye orden var kjedelig. Det ble stadig gjort forsøk på å planlegge. Anette kunne si:

– I år skal julekortene være ferdig i november. Jeg skal hjelpe deg, mormor.

Det ble det samme stresset midt i desember hver gang. En gang Anette var hos dem hele sommeren, og de skulle på tur, var det det samme sirkuset. Forslag om å pakke tidlig ble viftet vekk. To timer før de skulle dra, løp Else rundt med håret til alle kanter. Hvor var strømpene? Og, hjelp, skjortene var ikke strøket. Om hun skulle være borte en uke eller bare noen timer, spilte ingen rolle. Jo mer det var som måtte rekkes, jo mer levde Else.

Fordi hun sto i stormen, ble det sagt om henne at hun tålte alt. Men det gjorde hun ikke. Hun var ikke en superhelt eller et stålmenneske.

Hun var bare en feilbarlig og sårbar kvinne. Noen ganger ble hun slått i bakken med håret til alle kanter. Hun krøp vekk. Det som gjorde henne til en helt, var at hun kom tilbake. Igjen og igjen. Hun klarte ikke å la være, fordi det var noen som trengte henne. Hun kunne ikke tillate seg å svikte krigsseilerne når så mange andre hadde gjort det.

Tre uker etter at hun fylte 60 år, 19. juni 1984, ble hun innlagt på Modum igjen. «Tilstanden er sånn at hun nu besvimer hvis det er flere mennesker i forretningen og hun må følges av sin mann når hun skal gjøre innkjøp», skrev psykiater Finn Askevold i søknaden om innleggelse.

Else var plaget av hjertebank, tungpustethet og en stor redsel for at hun skulle dø av disse tingene. Psykiateren snakket om hvor viktig det var at hun klarte å begrense sitt arbeid som husmor, som han kalte det, for hele Konvoi byen. Hun måtte lære seg å si nei og være tydelig på at hjemmet deres ikke var internat for folk med problemer. Men da de kom inn på konkrete eksempler, svarte hun:

– Disse problemene var så spesielle at jeg jo bare måtte ta meg av dem!

– Du må regne med å ha med deg angsten hele livet, fikk hun høre.

– Ja, det var hyggelig, svarte hun megetsigende.

Else ble utskrevet først 22. november. Engstelsen var aldri langt unna i fortsettelsen heller, og Anne Gro, som var morens lynavleder, ble stadig ringt opp med nervøse spørsmål.

Det trengtes, for trøkket i Konvoi byen ble ikke mindre.

«Dra til helvete!»

DET VAR NESTEN alltid folk i bestyrerboligen. Innimellom slappet Else og Leif av med bridge med to beboere. Kosen besto av et fat med lakrisbåter, som Leif elsket. Spillet kunne fort stoppe opp fordi en krigsseiler stakk hodet inn verandadøra.

– Vil du ha litt mat? Eller litt kaffe? spurte Else da.

Beboerne kunne fortsatt dukke opp nær sagt døgnet rundt, og de ble så å si alltid tatt godt imot. Folk kom og gikk som de ville, satte seg i sofaen eller hang på kjøkkenet. Else og Leif hadde bare ett sted som var deres eget: soverommet.

Liv og røre var aldri langt unna. Hardingfelespelemannen Sigbjørn Bernhoft Osa kunne sove i kjelleren. En annen gang var det Erik Bye som var innom og sto på kjøkkenet og rørte i Torosuppe. Da sangsjarmør Jens Book-Jenssen holdt konsert i Risør i november 1986, kom også han innom Konvoi byen og fikk bløtkake. Han kvitterte med å synge gamle slagere til trekkspillakkompagnement.

Under styremøtene var det full oppdekning. Kommunale representanter hadde knapt forfall. Kanskje fordi de så fram til Elses bevertning?

På grunn av Konvoi byens økonomiske situasjon ble Leifs godtgjørelse satt ned i 1984. De 2750 kronene han fikk i måneden, skulle dekke telefon, lys, brensel, bilutgifter og velferdsutgifter. Styrets

leder, Tore Fredriksen, beklaget sterkt og anbefalte å begrense oppgavene han skulle løse.

«Det blir nok en vanskelig omstilling, for alle i Konvoi byen venter jo at de kan komme til deg og Else med alle sine problemer. Dere har rett og slett vært for snille og oppofrende», skrev han.

Det var en sjanseløs oppfordring, selvfølgelig. Bestyrerparet hadde ingen evne til å spare seg.

Else og Leif hadde da også mye å kjempe for – fortsatt. De to og Konvoi byens styre merket det stadig: Det ble ikke færre som trengte hjelp. Hver uke lå det en eller flere søknader fra krigsseilere som bodde i elendige leiligheter, overnattet på Blå Kors-hjem eller ikke hadde klart å skaffe seg mer enn en hybel. Det hendte fortsatt at de ikke klarte å svare på alt. «Har ventet å høre fra Dem [...] jeg forstår nu at De ikke har tenkt å gjøre noe for at jeg skal få mine rettigheter frem», sto det i et brev adressert til Leif 14. juni 1984.

Da var det gått 16 år siden krigspensjonsloven skulle sikre krigsseilerne en anstendig tilværelse. Men stadig ble nye mennesker rammet av senskader etter det de hadde vært med på under krigen. De hadde fungert OK i 35 år, men møtte veggen nå.

Riksrevisjonens formann Petter Furberg vokste opp i Horten og prøvde å argumentere for ettergivelse av lånet Konvoi byen fikk rentefritt av Finansdepartementet i 1968. Restgjelda var på 157 500 kroner, og det hadde vært en stor lettelse om de slapp å betale. Han lyktes imidlertid ikke, så kampen for å bedre økonomien fortsatte. «Skulle institusjonen betraktes som helseinstitusjon drives den usedvanlig billig», skrev Finn Askevold i en uttalelse. Han siktet til at bestyrerne sto til disposisjon for beboerne «til alle døgnets timer» uten annen godtgjørelse enn «fritt hus». Det hjalp ikke, og håpet om at lånet skulle omgjøres til et statlig tilskudd, brast. Krav om innbetaling av månedlig avdrag med 11 prosent rente lå støtt i postkassa.

Siden Konvoi byens åpning hadde tilværelsen vært en evig kamp for å unngå konkurs. Den var på ingen måte over. Omfattende vedlikehold var etter hvert nødvendig: Alle tak måtte vedlikeholdes,

samtlige hus tørstet etter beis, alle vinduer i 28 leiligheter trengte maling og takrenner og nedløpsrør måtte skiftes ut. Det hele kostet 150 000 kroner som Konvoi byen slett ikke hadde. Først da Foreningen for Skandinaviske Sjømannshjem i fremmede Havner avviklet i 1986 sine hjem og bestemte seg for å gi Skagerak Boligstiftelse 800 000 kroner, fikk de økonomiske gnagsårene tid til å gro.

Økonomi tok likevel aldri fra Else og Leif nattesøvnen. Den hadde de mistet for lengst. Talentet deres var å hjelpe mennesker og overbevise andre om å bidra til det. Penger var bare et nødvendig bryderi på veien.

– Men tross slitet har det vært mest lyspunkter. Ikke minst har jeg vært med på å rive ned inngrodde fordommer mot psykiske sykdommer, sa Leif til ukebladet Familien i 1987.

På sensommeren året før dro Else og han for tredje gang på «opp-søkende virksomhet» i Finnmark. Over 20 år etter at de begynte å jobbe systematisk med å komme krigsseilere til unnsetning, dro de altså igjen til andre enden av landet for å finne flere å hjelpe. Jobben var fortsatt ubetalt, men nå fikk de i det minste overnatting, kost og reise dekket av Krigsinvalidforbundet.

På mye av turen fikk de god hjelp av Knut Paulsen og Albert Reite fra Vest-Finnmark Krigsinvalidforening. I Hammerfest begynte arbeidsdagen med et radiointervju klokka 06.30 fredag 15. august, og så gikk det i ett. Dagen sluttet med at de arrangerte dansefest for krigsseilere på hotellet.

Else syntes den lange båtturen ut til Hasvik var verdt strevet da trygdesjefen ga dem honnør og skryt for arbeidet de hadde gjort da de var i Finnmark i 1971. Hun ble lykkelig over å høre at innsatsen hadde ført til pensjon for fem enker og to krigspensjonister. På flere steder fikk hun servert lignende historier. Men samtidig møtte de mye bitterhet.

– Dra til helvete! Vi klarer oss, var det en som sa.

Krigsseileren mente det var for sent med hjelp. Over 40 år etter

krigen traff de menn som fortsatt ikke hadde sovet en hel natt siden. En del hadde gitt opp etter å ha møtt en ny generasjon leger uten særlig kunnskap eller forståelse for mentale krigsskader. Else opplevde også barn og barnebarn som slet psykisk etter en tøff oppvekst. På TV i 1968 hadde Leif advart om at traumene kunne gå i arv. Det var nå blitt virkelighet.

De fulgte kysten rundt til Øksfjord, Alta, Honningsvåg, Kjøllefjord, Berlevåg, Vadsø og Kirkenes før de dro inn på vidda til Karasjok og Kautokeino og overnattet på gjestgiverier og hoteller. Fikk Else rekesmørbrød, gjerne både til lunsj og kvelds, var hun mer enn fornøyd. De snakket med krigsinvalidere og enker som trengte hjelp til pensjon, men like mye med lokale trygdesjefer – som regel om enkeltsaker.

Else gikk ofte under betegnelsen «med frue», men det var hun som skrev utførlig referat hver dag, tok seg av reiseregnskap og holdt styr på avtalene. Mange dager satt de og snakket med folk i telefon. Flere hadde først råd til å ringe når Else og Leif var i Finnmark, for da slapp de å betale rikstakst. «Det ble mye prating, men det og få snakke med noen om problemene sine pluss og få kartlagt sin egen situasjon tror vi var en god hjelp for mange», skrev Else i sine notater. «De fikk veiledning og forslag om hvordan de best kunne ordne seg med trygdekassen etc», noterte hun.

I Rikstrygdeverket lå det over 1100 saker. Ventetiden kunne komme opp i fire–fem år, og dermed løste en del saker seg selv: Søkeren døde. Noen saker var også åpenbart uløselige, og Else hatet å se et siste glimt av håp slukne i øynene på folk.

Onsdag 27. august i Kirkenes begynte med telefonsamtaler klokka ni, før de hadde møter med lokale alliansepartnere utover dagen og kvelden. De var ikke tilbake på hotellrommet før klokka 22.30. «Vi hadde en koselig dag», skrev Else. Tirsdagen etter kjørte de 37 mil tilbake til Hammerfest fra Kautokeino, via Alta, der det var noen uavklarte saker. Fredag 5. september gikk det i ett fram til de utpå kvelden endelig kunne begynne på turen tilbake til Risør. De hadde

«DRA TIL HELVETE!»

vært i Finnmark i tre tettpakkede uker uten en fridag og knapt uten pause. I bagasjen lå en koffert full av pensjonssøknader. Else og Leifs siste tur til Finnmark var over.

Rikstrygdeverket satte på denne tiden ned en arbeidsgruppe ledet av Leo Eitinger som i 1988 foreslo en omlegging av praktiseringen av hovedlovene for visse grupper krigsdeltakere. «Dette vil ventelig medføre et noe øket antall nye søknader, og noen flere godkjenninger», het det i rapporten.

Snart 50 år etter krigsutbruddet var det altså fortsatt grupper som ikke hadde fått den hjelpen de skulle ha.

Altmuligmannen

VINTEREN 1982 BEFANT Else og Leif seg i snøføyke på E18 mellom Drammen og Oslo. De skulle på en konferanse, men nå sto de foran sin røde Simca. Panseret var åpent, og motoren gikk ikke. Arne Nordhus kom kjørende fra hovedstaden og stoppet. Trengte de hjelp? Han åpnet fordelerlokket, pusset noe på undersiden, tok ut fordele- ren og ga den litt kjærlighet. Så startet bilen igjen. Det var lite bensin på tanken, men nok til å komme fram. Else og Leif takket og satte seg inn.

Få år senere møttes de igjen i Kragerø gjennom sønnen Jørn, som i mellomtiden var blitt venn med Arne. I Kristiansand hadde de to bygget et flytende gatekjøkken som het Shipohoi, og de tauet det nå opp til innkjøringen til telemarksbyen. Else og Leif var innom for å se på prosjektet, som også Odd var involvert i. Båtfolk kom og handlet, og det så ut til å gå bra. De bygget to slike til og la dem ved Arendal og Sandvika. Men prosjektet gikk over styr.

Jørns vennskap med Arne spredde seg likevel til hele familien. Lenge var han i Konvoi byen en uke i måneden. Da han begynte å jobbe i Nordsjøen, hjalp han til i friukene han hadde på land. Else likte selskap, og han og Anne Gro byttet på å kjøre henne rundt, ikke minst til Toms grav i Horten, der hun var nøye på at blomstene hadde det bra. De sto rundt en engel med inskripsjonen «Savner deg». Den passet alltid på.

Arne hjalp henne i hagen, gjorde unna ærend og var en slags vakt-

mester mens han tente en ny Teddy med stumpen av den forrige. Kom psykiater Finn Askevold med bikkjene, passet han på at hundematskåla og askebegeret var på rett plass.

Leif var mye på Krigsinvalideforbundets kontor i Oslo. Fra vinduene kunne han se ned på kanonvollene på Akershus festning.

Det var vanligvis Leif som kjørte, i hvert fall inne i Oslo. Else hatet trafikken med alle bilene. Men en gang skulle hun plukke ham opp etter et møte. Hun fant ikke fram til forbundets parkeringsplasser og kjørte rundt og rundt i gatene i Kvadraturen. Der ble hun stoppet av ridende politi, som så at hun var i villrede. De tok like godt jobben med å ri foran og lede vei. Leif hevet øyenbrynene da følget av hester og hestekrefter kom. Han sto der sammen med generalsekretær Henry Brym. Da Else åpnet bildøra, sa han:

– Jeg tror du er gær'n, jeg.

En dag fikk Else en telefon fra Forsvarets flystasjon på Kjevik ved Kristiansand. En av Konvoibyens innbyggere sto der og insisterte på at han skulle ha troppetransport. Han hadde stått der en stund. Hun snudde seg mot Arne:

– Kan du hente ham?

Arne kjørte sørover. Mannen sto fortsatt der da han kom fram halvannen time senere.

– Jeg venter på troppetransport, sa han.

Mannen var tilbake i krigen.

– Flyet er forsinket. Du kan sitte på med meg, svarte Arne.

De kjørte tilbake til Risør. Dagen etter var beboeren seg selv igjen. Til neste gang.

Arne gjorde også nødvendig håndverk i bestyrerboligen og vedlikehold på de sju andre husene. Etter hvert fikk han betalt for vedlikeholdsarbeidet han gjorde. Kommunerevisorens kontroll av boligstiftelsens regnskap for 1987 dokumenterte igjen at økonomisk nøyaktighet ikke var Else og Leifs sterkeste side. Om utbetalingene til Arne skriver han: «Dette vil si at det er utbetalt kr. 54 050 uten

noen form for spesifisert regning, eller arbeidsbeskrivelse i eventuelle anbudspapirer.» Det ordnet seg raskt. Arne hadde gjort jobben, det var papirene som ikke var slik de skulle. De lærte. Året etter var det mer orden i sysakene. Da sto Arne for en større oppussing av bestyrerboligen, som førte til at Else og Leif fikk nytt kjøkken.

I oktober 1987 ga styret i Skagerak Boligstiftelse Else og Leif livs-lang rett til å leie bestyrerboligen. Retten gjaldt også «lengstlevende alene». Foreløpig bodde de gratis og fikk dekket strøing, fyringsutgifter og 75 prosent av telefonregningen.

Da Stig Vanberg fra bladet Krigsinvaliden var innom en dag i 1988, var en beboer syk, og Leif måtte ned til sentrum for å hente medisiner. En annen kom med et annet problem: Han skulle lage fiskesuppe, men manglet noe. Else var i gang med å trekke torsk til middag til journalisten og familien og hadde fiskesuppe på gang til forrett. Ville han ha noe av den? Nei, det var ikke sånn suppe han hadde tenkt seg. For å få mannen unna ble de påkrevde ingrediensene skaffet fra butikken. «Så si ikke at en bestyrerjobb ikke er allsidig!» skrev Vanberg lakonisk i artikkelen.

Heldigvis hadde Else Arne til å hjelpe seg. Mannen som hadde trådt til i snøføyka på E18, ble en viktig hjelpemann fram til han flyttet til USA i 2017.

Krevende kvinner

DET VAR MANGE skjebner og karakterer i krigsseilergrenda. En bergenskvinne hadde en mannevond hund med lang løpestreng. Når den stakk av, måtte noen i Heimstad-familien prøve å finne den igjen. Siden den glefset og bjeffet mot alle som nærmet seg, var det ingen enkel jobb. Fruen ringte også stadig for å få vite hvor mye klokka var. Hun var alkoholiker uten døgnrytme og vekket gjerne Else og Leif midt på natta. De hendte at de lot røret ligge av. Hun bodde i et av husene bak bestyrerboligen og kom for ofte på besøk. En gang orket ikke Else å ta imot og kastet seg ned på gulvet da hun så hvem som var på vei. Til barnebarnet Anette sa hun:

- Bare åpne døren og si at jeg ikke er hjemme.
- Anette gjorde som hun fikk beskjed om.
- Men jeg ser at hun ligger på gulvet der, svarte kvinnen.
- Else reiste seg og sa:
- Jeg bare lette etter noe. Anette så meg sikkert ikke.

En annen kvinne som krevde sitt, var den frimodige fru H, som Else hadde kjent siden 1950-tallet i Horten, og som hadde flyttet inn i Konvoibyen i 1968.

Fruen måtte flytte igjen kort tid etterpå. Mannen hadde seilt gjennom hele krigen, men Rikstrygdeverket godkjente ikke hennes søknad om krigsenkepensjon, og derfor klarte hun ikke å betale den lave husleien. Else og Leif sørget for at hun fikk hjelp i sitt møte med

byråkratiet, og etter mye korrespondanse fikk hun endelig status som krigsenke. Da flyttet hun tilbake. Hun var en av dem som fikk noe ut av Nortraships Sjømannsfond etter at Else og Leif sendte inn søknad for henne: 1700 kroner til ny komfyr.

Den dagen Anne Gro ble mor i 1974, feiret fru H med å plante en ripsbusk. Fruen fikk et nært forhold til datteren Anette. I alle år var hun et entusiastisk, eksentrisk og elskelig innslag i beboermassen. Hun stelte for en krigsseilernabo til han døde i 1979, og Fru H solgte også lodd og merker nede i Risør til inntekt for Redningsselskapet og krigsseilerne.

Mens andre kvinner hadde Obos-frisyre med papiljotter i håret, hadde hun hele tiden et langt, svart flommende hår. Hun var en utadvendt og myndig dame som gikk på ski, var sporty og populær blant barna, som var inne hos henne og fikk kaker. Midt på 1980-tallet var håret like langt, men helt hvitt. Hun var blitt dement og var i praksis pleietrengende. Problemet var at hun hadde en hund som hun var veldig glad i, og den kunne ikke være med på sykehjem. Derfor bestemte Else at fru H skulle få bli boende til hunden døde fra henne. Den var frisk og rask, og tiden gikk, mens krigsseilerenken slet mer og mer med å holde styr på seg selv. Hun lå etter med småregninger og manglet klær. Else og Leif fikk 3000 kroner fra Krigsinvalideforbundet til å ordne opp for henne i 1984.

Fru H var da syltynn, og Else og Leif sørget for at hun fikk i seg næringsdrikker. I tillegg måtte de passe på at hun ikke gikk naken på butikken, som hun flere ganger var i ferd med å gjøre. Det ble en del styr, men fru H var et snilt og godt menneske, og hele Heimstad-familien var glad i henne.

Ukas høydepunkt i Konvoibyen var fortsatt bingo- og spillkveldene hver torsdag. Premiene handlet Heimstad-familien inn. Det ble servert smørbrød og bløtkake, og aulaen var full. Naboer kom og ble med. Fru H likte fortsatt å bidra og bakte gjerne kake til disse kveldene. En gang ble det funnet en kam inni en av dem, men stort sett gikk det bra. Elses og Leifs barnebarn fikk være med å spille

KREVENDE KVINNER

kort disse kveldene. Gikk de voksne over til poker, ble de satt til å lage winner tip-sigaretter, som ble laget av rulletobakk i små hånd-drevne plastmaskiner. Til slutt rant det nesten nikotin av gardinene. Heidi kunne reise seg og synge gamle skillingsviser og sanger som «I en sprukken rønne nedi Vika». Tårene trillet over gamle krigsseiler-kinn.

Fru H slet med inkontinens og skulle ha nye sko. Leif kjørte henne ned til Risør sentrum og hjalp til med prøvingen. Han bøyde seg ned for å kjenne om skoen satt på foten da det plutselig rant noe nedover beina hennes og ned i skoen. Leif så rolig opp på henne og sa:

– Ja, da blir det de skoene, frue.

Til slutt var det åpenbart at hun måtte på sykehjem. Der var hun så dement at hun ikke lenger kjente igjen noen. En januardag i 1989 døde fru H, 83 år gammel.

Kranglete hjerte

KONGEHUSETS STØTTE VAR av uvurderlig verdi for Konvoi byen. Kong Olav hadde vært en inspirasjon etter at han åpnet den i 1968. To år senere var han på besøk igjen, og siden var det jevnlig kommet telegrammer fra majesteten.

Kong Olav døde på kvelden 17. januar 1991, og morgenen etter sendte Else et sørgetelegram til Slottet: «Vår dype medfølelse i anledning vår kjære Kong Olav V's bortgang. I ærbødighet bøyer vi våre hoder i takk for alt vår konge har gjort for krigsseilerne i krig som i fred», sto det. Så gikk hun i gang med å koke kaffe. Snart var 35 krigsseilere samlet til minnestund i aulaen. Det var bare to uker siden de hadde fått siste hilsen fra Olav R: «Hjertelig takk for de vakre orkideer og de gode ønsker som jeg har hatt den glede å motta til jul. Med de beste ønsker til alle krigsseilere i Konvoi byen i Risør for det nye år.»

«Ekstra flott», skrev Else på bestillingslappen for bærebukett til kongens bisettelse. Årene etter kom takketelegrammene fra etterfølger Harald R, som dette i 1993: «Hjertelig takk til alle i Konvoi byen i Risør for den vakre blomsterdekorasjonen og de gode ønsker som Dronningen og jeg har hatt den glede å motta til jul.»

Kong Olav var 87 år da han døde. Leif var 16 år yngre og syntes ustopkelig full av energi. Det endret seg noen måneder senere. Han

satt i godstolen. Plutselig begynte han å stønne, og Odd så at han hadde smerter.

– Du må til legen!

– Ikke kødd ‘a! Jeg skal ikke til noen doktor.

Men det var akkurat det han skulle. Else forsto umiddelbart at det var alvor. Leif ble fraktet til Arendal med hylende sirener på en smal og svingete E18. Han var bevisstløs da han ble lagt i respirator med alvorlig infarkt. Hun satt ved siden av ham på overvåkningen og fryktet det verste. Flere i familien kom til, og Else tok en pause. Ved siden av Leif lå en mann i like kritisk tilstand. En religiøs familie sto rundt ham og trøstet ham med at alt var oppgjort. Han kunne dø i fred.

Like etter braste Else inn og slengte en pose med nykjøpte klær, blant annet tre flotte pysjamaser, på senga. Leif var kviknet noe til. Hun tok fram brunkrem og smurte i ansiktet hans før hun puttet på ham et silkeskerf med masse farger og tok opp et spill:

– Se så frisk du ser ut! Nå har jeg brukt opp alle pengene våre på nye klær til deg, så du får ikke dø.

Pasienten i nabosenga gikk bort. Leif overlevde. Han klarte ikke å få fram en lyd, men signaliserte at han ville ha blyant og papir. Med skjelvende hånd skrev han at hun skulle ta med guttene og reise til Oslo som planlagt. Else dro tilbake til Risør og videre derfra med en festkledd krigsseilergjeng til hovedstaden. For fredag 7. juni 1991 var Konvoi-byen invitert til Redningsselskapets 100-årsjubileum i Oslo konserthus, ledet av Erik Bye.

Leif gjennomgikk en stor operasjon ved Hjertesenteret i Oslo 25. februar 1992. Etterpå ble han liggende der en uke før han ble overført til en sykeseng i Arendal. Der ble han plassert i en korridor. Lyset over ham var konstant på og gjorde at han ikke fikk hvile. Han ba om å bli flyttet til et rom.

– Du må vente på neste vakt, svarte en sykepleier.

Ifølge familiefortellingen løste Leif problemet ved å bøye seg ned,

huke tak i en sko og kyle den rett i lysstoffrøret i taket. Det eksplo-
derte utover senga hans. De hvitkledde ansatte kom løpende.

– Skaff meg et rom! kommanderte Leif.

Det ordnet seg, og han ble også god venn med hjertelegen. Leif hadde hele voksenlivet sugd inn røyk som en støvsuger, men hjerte-
problemene fikk ham på andre tanker.

– Finito! sa han og bråsluttet.

Derfra bar det til rekonvalesens i Bærum. Det tok lang tid å
komme seg, men han var aldri redd. Har du vært i et krigshelvete, så
er det meste annet helt greit.

Leif fikk kolesteroldempende medisiner som senket risikoen for
at hjertet skulle streike igjen. For å holde marerittene på armlengdes
avstand tok han også flere valium om gangen. Kjøkkenskapet var
fullt av små glass.

– Du blir ikke avhengig av valium. Hørt sånt tull! sa han da Jørn
uttrykte bekymring.

Likevel kuttet han ut de angstdempende pillene et par-tre år
senere.

Else var vant til å ta seg av hele krigsseilerbyen, men nå hadde hun
nok med Leif. For første gang lot hun andre ta over.

På rømmen til Gran Canaria

JØRN HADDE ALLEREDE steppet inn som vikar noen ganger mens Leif var dårlig. I starten av 1992 overtok han bestyrerjobben på heltid. Jørn var i gang med studium i offentlig administrasjon og økonomi og var nylig blitt kåret til «årets student» ved Agder distrikthøgskole. Han var blitt skilt igjen noen år tidligere, og på skolen ble han kjæreste med Wenche Waal.

Jørn tok henne med til Konvoi byen og presenterte sin nye samboer for Else. Hun så på henne og sa:

– Du er klar over at du får oss med på lasset?

Wenche hadde ikke peiling på krigsseilere. Det ble en bratt læringskurve. En formiddag hørte hun noen skrike. Hylene kom fra en av leilighetene, og hun skjønte ikke hva det var. Wenche fikk med seg Jørn inn til en mann som hadde mareritt midt på lyse dagen. Han skrek fortsatt og virket helt borte. De klarte å få ham ut av det. Snart skjedde det igjen, og Wenche lærte seg noe om hvordan slike hendelser skulle takles.

Mannen fikk tillit til de to reservebestyrerne. Riksteatrets forestilling «Ola var fra Sandefjord», som handlet om krigsseilere, ble framført i Risørhuset i desember 1993. Den fungerte som et oppspill til markeringen av Konvoi byens 25-årsjubileum. Over 40 krigsseilere satt i salen, omtrent halvparten fra Konvoi byen. Else og Leif var også med.

De hadde lovet mannen med dagmarerittene at hvis noe ble for vanskelig for ham, skulle de kjøre ham hjem. Alt gikk fint helt til

Vera Lynns «We'll Meet Again» ble framført. Da klikket det helt for ham, og Wenche og Jørn måtte hjelpe ham ut. Nesten 50 år etter krigen var én sang nok til å utløse psykose.

Etterpå ble skuespillerne med opp på Viddefjell.

– Det er klart at vi alle har lest om krigsseilerne før vi begynte prøvene, men det blir liksom spesielt nært og realistisk når vi får møte dem personlig, sa hovedrolleinnehaver Geir Atle Johansen.

Nå som Jørn hadde tatt over bestyrerjobben, passet Else og Leif på å reise bort noen dager. De tok inn på Gabelshus Hotell, deres faste hotell når de var i hovedstaden. Da hun var ute en tur på egen hånd, ble Else utsatt for en veskenapper. Hun fortalte om det til Jørn da hun kom hjem.

– Jeg er blitt overfalt.

– Hva skjedde?

– Jeg klinte til ham med veska. Da løp han.

Men en ny uro var blitt plantet i henne etter denne opplevelsen. Hun ga Leif en lenke så han kunne feste lommeboka til buksa.

I sin første månedsrapport til styret skrev Jørn: «Arbeidet har vært både mer tidkrevende og utfordrende en (sic) jeg hadde ventet da jeg påtok meg vikariatet. Arbeidstiden har bestått av kontortid fra morgenen og fortsatt med oppsøkende virksomhet på kveldstid for så og ende med at en må være disponibel om natten. I et slikt arbeidsforhold eier en tydeligvis ingen av ukens timer selv.» I perioder jobbet han til klokka tre på natta, og helgene var ikke annerledes enn hverdagene.

Nå var det han som måtte kjøre folk til legen, ta seg av en alkoholiker som var inne i en hard periode, låse seg inn i en leilighet for å stoppe kloakkoversvømmelse, trøste folk med tung depresjon, hjelpe en mann som ikke hadde «akseptabel hygienisk standard» i leiligheten, og ta seg av en enslig, nylig hofteoperert kvinne med epilepsi, brudd i hånda og manglende vilje til å ta til seg føde. Telefonen ringte jevnt. Heldigvis hjalp Wenche ham.

Slik hadde foreldrene hans hatt det i mange år. De hadde vært i ulønnet beredskap 24 timer i døgnet, 365 dager i året. Det var ikke vanskelig å skjønne at det hadde sin pris.

De fleste beboerne levde et rolig liv og holdt seg stort sett i Konvoibyen. De likte trygge, faste rammer. Av og til ruslet de ned til byen og handlet eller spiste wienerbrød på café. Søndager tok de som hadde bil, gjerne med seg noen og kjørte opp til veikroa Cinderella oppe ved E18. Der slo de seg løs med kjøpemiddag.

Med 28 leiligheter var det nødvendigvis stor utskifting. Else var sliten av å bli kjent med nye skjebner hele tiden. Hun var lei delirium, fyll og folk i stua. Det ble for krevende, selv med god hjelp fra sønnen og kjæresten.

Da en bekjent tilbød henne å låne en timeshare-leilighet, rømte hun til Gran Canaria. Tiden gikk, og hjemme begynte Leif å lure på om hun i det hele tatt kom tilbake fra Afrika-kysten. Else ringte.

– Jeg har det så fint, enkelt og greit, sa hun.

Det gjorde Leif enda mer molefonken. Det ble ikke bedre av at hun flere ganger ringte og sa at flyet hjem var kansellert på grunn av været. Hun toppet unnskyldningene med en påstått sandstorm. Det gikk et par måneder før Else kom tilbake til Konvoibyen.

Men ellers hjalp det bare å ta en luftetur til Arendal eller Oslo. En gang Anette var med henne og Leif til Oslo, svingte Else av for å fylle bensin. Hun stoppet litt for langt fra pumpa og halte og dro i pumpeslangen. Hengselet på bensinlokket knakk, og noe bensin rant utenfor. En mann kom løpende fra stasjonen for å hjelpe henne. Han ordnet opp, og hun satte seg inn igjen.

– Der knakk det bensinlokket. Det er greit. Vi så at du ikke mente det, sa Leif.

– Det var han som ødela bensinlokket, sa hun og sendte blikket mot mannen som hjalp henne. Han var på vei inn på stasjonen igjen.

– Det var ikke han, sa Leif.

– Jo, det var han.

Anette begynte å le i baksetet. Det kan ha vært grunnen til at moren summet seg.

– Ja vel, da. Det var meg.

Else var oppofrende som knapt noen andre, men å innrømme små feil kunne sitte langt inne.

I Konvoi byen handlet hverdagen fortsatt om å få prosjektet til å gå rundt. En gave i 1992 fra Oslo internasjonale sjømannshjem på 450 000 kroner gjorde det mulig å fikse noen tak og sette bestyrerboligen i presentabel stand. Det var stadig vedlikehold som måtte gjøres. Vann hadde lekket inn på soverommet, og den bratte trappa til kjellerlokalet var ikke lovlig etter gjeldende forskrifter. Nå ofret de en del av det ekstra soverommet og utvidet trappa betydelig, og få år senere ble det installert en stolheis også, noe både Leif og Else skulle få bruk for.

Utvidelsen gjorde trappa sikrere, noe som var lurt. Noen år tidligere skulle Leif bare inn på soverommet og hente en lommelykt. Døra var ved siden av den ned til kjelleren. I farten åpnet han feil dør. Foten han trodde ble satt ned på soveromsgulvet, havnet i løse lufta, og Leif vippet etter. Han landet brutalt i gulvet tre–fire meter under, der han ble liggende i en krøll med blodsøl fra hodet. Else kastet seg på telefonen til Anne Gro, som kom så fort hun kunne – og fant en far som tok det hele med største ro. Leif ble kjørt i ambulanse til sykehus, der han ble sydd sammen igjen mens han hadde en interessant samtale på engelsk med legen. Det var neppe lenger mulig å bringe Leif ut av fatning. Han hadde opplevd for mye.

I anledning oppussingen ga deres mest trofaste bidragsyter Christian K. Rytter bestyrerparet 50 000 kroner som en personlig gave. Else jublet. Hjemmet deres var møteplass for krigsseilere fra Konvoi byen og resten av landet. Møblementet var igjen nedslitt, så hun og Leif dro umiddelbart til Arendal og blinket ut nye møbler. Hun ble glad for at skipsrederen så hva de sto i. «[D]enne opplevelsen ville jeg

aldri vært foruten, du vet for henne, har disse 25 årene kostet mye», skrev Leif i takkebrevet.

I et brev til Else og Leif skrev reder Rytter på sin side: «Det er ett forhold som jeg undres over og som plager meg. Jo lenger tid som går, desto sterkere går det opp for meg hvilken skandaløs behandling krigsseilerne fikk etterhvert som de kom hjem. Hvorfor skjønnte jeg det ikke den gang? Hvorfor tok jeg aldri opp saken i de rette fora den gang jeg som reder hadde muligheten for å gjøre det? [...] Det måtte ildsjeler som dere til for å få sving på sakene.»

Mens Jørn hadde hovedansvaret som bestyrer, rapporterte han om «økt tilstrømming av besøkende og turister», blant annet en buss med finske krigsinvalide. Det kunne komme delegasjoner med opptil 40 mennesker som skulle informeres og serveres. «Jørn Heimstad har vært til uvurderlig hjelp også for meg. Han har kommet godt overens med Konvoibyens beboere, hvis man ser bort fra de få personer som ser ut til ikke å ha noe ønske om å være med i et fellesskap», skrev styrelederen.

Leifs helsetilstand gjorde at Jørns vikariat måtte forlenges. Lønna ble satt til 150 000 kroner i året. I første omgang ble han ansatt ut september i 1992, før han fra november fikk full stilling som vaktmester, og samtidig fikk han en beredskapsavtale som gjorde at han skulle tre inn som bestyrer ved ferieavvikling eller sykdom.

Dette lettet trykket rundt Else og Leif. Planen var å få ro til å pleie kontaktnettet. Men ro måtte de se langt etter.

Mistenkeliggjort og straffet

SIDEN 1968 HADDE det vært god stemning i styret og mellom styret og bestyrerparet. Bortsett fra et nyvalgt styremedlem fra kommunen hadde alle medlemmer vært med i over 17 år.

I 1990 hadde Skagerak Boligstiftelse imidlertid blitt omdefinert til en offentlig registrert privat stiftelse. I alle år hadde Konvoibyens regnskapsfører gjort jobben i henhold til god skikk, men den nye situasjonen førte med seg innsending av regnskap til fylkesmannen og krav om å følge stiftelsesloven – og det var nok det som inspirerte kommunerevisoren til å se nøyer på regnskapet.

Han brukte ord som «tilstrekkeligsspesifisert» og krevde at «alle utbetalinger skal være anvist på forhånd». Og hvorfor gikk gavepenger til Konvoibyen inn på Leifs konto? Fordi det ikke spilte noen rolle, hadde Leif tenkt, de ble brukt til Konvoibyens beste likevel. Bidragsyteren Christian K. Rytter gjorde det klart hver gang: «Gaven skal disponeres av Leif M. Heimstad etter beste skjønn.» Det var åpenbart at mange private tilskudd til Konvoibyen var resultat av Else og Leifs utadvendte virksomhet. Gavene utgjorde en større inntekt enn husleie fra beboerne, men de var ukonvensjonelle for kommunebyråkratene.

Det oppsto en kulturkollisjon mellom bestyrerne og særlig en ny generasjon ansatte i kommunen. Else og Leif hadde vært mer opp-tatt av å løse problemer og forbedre krigsseilernes tilværelse enn av å tenke på pinlig nøyaktig regnskapsføring. Men nå meldte den nye tid seg nådeløst. Revisoren mente at det ikke måtte herske noen tvil

om eiendomsretten til de verdiene som stiftelsen forvaltet. Han skrev med insinuerende tone «[...] også med tanke på alle de gaver av forskjellig art som bestyreren etter sigende skal ha mottatt på vegne av stiftelsen opp gjennom årene».

Styreformann Tore Fredriksen så det noe annerledes:

– Uten den brede kontaktflaten bestyrerparet har opparbeidet, hadde det ikke vært mulig å samle inn slike betydelige beløp, sa han i et styremøte.

Det holdt ikke at Leif, sønnene eller Arne Nordihus fikk maling fra Jotun og ga uttørkede og værutsatte vegger noen strøk eller malte en leilighet etter en død krigsseiler. Det skulle inn i regnskapet. «Dersom en leilighet ikke tilbakeleveres stiftelsen i avtalt stand etter et leieforhold opphører, må dette være et forhold som skal gjøres opp mellom stiftelsen og leietager, eventuelt arvinger etter avdød. Bestyreren [...] må ikke inngå private avtaler vedrørende stiftelsens forhold.»

Det var mye å grave i for revisoren: Hvorfor hadde Else og Leif fått utbetalt forsikringspenger for ødelagte tepper etter vannskade i fellesrommet i kjelleren, for eksempel? Elses forklaring om at det var de som eide teppene, ble avfeid: «Det foreligger ingen avtale mellom Heimstad og stiftelsen om lån eller leie.» Dessuten: «Var dette nye tepper, eller var de brukte/utrangerte», spurte revisoren. Han gjorde egne undersøkelser. Risør Miljø og Teppesenter ble kontaktet. Det samme ble Patsy Stiansen, lederen av kvinnegruppa, som var med Else da hun kjøpte teppene der.

For løsningsorienterte ad hoc-mennesker som Else og Leif var dette uttrykk for mistillit. Det pirket i noe veldig ømt.

Else ble usedvanlig sint og sår. I et brev til styret skrev hun som ble kalt Mor Konvoi byen:

Skulle noen mene at det er mistenkelig at jeg har latt et så 'kostbart' teppe bli lagt ned i aulaen, så må det vel nesten virke kriminelt at jeg i 1965 arbeidet som sveiser for å kunne være med på å dekke kostnadene ved registrering av krigsseilere i

Vestfold, at jeg tok inn uteliggere og foret og kledde dem opp, at jeg lot store deler av min arv gå med til arbeid for denne gruppen, at møbler og innbo har blitt brukt igjennom 28 år og for ikke å glemme at jeg har stilt meg tilgjengelig med min arbeidskraft her i Konvoi-byen i snart et kvart århundre. [...] Den måten denne saken har blitt behandlet på er etter min mening utilbørlig. [...] Jeg er inderlig lei av mistenkeliggjøring og forsøk på bakvaskelse. Skulle noen misunne meg alt jeg har ofret, er jeg mer enn villig til å ta betalt for den innsatsen jeg har ytt.

Mistenkeliggjøringen Else opplevde, sto i skarp kontrast til en formulering i et styrereferat et par år tidligere: «Bestyrerparets innsats kan selvsagt ikke måles i penger, stiftelsens likvide beholdning ville ikke rukket til å dekke et slikt beløp.»

Else hadde sørget for mat til gjester og vafler på bingoen, ja visst, men revisoren mer enn antydte at bestyrerne hadde spist av lasset. Hun og Leif visste at de ga mer enn de fikk, og hadde ikke vært opp-tatt av millimeterpresisjon på pengebruken. Skulle det komme 20, så bestilte hun til 25. Det skulle aldri være for lite, og ikke sjelden dukket det opp uanmeldte. Sto det folk utenfor, kunne hun invitere dem også:

– Kom inn!

Var det smørbrød, kaker eller steik igjen etter et arrangement i aulaen, kunne hun si til Anette, Heidi, Anne Gro eller andre som hadde hjulpet til:

– Hvis dere vasker ned aulaen, så kan dere komme og spise lunsj med meg her i morgen.

Dagen etter spiste de restemat som en slags betaling. Restene kom til nytte, og jobben ble gjort. Det var en ordning som ikke syntes i regnskapene, og som åpnet for mistanke om at Else stakk unna det som var kjøpt inn til Konvoi-byen. Revisoren brukte rødpennen. Og det var helt sikkert ting å påpeke. Da Wenche skulle hjelpe til med å føre regnskap, sa Leif:

- Jeg skriver navnet mitt her, så kan du fylle ut de tallene du vil.
- Det er ikke sånn det gjøres, svarte Wenche. – Jeg skriver tallene først og så må du skrive under på at de er riktige.
- Men jeg stoler på deg.

Leif var ikke bevandret i god regnskapsskikk. Han var ekspert på raske, effektive løsninger. I en orientering til styret i 1992 skrev han: «Det må ikke herske noen tvil om at min lojalitet ligger hos den gruppen jeg representerer og at den har basis i den ånd som K.B. ble bygget for å imøtekomme.»

Revisor mente også at penger Else og Leif hadde fått til dekning av velferdsutgifter, skulle oppgis som lønn til skattemyndighetene. Det meste falt på Leif.

Et brev ble sendt styret i Leifs navn, men var formulert av Jørn og Wenche: «Jeg kan ikke ut fra formelle eller reelle grunner akseptere beskatning av en inntekt jeg ikke har mottatt. Utgiftene det refereres til, er reelle velferdsutgifter, bokført sådan, dokumentert med originalbilag, attestert av styrets formann, som loven krever, gjennomført etter styrevedtak og i tråd med stiftelsens vedtekter og tradisjon.»

Skattebelastningen utløste et nitid detektivarbeid. Kravet fra revisor var at det skulle «foreligge underbilag i form av eks. kassalapper». Wenche var også revisor, og hun gikk igjennom ti år med bilag på jakt etter dokumentasjon på at Else og Leif ikke hadde brukt pengene på seg selv. Heldigvis hadde Else spart på kvitteringer. De lå i skuffer og skap. Og overalt ellers.

Styrets leder, Tore Fredriksen, gjorde sitt for å ordne opp i saken og appellerte til ligningskontoret om å finne en løsning som i størst mulig grad gagnet Leif. Wenche og Jørn gikk til ligningssjefen, framla dokumentasjon og forklarte. Etter halvannet år konkluderte Risør ligningskontor med at Else og Leif hadde rett. De fikk tilbakebetalt 173 650 skattekroner.

Styret kom til at revisor var overivrig og hadde gått ut over sitt mandat. «Det er vanskelig å se med hvilken kompetanse revisor gjør dette», sto det i styrets kommentar. Else og Leif fikk full støtte:

«Bestyrerparet har kun fulgt styrets anvisninger og har lojalt fulgt opp de retningslinjer som har blitt pålagt dem. Det er derfor beklagelig at bestyrerparet blir mistenkeliggjort og straffet økonomisk.»

Som vikar hadde Jørn fått lønn. Det gjorde at han overbeviste styret om at foreldrene hans også fortjente bedre godtgjørelse, selv om ingen av dem ba om det. Leifs stilling ble definert som halv, og lønna ble satt til 75 000 kroner i året. Else ble også for første gang formelt ansatt fra 1. januar 1993 som «bestyrerinne». Hun fikk 18 000 kroner i året. Forutsetningen var at hun leverte nøyaktig timeliste der det sto hva hun hadde brukt tiden på. Gjengangeren på dem var: «Besøk av beboere, kaffe og kaker.»

Alt bråket hadde tæret på styret, som hadde fått et par nye medlemmer. For første gang satt det folk der som var så unge at de ikke hadde egne erfaringer med andre verdenskrig. Utsiftingene åpnet for å se på hvordan Konvoi byen hadde vært drevet, og på behovet for endringer. Det var en brytningstid.

Else mislikte situasjonen. Hun var vant til å håndtere utagerende og traumatiserte krigsseilere, men det var noe nytt å være i konflikt med dem som skulle være hennes allierte: kommunen og styret. Det var tydelig at styreleder Tore Fredriksen også mislikte situasjonen. «Jeg beklager å måtte være så formell. Jeg liker ikke byråkrati, men vi må nok gjøre det beste ut av det», skrev han på en papirlapp som lå ved et stivt brev til Leif.

Stresset og uroen gjorde at Else trøstespiste, og til slutt veide hun 95 kilo. Overvekta hadde også ført til at hun utviklet diabetes type 2, som krevde daglig medisinsk oppfølging. I tillegg tok hun medisiner for høyt blodtrykk. Legen mente at om hun ikke gjorde noe med fedmen, ville hun utvikle en leddsykdom i hoften. Hun ble derfor satt på diett på Tonsåsen helseheim i Etnedal i Valdres.

Det hjalp på vekta, heldigvis.

Men tilværelsen i Konvoi byen tok en omdreining til det verre.

Angrep fra innsiden

VIKARIERENDE BESTYRER JØRNS jobb ble preget av at Nanna Caspersen i 1992 gikk til krig mot «formynderiet» til Heimstad-familien. Nanna var samboer med en av krigsseilerne. Formelt krevdes det samtykke fra boligstiftelsen for å bli fast beboer, og hun hadde etter vedtektene ingen rett til å bo der. Derfor svarte formann Tore Fredriksen i første omgang at styret ikke hadde noen grunn til å gå inn i en diskusjon med henne. Han minnet om at det var Heimstadparets godvilje som faktisk gjorde at hun var Konvoi-by-innbygger.

Det hindret henne ikke i å bruke de samme vedtektene som brekkstang i en lang rekke anklager mot Leif, Else og resten av familien: «Jeg har aldri forstått hvordan de kunne brukes som bestyrer (sic)», skrev hun. Caspersen hadde allerede fått Patsy Stiansen, lederen av Elses gode hjelpere i kvinnegruppa, til å trekke seg.

«[E]tter 15 år som formann, hadde jeg rett og slett ikke ner-ver eller helse etter påpakning og utskjelling fra Nanna Caspersen til å stå som formann lenger, og ba styret om å bli fritatt. Dette med tungt hjerte», skrev hun i en orientering om saken, før hun la til dette om Else og Leif: «De ofret seg for dem som var syke og gjorde det de kunne for at Konvoi-byen skulle bli ett lykkelig sted å være.»

For Else var kvinnegruppa, som hadde over 20 medlemmer, et fristed, en gjeng hun slappet av med, og Patsys innsats hadde vært uvurderlig. Heldigvis ombestemte hun seg senere og ble ved Elses

side, men hennes reaksjon viser hva slags ubehagelig situasjon anklagene skapte.

Caspersen fikk også med seg de to–tre beboerne som hadde gjort opprør ti år tidligere. Hun skrev brev til rådmannen og politiet og skapte mye oppstyr. At hun vant et visst gehør, skyldtes, som formann Fredriksen formulerte det, at «kommunen har liten forståelse for hva Konvoi byen står for og på hvilken måte man har måttet drive Konvoi byen i 24 år». Det ble mye som måtte tilbakevises og forklares, og en mistro mot Else og Leif ble plantet i kommunehuset.

Else hatet situasjonen, og hun ble nedtrykt av de grove beskyldningene. De fyrte oppunder skepsisen mange i Risør hadde mot Konvoi byen, men verst var likevel den belastningen oppstyret påførte nerveslitne beboere.

Heldigvis fikk hun og Leif også mye støtte, som da en samlet kvinnegruppe omtalte beskyldningene som ondskapsfulle. Også fra Krigsinvalideforeningens Risør-avdeling kom det støtteerklæringer: «Vi oppfordrer styre i Skagerak boligstiftelse til å avvise de grunnløse beskyldningene», het det herfra. Mest varmet det nok at 19 beboere kom med en felles uttalelse: «Vi gir bestyrer Leif M. Heimstad m/ frue vår fulle støtte.»

Den eneste som uttrykte forståelse for Caspersens beskyldninger, var Leif: «I K.B., som består av 100% invalidiserte beboere, vil det alltid oppstå konflikter. Dette er en del av KS-syndromet», skrev han til styret. Til Fædrelandsvennen sa han:

– Jeg tar alle høye bølger med knusende ro, jeg vet hva jeg står for. Det har alltid vært en del problemer her, det må vi leve med.

Den 10. juli 1993 fikk Nanna Caspersen beskjed: «Styret (5 styremedlemmer oppnevnt av Risør formannskap) har enstemmig kommet til at De ikke lenger kan bli boende i Konvoi byen.» De ba henne flytte snarest og senest 10. oktober. Det nektet hun, og snart var saken en krig mellom advokater.

Det toppet seg da Caspersen ga ut miniboka *Konvoi byen – i motgang og motgang ...!* på eget forlag rett før jul i 1996. Den var fylt

med påstått dokumentasjon som skulle vise Else og Leifs overtramp mot beboerne i Konvoi byen. «Krigsseileren kens oppgjør» sto det over halve førstesiden til fullformatavisa Agderposten, med bilde av Caspersen foran Konvoi byens skilt utenfor bestyrerboligen.

– Gjennom årene har det vært skrevet til Stortinget, fylkesmann, ja, endog til regjeringen. Alt uten at det overhodet er blitt reagert. Det er viktig å få utgitt denne boka, sa hun til avisa.

Else krympet seg. Agderposten hadde ikke tatt bryet med å kontakte dem som ble angrepet, en presseetisk blemme. Else ble redd for hva folk skulle tro om henne, og hun begynte å si nei til sosiale treff som hun egentlig hadde lyst til å være med på. Hun ble mer avhengig av at noen i familien, særlig Anne Gro, var med når hun skulle ut på noe.

Igien rykket forsvarere ut, og under overskriften «Konvoi byen i medgang og medgang» kom pårørende til krigsseilere med en uforbeholden hyllest til Else og Leif: «Det skal en sterk rygg til å klare ta imot så mange ubegrunnede beskyldninger og slarv som det Nanna Caspersen har greid å lire av seg i alle disse årene, men hr. og fru Heimstad har holdt roen og aldri mistet fatningen og troen på arbeidet de gjør.»

Else satte stor pris på dette, men hun hatet den negative støyen. Heldigvis blåste det over i 1997 – og denne gangen for godt – når det gjaldt akkurat disse beboerne. Da Caspersen og samboeren fikk beskjed av styret om å rive en ulovlig oppsatt skillevegg mot naboen, flyttet de av fri vilje.

Men stridighetene var på ingen måte over.

Slegge i huet

FREDAG 7. JANUAR 1994 tok Else og Leif inn på Gabelshus hotell i Oslo før de hadde en hyggelig kveld på Continental med Erik Bye og pianist Willy Andresen. Dagen etter brukte hun og medhjelpere på å gjøre kantina i NRK klar for en samling etter sending.

Kronprinsen kom, og han ble tatt imot av Leif og kringkastingssjef Einar Førde. Det var Konvoibyens 25-årsjubileum som skulle markeres i Store Studio på Marienlyst. Foruten Erik og Willy og hans sekstett var også Marinemusikken, Sjømannskoret og deler av Kringkastingsorkesteret, Sissel Kyrkjebø, Wenche Foss, Nora Brockstedt og flere andre med. 49 personer fra kvinnegruppa og Konvoi byen ankom med buss og fant sine seter i salen.

Fra klokka 19 ble det aller siste «Vi går ombord»-programmet sendt på NRKs nyopprettede Norgeskanalen P1 på radio.

– Konvoi byen har i de siste 25 årene vært langt mer enn et boligtilbud for krigsinvalidiserte sjøfolk. Den har vært et kraftsentrum for aktiviteter og støttetiltak for krigsseilere over hele landet, sa kronprins Haakon i sin tale.

Programmet var i sin helhet viet bofellesskapet i Risør, og Else og Leif var sentrum for sendingen.

– Det satt mye norgeshistorie i denne salen i kveld, sa Erik Bye etterpå.

«Var tilbake på hotellet kl. 23.30 etter en topp dag», skrev Else i dagboka. Vel hjemme i Risør sendte styreformannen i boligstif-

telsen, Tore Fredriksen, bestyrerparet blomster og takket varmt for innsatsen.

Noen dager senere, torsdag 13. januar, traff hovedoppslaget på førstesiden av Aust Agder Blad Else og Leif som et nytt slag i solar plexus: «Konvoi-by-bestyreren er for egenrådlig!» sto det – slått fast som en sannhet – med utropstegn. Det var ingen sitatstrek eller anførselstegn å se, men et bilde av Tore Fredriksen signaliserte at det var han som mente dette.

– Bestyreren har nok hatt for frie hender. Styret bør diskutere om han i det hele tatt skal fortsette som bestyrer av Konvoi-byen, ble han sitert på å ha sagt i formannskapet.

Verken Fredriksen eller noen i Heimstad-familien var intervjuet i artikkelen.

Else ble svært lei seg. Hun var sliten av alt bråket de siste par årene. Leif pleide å vifte slikt rabalder unna, men denne gangen ble også han slått ut.

– Det var som å få en slegge i huet, sa han etterpå.

Til Agderposten oppsummerte Leif oppslaget som sårende, sjokkerende og bittert.

– At styreformannen den ene dagen skulle sende blomster for så i neste øyeblikk dolke meg i ryggen i et åpent formannskapsmøte, fant jeg utrolig, sa han.

Han hadde åpenbart ikke snakket med Fredriksen ennå, og journalisten tok seg heller ikke bryet med å ringe styreformannen før intervjuet med Leif kom på trykk.

Fredriksen var heller ikke fornøyd. I et brev til redaktøren av Aust Agder Blad avfeide han det hele. Brevet var langt. Fredriksen slo fast at styret ikke «har hatt noe ønske om å redusere bestyrer Leif Heimstads aktivitet, men å komme frem til en hensiktsmessig arbeidsfordeling». Han understreket styrets fulle tillit til Leif. «Dessverre er det ofte slik at personligheter som bestyrer Leif Heimstad stiller seg lagelig til for hugg, og disse hugg kommer ofte fra perso-

ner som må være drevet av misunnelse eller er små i seg selv», skrev styrelederen.

Enden på denne medieoppblåste konflikten var at Leif for første gang ble fast medlem i styret. Noen måneder senere gikk Tore Fredriksen av som styreleder, et ulønnet verv han hadde hatt i 25 år. Øivind Stavelin overtok. Sent på høsten 1995 ble et nytt styre valgt av formannskapet i Risør. De to som kunne mest om beboerne og Konvoi byen, ble da kastet ut uten å bli spurt: Leif Heimstad og Finn Askevold. Psykiateren hadde sittet i styret siden 1974 og behandlet beboerne lenger enn det. Senest lørdag 29. oktober 1995 konsulterte han 16 pasienter i Konvoi byen. Han hadde sørget for at omtrent 600 menn hadde fått krigspensjon. «Askevolds eneste belønning hittil er vel et torskehode fra fru Heimstads matfat fra tid til annen», hadde Tore Fredriksen skrevet om ham året før. Dette var takken fra kommunen.

Else satt nok en gang igjen med opplevelsen av at de som skulle være allierte, oppførte seg som motstandere. Også et samlet sittende styre steilet over formannskapets oppførsel: «Det er enighet om at det var uvanlig [...] at det ikke ble tatt kontakt med styremedlemmer før de blir kastet og at styremedlemmenes kompetanse og innsats for stiftelsen ikke blir tatt med som viktige momenter ved et valg.»

For Finn var det en avgjørelse som sved, men han var snart 80 år og fant ut at det var på tide å avvikle arbeidet i Konvoi byen. Fra 1996 overtok militærlege, rettspsykiater, oberstløytnant og katastrofepsykiater Pål Herlofsen jobben med å behandle krigsseilerne i Risør etter Askevold.

Elses oppdragelse slapp aldri taket i henne. Hun var veldig opptatt av at folk fikk brev og ble benevnt med riktig tittel. Skulle Herlofsen omtales, skulle det være med alle titlene.

Den nye psykiateren var til svært god hjelp og fortsatte fram til 2007.

For Leif var det greit å gå ut av styret fordi han fortsatt hadde møte-, forslags- og uttalerett, slik han alltid hadde hatt. Dermed

var tiden med krigsseiler-idealister i styret over, og heretter var det kommunens folk som regjerte. Rådmannen og helse- og sosialsjefen skulle ha fast plass. Året før var det blitt bestemt at kommunen overtok forvaltningen av Konvoibyens boligmasse, og nå festet den grepet. Det var kanskje ikke tilfeldig at det siste møtet med det gamle styret sikret at avtalen om Else og Leifs borettslag på livstid, ble tinglyst?

Midt i alt dette skulle Konvoi byen bli TV-stjerne.

TV-oppdraget

VIRKELIG SVING PÅ oppussingen ble det 12. september 1994. Da rykket TV 2 inn i Konvoi byen med programleder Ingunn Kyrkjebø i front. De skulle lage første program i en ny serie, «Oppdraget», som gikk ut på at 40 håndverkere i løpet av 72 timer skulle bygge om to leiligheter til omsorgsboliger og den nedslitte aulaen fra gulv til yttertak, inkludert nye kjøkken. Midt i aulaen skulle det bygges en stor peis og det skulle sprenges ut fjell til toaletter for kvinner. Rommet ble stadig benyttet av også eksterne organisasjoner, og nå skulle det bli både rullestolvennlig og moderne. Først måtte absolutt alt ut, inkludert kronespillet på veggen.

Året før hadde Gunnar Rio blitt sjef for Østlandets sjøforsvarsdistrikt, noe som betydde at han hadde operativt ansvar for Sjøforsvaret fra svenskegrensen til Aust-Agder, ut til tolvmilsgrensen. Også Marinemusikken lå under hans kommando.

Leif hadde troppet opp på kontoret hans i Horten ikke lenge etter at han ble utnevnt.

– Du har arvet noe, sa han.

Leif forklarte at Magne Braadland i 1968 hadde lovet at Marinen skulle stille opp for Konvoi byen.

– Sjøforsvaret har jo ikke penger til det vi skal gjøre selv. Men er det moralsk støtte du vil ha, så skal du få det. Jeg gjør alt jeg kan for at dere skal få fortsette å ha Marinemusikken i Konvoi byen 8. mai, svarte Gunnar.

Det tok ikke lang tid før han og kona Gunhild oppdaget hvor viktig Else var for krigsseilernes kamp. De innså at hennes omsorg og varme kanskje var den viktigste drivkraften bak det hele. De ble hennes venner for livet.

Før TV 2 skulle komme, så Leif på Jørn, som hadde fått i stand avtalen med TV-kanalen, og sa:

– Ring Rio!

Jørn gjorde som han ble bedt om: Kunne Marinen bidra med noe? Admiralen kom på at de hadde stående flere gigantiske feltkjøkken, drevet på bensenaggregater. Disse var aldri blitt prøvd ut. Skulle dugnaden pågå kontinuerlig i tre døgn, måtte det hele tiden serveres mat. Gunnar kalte ut mannskap på øvelse og la den til Konvoibyen. En slakter kom med kjøtt, og andre bidro med annen mat. Snart drev Marinen døgnkontinuerlig servering til dugnadens frontsoldater og TV 2s kamerakrigere. Else kunne ikke juble høyt nok.

– Fantastisk! Dette har jeg drømt om i 25 år, sa hun da en stor veranda tok form rundt stuehjørnet på bestyrerboligen.

– Konvoibyen har masse besøk fra krigsseilere fra hele landet. Vi har ofte savnet en veranda på solsiden av huset til å ta imot gjestene på. Jeg gleder med fryktelig over den, sa hun til Agderpostens utsendte, som var kommet for å dekke hendelsen.

Hun gledet seg nok til å sitte der i fred og ro helt alene også. Derfra kunne hun neste vår se ned på en luftvernkanon av samme type som den Leif håndterte om bord på «Talisman» under krigen, en US 3" Mk 22. Den ble utlånt fra Marinemuseet og kom susende på en lastebil til Leifs 75-årsdag. Kanonen var nyoverhelt, veide to tonn og var to og en halv meter høy. Den ble passert på plenen foran bestyrerboligen. Der står den fortsatt.

Under oppussingen gikk alle i Konvoibyen rundt og smilte fra øre til øre mellom håndverkere og TV-kameraer. Programleder Kyrkjebø spurte Leif om Elses betydning.

– Uten henne hadde dette aldri gått. Det ville ikke blitt noen Konvoibyen. Hun har ofret arv og alt. Jeg bare kjørte på som en villmann.

Ungene er mer eller mindre preget av at jeg har tatt mer hensyn til andre enn til min egen familie, svarte han.

Det aller fineste med «Oppdraget» var at alle de 60 involverte firmaene, mange av dem fra Risør, tilbød gratis materialer og arbeidskraft. Samlet var dette verdsatt til 1,2 millioner kroner. Konvoi byen måtte bare spytte inn 46 500 kroner.

Regnskyll innimellom skapte problemer, og klokka 16 torsdag 15. september gikk tiden ut. Men de klarte det! Bragden ble feiret i den nye aulaen med reker og øl til alle involverte samt Konvoi byens beboere og noen venner. Else likte godt å ha Marinens uniformer rundt seg, selv om det bare var arbeidsuniform som ble brukt denne gangen. Hun ville så gjerne hatt soldatene i full uniform, men fikk nei. Det passet seg ikke når det ble drukket rett fra flasker på avslutningsfesten, og det måtte de, for det var ikke glass nok til alle. Else syntes det var langt utenfor folkeskikken, men alle tok det pent. Selv den tidvis pertentlige psykiateren Finn Askevold drakk flaskeøl. Elses søster Gerd, som hadde vært i Konvoi byen og hjulpet til en del, forlangte fortsatt å ha eget askebeget så hun slapp å dele med noen.

En ekstra overraskelse sto på en tilhenger. Else og Leifs bil var nypolert og nyoverhelt av et verksted i Kristiansand. Nye dekk og felger var satt på i hemmelighet mens oppussingen pågikk.

– Jeg må gå, for jeg begynner å grine, sa Leif.

Han hadde lånt bort bilen til Jørn, trodde han, og hadde vært småsur for at han ikke hadde levert den tilbake.

Anna Lovinda

DELER AV BYGNINGSMASSEN hadde fått seg et solid løft, men blant innbyggerne i Konvoibyen var det fortsatt folk som ikke hadde livet på stell. Anna Lovinda, som de kalte henne, var en av de heller krevende beboerne. Hun vokste opp svært fattigslig på en husmannsplass. Etter å ha vært sammen med tyskere under krigen, ble hun utstøtt. Men på samfunnsbunnen fant hun seg senere en krigsseiler, og sammen flyttet de til Konvoibyen. Nå var hun enke og godt i gang med 60-årene. Noen ganger kunne hun virke kvikk og ungdommelig, mens det andre ganger så ut som om hele livet hadde krasjlandet i ansiktet hennes. Anna Lovinda kunne være full og slitsom og kom stadig til Else og dunket på døra. Barn var redd for henne.

På en fest i aulaen ble hun ustyrlig, og da fikk Jørn nok.

– Anna, nå blir du rolig, eller så tar jeg deg med hjem, sa han.

Hun svarte med et bunnsolid repertoar av skjellsord. Knappt noen kunne banne som henne. Jørn slengte kvinnen resolutt over skulderen, og bar henne tilbake til leiligheten og la henne på senga.

– Nå blir du her, kommanderte han.

Før en gangs skyld var hun spak og nikket.

Formen hennes skrantet ofte. «Anna dårlig. Fikk litt mat i henne», skrev Else i dagboka 10. januar 1994, før hun la til at en annen beboer hadde mareritt og måtte trøstes samme kveld. En annen natt var det en som hadde kastet opp og gjort på seg. Oppi dette var Leif fortsatt

i dårlig form, og i tillegg var også sønnen Odd innlagt på sykehus en periode. «Er helt utkjørt», konkluderte hun.

Else og Leif måtte stadig inn til Anna, ofte fordi hun var syk eller hadde anfall, men det kunne også være at hun bare var veldig sint på hjemmehjelpen og resten av verden. «Vi får aldri fred fra henne», skrev Else resignert. Det verste var at når en brysom beboer endelig var trygt plassert på sykehjem, syntes Else det var vondt å tenke på at vedkommende vantrivdes. «Jeg tror jeg blir gal av alt», skrev hun til seg selv.

Men hun holdt ut. De korthogde dagboknotatene 30. mars var en god oppsummering av situasjonen. Etter å ha fortalt om at Anna kom på døra og trengte hjelp til salve på en vond hæl, skrev hun: «[xx] dårlig. Leif hos [yy]. [zz] syk, kreft og hjerte. Kona helt hysterisk.»

Mannen som var dårlig, døde få måneder senere, og fødte enda en skjebne til listen over de mange som endte dagene sine under Elses og Leifs vinger.

De fleste ble hentet til hjemstedet av slektninger, men alle fikk en bærebukett fra Konvoi byen. Noen få ble imidlertid begravet i Risør, og Else var senere i dialog med kommunen om å lage en krigsseilerminnelund for å kunne hedre dem på 8. mai. Men det ble med ideen. Noen etterlot seg ingen og ingenting. Men andre ganger dukket arvingene opp lenge etterpå. Selv om det ikke fantes penger, måtte menneskene i jorden. Ikke sjelden var det Else og familien som ordnet med blomster og tok utgiftene. Det hendte at Leif var alene med presten og kista.

Hos Anna Lovinda var det stadig spetakkel etter at ektemannen hennes hadde gått bort, fordi hun med tiden hadde fått to nye beilere. De tre var alle gode venner fram til de begynte å drikke, men da utviklet det seg et kjærlighetsdrama som i verste fall kunne ende med knivfekting. Det var aldri fred når de var på fylla. En natt Else og Leif våknet av bråk, gikk en av mennene helt naken rundt, mens Anna hylte hysterisk.

20. juni 1994 skrek samme mann at han skulle drepe rivalen. «Leif og jeg måtte bli der hele kvelden. Narkotika og fyll går ikke i hopes. Han var helt umulig», skrev Else i sine notater. Hun var en uke unna å fylle 70 år og brukte natta på å ringe rundt for å få ham innlagt. Else lyktes klokka 03.30, og hun og Leif var i seng en time senere. «For en kveld og natt», noterte hun.

Det ble ikke mye roligere etter det. «Anna har ringt 7 ganger», noterte Else 10. mai 1998. Anna var snart så ute å kjøre at nabobutikken Randvik Matsenter, som var svært vennlig innstilt til Konvoibyen, skrev et varselbrev: «Anna har de siste månedene blitt enda mere fraværende, døgnvill og fjern. Til tider kan hun vise aggressivitet. Hun ringer stadig og spør oss om de rareste ting, eller bare for å prate.» Det siste visste Else alt om. Noen ganger ringte Anna hele natta.

Hun hadde alltid fått varer på krita, men nå hadde hun sluttet å gjøre opp for seg. «Det føles vanskelig og vondt å avvise henne», skrev paret som drev butikken. De håpet brevet skulle utløse hjelp fra sosialomsorgen.

Fyllebråket hos Anna fikk også nabo-beboerne til å reagere samlet: «Etter vår mening er [xx] ikke lenger i stand til å ta vare på seg selv og det burde finnes en annen løsning for henne.» Det rakk de imidlertid ikke å finne. Anna hadde kort tid igjen av et liv hun hadde fått lite annet enn smerte og fornedring ut av. Hun ble en av dem som døde i Konvoibyen. I 1999 var de heldigvis kommet så langt at det var et rengjøringsbyrå som tok seg av Annas leilighet.

På dørstokken til et nytt årtusen

PÅ SLUTTEN AV 1990-tallet var snittalderen på både beboerne og bestyrerparet i ferd med å bli høy. Men fortsatt kom det ukentlig ydmyke og bedende brev med ønske om å få bo i Konvoi byen: «Jeg har søkt mange ganger før om leilighet. Håper at dere husker på meg», het det eksempelvis i et brev, som tydelig fortalte at behovene ikke var blitt borte.

Likevel var det åpenbart at det om noen år måtte tenkes nytt om bruken av Konvoi byen. Else og Leif hadde et stort ønske om at leilighetene med tiden skulle overtas av FN og Forsvaret og bli et sted for de unge mennene som var blitt ødelagt i fredstjeneste i utlandet.

– La ungdommen slippe å gå til grunne slik krigsseilerne har gjort, sa Leif.

Sommeren 1997 avviste styret tanken på å gjøre Konvoi byen om til et sted for norske FN-veteraner.

– Personer som har behov for hjelp, må få det i sine respektive hjemkommuner, sa rådmann Ottar Flølo.

Tiden var over for slike nasjonale institusjoner. Det ble uansett helt uaktuelt siden Forsvaret takket nei. Men Else ga aldri opp tanken. Hun ble invitert til et seminar om veteranenes situasjon i Kristiansand. Etter å ha hørt på flere av ektefellene til menn som hadde vært ute i krigstjeneste, ba hun om ordet. Hun syntes de klaget for mye.

– Jeg forstår så godt hvordan dere har det. Jeg har også hatt det

sånn, og mange med meg. Men én ting skal dere huske på: Det er jobben som krigsinvalidene gjorde, som gjør at dere har pensjon, at dere har tilgang på psykiatere, at dere har hjem og hus, og at ungene deres har en fremtid. Det hadde ikke våre. I Horten fikk ikke krigsseilere leilighet, fordi det var ikke noen som ville bo ved siden av dem.

Da Else satte seg igjen, tenkte hun: Nå gikk jeg for langt.

Men hun ble møtt med støtte og forståelse.

Else og Leif ble svært overrasket da styreleder Øivind Stavelin sa til Aust Agder Blad at han regnet med at bygningsmassen om tre år, rundt årtusenskiftet, ville inngå som en ordinær del av kommunens tilbud.

– Vi regner da med at det ikke lenger er behov for et slikt tilbud til krigspensjonistene, sa han.

Tidspunktet var neppe tilfeldig. Kommunen jobbet med en plan for omsorgstjenestene, og det var et ønske om å gjøre Konvoi byen til en del av kommunens tilbud. Men Stavelin presiserte at dette ikke ville få noen konsekvens for dem som bodde der.

– Vi kan ikke endre bruken av Konvoi byen før tiden er moden for det, sa han.

Else syntes dette uansett var prematurt og mente at utspillet var historieløst. Konvoi byen var bygget opp på millioner i innsamlede midler for å gi nettopp krigsseilere en trygg havn.

– Man kan ikke med et pennestrøk gjøre dette om til noe kommunalt, sa Leif til Agderposten.

Samtidig var Konvoi byen i en paradoksal situasjon. Den var eid av en privat stiftelse, men var likevel under kommunal styring. Det var bystyret som vedtok endringer i statuttene og kommunen som pekte ut styremedlemmer.

Aust Agder Blad oppsummerte det hele presist med at kommunen hadde «begynt arbeidet med å tilpasse Konvoi byen til et fremtidig kommunalt omsorgsbehov». Alle så hvor det bar, men det var likevel

overraskende hvor fort det gikk. Tirsdag 25. november 1997 hadde styringsgruppa for handlingsplan for ny eldreomsorg i Risør møte og overrasket alle, inkludert seg selv, med å komme til tverrfaglig og enstemmig enighet. Det skulle etableres tre nye omsorgssentre i kommunen, og ett av dem skulle være Konvoi byen. Planen var å legge 16 sykehjemsplasser og like mange omsorgsleiligheter dit. Handlingsplanen fikk sin tilslutning i bystyresalen en måned senere.

I 1998 ble stiftelsens styre nesten helkommunalt. Det var bare én representant for Konvoi byen med. I november vedtok formannskapet å overta 17 av de 28 leilighetene til omsorgsbehov.

«Behandlingen av krigsseilerne etter krigen har vært en nasjonal skam. Risør kommune bør ikke stelle seg slik at de vedtak kommunen treffer, om enn aldri så velmenende, kan oppfattes av krigsseilerne som et nytt overgrep», skrev Jan H. Syvertsen i Konvoi byens venner i avisa. Støtteforeningen var nylig blitt dannet. Han mente at vedtaket kunne oppfattes som «konfiskering av annen manns eiendom». I et brev til Else og Leif skrev Syvertsen: «Stå på! Ingen skal få ta rotta på verken dere eller Konvoi byen!!!!»

Hver dag var det nye oppslag i Aust Agder Blad og Agderposten om hvor mange leiligheter i Konvoi byen rådmannen, ordføreren og forskjellige politikere i formannskap og utvalg ønsket å bruke til omsorgsboliger. Else satt med penn i bestyrerboligen og streket under linjer i artiklene. Hun mislikte situasjonen sterkt.

Marinevenn og kontreadmiral Gunnar Rio var svært tydelig i Agderposten og Aust Agder Blad: «Jeg forstår at det er overvekt av politikere i styret og disse har tydeligvis ikke skjønt forskjell på å drive en stiftelse og å sitte i kommunens utvalg.» Rios innlegg gjorde at styreleder Øivind Stavelin ikke var helt blid:

– Ingen som bor i Konvoi byen i dag, skal være engstelig for at de skal oppleve forandringer i dagens drift. I Eldreplanen snakkes det om omsorgsboliger først i år 2002, sa han til Aust Agder Blad.

Det var fire år fram. Fortsatt bodde det 22 krigsseilere og to krigsseilerenker i Konvoi byen, i tillegg til fire avmønstrede sjømenn.

– Den siste krigsseiler er snart borte, og Konvoi byen må tilpasse seg en ny tid, fortsatte styrelederen.

Han hadde rett i at en æra nærmet seg slutten. Flere begynte å bli demente. Gikk det litt tid uten at Heimstad-familien hadde sett folk, gikk de for å se etter. Barnebarn Anette ble med for å sjekke en av beboerne sammen med Leif. Han satt stille i en stol. Heldigvis sov han bare. Men buksene var helt kakete av avføring. Leif hentet en søppelpose, kledde av ham og kastet alt i den. På vei inn i dusjen med mannen snudde han seg, så på stolen og sa til Anette:

– Den må vi nok bare kaste.

Det var ikke bare i Konvoi byen at tiden løp fra krigsseilerne. To år senere var Else og Leif til stede på markeringen av Norges krigsseilerforbunds nedleggelse. Også Nasjonalhjelpens fond for krigens ofre var begynt å tenke på avviklingen, som ble endelig i 2001. For hvert styremøte i Krigsinvalideforbundet ble listen over dødsmeldinger lengre og antallet medlemmer færre. Nortraships Sjømannsfond var brukt opp i 1995 og ble formelt nedlagt i 1998, men staten fortsatte å betale ut til dem som allerede hadde fått innvilget støtte. Fra starten etter krigen og til ut 1996 hadde fondet fått inn 10 947 søknader om hjelp. Det var utbetalt 87,6 millioner til krigsseilere, enker og krigsseileres barn.

Advokat og Konvoi by-støttespiller siden 1967, Arne Haugestad, engasjerte seg i saken om omsorgsboliger og gikk i dialog med ordføreren. Han slo ettertrykkelig fast at kommunens handlingsplan ikke var i overensstemmelse med reglene. Etter mye dragkamp og avisskriving endte bystyret 20. november 1998 med å bestemme at bare fire leiligheter i Konvoi byen skulle gjøres om til omsorgsboliger. Spørsmålet var likevel fortsatt: med hvilken rett?

Som en konsekvens av striden mente Haugestad at kommunens folk var inhabile og måtte ut av Konvoi byens styre.

– At leilighetene glir inn som en del av en kommunal eldreplan, og at dette godkjennes av et styre der flertallet består av kommu-

nale politikere og tjenestemenn, er klart i strid med vedtektene, sa han.

Haugestad syntes at styret snarest skulle kalle sammen til allmøte i Konvoi byen og beklage belastningen de hadde påført beboerne.

Igjen rykket styreleder Øivind Stavelin ut.

– Haugestad er ute på ville veier, sa han til Aust Agder Blad.

Stavelin mente at det var uaktuelt å endre vedtektene, men at de som i framtiden kom til å bo i Konvoi byen, ville ha krav på kommunale hjemmetjenester. Ved å være en del av en kommunal eldreplan ville utbedring av leilighetene bli tilgodesett med store statlige tilskudd.

Else og Leif så fortsatt på dette som kommunal konfiskering. 27. januar 1999 kladdet hun på et brev til en venn, og hun oppsummerte situasjonen slik: «Som du vel vet, er kommunen ute for å få tak i Konvoy byen. Det er vondt for oss alle.» Det varmet at tidligere styreformann Tore Fredriksen ga pengestøtte til Konvoi byens venners arbeid for å forhindre kommunens planer. Erik Bye og Christian Rytter var blant de 68 medlemmene.

Bryte kampen med kommunen fikk Jørn til å se på hva Konvoi byen betydde økonomisk for Risør. Det hadde vært noen få barn som hadde gått på skolen, men ellers var det minimalt med kostnader som hadde belastet kommunebudsjettet. Heimstad-familien sparte kommunen for mye hjemmehjelp, den psykiatriske hjelpen kom kjørende fra Oslo, og sykehuset lå i Arendal. På inntektssiden var det 28 boliger med beboere som fikk pensjon. Den ble brukt i nærområdet. Jørn sammenlignet med bedrifter i Risør og kom til at Konvoi byen var kommunens tredje største inntektskilde.

Argumentene var gode, men sannsynligheten for at de skulle bli lyttet til, var heller liten. Det var tunge tider for Else, og hun hanglet seg fram mot 75-årsdagen sin.

Venneløs i Risør

– JEG HAR LITT nerver, forklarte Else barnebarna når de syntes hun så molefonken ut og så bekymret på henne.

Fortsatt var Tom den første hun tenkte på om morgenen, og den siste hun så for seg før hun sovnet. Etter Modum-oppholdet i 1984 hadde hun sluppet ham litt nærmere igjen. Hun hadde hengt opp et bilde av ham sammen med de andre barna i stua, og det gikk endelig an å snakke om ham. Barnebarn Anette spurte hvem gutten på bildet var.

– Oi! Har du en bror til? spurte hun moren da hun fikk svaret.

Det gikk enda flere år før Anne Gro spurte Else forsiktig også om Leif Eddie, storebroren hun aldri møtte. Han var fortsatt et ikke-tema et halvt århundre etter at han døde. Ingen så bilder av ham. Else ville unngå det som det var for vondt å snakke om. Men det som ikke snakkes om, ligger likevel i lufta. Og til slutt begynte Else å fortelle.

– Er det ikke bedre å prate om det? spurte datteren.

– Jo, det er godt å få det ut.

Men det fortsatte å stå i intervjuer med henne at hun hadde fått fire barn.

Hun slappet mye av i en stripe sofa i stua og lot seg trøste av Bella, en hvitkrøllet, bortskjemt og etter hvert overvektig hund.

I 1995 satt Leif i Frigjøringskomiteen i Risør. 50-årsmarkeringen av fredsdagen var storslått, og det var tett med arrangementer hele

dagen. For Konvoi byen var det ekstra stas at marinefartøyet KNM «Horten» la til ved Dampskipskaia. Der gikk beboerne om bord klokka 15 i fredelig solskinn før båten gikk ut i åpent farvann. En krans ble lagt på havet til minne om dem som aldri kom hjem til freden. Om bord ble det holdt fest for krigsseilerne, som syntes det var stort at Forsvaret viste dem ære på denne måten.

Følelsen gikk like mye den andre veien: «Jeg forsto, etter møtet med Dere, at det ikke bare er gode minner som sitter igjen etter at Dere kom hjem til et fritt Norge. [...] Å få høre dette fra Dere som deltok i krigen har gjort et sterkt inntrykk på oss alle om bord på KNM 'Horten'. [...] Jeg håper at hverken jeg eller noen andre får oppleve det Dere måtte gjennomgå dengang», skrev orlogskaptein Åge-Leif Godø i et brev til Konvoi byen etterpå.

Elses kjære Marinemusikken stilte selvfølgelig også trofast opp, både under markeringene nede i Risør og i Konvoi byen. Lite var så stas som når orkesterleder Arne Kvalø sto på bestyrerboligens veranda og spilte på sin gamle trompet. Orkesteret rundet 176 år i 1996. Else fikk aldri nok av det.

– Vi hadde ikke greid oss uten, sa hun gjentatte ganger.

Begeistringen var gjensidig. «Hver nytilsatt i Marinemusikken som ble med korpset til Risør for å markere 8. mai første gang, satt igjen med uutslettelige inntrykk, og for hver gang de var på oppdrag med korpset i Risør, økte respekten og beundringen for det livsverket Else og Leif Heimstad fikk til», står det i boka *Marinemusikken 200 år*. Da Else og Leif feiret gullbryllupsdag 10. mai 1997, overrasket Marinemusikken dem med en hyllingskonsert.

For Else var 8. mai veldig mye jobb, men hun hadde god hjelp, ikke minst fra Anne Gro, som bodde i nærheten og var der så å si alltid dagen før.

– Hvor mange skal vi dekke på til, kunne hun spørre moren.

– 52.

Med duker, servise og bordpynt på plass dro Anne Gro hjem. Like etter kunne det ringe igjen.

– Det må gjøres klar til ti til, sa Else.

Datteren satte seg på sykkelen eller i bilen og dro tilbake. Vel hjemme var det ikke sjelden at moren var på telefonen igjen.

– Det er plass til tre til.

Også selve dagen kunne starte med en telefon fra bestyrerboligen:

– Vi må få inn et bord til.

Det var slik Else rigget livet sitt. Hadde hun planlagt alt fra starten og gjort klart til 65 gjester med en gang, hadde det ikke vært like gøy.

For Anne Gro, som var det eneste av Elses barn som hadde bodd i Risør siden 1968, var alt dette en selvfølge. I tiår etter tiår var hun og ektemannen Jan Olav like ved når foreldrene trengte hjelp. Det var bare slik livet med Konvoi byen var. Det arbeidet Else og Leif gjorde, stoppet ikke med dem. Det gikk videre i generasjoner.

Kvinnegruppa og andre hjelpere løp gjerne også skytteltrafikk for å dekke på til flere. På det meste var det 100 gjester i aulaen. Det bugnet av mat og kaker og kunne stå 14 retter på bord med kandela-bre. Else elsket tilstelninger. Det var det fine med å bo i Konvoi byen; her kom de tett. Hun var raus, og kunne være det fordi det alltid var noen som hjalp til.

Det gjaldt også til hverdags, eller på søndager, da det ofte var familiemiddag. Det var en vinn-vinn-situasjon. Else og Leif bød på middag, og Anne Gros ektemann Jan Olav sørget for at et overlasset kjøkken ble ryddet. Else hadde nemlig den evnen at hun kunne gå inn på et kjøkken for å lage en kopp te og forlate det som om hun hadde laget en treretters middag.

Også barnebarn var innom og klippet plen, vannet blomster og ordnet. En gang kalte Else alt tilgjengelig familiemannskap inn. Det skulle komme besøk, og det var så mye som måtte gjøres at det var helt krise. De var vant til at det kom folk fra Marinen og det som flottere var. Hele gjengen sto på og vasket, tørket og støvsugde. Alt som var av messing, sølv og annet metall ble gnikket blankt. Til slutt var det noen som spurte:

– Hvem er det som kommer?

- Hjørdis.
- Hjørdis? Hvem er det?
- Det er en jeg ble kjent med for lenge siden. En vaskedame.
- Står vi her og gjør dette for en vaskedame?
- Ja, for hun kommer til å legge merke til om det ikke skinner her.
- De så matt på hverandre. Ikke lenge etterpå kom den gamle venninna.
- Hei, så koselig! Vi har ikke fått ordnet så mye, så du får ta det som det er, smilte Else.
- Den utslitte gjengen snek seg ut.

8. mai 1998 hadde Leif ikke stemme til å tale da han la ned krans ved minnestøtta på Solsiden i Risør, slik han lenge hadde gjort nærmest hvert år. Han var i dårlig form, men gjennomførte oppdraget med taushet og verdighet før Marinemusikken spilte «Gud signe vårt dyre fedreland», og ordfører Lars Lauvhjell overtok:

– Leif Heimstad la ned krans uten å si noe, men alle vet hva dette dreier seg om: frigjøringsdagen som dessverre ikke alle fikk oppleve. For de ga absolutt alt i kampen for friheten, nemlig sitt liv, sa han.

Sammen med programsekretær Erik Bye, som nylig hadde vært og sunget i aulaen sammen med sin pianoridder Willy Andresen, utgjorde marinekorpsets sjef Sverre Jacobsen og orlogskaptein Arne Kvalø arbeidsgruppa for Konvoibyens 30-årsjubileum. Det var de to i uniform som tok seg av det praktiske. Else og Leif hadde ikke krefter som før. Gode hjelpere og sympatisører i Konvoibyens venner stilte også opp.

Erik Bye hadde meldt avbud på grunn av dobbeltsidig lungebetennelse og forbud fra lege mot alt annet enn å ligge. Men plutselig var han der likevel.

– Jeg måtte komme ned til dette, ikke snakk om annet, sa NRK-veteranen.

Leif kom også selv rett fra sykehuset dagen før.

– Hallo, din gamle sjørøver, sa han da han så Bye.

Sammen dro de, Else, mange beboere og andre ut i båt denne lørdagen i september for å markere dem som ikke overlevde krigen. Ved halv to-tiden gikk Leif og Erik fram til rekka. NRK-mannen hadde på seg jakka til Redningsselskapet, og Leif var kledd i grå frakk. Sammen la de en stor blomsterkrans med flaggbanner på havet. Etter en andaktsfull stund brøt en tromme og trompet stillheten mens kran-sen seilte avsted.

På markeringen etterpå var det meningen at Erik Bye skulle synge, men lungekapasiteten var så dårlig at han nøyde seg med å høre Risørs eget Shantykor synge hans egen «Skomværsvalsen», som Leif en gang hadde vært med på å dytte på plass. Marinemusik-ken urframførte den tilstedeværende Øivind Lauritzens komposisjon «Konvoibyens honnørmarsj».

Under middagen med reinsdyrmedaljong i rådhuset fikk en bunadskledd Else stukket til seg en sjekk av direktør Odd Gleditsch ved Jotun fabrikker.

– Vi fikk 10 000 kroner til velferdstiltak med løfte om enda mer om vi trenger det. Slikt er rørende, sa Else til lokalavisas journalist.

Hun hadde 125 gjester sittende rundt seg og Jørn som toastmaster. Det var på alle måter en herlig kveld for henne, men hun hadde hørt for mange triste livshistorier, sett for mange sammenbrudd og prøvd å skjule altfor mange menneskers tunge alkoholproblemer disse tre tiårene.

– Det har ikke vært lykkelige år, slo hun nøkternt fast.

– Hvor mange risørværinger har ringt på døren din, spurte en journalist fra Agderposten.

– Ingen. Nei, det har jeg aldri opplevd. Det er nok min egen feil. Jeg har kanskje lukket meg selv inne. Det var så mange livshistorier i Konvoi byen som jeg måtte holde på.

De nærmeste venninnene hennes bodde fortsatt i Horten. Etter 31 år i Risør hadde hun knapt nære venner der som ikke var engasjert i Konvoi byen.

De viktigste denne dagen var da også beboerne. Flere enn før i

krigsseilergrenda var eldre og syke, men Konvoi byen hadde fortsatt mest krigserfaring per kvadratmeter i Norge. Tidligere tannlege Kasper Eklund, for eksempel, seilte under krigen, men ble plukket opp av vannet av tyskerne etter at båten hans ble senket. Han avsluttet med tre år og to måneder i fem forskjellige konsentrasjonsleirer. Kasper var en av dem som likte å være med på kaffetreffene hver dag mellom 10.30 og 14.00 i grendehuset, som aulaen også ble kalt.

– Jeg er en gammel knark på 78 år, og jeg har ikke helse til dette. Men jeg er fortsatt bestyrer, hvordan det nå har gått til, sa Leif til Fædrelandsvennens journalist.

Han satt på en stol med Elses arm over skulderen. Leif trengte stadig mer støtte, og hun var aldri langt unna.

– Det blir nok siste året vi påtar oss bestyrer vervet, sa Else til Aftenposten litt senere.

Hun følte seg gammel. Elses storesøster Jenny døde 10. april 1999. Søsterkvartetten var redusert til en trio. Det fikk Else til å tenke på sin egen bortgang. Hun skrev en beskjed til Anne Gro: «Kjære Anne. Vil du påse at jeg som mit siste ønske får ligge sammen med Tom på Horten kirkegård. [...] Hvis vi har råd vil jeg så gjerne ha sang og musikk i kapellet. Jeg vil bare ha fam. rundt meg og at dere averterer meg etter begravelsen. Hilsen mamma.»

I 2002 døde søster Gerd. Hun falt om med hjerneblødning mens hun gikk på fortauet i Horten sammen med Odd. I 2006 gikk også Astri over til den andre siden.

Den eneste gjenlevende av søstrene, altså Else, var selv kommet langt nord i livet.

Men hun hadde ennå mange begivenhetsrike år foran seg.

Røver i rullestol

RØVERGLIMTET ELSE EN gang falt for, hadde Leif fortsatt.

- Jeg har søkt om å bytte navn, sa han til Agderposten.
- Jaha?
- Til Parkinson.
- Parkinson?
- Jeg har fått Parkinson.
- Hvordan går det med deg, da?
- Foreløpig bra. Det er meg og paven, vet du.
- Det er de store gutta som får det, ikke sant?
- He, he. Jeg turte bare ikke å si det.
- Hva ønsker du deg på gavebordet?
- En masse sjekker.
- ... som skal brukes til?
- Ta med frua på ferie.

Anledningen for denne praten med journalisten var at Leifs første 80 år på jorda skulle feires. Konvoibyen var i finstasen lørdag 29. april 2000. Tulipanene lyste mangefarget, og byens lyseblå flagg vaiet i toppen av stanga. Det var rigget til fest for 70 i aulaen. Else og Leif syntes det var leit at Erik Bye og flere gamle venner og støttespillere hadde meldt avbud. Men på formiddagen landet plutselig et helikopter på idrettsplassen like bortenfor Konvoibyen – og ut kravlet Bye ikledd hvit skjorte, bukser med press og Redningsselskapets jakke og lue. Han hadde kunstner Nils Aas på slep.

En av dem som meldte avbud av helsemessige årsaker – og faktisk uteble – var Jack Fjeldstad, som hadde sittet i fangeleiren på Grini under krigen. Fem måneder etter festen døde skuespilleren som hadde stilt opp for Else og Leifs prosjekt siden de bodde i Horten.

På ettersommeren i 2003 døde også psykiater Finn Askevold, 86 år gammel. På den tiden var det åpenbart at Erik Bye også skrantet. Men han toget likevel ufortrødent videre. Erik fant en uferdig marsj som han hadde påbegynt for den amerikanske stjernen Josephine Baker noen tiår tidligere og sluttførte den. «Convoy City March» ble framført av Marinemusikken i Bakkenteigen kulturhus i Borre i november 2003. Kommandørkaptein Truls Sanaker hadde nå overtatt stafettpinnen som sjef for orkesteret etter Arnstein Lund. Truls ble Elses livslange venn og støttespiller. Han var en av mange Else ringte når hun ville ha noe til å skje. Hun begynte gjerne slik:

– Jeg vet ikke hvem jeg skal spørre, så jeg ringer deg ...

Else framla problemet, og Truls kom med forslag til folk hun kunne kontakte. Slik utvidet hun stadig nettverket. Den prosessen sluttet aldri.

Etter å ha hørt marsjen i kulturhuset, hang Else rundt nakken på Erik i begeistring og takknemlighet. Det ble siste dans med en trofast venn gjennom nesten 40 år. En måned senere ringte Erik og fortalte at han hadde fått kreft.

Ikke lenge før han døde, i oktober 2004, ringte han igjen, denne gangen for å ta farvel og for å gi Else og Leif beskjed om å be styret i Konvoi byen om å ta vare på den. Begge kjente på en stor sorg da Erik Bye gikk bort.

– Han var en kjempe. Uansett hva det var, sto Erik like støtt. Han var stor i motgang og sykdom og alt. Han kjempet for alt som var rett, og mot alt som var urett, sa Else til Agderavisen. – Han var en venn med stor V. Han har betydd forferdelig mye for Konvoi byen, uten ham ville det ikke gått.

Beundringen hadde vært gjensidig. «Jeg tenker så ofte på dere og hva dere betydde for Erik», skrev enken Tove Bye til Else og Leif jula etter.

Leif var i for dårlig form til å dra i begravelsen i Oslo, men da redningsskøyta «Erik Bye» la til havn i Risør i kulingkast på 20 sekundmeter, dro han ned. Leif klarte ikke å gå om bord, men skipper Ingvar Austvik kom med kondolanseprotokollen til bilen Leif satt i. Han undertegnet den med skjelvende hånd og tårefylte øyne.

– Jeg vil aldri glemme tiden han satt sammen med oss da sønnen vår døde. Han støttet oss de siste dagene på Radiumhospitalet. Slik var han. Han stilte alltid opp. På samme måte var han også mye hos oss når han hadde det tungt. Men vi har også ledd mye sammen, fortalte Leif til Agderposten – før han ble kjørt tilbake til bestyrerboligen.

Det var snart 60 år siden Leif siste gang seilte over Atlanteren, men fortsatt kunne Else våkne av at han skrek av angst om natta. Parkinson-sykdommen preget ham, og Leif ble svakere. Han hatet at han gradvis mistet taleevnen. En fabelaktig logoped hjalp ham med å artikulere seg, og en fysioterapeut gjorde livet hakkert lettere for ham. Else premierte dem alle for innsatsen med rykende ferske vafler. For henne var dette kjærkomne avbrekk i en tung tid med en pleietrengende mann.

Hun forsto at livet nå begynte å tære på ham.

Til tross for fysiske begrensninger sto Leif imidlertid på det han kunne. Else og han var like engasjert i vurderinger av søknader om å få bo i Konvoi byen som de alltid hadde vært. Og han var også tilbake i styret. Leif satt dessuten i styret i Krigsinvalideforbundet, ved siden av å være formann i Risør lag av LHL.

«Jeg håper [...] at Leif begynner å forstå at han ikke er 20 lenger! Du får holde han i ørene så godt du kan, Else!» skrev Jan H. Syvertsen i Konvoi byens venner i et brev. Leif hadde hatt fem hjerteinfarkt og flere hjernedrypp. Etter at han prøvde seg på noen dansetrinn i november 2002 og gikk over ende, satt han i rullestol. Han kom seg aldri opp fra den igjen.

Hver 17. mai de neste årene satt Leif i stolen med hjul og så på folketorget sammen med Else og familien. Han og kona var ikke så

voldsomt opptatt av nasjonaldagen. For dem var det frigjøringsdagen som talte. Men de likte å være sammen med barnebarna og resten av familien, og Else elsket softis. Høydepunktet sto Jan Thomas Axelsen for hvert år. Han gikk i en ærverdig rød vekteruniform fra den gang gatebelysningen var levende. Axelsen bar på en stav med en kule full av pigger på enden, hadde medaljer på brystet og gammel uniformslue på hodet. Alle i Risør visste hvem han var. Han stanset 17. mai-toget foran Else og Leif og ropte:

– Hipp, hipp hurra!

Det var en anerkjennelse som varmet.

Konvoibyens styre ble nå ledet av helse- og sosialsjef Nils Martin Andersen. «Dere er unike. Stolt av å kjenne dere», skrev han i et brev til Else og Leif. Alt bråket fra 1990-tallet var dunstet bort, til Elses store glede. Styremøtene ble avholdt i Heimstad-ekteparets stue, slik at Leif kunne delta. Else var også som regel med. Hun satt aldri i styret, men framla saker og synspunkter.

I 2005 hadde et langt liv satt sitt preg på Elses kropp. «Jeg er 81 år, grusomt», skrev hun i dagboka på bursdagen 29. juni. Hun fikk blokket ut hjerteårer på Feiringklinikken og slet stadig med sukkersyken, som ble behandlet med piller og sprøyter. Den høsten ble hun operert ved Ortopedisk avdeling i Arendal og ble liggende et par måneder på rehabiliteringssenteret Eiken. Hun var likevel den klart friskeste i ekteskapet.

På denne tiden bodde det fortsatt krigsseilere og enker i 22 av 28 leiligheter i Konvoi byen. Men selv om også beboerne nå var godt voksne, hadde ikke traumene og psykosene forlatt dem. 25. august 2008 tente en av dem bål i egen stue. Det ble slokket i tide, men ingen slappet helt av etter det. Mannen trengte løpende tilsyn.

De fleste beboerne tilhørte heldigvis den hjelpsomme enden av skalaen. 85-årige Birger Helge Kålstad var en av dem som virkelig bidro. Seks dager i uka møtte han opp i aulaen og kokte kaffe og ordnet på

kjøkkenet i timevis mens han nynet for seg selv. Kålstads lønn var takknemlighet. Han syntes det var mer enn nok. Han hadde et mildt, blidt og inviterende ansikt, men konkurranseinstinktet hans våknet torsdager da det ble kastet piler på blink.

Foreldrene hadde prøvd å snakke ham fra å dra til sjøs i 1939. Han var ennå ikke 16 år, men lønna på 65 kroner i måneden, som snart ble forhøyet med et krigstillegg på 18 kroner, fristet for mye. Rett etter at Norge ble dratt inn i krigen, kom stortingspresident C.J. Hambro om bord i Glasgow. Kålstad og resten av mannskapet skjønnte at de fraktet noe spesielt. Det viste seg å være deler av Norges Banks gullbeholdning. Det var edelt metall i tønnene som sto foran på dekk.

Kålstad var salonggutt på M/S «Bra-Kar» som i mai 1941 la til ved havneområdet Canada Dock i Liverpool for å lastes med metall og hermetikk. Tyske fly angrep, og en bombe detonerte 40 meter unna og blåste lukene bort. Mannskapet klarte å slukke flere branner på dekk forårsaket av nye bomber, men vinden spredte flammer fra et brennende lager på land. Snart sto både landgangen, livbåter og flåten på styrbord side i brann. Nye bomber traff skipet, og omtrent halvparten av mannskapet kom seg trygt i tilfluktsrom. Resten ble blåst over ende av en ny bombe, men de klarte til slutt å få en livbåt på babord side på vannet under konstant bombardement. Utrolig nok overlevde alle. «Bra-Kar» brant i ytterligere tre døgn før båten til slutt sank i Mercy-elven.

Et år senere la Kålstad ut fra Falmouth på sørspissen av England som matros. T/S «South Africa» var 700 nautiske mil utenfor Trinidad 8. juni 1942 da en torpedo slo inn i maskinrommet, der fem mann umiddelbart ble drept. Båten brakk i to, og et par minutter senere gikk den ned. Kålstad var blant de 40 som kom seg i livbåt. Ubåten som senket dem, dukket opp. En mann ble hentet over til den og forhørt. Før ubåten dykket igjen, ble mannen sendt tilbake med noen hermetikkbokser og to flasker rom. Etter en uke ble alle reddet.

Kålstad utdannet seg til skytter og var sammen med Leif på M/S «Talisman» en kort tid før han gikk om bord i M/S «Besholt».

Båten var lastet med palmeolje, kobber og tinn. Den var på vei fra Angola til Trinidad da kaptein Ulrich Thilo på den tyske ubåten U-174 en onsdag i desember 1942 beordret avfiring av torpedoer mot «Besholt». Livbåtene midtskips på babord side ble slått til pinneved. Havet var fullt av hai, som tok en av dem som hoppet over bord. En annen forsvant i dragsuget da «Besholt» ble slukt av havet, men klarte å svømme opp igjen. Han ble dratt om bord i en av to livbåter. Fjorten norske sjøfolk og en kvinnelig amerikansk passasjer omkom, men livbåtene kom seg til Brasil etter henholdsvis ni og tolv dager. Kålstad var i en av dem.

Han fikk ikke jobb i hjembyen Skien etter krigen og slo seg ned i Australia. Den kalde skulderen Norge ga krigsseilerne, var nok en medvirkende årsak til at så mange som 8000 slo seg ned i utlandet. Sju år senere dro Kålstad til sjøs igjen og seilte i ti år til han fikk jobb i Norsk Hydro. Der ble han til han fikk krigspensjon i 1970. Selv om det han hadde opplevd, plaget ham, var Kålstad en av dem som klarte seg godt. Han ble dekorert med en lang rekke medaljer, og sammen med kona Hjordis hadde han et godt liv i Konvoi byen. Han snakket gjerne i takknemlighet om Else og Leifs innsats. Birger Helge Kålstad ble 93 år.

Selvaags hus var bygget for å vare i 20 år. Nå nærmet de seg 40. Else og styret sendte derfor nye søknader om støtte til oppussing til Oslo Internasjonale Sjømannshjems Fond – og fikk tilslag. Eviglojale Christian Rytter satte stadig også inn penger til fri disposisjon på Else og Leifs konto. Men de to hadde lite med det praktiske å gjøre lenger. Arne Nordihus, som en gang hjalp dem da de hadde motorstopp på E18, ledet vedlikeholdsarbeid på bygninger og uteareal.

Livet i Konvoi byen gikk slik sin gang selv om Else og Leifs lysende framtid nå lå bak dem.

Heltenes helter

UNDER TREBÅTFESTIVALEN I Risør i 1998 fikk Konvoi byen en henvendelse fra KNM «Alta», Norges eneste marinefartøy i tre. Ville krigsseilerne være hjelpemannskap? Museumsfartøyet veide 385 tonn og var 45 meter langt. Skipet ble sjøsatt i Maine i USA i 1953 og hadde den gangen et fast mannskap på over 20 mann.

Turer fra Arendal til Risør med «Alta» ble et årlig høydepunkt om sommeren. Under ferden i 2005 ble Else kjent med en kvinne som var omtrent halvparten så gammel som henne, Louise Dedichen. Hun var offiser og jobbet i Forsvarsdepartementet.

Den eldre kvinnen utstrålte en inderlighet som fikk Louise til å føle seg betydningsfull. Else kjente noe av det samme for henne. At Louise var nådd dit hun var nå, viste at verden gikk framover. Hun hadde jobbet seg opp i Forsvaret gjennom tolv år og hadde opplevd mye trakassering og uønsket adferd i mannsbastionen. For en foregangskvinne som Louise var det få forbilder. Men hun fant Else, og de ble venner.

Louises respekt for Else vokste for hver gang hun fikk vite mer om hvilken kamp hun hadde stått i. Hun ble grepet av Elses personlighet og styrke. Louise fikk raus servering når hun var på besøk i bestyrerboligen, for Else ville ha tid til de lange historiene. Den eldre kvinnen ga sin yngre venninne et oppdrag: å fortelle krigsseilernes historie videre. Ingen kunne den bedre enn Else. Louise oppfattet det som en ordre.

Konvoibylfolket, inkludert kvinnegruppa, ble hvert år busset til Arendal av Forsvaret. Men enkelte beboere slet med å gå om bord i «Alta». De turte ikke. Et år var det en krigsseiler som slo seg helt vrang på vei opp landgangen. Han var en bitter mann og følte seg så uendelig liten da han så alle de uniformerte om bord.

– De har stor respekt for deg. Du må gå om bord, sa Else.

– Nei!

Mannen hadde ingen erfaring med å bli respektert. Kapteinen og to menige stilte seg i giv akt, et tegn på respekt for overordnede.

– Ser du. Du er en helt. Skjønner du det? Skjønner du det nå? Ser du hvordan Marinen står rett for deg? De takker deg for din innsats, sa Else.

Noe brast i mannen. Han pustet tungt ut og flyttet beina foran hverandre til han var på dekk. Einar Gleditsch Kvarving og kona May-Brit Blesvik, begge trofaste hjelpere i Konvoibyen i mange år, ble rørt av det de så. Einar satte seg ned med krigsseileren. De to snakket rolig sammen. Sakte ble mannen en annen. Først 60 år etter krigen følte han seg verdsatt.

– Han gikk om bord som et vrak og kom hjem som en helt, sa Else senere.

En kanonjolle, som ble rodd av fem mann, avfyrte tre skudd. «Alta» svarte. De seilte mot Risør mens Else rensket reker og nøt livet og hvitvin under blå himmel.

Krigen ble fjernere og fjernere, men Else var fortsatt flink til å få mye oppmerksomhet om krigsseilerne i mediene. Hun var svært opptatt av at historien skulle leve videre.

Det ble oftere at hun tok representasjonsjobben alene. Ved anledninger som 8. mai nede i Risør var Else nøye med timingen. En gang var det hjelper Arne Nordihus som kjørte henne ned til torget.

– Vi har tre minutter, sa Else da de var like ved. Det betydde at Arne skulle stoppe bilen. De ventet slik at de ankom akkurat i tide. Else ville ikke stå der til pynt og vente. De andre skulle være på

plass. På frigjøringsdagen i 2004 var det hun som la ned krans ved minnestøtta i Risør sentrum, selvfølgelig akkompagnert av trofaste Marinemusikken, som tradisjonen tro marsjerte i gatene.

Else dyrket vennskapet med kontreadmiral Gunnar Rio, ikke minst over telefonen. Hvert år når det livnast i lundar og lauvast i li, sa hun det samme:

– Du må komme nedover 8. mai. Og da må du komme i uniform.

Det var ikke bare fordi Else selv var begeistret for uniformer. Mest av alt var det for at alle skulle se at de hadde solide folk i ryggen.

Det fine med Forsvaret er at grad og uniform følger med livet ut, også etter pensjonering. Gunnar skuffet ikke. Siden de ble kjent, hadde han kommet til Risør 8. mai, og han hadde alltid på seg uniform. Kona Gunhild var ofte med.

Det hadde hendt at Leif og Else var på middag hos dem i Horten også. En gang spiste de smalahove, som Else og Leif likte svært godt. Motstandslegenden Gunnar «Kjakan» Sønsteby var en annen av gjestene. Han rynket på nesa da han så sauehodet på serveringsfatet.

– Dette blir det verste jeg har vært med på, sa han.

Det førte til humring rundt bordet. Alle tenkte på hva Sønsteby hadde vært igjennom under krigen. Han hadde operert på landjorden, men han var tydelig på at krigsseilerne var de eneste nordmennene som gjorde en innsats av betydning for krigens varighet og utfall.

8. mai 2006 besøkte forsvarsminister Kristin Krohn Devold Konvoibyen og hedret krigsseilerne og deres etterlatte. Kjell Arnljot Wig, mannen som ledet NRK-programmet «Åpen post» der Leif var med i 1967, holdt minnetale både der og i sentrum. Den gamle programlederen kom tilbake også året etter.

– Jeg sier nei til alle forespørsler om foredrag for tiden, fordi stemmen min er så dårlig. Men det er to personer man ikke sier nei til. Og det er kongen og Else Heimstad, sa den aldrende NRK-kjempen til lokalavisa.

I et brev til henne og Leif skrev han: «Jeg tror jeg kan si at ikke en uke går uten at jeg tenker på dere. Og alt det som ens sinn – og hjerte – forbinder med dere.» Han omtalte senere Else som «krigsseilernes Mor Teresa».

Else bodde blant helter, men hadde aldri sett på seg selv som en. Søkte hun oppmerksomhet, var det for å rette den mot krigsseilerne. Da Leif fikk Kongens fortjenstmedalje i gull i 1973, var ikke hun inne på tanken om at hun også burde fått. Men over 30 år senere mente leder for Østlandets sjøforsvarsdistrikt, flaggkommandør Pål Henning Sæthre, som Else kalte «majoren vår», og Gjengangeren-journalist Gro Larsen at det var på tide at hun ble beæret på samme vis. De sendte inn en søknad til Slottet om det. Men Else fikk ikke fortjenstmedaljen. I stedet tok kongen initiativ til at hun og Leif skulle æres med noe større. De skulle slås til riddere av 1. klasse av St. Olavs Orden.

Leif satt i rullestol og ble trillet av Arne Nordihus. På vei ut fra bestyrerboligen 2. februar 2007 sjekket Else, som alltid, at skjortekragen hans var på plass og at buksene ikke var krøllete. Dekorasjonen ble utdelt av fylkesmannen i Aust-Agder i Risør rådhus. Marinemusikken var selvsagt med på hyllesten.

– Dette er spesielt. Etter det jeg har brakt i erfaring, har et ektepar aldri tidligere fått utdelt ordenen Ridder 1. klasse av Den Kongelige St. Olavs Orden samtidig for samme innsats. I så måte er dette historisk, sa fylkesmann Hjalmar I. Sunde i sin tale. Han fortsatte:

– Du, Else, ble gift med Leif i 1947. Fra da av var du en del av skjebnefellesskapet til våre krigsseilere på godt og ondt, fra arbeidet med den omfattende registreringen til den langvarige kamp om endring av pensjons- og trygderegler, slik at lidelser ble knyttet til krigsinnsats, sa han.

Sunde leste et dikt av Erik Bye. Kona Tove hadde fortalt ham at Else var en av dem Erik tenkte på da han skrev det:

Godt det finnes folk i blant oss
 Som er skapt for våkenetter.
 Du som rår, hold hånden over
 Alle dem som ikke sover.

– Vi vil alltid med glede, takknemlighet og stolthet tenke tilbake på dagen i dag, sa Else i takketalen i Risør rådhus.

«Dette er fortjent. De står for verdier samfunnet trenger», skrev Agderposten på lederplass.

– Å få en slik belønning varmer langt inn i hjertet. Det er ikke slikt en tenker på når en står midt oppi en jobb. Det har ikke gått opp for meg ennå, selv om jeg har det svart på hvitt, sa Else til avisa. – Det har vært en slitsom tid med gleder og sorger. Men jeg ville ikke unnvært det.

Tove Bye hadde flere ganger vært i Risør på 8. mai, men nå overtalte Else henne til å ta en hovedrolle. I 2007 var det Eriks enke som la ned kransen ved minnestøtta i Risør sammen med Elses barnebarn Benjamin Aasbø.

– Det er jo ikke jeg som er saken her. Else står på og organiserer alt i forbindelse med denne dagen. Og hva hun klarer å få til, er helt utrolig. Så må det sies at hun har hatt et rikt liv og virkelig betydd noe for mange, sa hun.

Tove døde ett år senere.

Else var selv litt som krigsseileren som gikk i stå på vei opp landgangen på «Alta». Hun var innimellom mer folkesky enn før og hadde denne følelsen av at folk i Risør ikke satte pris på henne. Hun sluttet å gå i butikken og kviet seg for å gå ut i byen når nervene slo seg vrange. Hun var redd for hva folk sa om henne. Men fikk hun fikset seg opp og Anne Gro eller noen andre fikk dyttet henne ut i verden utenfor bestyrerboligen, så hørte hun ikke annet enn ros. Det gledet henne stort.

Og Konvoibyens 40-årsjubileum, som ble markert 11. september 2008, viste at byen ønsket å gi noe tilbake. 140 personer var invitert på hjortefilet i rådhuset, som var sponset av Oslo Maritime stiftelse. Det ble flagget på flaggstengene i Risør. Else ankom nyfrisert med halvlangt, sølvgrått hår. Hun var kledd i svart jakke og hvit bluse og hadde St. Olavsordenen på brystet. Det samme hadde Leif.

Parkinson-sykdommen plaget ham stadig mer, og han slet innimellom med å finne de rette ordene, men han utstrålte den samme stayerevnen og forsøkte som før å slå av en spøk selv om tunga ikke hang helt med. Sjarmen og optimismen hadde ikke forlatt ham. Det var den siste store begivenheten de var på sammen.

Da Louise Dedichen det året som første kvinne ble både kontreadmiral og sjef for Forsvarets høgskole, var det menn som følte seg bedre kvalifisert. Det tok seks år før Høyesterett avgjorde at hun virkelig var den beste søkeren.

I veska hadde Louise et bilde som ga henne styrke. Det viste Else og Leif da de fikk St. Olavs Orden. Bildet ligger der fortsatt. Det er blitt krøllete og slitt med årene, men slutter aldri å minne henne om hva som betyr noe.

Leif går fra borde

DA 2010 TRILLET i gang, var det bare fem krigsseilere igjen i Konvoi-byen, inkludert bestyreren. Men Leif ble stadig mer redusert, og han visste i hvilken retning det bar. Parkinson-sykdommen hadde brutt ham ned. Legen hans hadde i flere år varslet at det var kort tid igjen.

– Anne, du må forberede deg, hadde han sagt til datteren. Mange ganger.

Hver gang kviknet Leif til igjen, men det var grenser for hvor mange liv selv Leif Heimstad hadde.

Det var Odd som ordnet mest med ham. Han hadde flyttet inn i egen leilighet i Konvoi-byen ved tusenårsskiftet og hadde vært der hele tiden fra faren ble dårlig. Det var tungt å løfte ham ut av senga, over i rullestolen og få ham ned med stolheisen og ut. Leif var på avlastning, men Else ville ikke at han skulle bo på sykehjem. Det var hun som hadde jobben med å stelle og skifte på ham om natta. Men det ble i overkant tøft mot slutten. Leif var knapt ute av huset det siste året, men Odd og sønnen hans Morten fikk ham opp av senga. Det var bare den siste måneden at Leif ikke kom seg ut av den.

På tampen ville Leif gjerne ha Odd så mye som mulig rundt seg.

– Du var fantastisk mot Tom den siste tiden. Jeg skal gjøre det samme mot deg, sa eldstesønnen.

Utpå kvelden 28. oktober 2010 lå faren med hodet i Odds fang. Leif hadde vært full av vilje hele livet. Til slutt hadde han bare en siste rest igjen:

– Dette vil jeg ikke lenger. Nå dauter jeg, sa han.

Else kom inn, og like etter var Anne Gro og Morten der også. Datteren holdt faren i hånda, mens han fortsatt hvilte hodet i Odds fang. De snakket til ham uten å få svar. Leif var helt rolig og lå med et fornøyd smil om munnen. Kanskje han var glad for at marerittene endelig tok slutt? Men for Else var det vanskelig å forstå at ektemannen hennes gjennom 63 år var i ferd med å forlate henne.

Det ble natt. Hun visste ikke helt hvor hun skulle gjøre av seg. Det var for tungt å være der, så hun forsvant ut av soverommet. Odd og Anne Gro hentet henne inn igjen. De ville at hun skulle avfinne seg med det som skjedde. Leif pustet ut for siste gang og ble liggende med halvåpne øyne. Da den tidlige morgensola traff ansiktet hans, reflekterte den i øynene på den døde mannen. Else kjente igjen det gamle røverglimtet, det hun hadde falt for over 70 år tidligere.

Leif ble stelt på soverommet, men Anne Gro ba begravelserbyrået om å legge ham over i en kiste utenfor. Hun ville ha ham ut derfra fortest mulig for å unngå at Else fikk nye traumer knyttet til soverommet. Datteren var redd for at hun ikke skulle tørre å legge seg der igjen.

I Frydendal kirke lå Leif i en kiste drapert i det norske flagget.

– Det er få forunt å se sin egen samtids overgrep mot de svake, sette ord på det og ta opp kampen. Leif og kona hans, Else, gjorde det. Det er det store jeg vil minne om her ved båra hans, sa ordfører Knut Henning Thygesen.

«Vi er ennå noen som kan vitne om kampen Leif og hans Else tok opp da skåltalene og løftene fra 1945 ble avløst av skuffelser og løftebrudd», skrev Kjell Arnljot Wig i minneordet i Aftenposten.

– Jeg angrer ikke på at jeg ble hos ham. Vi var et godt team. Vi elsket begge å gjøre en forskjell for andre mennesker, sa hun til ukebladet Familien et par år senere. Under praten med journalisten Siri Walem Simensen stakk Odd hodet inn da Else snakket om de første tiårene med Leif og småbarna.

LEIF GÅR FRA BORDE

– Mamma bar hele ryggsekken de første 20 årene etter krigen. Først nå, som enke, lar hun være å benekte det, sa han.

Med Leif borte kunne Else endelig flyttet tilbake til Horten. Men hun visste at det var for sent. Hun hadde barn og barnebarn rundt seg i Risør. Dessuten var Konvoi byen grodd inn i henne. Det føltes feil å gi slipp.

Kongens ja

EN IKKE HELT nyvasket og sju år gammel Toyota Corona nærmest skrenset inn på Slottsplassen. Sjøfører Arne Nordihus tenkte at det var greit at 87-årige Else fikk kort vei å gå. Derfor stanset han mellom Karl Johan-statuen og hovedinngangen. Han hadde forventet å bli stoppet før han kom dit, men så ingen som prøvde. Et NRK-team, som sto klart til å filme Jens Stoltenbergs regjering på vei ut fra statsråd, så skeptisk på dem. Det var full rokering av SV-statsråder denne dagen.

- Kan vi stå her? spurte Elses barnebarn Anette forsiktig.
- Selvfølgelig, svarte Arne skråsikkert.

De lå litt etter tidsskjemaet, og han var tilhenger av enkle løsninger.

Anette klatret småstresset ut av bilen mens hun lurte på hva de tenkte der inne på Slottet. Ville terroralarmen gå? Det var tross alt bare åtte måneder siden 22. juli 2011. Hun åpnet bagasjerommet der Elses og hennes egne pensko lå sammen med en St. Olavs Orden. Anette tok på sine egne sko først, rosa og innkjøpt for anledningen. De matchet neglelakken. Så åpnet hun bildøra for Else, som med litt hjelp fikk beina i bakken. Mormoren tok alt rolig. Fra Slottsparken hørtes fuglekvitring.

En gruppe japanere lurte på om Else var der for å treffe kongen. Turistene fikk bekreftende nikk til svar. 20. august året før hadde hun skrevet brev «til hans majestet kong Harald» og bedt om å få audiens

for å takke for den store ære som var blitt henne og Leif til del da de fikk St. Olavs Orden – og for å levere ektemannens tilbake, som er påkrevd ved dødsfall.

Anette, som var kledd i en kort kjole, sto med rumpa i været og tredde sko på Else da det klikket freidig i kameraer bak henne. Mens hun rødmet med tanke på bildene japanerne tok med hjem, fikk hun også festet St. Olav-stjernen på Elses grå dress og lagt et nydelig grågrønt silkeskerf rundt halsen hennes. Else var klar for kongen. Nesten.

– Hvordan er jeg på håret? Er det blitt flatt bak av å sitte i bilen, spurte hun.

Anette dro fram en børste og fikset det fyldige, gråhvite håret. De lot bilen stå midt på plassen og gikk mot inngangen. Else sporet av da hun så en gardesoldat, stilte seg opp og fikk Arne til å ta et bilde.

I hånda bar Anette en liten svart boks. I den lå Leifs St. Olavs Orden, den som var blitt tildelt som belønning for «utmerkede fortjenester av fedrelandet og menneskeheten». Else skulle ønske at Leif kunne vært her nå. I bilen oppover fra Risør hadde hun tenkt at det ville føltes tryggere å møte kong Olav. Han hadde vært hjemme hos henne flere ganger enn kong Harald. Likevel var hun opprømt og gledet seg. Anette syntes at hun så ut som en 16-åring på vei til sin første date.

En adjutant viste dem inn og overtok bilnøkkelen. En svært hyggelig og profesjonell kvinne satt i forrommet. Hun førte dem inn i et venterom med solid takhøyde, ditto vinduer og rojal, engelsk stemning. De var ikke alene. Noen fra en vernet bedrift skulle først vise kongen fuglehusene de hadde laget. Klokka 12.30 ble Else hentet inn til kongen.

De hadde møttes før. Kong Harald hadde ankommet Konvoi-byen programmessig klokka 16.54 tirsdag 20. juni 2000. Det ble den tredje norske kongen Leif hilste på. Else og Leifs barnebarn Benjamin overrakte kongen blomster, slik moren hans hadde gjort 32 år tidligere. Da var Else selv opptatt på kjøkkenet, men rakk ut tidsnok

til å hilse på majesteteten. Nå, tolv år senere, var det hun som var på besøk hos ham.

– Det er flott at dere tok tak der samfunnet sviktet. Tenk at to vanlige mennesker kan snu hele folket, sa Harald.

De hadde sittet og pratet litt før kongen sa dette. Else ble glad, rørt og stolt over de hyggelige ordene. For det er jo sant, tenkte hun stille. Hun og Leif hadde snudd hele folket. Hun var en lite selvhvedende kvinne, men forsto betydningen av det hun hadde gjort. Hun og Leif hadde gjort sitt for å få storsamfunnet til å forstå hvilken urett de som var blitt kommandert av den norske regjering til å være torpedoblink, var blitt utsatt for.

Else syntes majesteteten var lett å snakke med. De hadde det avslappet og nærmest hverdagslig. Kongen stilte gode spørsmål og var nysgjerrig på å høre mer om det hun hadde utrettet i livet. Med St. Olavs Orden hadde han belønnet henne for å være med på å gi Norge anstendigheten tilbake.

Anette og Arne ventet utenfor døra. De ble alle geleidet ned i kjelleren av en mann i flott uniform, som fikk Else til å lyse opp. Medaljen ble levert tilbake over en disk. Else fikk en kvittering og en liten rød pin. Hun var resten av livet svært stolt av den lille nålen. De tre ble vist en utgang på siden av Slottet. Like ved var det en port. Den gikk opp, og ut kom Arnes slitne, gamle Toyota. En stram mann sto klar med nøklene da de gikk bort til den. Else var oppspilt, glad og full av energi da hun satte seg inn i bilen.

På vei hjem svingte de innom et sykehjem i Oslo og hilste på Else og Leifs trofaste bidragsyter, skipsreder Christian Rytter. Å se ham der ga Else nok en påminnelse om at en æra var over.

Styret og stell

PÅ SLUTTEN AV livet var Leif så svekket at 87 år gamle Else for første gang overtok hans plass i Konvoibyens styre, som nå igjen hadde fått ny leder, Karl Wilhelm Nilsen. Else ble kastet ut to år senere av flertallet i formannskapet uten begrunnelse, til tross for at hun var innstilt fra valgkomiteen. Det samme var Nilsen, som overraskende ble byttet ut med Jan Tore Stenersen. Barnebarnet Anette tok Elses plass. Hun og mormoren var enige om det meste, men de få gangene de var uenige om hvordan de skulle oppnå intensjoner og mål, ble Else ganske intens. Hun ville at datterdatteren skulle legge fram hennes syn på sakene.

– Men jeg er ikke enig med deg, mormor. Det er fint om du kommer og sier det selv. Styret vil gjerne høre hva du har å si.

Else ga seg ikke. Hun ringte Anette igjen og igjen. Else hadde aldri vært av typen som tok et nei for et nei. Og hun fortsatte å møte på styremøtene, de var jo i huset hennes. Noen ganger hadde hun en følelse av at kommunen tenkte på Konvoibyen som et borettslag der hun bare var en av beboerne.

Stiftelsens styre slet med at det ikke kom gaver som før, også giverne var døde eller blitt gamle. Jotun leverte ikke lenger gratis maling. Heimstad-familien gjorde ikke vaktmesterjobben gratis, som de første tiårene. Tjenestene måtte kjøpes inn. Konvoibyen gikk med underskudd. Verdien av boligmassen ble anslått av takstmann

til mellom 20 og 30 millioner kroner. Styrelederen og formannskapet sa ja til å starte en prosess for å muliggjøre salg av leiligheter. Det krevde en omgjøring av stiftelsen, og de nødvendige endringene av vedtektene ville ta noen år å få på plass. I et møte med beboerne ble gjenværende krigsseilere og enker lovet dagens vilkår ut livet. Andre ble forespeilet å kunne kjøpe leiligheten på sikt og at de kunne låne penger av stiftelsen om de ikke hadde råd. Hensikten var at det fortsatt skulle bli mulig å bo der, og det billig.

Per Hanssons enke Margot og Else var eneste gjenlevende av stifterne av Konvoibyen og gikk sammen om et opprop: «Vi mener den beste løsningen er å selge boligmassen til beboerne, og bruke disse midlene til et fond eller Stiftelse som kan ta vare på krigsseilernes historie.» Men stadig nye baller ble kastet opp i lufta. Else var også for et forslag om å gjøre aulaen til museum.

– Jeg har samlet på den ene esken etter den andre helt fra 1963, så jeg har alt av dokumentasjon, sa hun til Aust Agder Blad.

Styret innså at husleien måtte settes opp, men ville skjerme de gjenværende krigsseilerne og -enkene. Men noen varslet Lotteri- og stiftelsestilsynet, som bestemte seg for å gjøre «foreløpige undersøkelser med henblikk på vurdering av tilsyn». De studerte regnskapene og fant forhold de mente kunne være lovstridige.

Husleien til krigsseilere og krigsseilerenker kunne ikke skjermes. Dermed ble styret i 2013 pålagt å heve husleien for alle. Det førte til sterke reaksjoner og vekket en gammel bitterhet i krigsseiler Kåre Aarseth. 90-åringen firte flagget på halv stang utenfor utgangsdøra, bestemte seg for å rømme fra Konvoibyen og proklamerte det over en helside i Dagbladet. Han flyttet til Frydenborgsenteret.

Kåre Aarseth seilte ut som 18-åring med M/T «Britannia» 4. april 1940. Hadde han ventet fem dager, kunne livet blitt et helt annet. Han var maskinist og skytter på Stillehavet, Atlanterhavet og Middelhavet. Kåre gikk i 33 måneder med bensinlast. En gang så han en torpedo gli forbi foran baugen og treffe skipet bortenfor i konvoien.

Etter det sov han med redningsvesten på. Broren Arthur var en av dem som forsvant på havet under krigen.

Å komme hjem i 1947 var tøft. Han opplevde å få slengbemerkinger og bli nektet servering på utesteder fordi han var krigsseiler. Han forlot Norge og flyttet med sin forlovede til Nederland. Kåre kom derfra til Konvoi byen som enkemann i 1994. Tre år senere giftet han seg med krigsseilerenke Margot Waglen, og de hadde en svært lykkelig tid i krigsseiler grenda – fram til husleie økningen.

Ole Paus leste intervjuet med Kåre i Dagbladet og ble opprørt. Artisten hadde besøkt Else og gitt spillehonorarer til Konvoi byen. Han hadde vært opptatt av krigsseilerne siden han var barn, da to av dem, Karsten og Henry, holdt til i skogen like ved der han bodde på Hovseter i Oslo. De hadde en aura av mystikk og tragedie rundt seg, og Paus skrev sangen «Min barndoms fyllicker» om dem i 1984. Nå fikk også Kåre sin sang. Paus var i ferd med å spille inn trippelalbumet *Avslutningen* og skrev spontant den vemodige hyllesten «Den siste krigsseileren går fra borde».

La blomstene visne hen,
la veiene gro igjen.
Glem det som vi lot skje.
Glem all vår skyld og skam
og Kåre Aarseth og folk som ham.
Glem hva de var og hvem de ble.

Tiden leger ingen sår,
angsten går igjen.
Men la måkene skrike
når han går:
Dette var Kåres hjem.

Skipsklokkene slutter å slå,
Konvoi byen skal stenge nå.
Nå er det bare han,
før var de fler.
Nye tanker, nye tider,
husleieprisen stiger, og
Kåre Aarseth bor ikke her mer.

Kåre ble dypt rørt av sangen. Han møtte Ole Paus første gang i Risør den sommeren i 2013. Det ble et varmt og sterkt møte. Da visesangeren under konserten samme kveld sang om Kåre Aarseth, reiste publikum seg spontant og klappet for krigsseileren, som var til stede.

Men Else likte ikke sangen. Hun opplevde den som et lite angrep på Konvoi byen. Den antydte at styret nærmest kynisk hadde presset krigsseileren Kåre Aarseth ut av Konvoi byen, noe som tvert imot var en ironisk konsekvens av forsøket på å skjerme ham. Styremedlem Anette kjente på den urettferdige motsetningen mellom hvordan noe ble framstilt, og hvordan det egentlig var. Nå fikk hun førstehåndskunnskap om noe Else hadde stått i mange ganger. I et styrereferat sto det at «man ikke kan tolerere at utenforstående tukler med Konvoi byens sjel og historie».

Men Else og Kåre fortsatte å rette oppmerksomheten mot krigsseilerne sammen, som under et godt besøkt arrangement i aulaen under Risørs festuke i 2016. Han kom av og til tilbake i Konvoi byens gjesteleilighet noen dager. Kåre døde 95 år gammel i 2018 og ble Konvoi byens siste krigsseiler. Else hadde overlevd dem alle.

Oppdraget var utført.

Unnskyldningen

UNDER TREBÅTFESTIVALEN I 2012 var det en samling for krigsseilerne i regi av ekspedisjonsleder Jarle Andhøy, som hadde gått aktivt inn i krigsseilersaken. Han og forfatter Jon Michelet besøkte Konvoibyen og var blant 57 som fikk servert fiskesuppe i aulaen. Etterpå dro Andhøy i gang en underskriftskampanje for at krigsseilerne skulle få en offentlig beklagelse for det de var blitt utsatt for etter krigen. Else fylte førstesiden på Aust Agder Blad 6. november 2012 da hun undertegnet kravet.

– En oppreisning fra regjeringen hadde betydd enormt mye, sa hun.

På Grefsenkollen i Oslo overrakte skiløper Petter Northug et diplom og 50 000 kroner til Else og Aktive Fredsreisere Helga Arntzen for deres innsats for krigsseilerne. Det var årets utdeling av «Norges ukjente helter»-prisen fra ukebladet Vi Menn. På Arntzens initiativ ble pengene brukt til å bekoste et freds- og krigsseilermonument i Risør. Det ble utformet av en polsk kunstner.

Alle gjenlevende krigsseilere i landet ble invitert da forsvarsminner Anne-Grete Strøm-Erichsen skulle avduke kunstverket i den nydøpte Fredsparken i Risør 3. august samme år. Else var hedersgjest. Det kunne synes underlig at det var nødvendig å avduke et nytt minnesmerke i en by som i 45 år hadde huset Konvoibyen, der Ørnulf Basts ruvende monument allerede sto. Ordfører Per Kr. Lunden gikk samme dag ut i lokalavisa og slo fast at Konvoibyen fortsatt var viktigst, og at det selvfølgelig skulle være et høytidelig program

der også samme dag. Else tok seg litt nær av Konvoibyens «degradering», men ristet det av seg. For henne var det viktigste uansett at forsvarsministeren skulle hylle krigsseilerne.

Den morgenen tok hun på seg en hvit høyhalset genser med et naglebelte i livet og en lys grå dress. Hun var som alltid på plass akkurat i tide, ikke for tidlig, aldri for sent. Forsvarsministeren var, kanskje ikke helt tilfeldig, kledd i marineblå, kortermet drakt.

Fylkesmann i Aust-Agder, Øystein Djupedal, var konferansier og introduserte Jon Michelet, som året før hadde gitt ut bestselgeren *En sjøens helt – Skogsmatrosen*, som var første bind i en serie om krigsseileren Halvor Skramstad. Det gledet Else at den var en stor suksess. Han holdt et innledningsforedrag.

Lufta var stinn av forventning da forsvarsministeren overtok mikrofonen. Ryktene om en unnskyldning hadde flydd foran henne. Men mange av dem som var der, var vant til skuffelser. Senest skjedde det da den regjeringsoppnevnte komiteen for frigjøringsjubileet 1995 ble nedsatt for å planlegge 50-årsmarkeringen for Norges frigjøring i 1945. I den var det ingen representanter for handelsflåten. Krigsseilerne var uteglemt.

Men Anne-Grete Strøm-Erichsen innfridde. Avgjørelsen om en beklagelse var nøye behandlet i regjeringen. Hun holdt en tale som betydde mye for henne personlig. Hun husket hvordan krigsseilerne i nabolaget i Bergen ble kalt fyllicker.

– I møte med en labyrinth av lover og paragrafer er det ikke til å undre seg over at mange simpelthen ga opp. Takket være et utrettelig engasjement fra enkeltpersoner vant krigsseilerne omsider fram, sa hun og kastet nok et blikk på Else.

Med sola i øynene så forsvarsministeren ut på de 80 krigsseilerne som hadde møtt opp. Det var menn som var langt inne i livets rulletekst. 95 prosent av dem som seilte under krigen, var allerede borte.

– I møte med dere føler jeg respekt og ydmykhet, fortsatte hun før hun skildret uforstanden krigsseilerne ble møtt med i årene etter krigen og siterte Leif Heimstad.

Else kjente på en stolthet.

– I dag ber jeg derfor på vegne av den norske stat om unnskyldning for den behandling krigsseilerne ble utsatt for etter krigen, sa hun uforbeholdent og tydelig preget.

Det var ikke bare sola som gjorde at øynene var blanke.

Etterpå avduket hun det nye minnesmerket. Else ble intervjuet på scenen i 20 minutter av forfatter Kristine Storli Henningsen. De snakket om den lange ferden fra hun møtte Leif i tenårene, til der hun satt nå. Else ble møtt av stående applaus. Hun ble også hyllet i en tale av Gjenganger-journalist Gro Larsen.

Aller sterkest inntrykk gjorde nok likevel Martin Hauge, han som hadde flyttet inn i Konvoi byen som tolvåring i 1968 og følt på gleden over å kjenne varmt vann renne over fingrene.

– Vi både så og hørte hva nervene gjorde med våre naboer, men vi var bare en glad flokk unger som hurtig gled inn i denne lille byen med et hjerte som er større enn de aller fleste kan forestille seg, sa han og snakket videre om sin traumatiserte far.

– Min far var ingen helt. Min far var bare en alminnelig ung sjømann som bidro til at vi har vår frihet.

Da seansen var over, kom Strøm-Erichsen bort til Else og takket for hennes innsats. Forsvarsministeren ble slått av det samme som de fleste andre gjorde i det første møte med Else: en følelse av å stå foran et stort menneske med en usedvanlig inviterende utstråling.

Så ble alle busset opp til Konvoi byen, der forsvarsministeren la ned krans ved monumentet rett utenfor Elses bolig.

– Unnskyldningen kom 60 år for sent. Den burde kommet da. Nå er det jo så mange som ikke fikk oppleve den, sa krigsseiler Konrad Tolpinrud til en journalist fra Ringsaker Blad.

Det var dekket bord i aulaen, og de som ikke fikk plass inne, inntok kaffe og kaker på plenen utenfor. Else sto sammen med Anne Gro da orlogskaptein Svein Christian Anderssen fra Forsvarsdepartementet kom bort. Han hadde lite kjennskap til Konvoi byen, og da

Anne Gro fortalte om hvordan det hele begynte og foreldrenes innsats for å komme dit de var nå, ble han mektig imponert. Anderssen ble så begeistret for Konvoi byen at han tok motorsykkelen og kom tilbake i sommerferiene etterpå. Else hadde fått en ny støttespiller. Og hun satte stor pris på mannen som minnet henne på regjeringens unnskyldning hver gang hun møtte ham.

Beklagelsen kom sent, over 24 800 dager etter at Japan overga seg og det igjen ble fred på verdenshavene, men hun anså den likevel som en seier.

Hun skulle bare ønske at Leif hadde fått oppleve den.

Frigjøringsfeiring på feil dag

ELSE ØNSKET IKKE mye styr da hun fylte 90 år i april 2014, bare en feiring med familien. De var 25 som samlet seg hos Jørn og Wenche i Kristiansand til koldtbord, kaker og, som vanlig, hyllestsanger på fargede ark.

Senere samme år gikk hun på en ny smell. Anne Gro fikk kreft, og Tom-frykten kom tilbake for fullt. Igjen hadde hun et barn liggende på Radiumhospitalet. Det varte heldigvis ikke mange dagene før datteren var hjemme igjen, selv om en lang og hard behandling fulgte. En gang Else var med Anne Gro til lymfebehandling i Kragerø, ventet hun på en benk i Kiwi-butikken i etasjen under. Hun var svært begeistret da datteren møtte henne etterpå. Samtidig så Anne Gro at folk rundt moren så sjokkerte ut.

– Anne Gro, nå har det hendt noe! Politiet har vært her og greier. Det var litt narko, vet du, men her var det action!

Else hadde sett mye verre ting og var ikke redd. Tvert imot likte hun at oppstyret ga et avbrekk i ventingen. Til og med kreftsituasjonen vekket en kampglød i henne som hadde vært borte siden Leif døde. Hun ble mer åpen om sine egne psykiske plager og sluttet å skjule sin egen sårbarhet.

Fysisk var hun fortsatt full av energi. Hver dag sto hun på kjøkenet og laget middag. Hun hadde, også etter at Leif døde, stått opp tidlig og holdt det gående til midnatt. Med årene hadde hun adoptert Leifs taktikk: Konstant aktivitet holdt tankene unna. Hel-

digvis fulgte også den humoristiske sansen med – og den forlot henne aldri.

Den kom til uttrykk da hun ble med datterdatteren Anette og oldebarn til fornøylesparken Liseberg i Göteborg. På båten hjem hadde Else kjøpt seg rekesmørbrød. Hun var en eldre dame med rullator og ba Anette gå og spørre om mer majones. Else kunne ikke få nok. Anette var sjøsyk og kvalm og syntes det var flaut stadig å be om mer majones, smør og melk i kaffen. Det var lang kø. Datterdatteren holdt på å kaste opp. Hun så på mormoren og sa:

– Det må du ordne sjøl.

Else reiste seg og gikk overdrevent skjelvende og vaklende bort til køen – hun, som hadde holdt koken hele dagen i fornøylesparken og hadde vært mindre sliten enn Anette da de la seg kvelden før. Folk i køen slapp henne fram. Anette visste at noen av dem hadde hørt at hun ikke ville hente for henne. Hun følte seg som verdens verste menneske. Samtidig så hun at Else gjorde seg ekstra gammel og hjelpeløs og innså at det var et utslag av selvironi, og at scenen mest av alt var morsom. Else hadde det rett og slett gøy.

På frigjøringsdagen i 2014 glemte kommunen å kjøpe inn krans som skulle legges ned ved minnestøtta på Solsiden i Risør, der Leif pleide å tale. Det ble løst ved at varaordfører Knut Henning Thygesen fikk låne kransen som senere skulle legges ned ved minnestøtta i Konvoibyen.

– Jeg bebreider meg selv for at jeg ikke sørget for at det var krans klar, sa Else til lokalavisa.

Hun følte ansvar også når hun ikke hadde det. Det var «[...] en bebreidelse ingen andre er i nærheten å legge på hennes skuldre», sto det i artikkelen.

Else fikk innvilget reiserett med transporttjenesten for funksjonshemmede i 2015. Det gjorde at hun kunne dra til Frydenborgsenteret to ganger i uka, onsdager for å trimme og fredager for å få med seg underholdningen. En fredag på ettervinteren i 2017 hørte hun Inga Halvorsen synge Sissel Kyrkjebøs «Velkommen hjem»:

Men så må du nok takle
og snuble og vakle
og kjempe med lengsel i vind og i regn
Og når mørket vil ta deg, eie og ha deg
kom hit ned bak åsen
Du er velkommen hjem

Else tenkte med en gang på krigsseilerne som kom hjem etter krigen.

– Det var aldri noe «velkommen hjem» for dem. Men jeg frøys på ryggen første gang jeg hørte Inga synge den, sa hun senere til Aust Agder Blad.

Else var 93, men fortsatt en handlingens kvinne. Samme kveld ringte hun Marinemusikken i Horten og spurte om de kunne tenke seg å spille den sammen med Inga på frigjøringsdagen.

Men Den Kongelige Norske Marines Musikkorps var pålagt oppgaver som gjorde det umulig å komme til Risør 8. mai det året. Kommunen bestemte seg derfor for å flytte markeringen av frigjøringsdagen to dager fram. Det sa mye om Marinemusikkens posisjon i Risør, 48 år etter at de spilte i Konvoibyen første gang. For orkesteret var det bedre å komme lørdag 6. mai enn ikke å komme i det hele tatt. Avgjørelsen ble latterliggjort av VG og vakte en del sinne i sosiale medier.

– Jeg beklager overfor dem som føler seg støtt over en slik endring, sa ordfører Per Kristian Lunden under seansen til de rekordmange som var møtt opp i finværet.

Else satt der i mørke solbriller, lys dressjakke med matchende lilla genser og St. Olavs-medaljen på brystet. Det var kanskje feil dato, men hun mente egentlig at sjøfolkene som satset livet under krigen, burde markeres hver eneste dag hele året – slik de selv slet hver bidige dag.

Alt falt på plass, og krigsseilerne fikk sangen de skulle fått den gangen de kom hjem i det stille. 40 musikere ga den skikkelig trøkk på Solsiden i Risør. Det var en stor opplevelse for Else.

Det ble servert kjøttkaker til musikerne, krigsveteraner og andre inviterte gjester i aulaen etterpå. Barn av tidligere og nåværende beboere hjalp til. For mange av dem var Konvoibyen deres andre hjem. Her hadde de funnet sammen med andre barn som var litt på utsiden, som hadde de samme sosiale utfordringene.

Året etter var frigjøringsdagen tilbake på riktig dato. Else var da den eneste som var igjen i Konvoibyen fra krigsseiler-generasjonen, men Marinemusikken var selvfølgelig på plass og ble toppet av kronprinsparets besøk. Også Konvoibyens 50-årsjubileum ble markert.

Dagene før ble hagen frisert, og nye blomster ble plantet utenfor bestyrerboligen. En rekke håndverkere var i gang. Da kongeparet kom klokka 12, sto to generasjoner Heimstad med kjæresten og ektefeller i finstasen. De omkranset begivenhetens sentrum: Else, som satt i en praktisk rullestol for å spare beina. Kronprinsparet tok umiddelbart en prat med henne. Kronprins Haakon var stolt over at det var bestefaren kong Olav som hadde åpnet Konvoibyen i 1968.

– Jeg vet jo at bestefaren min var veldig opptatt av krigsseilernes situasjon, og det har også faren min vært etterpå. Så jeg synes det er et veldig viktig arbeid de har gjort her i Konvoibyen, sa han til journalist Tore Myrberg etterpå. – Else er en fantastisk person og en foregangskvinne, la han til.

De kongelige høyheter, begge kledd i mørkt, fikk en historisk omvisning i bestyrerboligens kjellerlokale, som for anledningen var gjort om til et lite museum. Mange hadde stått på i dagevis før jubileet, ikke minst Jørn, Odd og Anne Gro, slik de i årevis hadde gjort for krigsseilere. De var født inn i det. Anne Gro hadde ryddet og vasket Elses leilighet, fordi kronprinsesse Mette-Marit skulle inn og se. Odds leilighet var nærmest slik leilighetene så ut i 1968, men han fikk hetta da det ble foreslått å invitere de kongelige inn dit.

– Jeg har ikke tid til å rydde leiligheten min også, sa han.

Anne Gro tok jobben. Den var så strøken at Odd nesten ikke kjente seg igjen da Haakon og Mette-Marit så seg interessert rundt i

en autentisk konvoibyleilighet. For Odd var det en påkjenning. Han hadde ingenting imot å styre på og hjelpe, men når det var stor festivitas, ville han helst være usynlig.

Besøket ble kronet med kronprinsens kransenedleggelse foran bautaen. I talen takket han Else for engasjementet for krigsseilerne. Soldater sto i giv akt i finværet, Marinemusikken dro i gang «Ja, vi elsker». Folk i finstas sang med. Blant dem var ordføreren, en admiral, en general og tidligere statsminister Kåre Willoch. Nasjongsangen var dagens høydepunkt for Else. Stunden vekket minner om åpningsdagen i 1968. Det viktigste av alt var at krigsseilerne ble æret.

– Det er en fantastisk morsom dag. Jeg føler at vi har seiret etter mange harde år. Det er jo 50 år med mange slåsskamper for å nå fram, sa Else.

Kommandørkaptein og tidligere marinekorpsleder Truls Sanaker overrakte henne blomster og et maritimt bilde på vegne av seg selv og andre tidligere sjefer i Marinemusikken. Nå var det Sten Kristian Brath som hadde tatt over stafettpinnen som sjef. Han var like helhjertet i sin støtte til Konvoibyen som forgjengerne.

– Kjære alle i Marinemusikken, takket Else. – Tusen takk for at dere kommer. Tusen hjertelig takk for at dere har gjort meg veldig glad mange ganger. Jeg er glad i dere, veldig glad i dere!

Else og de kongelige fikk også med seg Marinemusikkens konsert i Risørhuset, der Else ble mottatt som en rockestjerne. Lars Klevstrand og Hilde Louise Asbjørnsen var solister.

Bildet ble hengt opp over senga hennes. Men først skulle Else gå på en alvorlig smell.

Slaget

50-ÅRSFEIRINGEN VAR OVER da Else ga alle i Marinemusikken en takkeklem på parkeringsplassen borte ved butikken og bussen som skulle ta dem tilbake til Horten. Rett etter at den kjørte av sted, følte hun seg rar. Plutselig visste hun ikke helt hvor hun var. Beina begynte å svikte, men hun klarte å komme seg hjem. Der satte hun seg i lenestolen i stua og følte seg nummen. Neste morgen kunne hun ikke gå. Hun var alene og trykket på alarmknappen som kommunen hadde utstyrt henne med.

Hva skulle du der borte ved butikken? Du er nå dum også, tenkte hun, selv om hun selvsagt visste at dette hadde kommet uansett. Else hadde lett for å klandre seg selv.

Det var hjerneslag. Hun fikk plass på sykehjem, men følte seg så ubrukelig og utilpass at hun ba om en pille som kunne gjøre det slutt.

– Else, du skal ikke være her, sa Wenche, Jørns samboer.

Hun ble hentet hjem, og takket være Odd og sønnen Morten hadde hun døgkontinuerlig tilsyn. Kommunens hjemmehjelper var også en stor glede, alltid blide og hjelpsomme når de var innom. Else var like glad hver gang de dukket opp. Hun elsket folk. Ingenting var som å dele brødskiver med reker, godt med smør og ekstra mye majones, napoleonskaker og kaffe med mye melk med besøk som kom innom.

Morten flyttet inn i kjelleren i 2012. Else merket med en gang at han var en omsorgsfull gutt.

– Du bør bli hjelpepleier, sa hun og satte ham på sporet av en utdanning. Rådet viste seg å være hjelp til selvhjelp. Fire år senere var han ferdigutdannet og i jobb. Som tålmodig og omtenkssom helsefagarbeider hadde Morten et usedvanlig godt tak på henne og hjalp med alt. Når hun spiste og trengte en serviett, var Morten der med en. Han sto opp tidlig nok om morgenen til at han kunne stelle håret hennes før han dro på jobb.

Hadde det ikke vært for innsatsen til Odd og Morten, hadde hun kommet på sykehjem tidligere. Odd bodde i det nærmeste huset, bare ett minutt unna. Trengte hun noe, så ringte hun til ham, og hun trengte noe hele tiden – kanskje mest av alt selskap. De var mye sammen, og det hendte de røyk itottene på hverandre. Men kranglene varte aldri lenge.

Heller ikke Anne Gro var langt unna.

For Else var det irriterende ikke å kunne reise seg for å hente det hun ville, men hun brukte ikke tiden på å klage. Hun kom seg aldri opp av rullestolen igjen, selv om hun prøvde å trene. Beina sviktet, og hendene skalv voldsomt.

– Det viktigste er at hodet er brukbart, sa hun.

Hun var veldig fornøyd med handicap-drosjen, og hun fikk en rampe så det var mulig å trille ut på verandaen. Dit kom også de to kattene seg på egen hånd etter at Odd ordnet en katteluke. Else var etter forholdene godt fornøyd med livet, selv om hun mislikte å være pleietrengende. Da hun ble spurt om hva hun ønsket det skulle stå på gravsteinen, svarte hun:

– Husk meg som jeg var, ikke som jeg ble.

Else lengtet fortsatt tilbake til huset i Baggerødgata. Hun gjentok at hun angret på at hun forlot Horten for Risør.

– De har så fine parker på Horten, sa hun. Else sa alltid «på Horten».

Alt var finest i Horten. Det ble til et slags uoppnåelig Disneyland.

En dag hun snakket om at skipene og husene var mye finere i Horten, svarte Odd kontant:

– Det var ikke så mye bedre i Horten. Hadde du blitt der, hadde du gått til helvete. Det var en Guds lykke at vi kom hit. Det var det som gjorde at du har hatt noe å drive med. Her har dere hatt et felles prosjekt.

– Jo, ja ... svarte Else med klang av usikkerhet i stemmen.

Rundt henne, i det som var en helt vanlig norsk stue med salong, stressless og TV, hang det uvanlige livet hennes på veggene: familiebilder, utmerkelser, en tegning med hilsen fra Kjell Aukrust («Kjære Else! Emanuel Desperado passer på deg»), signerte trykk av Jakob Weidemann og andre kunstnere. På en kommode bak spisebordet sto Ulabrand-statuetten som Leif fikk av Erik Bye i juleshowet i 1967.

Øynene sviktet, selv om hun skjelnet nok til å kjenne igjen folk. Else kunne ikke lese lenger, og derfor var hun glad i lydbøker.

Og nyhetssendingene på TV gikk hun ikke glipp av.

– Jeg vil få med meg det som skjer i samfunnet, sa hun.

Else så kanskje ut som en gammel dame, men hun var ung og offensiv til sinns. Det plaget henne at hun av og til ikke husket ord, og hun var redd for at hun ikke var flink nok til å få fram sammenhenger når hun skulle fortelle om hva hun og Leif hadde utrettet. Det hindret henne ikke i å snakke engasjert i timevis om skjebner og uurettferdigheter. Hun lo mye, gjerne når hun fortalte de vondeste historiene. Kanskje latteren var en slags forsvarsmur? Men det kunne like gjerne være at historiene var så absurde at hun ikke klarte å la være.

For den psykiatriske miniinstitusjonen hun og Leif hadde ledet, hadde vært befolket av et særegent persongalleri. Når hun fortalte, ble beboerne til noe som lignet kjærlige, fargerike tegneseriefigurer.

Men å være alene om natta var noe annet. Else var i 90-årene, men hadde lakenskrekk – bokstavelig talt. For nettene kunne være, nettopp, skrekkelige. Ofte var det en gnagende grubling som plaget henne. Hun ble liggende våken mens hjernen kvernet på ting hun

ikke skulle gjort. Og det hun skulle gjort. Flere ganger i livet hadde hun vært på nippet til ikke å orke mer. Hun visste at det var et under at hun hadde overlevd. Hun kunne valgt et enklere liv, som søstrene. Stoltheten hun følte i gode stunder, dunstet bort om natta og ble til dårlig samvittighet. Tankesausen av angst, tvil og anger ble med henne i søvnen. Der inne ble alt til høyspent virkelighet. Marerittene kunne komme flere ganger i uka. Mennene som de tok inn i hjemmet i Horten, dukket opp i hodet. Hun så smerten i ansiktet til dem som de ikke hadde klart å hjelpe, dem som gikk til grunne. Tom og lillegutt viste seg også. Hun kunne våkne av at hun gråt med en ekkel følelse av at hun hadde fortjent det, ofte var hun gjennomvåt av svette og måtte kare seg opp i sittende stilling for å få puste.

– Grusomt, sa hun når hun skulle beskrive marerittnettene.

De var blitt verre med årene. Hun sov aldri lenge om gangen. Sovepiller hjalp, men den nye dagen startet enda tyngre om hun hadde tatt dem.

Else lengtet tilbake til traumebehandlingen på Modum Bad. Hun hadde tatt vare på ark med viser de hadde sunget der og trallet på dem innimellom. På dagtid var kanskje det verste at hun følte seg fremmed i sin egen konvoi. Hun kjente ikke dem som bodde der lenger.

Likevel var det Else som sto i front når krigen, krigsseilerne og Konvoi byen skulle markeres, som da hun ble lørdagsportrettert i Aftenposten i 2018.

Hyllet inn i solnedgangen

FREDAG II. JANUAR 2019 satt Else med en rekke herrer rundt seg i forsamlingslokalet i sokkeletasjen i bestyrerboligen. Per Kristian Lunden stilte med det blanke ordførerkjedet sitt, og marinemusikk-sjef Sten Kristian Brath var selvsagt i uniform. Rommet hadde en historisk aura etter mange år som overnattings- og treffplass for krigsseilere, Erik Bye og andre. Disse veggene hadde hørt mye gråt og forbannelser.

Blant de frammøtte var også Torkjell G. Johansen, som møtte Else over 50 år tidligere da hun og Leif var på registreringstokt i Båtsfjord. Nå var han president i Risør Lions Club og overrakte henne den høyeste utmerkelsen Lions Club International kan gi, Melvin Jones-prisen. Med plaketten fulgte blomster, konfekt og fine ord om hennes innsats for krigsseilerne. Else smilte bredt.

– Jeg er stolt, sa hun.

Det varmet ekstra at prisen kom fra nærmiljøet.

Frigjøringsdagen 2019 blir Elses siste. Den ble feiret for omtrent 50. gang i Marinemusikkens marsjtakt. Flaggene vaiet, og uniformene skinte. Else frydet seg. Tidligere sjef for Østlandets sjøforsvarsdistrikt Gunnar Rio la ned krans ved minnestøtta for krigsseilere og alle andre som mistet livet i sin innsats for fredens sak.

17. mai var det barnebarnet Anette som tok Heimstad-jobben og holdt en personlig tale som rørte mange ved minnestøtta i Risør

sentrum. Hun fortalte om da Else gikk med illegale aviser for faren under krigen. Hun hadde dem inni kjolen. En gang hun så tyskere komme imot seg, hoppet hun inn i en hekk og lå stille. Etter at de hadde passert, kom hun ut igjen med blader og rusk i håret og på kjolen. Hun hadde reddet avisene – og seg selv. Takket være slik innsats fra utallige mennesker under krigen hadde Anette den morgenen nesten 75 år senere ruslet ned til minnestøtta uten frykt. Uten å måtte være klar til å hoppe livredd inn i nærmeste hekk.

Else hadde én stor fest igjen. Jørn, Wenche og Odds sønn Rune utgjorde arrangementskomiteen.

– Nå kommer dronningen! ble det ropt da hun ble trillet mot aulaen i Konvoi byen på ettermiddagen lørdag 29. juni. På hver side av henne sto støttespillere, representanter fra Forsvarets ledelse, krigshistorikere, medlemmer av Marinemusikken, slektninger og venner. Blant dem var et par inviterte pleiere fra sykehjemmet, som hadde med en flaske Baileys som gave. Alle sang «Hurra for deg», så det ljomet.

Else skinte om kapp med sola i blå jakke og bukse og med et ledig, blåflekkt sjal rundt halsen. Håret var hvitt, fyldig og nøye dandert. Ansiktet var som et norgeskart, furet og værbitt etter et hardt ervervet liv.

Inne sto stolene tett i tett ved bordene. 60 gjester satte seg på dem. Store deler av livet hennes satt der. Det eldste bekjentskapet var Rolf Zachariassen, som hun var barnevakt for under krigen. Det ble selvfølgelig servert mye god mat. Talene og innslagene kom tett.

– Else har hatt stor betydning i norsk historie, fordi hun hadde samvittighet da det norske samfunn manglet det, sa kommandørkaptein Svein Christian Anderssen, han som ble konvoi byvenn etter å ha vært med forsvarsministeren dit tolv år tidligere. Han hadde fått i oppdrag å lese en hilsen fra forsvarsminister Frank Bakke-Jensen:

Kjære Else. På vegne av regjeringen vil jeg overbringe mine hjerteligste gratulasjoner på din fødselsdag. Din innsats for krigsseilernes kår gjennom mange år har gjort livet bedre for

sjøkrigens glemte helter. Med hjertevarme og stor energi var du blant pionerene i kampen for sjøfolkenes rettigheter og skikkelige boforhold. Konvoibyen i Risør står i dag som et håndfast symbol på din omsorg for krigsseilerne.

I takknemlighet ønsker jeg deg en hyggelig feiring på dagen og en strålende sommer.

Kontreadmiral Louise Dedichen fulgte opp med å hylle Else for hennes styrke og mot og takket for at hun var et forbilde.

Else selv hadde ikke lenger stemme til å snakke i forsamlinger, men hun lyttet med et ansikt som ustanselig sprakk opp i smil, ikke minst når Gunnar Rio snakket om hennes lune væremåte, realistiske nærhetssans og skjemtfulle humør. For siste gang fikk hun rettet oppmerksomheten mot krigsseilersaken. Hun takket varmt.

Else hadde kort tid før flyttet på sykehjem. Venner og familie var innom. Noen ganger bare døde hun, men andre ganger var hun våken og med. Kanskje var det medisinerne som gjorde at hun så en svartkledd tysker under senga? Eller var det marerittene som kom til henne i våken tilstand? Hun var svært redusert, men da presten kom på besøk, sendte hun ham ut igjen. Døden kunne vente. Det var livet hun ville snakke om – selv om hun trodde på en himmel og håpet det var en plass til henne der.

– Jeg er så glad i alle jeg har mistet, så jeg håper jeg får se dem igjen. Jeg kunne ikke levd videre uten det håpet, sa hun 20 år tidligere.

Tre dager før hun døde, klappet hun begeistret da Jørn fortalte om planer for krigsseilermarkering med D/S «Hestmanden», dampskipet fra 1911 som hadde seilt i konvoi gjennom to verdenskriger. Hun så lurt på sønnen og ba om lite grann Baileys.

Jørn satt der med Odd.

– Tusen takk for alt dere har gjort, sa hun.

Det var første gang sønnene hadde hørt henne si det. Også Else hadde nok tatt barnas innsats for gitt.

Til datteren sa Else:

– Anne Gro, nå har gutta venta lenge på meg. Nå må jeg hjem til dem.

Det var Tom og Leif Eddie, som lå på kirkegården i Horten, hun tenkte på. Men av grunner Anne Gro ikke rådde over, så ble det ikke slik.

Else var redd for å dø. Hun hadde sett så mange gjøre det. Samtidig kunne hun sprudle til. Da oldebarnet Truls og barnebarnet Benjamin var innom og serverte druesaft som de hadde presset selv, foreslo hun at de skulle ta henne med på biltur. Den utfarten ble det aldri noe av; Else hadde bare to dager igjen å leve. Da et annet barnebarn senere kom inn med et plagg i oransje og rosa, satte hun seg opp og sa:

– For en nydelig genser du har, Ann-Charlott. De fargene elsker jeg.

Like etter, på ettermiddagen lørdag 31. august 2019, pustet Else rolig ut for siste gang, med familien rundt seg, to måneder og to dager etter den siste store samlingen i Konvoi byen. Helt til det siste snakket hun entusiastisk om framtiden, om viktigheten av 80-årsmarkeringen for krigsutbruddet det kommende året. Hun var sliten, men det hadde hun egentlig vært de siste 75 årene.

Else hadde gått livet til ende. Det var nok nå. Hun døde fra et samfunn som var helt annerledes enn det hun var født inn i. Og hun forlot det med en visshet om at hun hadde gjort sitt for å forandre det til det bedre.

– Else er hovedpersonen i mitt liv. Hun har vært med på å betale prisen for lykken jeg har opplevd, sa Martin Hauge, krigsseilersønnen som flyttet inn i Konvoi byen som guttunge i 1968, under gravølet hennes i Risør.

Prisen hadde vært høy.

– Nei, det har kostet for mye, hadde Else svart når hun ble spurt om hun ville ofret alt for krigsseilerne igjen.

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

Alle som kjente Else Heimstad, visste at det ikke var sant. Hun ville aldri klart å la være. For mennesker av Else Heimstads støpning holder ikke ut å snu ryggen til folk som Neselausen.

Kilder og takk

Forfatter og forlag kjenner identiteten til omtalte krigsseilere som ikke er nevnt ved navn eller er gitt et pseudonym. De er anonymisert av hensyn til etterkommere og fordi de selv ikke kan godkjenne at deres historie blir fortalt. De som er gjengitt med fullt navn, har enten etterkommere som har godkjent identifiseringen eller har tidligere fortalt sin historie i intervjuer og/eller bøker.

De muntlige sitatene, merket med talestrek, er av tre kategorier: Transkribert fra lydopptak (radio/TV/private videoopptak), hentet fra samtidige skriftlige kilder (reportasjer/brev) eller gjenfortalt i ettertid av en eller flere av de tilstedeværende (i samtaler med undertegnede eller i artikler, bøker, radio- og TV-opptak eller lignende).

Sitater i anførselstegn er nøyaktig gjengitt med autentisk ortografi fra skriftlige kilder.

En spesiell takk til Hilde Lundgaard for utløsende inspirasjon til å skrive denne boka.

Takk for gode samtaler og hjelp til May-Brit Blesvik, Louise Dedichen, Jan Ingar Hansen, Martin Hauge, Åshild Haugslund (Arikivverket), Else Heimstad, Jørn Heimstad, Odd Heimstad, Rune Heimstad, Anette Heimstad-Aasbø, Heidi Heimstad Jacobsen, Torkjell Gudmund Johansen, Rolf Kristensen (Horten lokalhistoriske senter), Einar G. Kvarving, Morten Müller, Arne Nordihus, Jørn Nyberg, Are Møster Ottesen, Dag Harald Pedersen, Gunnar og Gunhild Rio, Bjørn Tore Rosendahl (Arkivet), Truls Sanaker, Jan-

Kristian Vikeiane Schriwer, Sissel Oleif Hauge Sigurdson, Trond J. Strøm, Anne-Grete Strøm-Erichsen, Wenche Waal, Rolf Zachariassen, Simen Zernichow (Arkivet), Per Anders Østerholt, Anne Gro Aasbø og Jan-Olav Aasbø.

Takk til Vibeke som holdt ut de årene det tok å skrive denne boken.

Det er en lang rekke kilder som er benyttet i arbeidet:

Brev og telegrammer

Noen personlige brev som det er sitert anonymt fra, oppgis ikke her av hensyn til avsendernes identitet.	Fra Royal Norwegian Navy til Kaptein Johannes D. Woxholdt, Talisman 9. november 1944
Fra Leif Heimstad til kaptein Hostvedt september 1942	Fra Anna Andersen til datteren Gerd 18. november 1944
Fra Alf Lund til Leif Heimstad 15. september 1942	Fra mannskapet på åtte handelsskip til Det kongelige norske skipsfartsdepartement 18. oktober 1945
Fra Sjøforsvarets overkommando for armering og skyttere til handelsflåten til Sjøforsvarets overkommando i London-Halifax 30. november 1942	Fra Leif M. Heimstad til rådmannen i Horten 21. november 1962
Fra Camp Norway til Geraldine Heimstad 1. oktober 1942	Fra Rikstrygdeverket til Leif M. Heimstad 6. mars 1963
Fra Camp Norway til Geraldine Heimstad 31. oktober 1942	Fra Rikstrygdeverket til Leif Møller Heimstad 7. mai 1963
Fra Leif Heimstad til løytnant Gunnar Findsen, 10. januar 1943	Fra Rikstrygdeverket til Leif Møller Heimstad 14. mai 1964
Fra Gunnar Findsen til Leif Møller Heimstad 3. mai 1943	Fra Statistisk Sentralbyrå til Sito kiosk januar 1965
Fra Norges Skipsførerforbund, Norsk Styrmannsforbund, Det Norske Maskinistforbund og Norsk Sjømannsforbund til Det kongelige Skipsfartsdepartement 21. september 1943	Fra Åse Nordberg Olsen til Krigsinvalideforbundet 2. mars 1965
Fra Royal Norwegian Naval Service til Nortraship 15. oktober 1943	Fra Krigsinvalideforbundet til Leif Heimstad 3. mars 1965
	Fra ligningskontoret i Horten til Leif Møller Heimstad 24. april 1965
	Fra Krigsinvalideforbundet til Leif Heimstad 13. juli 1965

KILDER OG TAKK

- Fra Krigsinvalideforbundet til Leif Heimstad 20. september 1965
- Fra advokat FR. Omland til Leif Heimstad 15. oktober 1965
- Fra advokat Fr. Omland til Krigsinvalideforbundet 21. oktober 1965
- Fra Helmer H. Bonnevie til Leif Heimstad 21. oktober 1965
- Fra Nasjonalhjelpens Fond til Krigsinvalideforbundet 26. oktober 1965
- Fra Rikstrygdeverket til Leif Møller Heimstad 13. november 1965
- Fra Horten trygdekasse til Leif M. Heimstad 16. november 1965
- Fra Krigsinvalideforbundet til Skateforghden i Vestfold 17. desember 1965
- Fra Helmer H. Bonnevie til Krigsinvalideforbundets økonomiråd, udatert høsten 1965
- Fra krigsseiler til Per Hansson 28. januar 1966
- Fra Ludvig Mikalsen til Dagbladets redaksjon 30. januar 1966
- Fra Horten trygdekasse til Leif M. Heimstad 3. februar 1966
- Fra Horten trygdekasse til Leif M. Heimstad 4. februar 1966
- Fra Else Heimstad til forvalteren, Horten sykehus 23. februar 1966
- Fra Olav Skare til Per Hansson 4. mars 1966
- Fra Leif Heimstad til J. Møller Warmedal 14. mars 1966
- Fra Per Hansson til Leif Heimstad 16. mars 1966
- Fra rådmannen i Larvik til fru Else Kongsli 4. mai 1966
- Fra rådmannen i Sem kommune til Kontaktutvalget for krigsinvalider i Vestfold 6. mai 1966
- Fra Aase Tønjum til Kontaktutvalget for Krigsinvalideforbundet i Vestfold v/Leif M. Heimstad 12. mai 1966
- Fra rådmannen i Horten til Kontaktutvalget for krigsinvalider i Vestfold v/ Leif M. Heimstad 12. mai 1966
- Fra Leif M. Heimstad til formannskapet i Horten 23. mai 1966
- Fra ordfører i Holmestrand til Else Kongsli 26. mai 1966
- Fra Horten trygdekasse til Leif M Heimstad 2. juni 1966
- Fra Øivind til Leif Heimstad 11. juni 1966
- Fra Nasjonalhjelpen til Den norske stats husbank 1. september 1966
- Fra Nasjonalhjelpen til Leif Møller Heimstad 8. september 1966
- Fra Horten trygdekasse til Leif M. Heimstad 9. september 1966
- Fra Krigsinvalideforbundet til forbundets kontaktutvalg i Vestfold 27. september 1966
- Fra stortingsrepresentant J. Møller Warmedal til sosialminister Egil Aarvik 17. oktober 1966
- Fra Oslo og omlands krigsinvalideforening til Leif Heimstad (sic) 25. oktober 1966
- Fra statsråd Egil Aarvik til stortingsrepresentant 22. november 1966
- Fra Krigsinvalideforbundet til

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

forsvarsminister Otto Grieg Tidemand 11. desember 1966	Fra Alfred I. Thomessen til Kåre Håkonsen 21. juli 1967
Fra Tolleiv Hidle fra Per Hansson 23. januar 1967	Fra Kåre Håkonsen til Alfred I. Thomessen 9. august 1967
Fra Leif Heimstad til Horten kommunale kinosjef 3. februar 1967	Fra Forsvarets sanitet til Krigsinvalideforbundet 7. september 1967
Fra Leif Heimstad til Marinemusikken 3. februar 1967	Fra Krigsinvalideforbundet til Notraship sjømannsfond 22. september 1967
Fra Leif Heimstad til styret i Sjømilitære samfund 3. februar 1967	Fra Krigsinvalideforbundet til Leif Heimstad 22. september 1967
Fra Kontaktutvalget for krigens ofre til leif heimstad 7. februar 1967	Fra Nortraship til Krigsinvalideforbundet 30. september 1967
Fra Leif Heimstad til NRK, avdeling fjernsynet 15. februar 1967	Fra Leif Bryde til Krigsinvalideforbundet 2. oktober 1967
Fra Leif Bryde til Leif Heimstad 15. mars 1967	Fra Leif Bryde til Leif Heimstad 12. oktober 1967
Fra Kringsinvalideforbundet til Sosialdepartementet 31. mars 1967	Fra Region- og tiltakskontoret til Olav Selvaag 18. oktober 1967
Fra Krigsinvalideforbundets vestfoldavdeling til Anders Jahre april 1967	Fra Krigsinvalideforbundet til Det kongelige sosialdepartement 2. november 1967
Fra Krigsinvalideforbundets vestfoldavdeling til Jack Fjelstad april 1967	Fra Krigsinvalideforbundet til Stortingets sosialkomite, 11. november 1967
Fra Rikstrygdeverket til Leif Heimstad 20. april 1967	Fra Helmer H. Bonnevie til Leif Heimstad 14. november 1967
Fra Sven Haraldsen til Leif M. Heimstad 27. april 1967	Fra Arne Haugestad til komiteen for bygging av boliger til krigsskadde sjømenn 27. november 1967
Fra Leif Bryde til Leif Heimstad 28. april 1967	Fra Fr. Jakkhelln til Vestfold trygdekasselag 15. januar 1968
Fra Sverre Normann Moe til Leif Heimstad 29. april 1967	Fra forlagssjef Tore Egeberg til Leif Heimstad 20. januar 1968
Fra Per Hansson til Leif Heimstad 30. mai 1967	Fra Odd Øyen til Krigsinvalideforbundet 12. mars 1968
Fra Helmer H. Bonnevie til Leif Heimstad 6. juli 1967	

KILDER OG TAKK

Fra Skagerak boligstiftelse til medlemmene av krigsseilerstiftelsen 8. april 1968	Fra Helmer H. Bonnevie til Jeanette Helle Knapstad 29. november 1968
Fra Fr. Jakkhelin til Vestfold trygdekasse 17. april 1968	Fra Leif Heimstad til Fredrikstad Havfrueforening 10. desember 1968
Fra velferdssekretær O.K. Andersen til Leif Heimstad 24. mai 1968	Fra Leif Heimstad til Porsgrunns Porselænsfabrik 10. desember 1968
Fra Helmer Bonnevie til Leif Heimstad 1. juni 1968	Fra Fredrikstad Havfrueforening til Leif Heimstad 16. desember 1968
Fra Mads V. Norman til statssekretær Kåre Kristiansen 4. juni 1968	Fra Odd Øyen til Notraships Sjømannsfond 21. desember 1968
Fra Øyvind Bosvik til Leif Heimstad 11. juni 1968	Fra Lier Sykehus til Leif Heimstad 6. januar 1969
Fra Laurette og Arne Skarheim til Leif Heimstad 12. juni 1968	Fra Leif M. Heimstad til Larvik Havfrueforening 27. januar 1969
Fra Leif Heimstad til Nasjonalhjelpens fond 3. juli 1968	Fra Leif M. Heimstad til L. Gill-Johannessen & Co 27. januar 1969
Fra Leif Heimstad til Krigsinvalideforbundet 16. juli 1968	Fra Leif M. Heimstad til Moss og Omegn Havfrueforening 19. februar 1969
Fra Nasjonalhjelpens fond til Leif Heimstad 25. juli 1968	Fra Leif M. Heimstad til Skjeberg Folkehøgskole 19. februar 1969
Fra Leif Bryde til Krigsinvalideforbundet 8. august 1968	Fra Mads V. Norman i Skagerak Boligstiftelse til Arne Haugestad 19. februar 1969
Fra Brynhild Bakerød til Convoy City v/L. Heimstad 2. september 1968	Fra Leif M. Heimstad til Sjømansbanken 19. mars 1969
Fra Krigsinvalideforbundet til Leif Heimstad 5. september 1968	Fra Leif M. Heimstad til Risør yrkesskole 19. mars 1969
Fra Leif Heimstad til Fredrikstad Havfrueforening 20. september 1968	Fra Risør Trygdekasse til distriktslege S. Kveim 25. mars 1969
Fra Toralf H. Larsen til Leif Heimstad 23. september 1968	Fra Eva Jaer i Krigsinvalideforbundet til Leif Heimstad 26. mars, 25. juni, 26. juni, 22. oktober og 3. desember 1969. 20. mai, 3. juni, 22. juni, 15. juli, 17. august 1970
Fra Odd Øyen til Leif Heimstad 2. oktober 1968	
Fra Oskar Halvorsen til Leif Heimstad 30. oktober 1968	

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Fra Nasjonalhjelpens fond for
krigens ofre til Leif Heimstad 27.
mars 1969
- Fra Sverre Aasgaard til Leif
Heimstad 27. mars 1969
- Fra Mabel Gabrielsen til Else
Heimstad 27. april 1969
- Fra Strømmens værksted til Leif
Heimstad 28. april 1969
- Fra Leif M. Heimstad til Sørensen &
Balchen 29. mai 1969
- Fra Leif M. Heimstad til A/S
Strømmen verksted 29. mai 1969
- Fra Hans Larsen til Leif Heimstad 2.
juni 1969
- Fra Eva Jaer til Leif Heimstad med
frue 11. juni 1969
- Fra Krigsinvalideforbundet til
Sosialdepartementet 29. august
1969
- Fra Henry Brym til Leif Heimstad
19. september 1969 og 22. mai
1973
- Fra L.M. Heimstad til Anker L.
Andersen 8. oktober 1969
- Fra Arendal politikammer til Risør
edrulighetsnemd 27. oktober
1969
- Fra Sverre Aasgaard til Leif og Else
Heimstad 10. desember 1969
- Fra Stavanger kommune til Skagerak
boligstiftelse 23. desember 1969
- Fra Risør sosialkontor til Skagerak
boligstiftelse 15. juni 1970
- Fra Johannes Pettersen til Else og
Leif Heimstad 5. februar 1970
- Fra Magne Braadland og Odd Øyen
til Skagerak boligstiftelse 11.
februar 1970
- Fra Odd Øyen til Leif Heimstad 23.
april 1970
- Fra Skagerak boligstiftelse til Risør
formannskap 23. april 1970
- Fra Tromøy husmorlag til Leif
Heimstad m/frue 20. juni 1970
- Fra E. Larsgård til Leif Heimstad 29.
juli 1970
- Fra Risør kommune til Det
kongelige sosialdepartement 19.
august 1970
- Fra Odd Øyen til kontorsjef Ø.
Bosvik, Risør kommune 4.
november 1970
- Fra Skagerak boligstiftelse til A/S
Uglands rederi 2. mars 1971
- Fra Krigsinvalideforbundet til
Sosialdepartementet 23. mars
1971
- Fra Leif Heimstad til Christian
Rytter 19. april 1971 og 18. mars
1977
- Fra Christian Rytter til L.M.
Heimstad 21. april 1971 og 8.
september 1980
- Fra Leif M. Heimstad til Direktør
Ra, Jotun fabrikker 5. mai 1971
- Fra Per Alveberg og Odd Øyen til
Rikstrygdeverket 19. november
1971
- Fra Rikstrygdeverket til Per
Alveberg, Helsedirektoratet 20.
desember 1971
- Fra Johan Jørgen Ugland til Konvoi-
byen januar 1972
- Fra Finn Askevold til
Rikstrygdeverket 4. februar 1972
- Fra L.M. Heimstad til
stortingsmann Alfred I.
Thommesen 23. mars 1972

KILDER OG TAKK

Fra Leif M. Heimstad til L. Gill-Johannessen & Co 8. april 1972	Fra Leif Heimstad til Skipsreder Redar D. Moe 1. november 1974
Fra Finn Askevold til generalsekretær Henry Brym 13. april 1972	Fra Leif Heimstad til A/S Rosshavet 1. november 1974
Fra Henry Brym til Nasjonalhjelpens fond 20. april 1972	Fra Leif Heimstad til A/S Thor Dahl 1. november 1974
Fra Henry Brym til Rikstrygdeverket 1. juni 1972	Fra Leif Heimstad til advokat Josef Haraldsen 1. november 1974
Fra Finn Askevold til Leif Heimstad 15. september 1972	Fra Leif Heimstad til Hjalmar Røed & Co 1. november 1974
Fra O. Øyen til Rikstrygdeverket 7. november 1972	Fra Leif Heimstad til Anders Jahres rederi 1. november 1974
Fra Finn Askevold til overlege Hans Jørgen Holm 21. november 1972	Fra Leif Heimstad til A/S Framnæs Mek. Verksted 1. november 1974
Fra Hans Jørgen Holm til Finn Askevold 22. november 1972	Fra Leif Heimstad til kommandør Øyvind Schau 1. november 1974
Fra Leif Heimstad til Henry Brym 3. april 1973	Fra Leif Heimstad til Riksteateret 1. november 1974
Fra Wilh. Tvedt-Gundersen til styret i Skagerak Boligstiftelse 10. april 1973	Fra Televerket til Leif Heimstad 7. november 1974
Fra Finn Askevold til Skagerak boligstiftelse 24. mai 1973	Fra Leif Heimstad til Erik Bye 26. november 1974 og 20. januar 1975
Fra Henry Brym til hoffsjef Odd Grønvold, 30. mai 1973	Fra Leif Heimstad til Den norske Credittbank 5. februar 1975
Fra Stein Kagge til Leif Heimstad 29. juni 1973	Fra Den Norske Credittbank til Konvoibyen 12. februar 1975
Fra styret til Konvoibyens beboere 2. november 1973	Fra Leif Heimstad til Svein Gilje 27. februar 1975
Fra Finn Askevold til Leif Heimstad 2. november 1973	Fra Ivar Aaserud til statssekretær Bjørn Skogstad Aamo 18. mars 1975
Fra Statens velferdskontor for handelsflåten til Leif Heimstad 21. januar 1974	Fra Per Kleppe til Ivar Aaserud 24. mars 1975
Fra Tore Fredriksen til formannskapet i Risør kommune 12. februar 1974	Fra Svein Gilje til Leif M. Heimstad 11. april 1975
Fra Finn Askevold til Beto helsesenter 16. april 1974	Fra Leif Heimstad til styret i Skagerak Boligstiftelse 15. april 1975
	Fra Finn Askevold til Skagerak borettesstiftelse 24. mai 1975

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

Fra Leif Heimstad til Olav Selvaag
27. mai, 22. september og 13.
oktober 1975	sosialkontor 13. september, 27.
oktober og 6. desember 1976
Fra Leif Heimstad til Norges
rederiforbunds sjømannsfond 14.
juni 1975	Fra stadslegen i Risør til Leif
Heimstad 19. november 1976
Fra Norges rederiforbunds
sjømannsfond til Leif Heimstad 2.
juli 1975	Fra O.B. Trovatten til Leif Heimstad
29. januar 1977
Fra Leif Heimstad til skipsreder
Hilmar Reksten 13. august 1975	Fra Axel Middelton til
Morgenbladet 16. mars 1977
Fra Leif Heimstad til L. Gill-
Johannessen 1. september 1975	Fra 17-mai-komiteen i Risør til Leif
Heimstad 28. april 1977
Fra Leif Heimstad til
Krigsinvalideforbundets
arbeidsutvalg 17. september 1975	Fra Andelslaget Horten
boligbyggelag til Leif Heimstad 8.
juni 1977
Fra Olav Selvaag til Leif M.
Heimstad 2. oktober 1975	Fra Finn Askevold til alle tidligere
krigsseilere i Risør 20. juni 1977
Fra Hilmar Rekstens almenntilgode
fond til Leif M. Heimstad 7.
oktober 1975	Fra Ottar Sjaastad til Leif Heimstad
29. juli 1977
Fra Leif Heimstad til forlagsdirektør
Brigt Jensen 15. desember 1975	Fra Velferdstjenesten for
Handelsflåten 22. mai 1978
Fra Leif Heimstad til direktør
Gunnar B. Holte 17. desember
1975	Fra Anne-Kristine Aas til Else
Heimstad 24. juli 1978
Fra Brigt Jensen til Leif M.
Heimstad 17. desember 1975	Fra Roar Hansen til Else og Leif
Heimstad 20. og 27. desember
1978
Fra Fylkesleder i Aust-Agder til Leif
M. Heimstad 31. mai 1976	Fra Leif M. Heimstad til Vi Menn 6.
april 1979
Fra Henry Brym til Skagerak
boligstiftelse 27. juli 1976	Fra Sonja og Leif Bryde til Else og
Leif Heimstad 10. april 1980
Fra Odd Heimstad til
Krigsinvalideforbundets styre 13.
august 1976	Fra Leif M. Heimstad til
Kristiansand mek. verksted 8.
oktober 1980
Fra Leif M. Heimstad til
sosialkurator Ingeborg Berg 13.
september 1976	Fra Leif M. Heimstad til Mosvold
shipping A/S 8. oktober 1980
Fra Leif M. Heimstad til Risør	Fra Leif M. Heimstad til Einar
Rasmussens Rederi 8. oktober
1980
	Fra Henry Brym til Per Hansson 23.
oktober 1980
	Fra Risør trykdekontor til Ovar
Beckman 15. desember 1980

KILDER OG TAKK

Fra Ovar Beckman til Leif Heimstad
desember 1980	Fra Rikshospitalet til Leif Heimstad
28. juni 1985
Fra Riksrevisjonens formann Petter
Furberg til Leif Heimstad 24.
mars 1981	Fra Skagerak boligstiftelse til Leif M.
Heimstad 31. oktober 1985
Fra Per Hansson til Leif Heimstad
10. august 1981	Fra Per F. Meyer til Skakerak
boligstiftelse 20. mars 1986
Fra Risør trygdekantor til Finn
Askevold 18. mars 1981	Fra Krigsinvalideforbundet til
medlemmer i Finnmark 1. august
1986
Fra Louis Sveen til Aust Agder Blad
6. november 1982	Fra Krigsinvalideforbundet til Vest-
Finnmark Krigsinvalideforening
5. august 1986
Fra Axel Strøm til Axel Middelthon
5. januar 1983	Fra Krigsinvalideforbundet til
statsråd Tove Strand Gerhardsen
7. mars 1987
Fra Asbjørn Andersen til Leif
Heimstad 18. januar 1983	Fra Krigsinvalideforbundet til
tilsluttede foreninger 7. mars 1987
Fra Rikstrygdeverket til Finn
Askevold 31. januar 1983	Fra Leif Heimstad til
Rikstrygdeverket 2. juni 1987
Fra DnC til Leif M. Heimstad 2.
februar 1983	Fra Christian Rytter til Else og Leif
Heimstad julen 1987
Fra Arendal politikammer til Leif
Møller Heimstad 10. mars 1983	Fra Erik Bye til Axel Middelthon 16.
februar 1990
Fra Axel Middleton til
Sosialdepartementet 24.
november 1983	Fra Olav R til Leif Heimstad 3.
januar 1991
Fra Krigsinvalideforbundet til Finn
Askevold 19. desember 1983	Fra Leif Vetlesen til Leif Heimstad
7. januar 1991
Fra Tore Fredriksen til Leif
Heimstad 23. februar, 8. mars og
15. mars 1984	Utkast til brev fra Leif Heimstad til
Rikstrygdeverket 2. mai 1991
Fra Skagerak boligstiftelse til
Handelsdepartementet 3. april
1984	Fra Axel Middleton til Jan P. Jansen,
NRK 5. august 1991
Fra Direktoratet for sjømenn til
Handelsdepartementet 8. mai
1984	Fra Skagerak boligstiftelse til Risør
kommune 19. desember 1991
Fra Handelsdepartementet til
Skagerak boligstiftelse 22. mai
1984	Fra Skagerak boligstiftelse til
beboerne i Konvoi byen januar
1992
Fra Leif M. Heimstad til Horten
ligningskontor 28. august 1984	Fra Jenny Kivikjervi Hansen til Leif
Heimstad 22. mars 1992
	Fra politistasjonssjef John Ellingsen
til rådmannen i Risør 12. mai 1992

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

Fra Nanna Caspersen til rådmannen i Skagerak boligstiftelses styre 15. mai 1992	Fra Else og Leif M. Heimstad til Skagerak boligstiftelse 15. februar 1993
Fra Ole T. Moy til Tore Fredriksen 18. mai 1992	Fra Leif M. Heimstad til Skagerak boligstiftelse 25. mars 1993
Fra Tore Fredriksen til Finn Askevold 26. mai 1992	Fra Tore Fredriksen til Leif Heimstad 26. mai 1993
Fra Tore Fredriksen til Konvoibyens styre 24. juni 1992	Fra Skagerak boligstiftelse til Ligningssjef Johan A. Dolven 5. juni 1993
Fra Tore Fredriksen til Konvoibyens styre 25. juni 1992	Fra kommunerevisoren til Skagerak boligstiftelse 10. juni 1993
Fra Leif M. Heimstad til Skagerak boligstiftelse 26. juni 1992	Fra Leif M. Heimstad til Oslo intr. sjømannskole 4. oktober 1993
Fra Skagerak boligstiftelse til Nanna Caspersen 10. juli 1992	Fra Leif M. Heimstad til kronprins Haakon Magnus 4. oktober 1993
Fra Reidar Hirsti i NRK til Leif Heimstad 14. juli 1992	Fra Tore Fredriksen til Ole T. Moy 19. oktober 1993
Fra Else Heimstad til styret i Skagerak boligstiftelse 17. august 1992	Fra Tore Fredriksen til Ligningssjef John A. Dolven 21. oktober 1993
Fra kommunerevisoren til styret for Skagerak boligstiftelse 2. september 1992	Fra Risør ligningskontor til Leif M. Heimstad 28. oktober 1993
Fra advokat Arne Magnus til Skagerak boligstiftelse 28. september 1992	Fra Christian K. Rytter til Leif Heimstad 20. november 1993
Fra Christian K. Rytter til Leif Heimstad 12. oktober 1992	Fra Olav Selvaag til bestyrerparet Heimstad 18. november 1993
Fra Skagerak boligstiftelse til advokat Arne Haugestad 21. oktober 1992	Fra advokat Arne Magnus til Tore Fredriksen 18. november 1993
Fra advokat Arne Haugestad til Halvor Hudal 22. desember 1992	Fra Leif Heimstad til Christian K. Rytter 21. november 1993
Fra rådmannen i Risør Kommune til Tore Fredriksen 6. januar 1993	Fra Leif M. Heimstad til Odd Gleditsch 21. november 1993
Fra Harald R til Leif Heimstad og frue 8. januar 1993	Fra Reidar Hirsti til Leif Heimstad 14. desember 1993
Fra Tore Fredriksen til Aust Agder Blads redaktør januar 1993	Fra KNM Alta til Konvoibyen 5. juli 1998
	Fra Tore Fredriksen til Aust Agder Blads redaktør januar 1994
	Fra Anna Caspersen til Henry Brym 25. januar 1994

KILDER OG TAKK

- Fra Skagerak boligstiftelse til
Advokat Arne Magnus 4. februar
1994
- Fra Tore Fredriksen til ordfører Laila
Skarheim 20. mai 1995
- Fra Jørn Heimstad til Skagerak
boligstiftelse 20. mai 1995
- Fra Jørn Heimstad til Skagerak
boligstiftelse 21. mai 1995
- Fra Randvik matsenter til Leif
Heimstad 13. august 1995
- Fra Skagerak boligstiftelse til Nanna
Caspersen 24. august 1995
- Fra Wenche Waal & Jørn Heimstad
til revisor Einar Johansen 21.
oktober 1995
- Fra Else-Margrethe Ramsdal til
Skagerak boligstifte 7. november
1995
- Fra Åge-Leif Godø, KNM Horten
til Leif Heimstad 15. april 1996
- Fra rådmann Ottar Flølo til styret i
Skagerak boligstiftelse 25.
november 1996
- Fra Mange Misje til Else og Leif
Heimstad 4. januar 1997
- Fra Jørn Heimstad til Else og Leif
Heimstad, udatert ca. 1997
- Fra Krigsinvalideforbundet til Pål
Herolfsen 24. februar 1998
- Fra Sverre Jacobsen til
kommandøren for
Sjøstrikskreftene i Sør-Norge 16.
april 1998
- Fra beboere i Konvoi byen nr. 28 til
Skagerak boligstiftelse 3. juni
1998
- Fra Christian K. Rytter til Else og
Leif Heimstad 28. september 1998
- Fra Jan H. Syvertsen til Leif og Else
Heimstad 16. november 1998
- Fra Arne Haugestad til Risørs
ordfører 16. november 1998
- Fra Leif M. Heimstad til Oslo
Internasjonale Sjømannshjem 22.
november 1998
- Fra Jan H. Syvertsen til Else og Leif
Heimstad 23. november 1998
- Fra ordfører Lars Lauvfjell til Arne
Haugestad 26. november 1998
- Fra Arne Haugestad til Leif og Else
Heimstad 8. desember 1998
- Fra Else og Leif Heimstad til Hilmar
Haug til Hilmar Baug 27. januar
1999
- Fra Jan H. Syvertsen i Konvoi byens
Venner til Tore Fredriksen 26.
januar 1999
- Fra Fylkesmannen i Oslo og
Akershus til Leif Møller
Heimstad 1. februar 1999
- Fra Fylkesmann i Aust-Agder til
Skagerak boligstiftelse 25. januar
2000
- Fra Nils Martin Andersen til Else og
Leif Heimstad 7. april 2000
- Fra Sven Ellefsen, KNA Alta til Leif
Heimstad 27. juli 2000
- Fra Jan H. Syvertsen til Else og Leif
Heimstad 20. september 2000
- Fra Martin Hauge til Skagerak
boligstiftelse 14. august 2001
- Fra advokatfirmaet Bø, Lieng og
Jakobsen til Odd G. Müller 8. juli
2002
- Fra Christian K. Rytter til Else og
Leif Heimstad 23. november 2003

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

Fra bestyrer Leif M. Heimstad til Oslo Internasjonale Sjømannshjem 9. desember 2003 Fra Oslo Internasjonale Sjømannshjem til Skagerak Boligstiftelse 17. desember 2003 Fra Royal Norwegian Consulate til Mr. and Mrs. Heimstad 26. mai 2004 Fra beboere i Konvoibyen til Skagerak Boligstiftelse 25. august 2004 Fra styreleder Nils Morten Andersen til Leif Heimstad 1. oktober 2004 Fra Christian K. Rytter til Leif Heimstad 2. desember 2004 Fra Sørlandet sykehus til Else Heimstad 24. juni 2005 Fra Truls Sanaker til Else og Leif Heimstad 8. september 2005 Fra Tove Bye til Else og Leif Heimstad 14. desember 2005 Fra Sørlandet sykehus HF Arendal til Else Heimstad 22. november 2006 Fra Oslo Internasjonale Sjømannshjems Fond til Skagerak Boligstiftelse 1. februar 2007 Fra Kjell Arnljot Wig til Leif og Else Heimstad januar 2008 Fra akvokatfirma Hald & co til Skagerak boligstiftelse 9. november 2012 Fra Lotteri- og stiftelsestilsynet til Skagerak boligstiftelse 10. desember 2012 Fra Risør kommune til Else Hemstad 17. juni 2015	Fra Fylkesmannen i Aust- og Vest-Agder til H.K.H. Kronprinsens adjutant 7. mai 2018 (epost) Dokumenter Grunnboka for grunnnummer 128/bruksnummer 421, Baggerødgate 34. Gerhard Edvard Andersens konfirmasjonsattest 1897 G. E. Andersens attest fra skomagermester Anders Hansen 18. september 1911 Gerhard Edvard Andersens svennebrev 25. juni 1912 Gerhard Edvard Andersens ansettelseskontrakt fra marinens minevæsen 12. april 1917 Jenny Andersens attest fra Horten trygdekasse 9. januar 1936 Else Andersens avgangsvidnesbyrd for Horten folkeskole 23. juni 1938 Jenny Andersens attest fra Horten arbeidskontor, 26. mars 1938 Kjøpekontrakt for G. E. Andersens kjøp av bil 4. juli 1939 Legitimasjonskort for Anna Andersen 26. mars 1941 Sjøforklaringen for M/S Borgerstad 2. oktober 1941 Ekteskapsattest for Leif Möller Heimstad og Geraldine Jeanette Phinney 16. mars 1942 Registreringskjema for Leif Heimstad som skytterpersonell 17. september 1942 Leif Møller Heimstads søknad om

KILDER OG TAKK

- opptagelse til skytteraspirant 18. september 1942
- Kvittering undertegnet Geraldine Heimstad på mottatt bidrag 25. november 1942
- Skytterkontrakt mellom Nortaship og Leif Møller Heimstad 26. november 1942
- Leif Møller Heimstads tjenestekort fra marinen 1942
- Jenny Andersens attest fra Horten Trygdekontor 2. april 1943
- Else Heimstads attest fra H. Olsen 30. oktober 1943
- Anders Jakob Heimstads selvangivelse 28. januar 1944
- Else Heimstads avgangsvitnesbyrd fra Forsths handelsskole 22. mai 1944
- Leif Heimstads pasientkort fra Norwegian Public Health Service 19. januar 1945
- Liste over Talismanss fotballkamper fra 24.mai til 1.august 1945
- Nasjonalhjelpens retningslinjer for utdeling av øyeblikkelig hjelp 25. oktober 1945
- Innstilling angående Nortraships sjømannsfond desember 1945
- Ot.prp.nr.24 Om utferdigelse av lov om midlertidig stønad til arbeidsuføre sjømenn og etterlatte etter sjømenn som under krigen har vært i norsk eller alliert tjeneste 25. januar 1945
- Innstilling angående Nortraships Sjømannsfond 17. februar 1946
- Journal fra Nord-Jarlsberg politikammer om skilsmissen mellom Leif og Geraldine 1947
- Vigselsattesten til Leif og Else Heimstad 10. mai 1947
- Else Heimstads pass utstedt 16. juli 1952
- Lånebevilgning fra Den Norske Stats Husbank til Leif M. Heimstad 25. februar 1953
- Kvittering for overnatting i Hamburg 22. juli 1954
- Dom fra Oslo byrett mellom saksøker Anders Heimstad og Statens pensjonskasse 16. september 1958
- Attest fra A/S Albion Star for Leif Heimstad 6. juli 1962
- Attest fra Elektrisitetsverket, Horten kommune, for Leif Heimstad 25. juli 1962
- Kjøpskontrakt mellom Leif Møller Heimstad og Meierienes Fellesfabrikk om kjøp av kiosk 31. januar 1963
- Gjeldsbevis om lån fra Nasjonalhjelpens Fond til Leif Møller Heimstad 25. mars 1963
- Gjeldsbevis om lån fra Nasjonalhjelpens Fond til Leif Møller Heimstad 13. mars 1964
- Klage til Horten forliksråd fra arkitekt Øistein Olsen på L.M. Heimstad 20. juni 1964
- Else Heimstads søknad om jobb i Sosialstyret i Horten 12. august 1964
- Kjøpskontrakt om Grønligt. 23 mellom Leif Heimstad og Odd Kjevedrud 5. februar 1965
- Leif Müller Heimstads innmeldingsskjema i Krigsinvalidforbundet 24. mars 1965

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Pålegg om skattetrekk for Leif M. Heimstad 23. april 1965
- Adgangstegn til Frimurerlosjen for Leif Heimstad m/frue 8. mai 1965
- Leif Heimstads legeattest, utstedt av Åse Nordberg Olsen 11. november 1965
- Ansettelsesbevis fra Marinens Hovedverft for Else Heimstad 23. november 1965
- Leif Heimstads meddelelse til Krigsinvalideforbundet, udatert 1965
- Else Heimstads legitimasjonskort ved Marines Hovedverft 1965
- Protokoller fra Krigsinvalideforbundets styremøter fra 1965 til 1969
- Registreingsskjema for Sverre Ellefsen, udatert ca 1966
- Notat over krigsseilere i europeiske land 29. mars 1966
- Protokoll for Krigsinvalideforbundets landsmøte 23. og 24. april 1966
- Utskrift av møtebok for Borre formannskap 9. mai 1966
- Utskrift av Nøtterøy formannskaps forhandlingprotokoll 16. juni 1966
- Notat etter møte mellom Leif Heimstad og Axel Middelton 21. juni 1966
- Pantobligasjon for lån til Nasjonalhjelpens fond for krigens ofre 16. september 1966
- Legeattest for Harry Anker Thoresen 1. november 1966
- Legeattest for Else Heimstad 3. januar 1966
- Referat fra utvalget til forberedelse av endringer i krigspensjoneringslovgivingen 28. oktober, 4., 17 og 29. november og 8. og 13. desember 1966
- Oversikt over nye krigsskadesaker 8. desember 1966
- Innstilling fra Krigsinvalideforbundets lovutvalg 1. februar 1967
- Innstilling fra Utvalget til å utrede spørsmålet om stønad til uføre sjøfolk med fartstid fra krigen 1939–1945 28. februar 1967
- Invitasjon til festaften i Park Hotels bankettsal 9. april 1967
- Aase Tønjums rapport til Kontaktutvalget i Vestfold 11. mai 1967
- Odd Grønvik, Alv M. Johnsen, Arve Lønnum og Odd Øyen: Betraktninger omkring forslag til lovendring til fordel for tidligere norske krigsdeltakere med varige helseskader 5. juli 1967
- Notat til Sosialdepartementet vedrørende krigspensjonering 9. august 1967
- Styreprotokoll fra Skagerak boligstiftelse 5., 8. og 10. januar 1968, 2. desember 1972 og 2. mars 1973, 20. april 1990, 29. mai og 9. oktober 1992, 5. februar, 16. april, 18. juni, 21. juli, 5. februar, 10. september og 16. november 1993, 21. mars, 9. august, 28. oktober og 2. desember 1994, 3. februar, 7. oktober og 16. desember 1995, 27. februar 1996, 29. august 1997, 28. april, 9. juni og 31. august 2000,

KILDER OG TAKK

1. mars 2002, 20. januar og 27. august 2003, 18. februar, 1. mars, 19. april og 12. mai, 9. juni, 18. august og 22. september 2004, 10. mars, 26. oktober 2005, 22. november 2006, 11. mai, 19. juni, 15. august og 19. september 2007, 2. september og 1. desember 2008, 9. mars og 15. oktober 2009, 16. september 2010, 24. mars og 3. november 2011, 26. januar og 22. mars 2012, 28. august 2013, 26. august 2014
- Kontrakten mellom Skagerak boligstiftelse og Kristen Hannemyr, 10. januar 1968
- Konverteringstilsagn fra Den Norske Stats Husbank til Skagerak boligstiftelse 14. februar 1968
- Beretning fra Krigsinvalideforbundets styre for landsmøteperioden 1966-1968, 15. februar 1968
- Stortingsforhandlinger 1967/68 vol. 112 nr. 8
- Inst. O. III (1967--1968)
- Lov om tillegg til 1) lov om kroppspensjonering for militærpersoner av 13. desember 1968 og 2) lov om krigspensjonering for hjemmestrykepersonell og sivilpersoner av 13. desember 1946, 22. mars 1968
- Referat fra konferanse mellom representanter for Nortraships sjømannsfond og Krigseilerstiftelsen 21. mai 1968
- Tom Eddie Heimstads dødsattest fra Radiumhospitalet 14. juni 1968
- Programhefte fra Tom Heimstads begravelse 18. juni 1968
- Kontrakt mellom Krigsseilerforbundet og Leif 17. juli 1968
- Referat fra byggemøter i Konvoiabyen 2., 19. 20. og 26. august 1968
- Bilag til hyreregnskap for M/T Belfri. 3. september 1968
- Økonomisk oversikt over Konvoiabyen fra byggeleder Kristen Hannemyr 6. september 1968
- Referat fra byggemøte i Konvoybyen 26. september, 3. og 21. oktober 1968
- Abonnementskontrakt telefonabonnement for Leif Müller Heimstad 24. oktober 1968
- Stortingsproposisjon nr. 21 (1968-1969)
- Protokoll fra møte i Krigsseilerstiftelsen 10. mars 1969
- Vedtekter for Skagerak Boligstiftelse, godkjent 20. mai 1969
- Særutskrift fra møtebok for bystyret i Risør 20. mai og 5. juni 1969
- Protokoll fra møte i Krigsinvalideforbundets arbeidsutvalg 11. september 1969
- Ordensregler for Konvoiabyen 4. november 1969
- Ferdigattest for Per Hanssonsvei 3 23. mars 1970
- Resepter til Leif Heimstad 4. april 1970
- Pressemelding fra Rikstrygdeverket 7. april 1970

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Utskrift av Risør likninsnemds møtebok 19. juni 1970
- Notat fra Komitéen for bygging av boliger til krigsskadede sjømenn 21. juni 1970
- Orientering fra Krigsseilernes kollektive selskap 15. oktober 1970
- Notat fra Leif Heimstads og Henry Bryms reise til Namsos og Nordland 11. november 1970
- Kjøpskontrakt mellom Bergans Automobilforretning A/S og Gerd Andersen 24. april 1971
- Leif Heimstads tale 17. mai 1971
- Bekreftelse fra Krigsinvalideforbundet 14. juli 1971
- Æresbevisning til Else Heimstad fra Hammerfest 28. juli 1971
- Innstilling fra utvalget til å vurdere de tiltak som er satt i verk til fordel for norske sjømenn som seilte ute i krigsårene samt vurdere disponeringen av Nortraships hemmelige fond. 10. august 1971
- Rapport fra Finnmarken av Leif Heimstad 11. august 1971
- Deltagerliste for landsmøte i Krigsinvalideforbundet 17. september 1971
- Rapport fra Finnmark, november 1971
- Bekreftelse fra Skagerak Boligstiftelse 14. september 1972
- Statistikk (fra statisk årbok, krigsinvalideforbundets oversikter og boken «Hva krigen kostet norge» av Aukrust/Bjerve) ca 1973
- Utskrift av Risør likningsnemds møtebok 31. juli 1973
- Leif Heimstads epikrise fra Rikshospitalets nevrologiske poliklinikk 1. august 1973
- Telegram fra Erik og Tove Bye til Leif Heimstad 6. september 1973
- Konvoibyens venners arbeidsskisse med sikte på å redde økonomien i Konvoibyen i Risør 1973
- Bevitl
- Oversikt over den psykiatriske tilsynstjenesten i Konvoybyen. Finn Askevold 17. januar 1974
- Oppgjørsskjema fra Direktoratet for sjømenn for Leif Heimstad 23. januar 1974
- Notat fra møte om Konvoibyens økonomi 2. og 3. mars 1974
- Finn Askevolds foredrag i Det medisinske selskap 3. april 1974
- Telegram fra Harald og Sonja til Leif Heimstad 22. juli 1974
- Fullmakt fra Tore Fredriksen og Leif Heimstad til Ivar Aaserud 7. desember 1974
- Avtale mellom Ivar Aaserud og VG 14. januar 1975
- Referat fra møte i «Operasjon grafikk» 16. januar 1975
- Epikrise for Else Heimstad fra Aust-Agder sentralsykehus 23. april 1975
- Epikrise for Else Heimstad fra Modum Bads Nervesanatorium 2. juni 1975
- Reisepass for Vest-Tyskland til Else Heimstad 27. november 1975
- Referatbøker for Damegruppa i Krigsinvalideforbundet i Risør 1976–1976

KILDER OG TAKK

- Telegram fra kronprins Harald 22. februar 1977
- Møteprotokoll for Krigsinvalideforbundets Risør-avdeling 1977–2006
- Oppdragskontrakt om salg av Baggerødgata 34 i Horten 17. april 1978
- Invitasjon til S/S Norway 21. april 1980
- Henry Bryms tale på Leifs 60-årsfest 30. april 1980
- Protokoll fra møte i Krigsinvalideforbundets arbeidsutvalg 29. mai 1980
- Innstilling fra Sosialdepartementets minnemyntutvalg 1981
- Bekreftelse på Odd Heimstads arbeidsforhold på Solhøgda 7. januar 1981
- Notat fra Sosialdepartementets utvalg for å vurdere krigsinvaliders behov for boliger 10. februar 1981
- Korrigert skipsliste for Leif Møller Heimstad, Direktoratet for sjømenn 12. juni 1981
- Uttalelse fra Finn Askevold 9. juni 1982
- Vedtekter for Nortaships sjømannsfond 15. januar 1982
- Minnemynt-undersøkelsen – Rapport om krigsinvalidenes levevilkår, Helsedirektoratet juli 1982
- Faktura fra Arendals Dampskibsselskab 27. september 1982
- Adgangskort for Else og Leif Heimstad til Battery Park, New York, 21. oktober 1982
- Forslag til utkast til innstilling fra utvalget til vurdering av krigsinvalidenes levevilkår 4. november 1982
- Kjøpekontrakt for Baggerødgata 34A 9. desember 1982
- Avhør av Leif Møller Heimstad Risør politistasjon 29. desember 1982
- Notat fra Risør politistasjon til Arendal politikammer 14. september 1983
- Legeattest for Leif Heimstad 21. desember 1983
- Notat fra Leif Heimstad om vedlikeholdsbehov 18. og 20. september 1984
- Kontrakt på avbetaling mellom Møbelmagasinet og Else Heimstad 19. november 1984
- Ottar Sjaastad: The War Sailor Syndrome: After-Effects of extreme mental stress an organic brain syndrome or pseudo-dementia? (Department of Neurology, Regionsykehuset i Trondheim 1985)
- Melding om løslating på prøve for Jørn Heimstad 10. september 1985
- Legeattest for Leif Heimstad 9. juni 1986
- Utdrag fra spørretimen i Stortinget 27. oktober 1986
- Bekreftelse av livslang rett til å leie bestyrerboligen 20. oktober 1987
- Kommunerevisoren i Risør-Tvedestrand distrikts kontrollrapport for regnskapet til Skagerak boligstiftelse 1987

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

Eitinger-utvalgets rapport om krigspensjonering 12. desember 1988	Årsrapport for Skagerak boligstiftelse 1992
Redegjørelse fra Finn Askevold 3. juni 1992	Forslag til budsjett for Skagerak boligstiftelse for 1983 fra Tore Fredriksen 18. januar 1993
Pressemelding fra Krigsinvalideforbundet april 1990	Ansettelskontrakt for Leif M. Heimstad 4. januar 1993
Sangheftet til Leif Heimstads 70-års dag 29. april 1990	Ansettelsekontrakt for Else Heimstad 4. januar 1993
Styreinnkalling til Skagerak boligstiftelse 22. juni 1990	Legeerklæring for Else Heimstad 8. januar 1993
Tinglyst tilbakebetalt panteobligasjon 25. juni 1991	Arbeidsbeskrivelse og timeliste for Leif og Else Heimstad for januar 1993
Søknad om bygging av garasjer 20. januar 1992	Ansettelseskontrakt for Jørn Heimstad 4. oktober 1993
Rapport fra bestyrervikar Jørn Heimstad for perioden 9. mars til 15. april 1992	Jørn Heimstads temaoppgave Skagerak boligstiftelses organisasjonsprofil og verdikjede, våren 1993
Bekreftelse fra Agder distrikshøgskole 12. mars 1992	Ansettelseskontrakt mellom Skagerak boligstiftelse og Jørn Heimstad 4. oktober 1993
Rapport fra bestyrervikar Jørn Heimstad for perioden 16. april til 1. mai 1992	Lotteritillatelse fra Risør politistasjon 30. november 1993
Uttalelse fra Patsy Stiansen 19. mai 1992	«Konvoi-byens historie, 1993
Uttalelse til styret i Skagerak boligstiftelse fra beboere i Konvoi byen 11. juni 1992	Opplysninger om Baggerød gate 34 fra Gunnboka
Uttalelse fra Kvinnegruppen til Krigsinvalideforeningen i Risør 17. juni 1992	Attest for Jørn Heimstads ansettelse i Konvoi byen, udatert ca. 1994
Uttalelse fra Krigsinvalideforeningens Risør-avdeling 17. juni 1992	Rapport vedr. Oppdraget TV 2 ved Jørn Heimstad oktober 1994
Rapport fra bestyrervikar Jørn Heimstad for perioden 21. juni til 21. juli 1992	Else Heimstads almanakker for 1994–2000, 2002, 2003, 2005 og 2007–2013
Jørn Heimstad ansettelseskontrakt i Konvoi byen 7. juli 1992	Attest for Jørn Heimstad som organisasjonsansvarlig for TV 2s «Oppdraget» ca januar 1995
	Særskrift av møtebok for Risør kommune 14. november 1995

KILDER OG TAKK

- Medlemsliste for Konvoibyens
Venner 26. januar 1997
- Program for kongebesøk i Risør 19.
mai 2000
- Fylkesmannen Hjalmar I. Sundes
tale ved overrekkelse av St. Olavs
orden til Else og Leif Heimstad 2.
februar 2007
- Else Heimstads tale ved mottakelsen
av St. Olavs orden 2. februar 2007
- Innbydelse til Konvoibyens 40-
årsjubileum 18. august 2008
- Gunnar Rios tale i Leif Heimstads
minnestund 5. november 2010
- Anette Anette Heimstad-Aasbøs
tale i Leif Heimstads begravelse 5.
november 2010
- Stripete poteter og grumsete grøfter,
Jan Egil Hansen, masteroppgave
ved Universitetet i Agder, 2011
- Invitasjon til samling for
krigsseilerne under Risør
trebåtfestival 3. august 2012
- Referat fra møte med styre og
beboere i Skagerak boligstiftelse
16. oktober 2012
- Program for 3. august 2013 i
Fredsparken
- Forsvarsminister Anne-Grete
Strøm-Erichsens tale i
Fredsparken 3. august 2013 på
Regjeringen.no
- Martin Hauges tale i Fredsparken 3.
august 2013
- Opprop fra Else Heimstad og
Margot Hansson 24. september
2013
- Program for 8. mai 2016, feiringen av
Konboibyen
- Program for kongeparets besøk i
Konvoibyen 8. mai 2018
- Gunnar Rios tale i Konboibyen 8.
mai 2019
- Gunnar Rios tale i Else Heimstads
95-årsdag 29. juni 2019
- Facebook-post fra Anette Heimstad-
Aasbø 8. mai 2020
- Radio**
- Familiekvelden. NRK radio 9.
september 1973
- Krigsseileren som skapte konvoibyen
i Risør. Reidar Hirsti, NRK P1 9.
august 1992
- Vi går ombord. Erik Bye, NRK P1 6.
mars 1994
- TV**
- Alt for Norge – om krigsinvalidenes
situasjon, Erik Bye, NRK 8. mai
1964
- Fronten som holdt, Erik Bye, NRK
19. oktober 1965
- Åpen post, Kjell Arnljot Wig og Per
Øyvind Heradstveit, NRK 13.
september 1967
- Vi går ombord, Erik Bye, NRK 24.
desember 1967
- Vi går ombord, Erik Bye, NRK 24.
desember 1968
- Den gylne timen, Erik Bye og
Toppen Bech, NRK 24. desember
1988
- Oppdraget. Ingunn Kyrkjebø, TV
2 28. oktober 1994
- Lønning Direkte. Per Ståle Lønning
11. mai 1995

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Evig Heder, serie i seks deler. NRK 1995
- Nyhetsinnslag. NRK Sørlandet 23. september 1998
- Vår ære og vår makt – i krig og kjærleik. Arne Hjeltne, NRK 2010
- Dokumentarfilm**
- Krigsseilerne – med æren i behold. Eilert Munch Lund 2008
- Maritime kvinner på land og til sjøs. Eilert Munch Lund 2010
- Artikler**
- De nye distriktsloge i Jarlsberg. Vort Arbeide 15. april 1908
- Horten bystyre. Daggrø. 13. mars 1915
- Fortegnelse. Daggrø 11. april 1916
- Fortegnelse. Daggrø 19. april 1917
- Kommunalmøtet i Larvik. Vestfold Arbeiderblad 26. april 1917
- Horten og omegn. Daggrø 26. april 1919
- Bekjentgjørelse. Hortens Avis 22. desember 1919
- Samlingen i Horten fullbyrdet. Horten Arbeiderblad, ukjent dato
- Lovbehandling på kongressen. Arbeiderbladet 7. desember 1927
- Leserbrev. Gjengangeren 20. oktober 1930
- Ordførervalg – gjenvalg i Holmestrand og Horten. Sandefjords blad 17. desember 1930
- Notis. Horten Arbeiderblad 14. februar 1933
- Rubrikkannonse. Horten Arbeiderblad 24. desember 1934
- Vannposten 14. juli 1937
- Eiendomsomsetning i byer og distriktene. Gjengangeren 4. januar 1938
- Hvad gjorde du under krigen? Medlemsblad for Norsk sjømandsforbund april 1941
- Med norske skip i konvoi. Olav Rytter, Norsk Tidend 17. mai 1942 .
- Det nasjonalsosialistiske Tyskland står urokkelig som en klippe i havet. Gjengangeren 28. september 1944
- Billig sykehusplass og allsidig behandling for alle i Vestfold. Sandford Presse 24. januar 1945
- Billig sykehusplass og allsidig behandling bør bli et gode for alle Vestfolds innbyggere. Gjengangeren 24. januar 1945
- Opnevninger i Horten byting. Gjengangeren 6. februar 1945
- Hortens bytings møte i går. Gjengangeren 1. mai 1945
- Vidkun Quisling redegjør for situasjonen. Gjengangeren 7. mai 1945
- Kommunale nemnder og komiteer i Horten. Gjengangeren 16. mai 1945
- G.E. Andersens dødsannonse. Gjengangeren 19. mai 1945
- Arbeiderne i Horten holder sitt første frie fagforeningsmøte etter krigen. Gjengangeren 22. mai 1945

KILDER OG TAKK

- I Hortens midlertidige kommunestyre. Gjengangeren 24. mai 1945
- Krigsnevros i vår handelsflåte under 2. verdenskrig. W. C. Hoffman, Tidsskrift for Den Norske Lægeforening desember 1945
- Norske sjøgutter var ikke hysteriske. Morgenbladet 19. desember 1945
- 50 år. Gjengangeren 28. november 1947
- Horten Jern og Metallarbeiderforening feirer 40 års jubileum. Horten Arbeiderblad 2. september 1949
- Lei Eddies dødsannonse. Gjengangeren 12. november 1948
- Aldri har arbeidslivet stått så åpent for dere som i dag. Gjengangeren 26. juni 1949
- Mange byggeanmeldelser i Horten bygningsråd. Gjengangeren 10. september 1951
- Behandling av krigspensjoneringsaker. Axel Middelthon, Tidsskrift for Den norske Lægeforening 1/1955
- Skadesaker og RTV. Tidsskrift for Den norske Lægeforening 1. april 1955
- Krigspensjonen i Odelstinget i dag. Arbeiderbladet 3. mai 1955
- Frigjøringsgave til krigens ofre også fra Nasjonalhjelpen? Dagbladet 3. mai 1955
- Enstemmighet i Odelstinget om krigspensjonene. Arbeiderbladet 4. mai 1955
- Krigspensjonene. Leder, Vårt Land 6. mai 1955
- Krigsenkens kamp uverdig for samfunnet. Morgenposten 1. oktober 1955
- Anders Heimstads dødsannonse. Gjengangeren 3. januar 1956
- Eksfanger landet over vil få lægeundersøkelse. Morgenbladet (dk) 28. februar 1957
- Stillingsannonse. Sandefjord Blad 1. februar 1958.
- Våre krigsinvalid. Finn Syversen, Dagbladet 16. februar 1959
- Krigsinvalid skuffet over pensjonsforslaget. Arbeiderbladet 28. november 1962
- KZ-syndromet. Axel Strøm, Liv og Helse nr. 1 1963
- Innsats og konkurranseglede preget Falk's junioravdeling i Sørlibakken. Tønsberg Blad 15. januar 1963
- Flaskesalg ga dem tur til Bergen. Bergens Arbeiderblad 13. juli 1963
- Tingleste skjøter i Horten-Borre. Gjengangeren 12. mai 1964
- Vi bryr oss ikke nok om krigsinvalidenes skjebne. Friheten 21. august 1964
- Livlig på eiendomsmarkedet. Gjengangeren 10. februar 1965
- Læremester moden for skolebenken. Arbeiderbladet 13. mars 1965
- To fra Horten på Bæreia nu. Gjengangeren 3. april 1965
- En æressak for Horten å være med i aksjonen for Bæreias utvidelse. Gjengangeren 2. april 1965

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Kunngjøringsannonse.
Gjengangeren 7. mai 1965
- Norske krigsinvalider erobrer helse
på Costa del Sol. Per Hansson,
Dagbladet 8. juli 1965
- Men kona og jeg fikk rom på bordell!
Dagbladet 17. juli 1965
- Sveisekurs for kvinner. Notis.
Gjengangeren 26. august 1965
- Uten den norske handelsflåten kunne
vi ha tappt krigen. Dagbladet 8.
oktober 1965
- «Fronten som holdt» og sviket i
freden. Leserbreiv. Evald
Andersen Ness, Dagbladet 18.
oktober 1965
- Fra krigens helvete til fredens
skjærsild. Per Hansson.
Dagbladet 22. januar 1966
- Store grupper sjøfolk invalidisert og
glemt. Per Hansson. Dagbladet
25. januar 1966
- Bare en av hundre sjøfolk får
krigspensjon! Per Hansson.
Dagbladet 28. januar 1966
- Utefrontens leger kan hlepe krigs-
seilerne. Per Hansson. Dagbladet
2. februar 1966
- Ti brev fra menn som seilte i
konvoiene. Per Hansson.
Dagbladet 4. februar 1966
- Krigs-seilernes sak opp i Stortinget.
Dagbladet 9. februar 1966
- Nå må uretten mot sjøfolkene fra
krigen gjøres god igjen! Dagbladet
10. februar 1966
- De glemte menn. Leder.
Sunnmørsposten 22. februar 1966
- Hvis Stortinget svikter nå, gir vi opp
alt håp! Per Hansson. Dagbladet
26. februar 1966
- Hvorfor ikke krigsveteranklubb?
Leserbreiv. Arne W. Horgen,
Tønsberg Blad 6. mars 1966
- Krigsdeltagerforbundet interessert i
en Vestfoldavdeling. Tønsberg
Blad 10. mars 1966
- Minst 7500 krigsinvalid i Norge
etter 2. verdenskrig. Lofotposten
12. mars 1966
- På jakt etter krigsskadde fra Nord-
Norge. Nordlands Framtid 15.
mars 1966
- Krigsinvalidenes tilværelse bærer
ofte preg av mangelen på kontakt.
Tønsberg Blad 24. mars 1966
- Krigs-seilerne. Leserbreiv. Arnt
Mellingsæter. Dagbladet 30. mars
1966
- Krigs-seilernes sak i Stortinget i dag.
Dagbladet 30. mars 1966
- Krigs-seilerne vil bli hjulpet!
Dagbladet 31. mars 1966
- Uteseilerne og pensjonen. Leserbreiv.
Dagbladet 4. april 1966
- Krigsseile og andre skadede.
Benjamin Vogt, Aftenposten
6.april 1966
- 5 år i konvoiene og siden 21 år i
elendighet. Leserbreiv. Egil Moe.
Dagbladet 23. april 1966
- Leif Heimstad med i
Krigsinvalidforbundets
landsstyre. Gjengangeren 25. april
1966
- Kontaktutvalg for krigsskadede i
arbeide i Vestfold. Gjengangeren
4. mai 1966.

KILDER OG TAKK

- Positiv statsråd i krigseilersaken.
Dagbladet 5. mai 1966
- Vanskelig å klarlegge krigsskadene.
Dagbladet 14. juni 1966
- Uføre krigsseilere skal sikres rett til pensjon. Dagbladet 17. juni 1966
- Krigs-seilerne rammes av etter-sykdommer. Dagbladet 8. juli 1966
- Falk-Nøtterøy 12–5 i guttlek.
Gjengangeren 29. august 1966
- Skriver for å vekke medmennesket i oss. Aftenposten 10. september 1966
- Fortjent Fram-seier i guttefinalen i håndball. Gjengangeren 12. september 1966
- Krigsseilerne. Leserbreve. Arne Bjørnstad. Dagbladet 1. desember 1966
- Registrering av krigsskadede sjøfolk i Sandefjord tirsdag. Sandefjords Blad 3. desember 1966
- Bare 40 skadede i Sandefjordsdistriktet? Sanderfjords Blad 7. desember 1966
- Registrering av krigsskadede sjøfolk foregår i Vestfold. Østlands-Posten 8. desember 1966
- Ny anledning for krigsskadede sjøfolk til å la seg registrere. Sandefjords Blad 24. desember 1966
- Krigsseilerne lider i stillhet. Leserbreve. Sven Aasgaard. Dagbladet 28. desember 1966
- Krigsinvalidene og løftet som ble brutt. Henry Brym, Nå januar 1967
- Kjenner De noen De tror kan være krigspensjons-berettiget?. Rana Blad 18. januar 1967
- Vi må vaske skammen av oss. Dagbladet 26. januar 1967
- Positiv reaksjon på Vestfold-initiativ. Sandefjords Blad 27. januar 1967
- 200 krigsskadede nå registrert i Vestfold. Dagbladet 28. januar 1967
- Stor aften med kjente kunstnere i Horten Kino i morgen. Gjengangeren 31. januar 1967
- Krigsinvalidenes aften i kino. Gjengangeren 2. februar 1967
- Vi har ikke gjort nok for krigsinvalidene. Gjengangeren 2. februar 1967
- Innsatsen slår langt videre. Gjengangeren 3. februar 1967
- Populær bridge-turnering på Park 9. april. Sandefjords Blad 31. mars 1967
- Fleischer-komiteen var hurtig – er departementet? Dagbladet 5. april 1967
- Var ikke krigsseilere på linje med våre soldater? Aftenposten 13. april 1967
- Bare en del av krigsinvalidene har oppnådd samfunnets støtte. NTB 30. april 1967
- Krigsinvalider i Vestfold, til nå er registrert 290. Dammens Tidende & Buskerud Blad 12. mai 1967
- Registrering av krigsskadede fortsetter i Horten. Gjengangeren 30. mai 1967

- Registrering av krigsinvalidene for 3. gang. Østlands-Posten 1. juni 1967
- Ny registrering av krigsskadede i Sandefjord. Sandefjord Blad 3. juni 1967
- 17.000 i Tønsberg til Krigsinvalidene. Arbeiderbladet 10. juni 1967
- In memoriam. Nekrolog over Knut Johannesen. Leif Heimstad. Sandefjords Blad 4. juli 1967
- Per Hansson med roman om konvoiene. Dagbladet 22. juli 1967
- Tusener av sjøfolk ble skadd, men bare få har fått krigstrygd. Arbeider-Avisa 21 august 1967
- Hver 10. mann måtte dø, men når skal de skadede få en verdig behandling?. Innlegg. Odd Øyen. Dagbladet 6. september 1967
- Sentrum skoles idretts-stevne. Gjengangeren 8. september 1967
- Rystende og gripende om våre krigsseilere. Aftenposten 14. september 1967
- Fjernsynet i går. Dagbladet 14. september 1967
- Krigsinvalidenes rettferdighetskrav. Sandefjords Blad 18. september 1967
- Overgrep mot forsvarsløse nok en gang. Leserbreve. Dagbladet 18. september 1967
- Endelig rett krigsskadde! NTB. 21. september 1967
- Krigsseilerne. Leserbreve. Konrad Jacobsen. Dagbladet 22. september 1967
- En mann i konvoien. Lise Winther. Aktuell 23. september 1967
- Regjeringen har forstått vår sak. Dagbladet 23. september 1967
- En ordning vi er tjent med, sier Krigsinvalidforbundet. Aftenposten 23. september 1967
- Krigsseilerne. Leserbreve. Odd Øyen. Dagbladet 3. oktober 1967
- Krigsveteranklubben burde ha mer enn 300 medlemmer i sjøfartsfylket Vestfold. Tønsberg Blad 16. november 1967
- Krigsseilerne må vente igjen. Dagbladet 24. november 1967
- 50 000 til krigsinvalidene fra Vestfold. Arbeiderbladet 25. november 1967
- Bestill time – eller be oss komme! Dagbladet 25. november 1967
- Hvem vil skrive på maskin for krigsseilerne? Dagbladet 1. desember 1967
- Kvinner i kø for å hjelpe krigsseilerne. Dagbladet 6. desember 1967
- Vellykket bokkveld i Sande. Drammens Tidende & Buskerud Blad 11. desember 1967
- 27 krigsseilere skal få en liten bydel for seg selv i Risør neste år. Gjengangeren 27. desember 1967
- Krigsseilerne skal få egen «by» ved Risør. Aftenposten 27. desember 1967
- Konvoi by for krigsseilere planlegges reist i Risør. Laagendalsposten 28. desember 1967
- Hus i Risør for skadede krigsseilere. Sandefjords Blad 30. desember 1967

- Risør må reise «Konvoi byen» så raskt som mulig. Leserbreve. Jon Tvedte. Dagbladet 4. januar 1968
- Wikingsdal skal bygge de 7 «konvoi-husene». Aust Agder Blad 6. januar 1968
- Konvoi byen ved Risør blir ferdig til innflytting i år. Aftenposten 11. januar 1968
- De søker uregistrerte krigsinvalid. Moss avis 12. januar 1968
- Stadig flere krigsseilere får hjelp. Dagbladet 16. januar 1968
- Sjøfolkene gir til krigsseilerne. Dagbladet 31. januar 1968
- Mannen som «tjuv-startet» registreringen av invalide krigsseilere. Aktuell februar 1968
- En oppofrende medarbeider for Nasjonalhjelpen. Sandefjords Blad 12. februar 1968
- De seiret i krigen, men tapte i freden. Grimstad Adressetidende 20. februar 1968
- Krigsseilerne tilfredse med nye prinsipper. Dagbladet 20. februar 1968
- Husleie på 150 kroner i «Convoy City» i Risør. Aftenposten 21. mars 1968
- Krigsseilerne har vunnet sin 27 år lange krig. Fordenes Tidende 22. mars 1968
- Krigsinvalidforbundets lege på jakt etter krigsseilere i Vestfold som bør pensjoneres. Østlands-Posten 22. mars 1968
- Leger på reise for å finne krigsinvalidene. Ukjent avis. 6. april 1968
- Nordahl Griegs vei og Per Hansssons vei. Dagbladet 22. april 1968
- «Gi en dag-aksjon» til inntekt til Konvoi byen. Hamar Arbeiderblad 23. april 1968
- 22000 kroner til krigsseilerne. Dagbladet 27. april 1968
- Overlege til felts mot «Convoy City»: Ingen heldig løsning. VG 29. april 1968
- 350–400 krigsinvalid. Notis. Sandefjords Blad 29. april 1968
- Overlege og krigsseilere. Innlegg. Odd Øyen. VG 4. mai 1968
- Ingen heldig overlege. Innlegg. Axel Middelton. VG 4. mai 1968
- Krigsseilerne vil ikke la seg synes synd på. Innlegg. H.A. Grindheim VG 6. mai 1968
- Innflytting i «Convoy City» fra september. Dagbladet 15. mai 1968
- Krigsinvalid og massehysteri. Innlegg. John Otto Haug. VG 18. mai 1968
- Krigsinvalidene og rettferdigheten. Innlegg. H.A. Grindheim. VG 21. mai 1968
- Overlege John Otto Haug og krigsinvalidene. Innlegg. Arve Lønnum. VG 25. mai 1968
- Krigsinvalid eller invalide veteraner? Innlegg. John Otto Haug. VG 1. juni 1968
- Krigsinvalid og de hviteklede skiveborskrigere. Innlegg. 1. juni 1968
- Krigspensjonering. Leder. VG 4. juni 1968

- Teori og praksis er to ting hr.
overlege. Innlegg. Helmer H.
Bonnievie. VG 5. juni 1968
- Jeg seilte ut som 15-åring, kom hjem
som vrak. Innlegg. Egil Moe. VG
7. juni 1968
- Krigsseilernes hus snart klare.
Dagbladet 8. juni 1968
- Om krigsinvalidesaken og overlegens
forbløffende utgangspunkt.
Innlegg. Henry Brym VG 8. juni
1968
- Stort arrangement til inntekt for
konvoi-byen. Aftenposten 12. juni
1968
- Hele Risør går aktivt inn for
«Konvoi-byen». Norges Handels
og Sjøfartstidende, 13. juni 1968
- Dødsannonse for Tom Heimstad.
Gjengangeren 15. juni 1968
- Nok om krigspensjonering! Innlegg.
John Otto Haug. 15. juni 1968
- Konvoi-byen under tak. Dagbladet
15. juni 1968
- Bisettelser. Gjengangeren 19. juni
1968
- Show i Risør for Konvoi-byen. 20.
juni 1968
- Krigspensjoneringen – hvor ligger
uretten? Innlegg. Odd Øyen. 22.
juni 1968
- De første leiligheter fordelt i Konvoi-
byen. Dagbladet 26. juni 1968
- Enestående innsats fra Bama.
Porsgrunns Dagblad 27. juni 1968
- Krigsseilerne flytter inn i
Konvoi-byen 1. september.
Rogalands Avis 29. juni 1968
- Konvoi-byen i Risør. Alle Menn juli
1968
- Seilasen er slutt. VG 27. juli 1968
- Kjent Hortensmann forlater byen.
Gjengangeren 14. august 1968
- La oss gi en real neve til gamlekara.
Dagbladet 14. august 1968
- Ikke en Nortraship øre til
Konvoi-byen. Dagbladet 21.
august 1968
- Konvoi-City snart klar for innvielse.
Gjengangeren 22. august 1968
- Ildsjel finner fram til de tause,
isolerte krigsseilerne.
Arbeiderbladet 30. august 1968
- Notis. Aust Agder Blad 31. august
1968
- Stor tilstelling på Korvetten onsdag.
Porsgrunn Dagblad 3. september
1968
- Convoi City er blitt Porsgrunns
hjertesak. Porsgrunn Dagblad 5.
september 1968
- Sjøfolkene viser veien i krigsseiler-
aksjonen. Harstad Tidende 5.
september 1968
- Sjøfolkene slutter opp om
innsamling til Konvoi-byen. NTB
10. september 1968
- «Convoy City» med innslag fra både
Stavanger og Haugesund.
Stavanger Aftenblad 11.
september 1968
- Vi sveises sammen til en stor
familie. Fædrelandsvennen 11.
september 1968
- Krigsseilernes «Convoy City» får
beboere fra hele landet.
Lofotposten 11. september 1968
- Det lysner for et nytt byggetrinn i
konvoi-byen. Gjengangeren 12.
september 1968

KILDER OG TAKK

- Krigsseilerne har fått sin by. Nå 14 september 1968
- Rørende oppslutning om «Konvoi City» i Risør. Tønsberg Blad 14. september 1968
- Krigsseilerne inntar Konvoy-byen. Dagbladet 14. september 1968
- Innflyttingsdag i Convoi City. Porsgrunn Dagblad 17. september 1968
- Konvoi-byens første lykkelige innflyttere. Aftenposten 17. september 1968
- De første familier inn i Konvoi-byen i Risør. Kragerød Blad 19. september 1968
- Løsgjengere må vises større toleranse fra samfunnets side. Aftenposten 25. september 1968
- Konvoi-byen i Risør er «under tak». Østlands-Posten 28. september 1968
- Opptil 150000 kroner er etterbetalt i krigspensjon. Sandefjords Blad 28. september 1968
- Stor aften for Konvoi City. Gjengangeren 8. oktober 1968
- Skattes krigsseilerne for hardt? Dagbladet 25. oktober 1968
- 1100 kroner til Konvoi-byen fra Grenland Havfrueforening Porsgrunns Dagblad 14. november 1968
- Trekningsliste. Aust Agder Blad 20. november 1968
- Konvoi-byen åpnes i dag. Dagbladet 16. desember 1968
- Kong Olav åpnet «Konvoi-byen». NTB 16. desember 1968
- Kongen åpner Konvoi-byen og treffer gamle kjente. Fædrelandsvennen 16. desember 1968
- Snart vil Konvoi-byen være en del av Risør. Fædrelandsvennen 17. desember 1968
- En takk for innsatsen i deres manndoms kraft. Fædrelandsvennen 17. desember 1968
- anken om Idébanken er ikke død. Dagbladet 18. desember 1968
- Ring 463822 og gi krigsseilerne støtte. Dagbladet 27. desember 1968
- Jeg trenger hjelp, sa Erik Bye. VG 27. desember 1968
- Kunstsalg for Konvoi-byen. Aftenposten 27. desember 1968
- Norges største telefon-kø. Dagbladet 28. desember 1968
- Vellykket kaos på Fagerborg. Aftenposten 28. desember 1968
- De som bor i Konvoi-byen. Aust Agder Blad 31. desember 1968
- Krigsseilerne, pensjonen og litt til. Debatteinlegg. Kragerød Blad 11. januar 1969
- Endelig rettfærdige pensjoner for våre invalide krigsseilere. Aftenposten 16. januar 1969
- Heder til Risør by og Kiwanis. Aust Agder Blad 1. februar 1969
- Konvoi-byen i Risør. Haugesunds Avis 8. februar 1969
- Skippere og «chiefer» sjauere i dagens Norge. Per Hansson, Dagbladet 16. februar 1969

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Vel 7 milliarder går ut i trygder i Norge i år. Jon Vraa, Fremtiden 22. februar 1969
- Konvoi-byen fikk plastsnekke. Moss Avis 21. mars 1969
- Vellykket bergensaksjon for konvoi-byen i Risør. Bergen Arbeiderblad 24. april 1969
- Skattefri pensjon for krigsseilerne. NTB 24. april 1969
- Nasjonens samvittighet har våknet. Tidens Krav 29. april 1969
- Nortraships hemmelige fond og krigsseilerne. Aftenposten 8. mai 1969
- Vannskishow og gave til Konvoi-byen. Aust Agder Blad 21. mai 1969
- Leif Heimstad og frue fikk Englandstur. Aust Agder Blad 4. juni 1969
- Hundre prosent krigsinvalid til tvangsarbeiderhuset? Dagbladet 12. juni 1969
- Forfulgt av fortiden. Vårt Land 18. juni 1969
- Fra sosial dødsseilas mot bedre farvann. Dagbladet 25. juni 1969
- Ramsalt sjømannskveld i Porsgrunn. Porsgrunn Dagblad 5. juli 1969
- Krigsseilerne er merket for livet. Porsgrunns Dagblad 6. august 1969
- 3000 har søkt om krigspensjon i år. Aftenposten 28. august 1969
- Ennå er mange i tvil når det gjelder krigspensjoneringen. Gjengangeren 30. august 1969
- Krigsseilernes Mekka ligger i Risør. Arbeiderbladet 30. august 1969
- Krigsseilerne organiserer seg. Dagbladet 5. september 1969
- Plakett fra Konvoi-byen til Alfred I. Thomassen. Aftenposten 24. oktober 1969
- 15000 krigsseilere venter. Dagbladet 27. november 1969
- Kragerø har fått den første krigsseilerforeningen i Telemark. Kragerø Blad 2. desember 1969
- Krigsseilerne ingen alkoholisert gruppe. Dagbladet 3. desember 1969
- Larvik gir til konvoi-byen. Dagbladet 13. desember 1969
- Er våre sosiale hjelpetiltak for uføre adekvate? Tidsskrift for Den norske Lægeforening nr. 14/15 1969
- Nortraship-fondet må opp igjen i Stortinget. Oscar Hedin, Friheten 1969
- Nord-Atlanteren boligstiftelse, konvoi-by nummer to. VG 5. januar 1970
- Det blå kors blir skipsreder! Dagbladet 9. januar 1970
- 100 pst. invalid – på ny dømt for tyverier. VG 16. januar 1970
- Krigsseilerforeningen vil arrangere stort åpent møte. Kragerø Blad 17. januar 1970
- Krigsseilere i slummen. Dagbladet 24. januar 1970
- Borgestad-mannskap ofret livet for at andre skulle få leve. Porsgrunn Dagblad 21. februar 1970
- M.s Borgestad var ingen franktirør. Porsgrunn Dagblad 23. februar 1970

KILDER OG TAKK

- 3500 krigsseilere med fysiske og psykiske skader. Porsgrunn Dagblad 24. februar 1970
- Krigsseilerne måtte tvangsspare, men fikk ikke pengene. Kragerø Blad 24. februar 1970
- 2000 krigsseilere registrert med fysiske og psykiske skader. Dagbladet 9. mars 1970
- Aktivitetsbygg i konvoi-byen. Dagbladet 23. mars 1970
- Konvoi-byen i Risør ferdigfinansiert. Dagbladet 25. mars 1970
- En Vestfold-avd. av Krigsinvalideforbundet vil bli dannet søndag. Gjengangeren 23. april 1970
- Forståelsens gjennombrudd den største glede for konvoi-bybestyreren i Risør. Gjengangeren 24. april 1970
- Med Tønsberg-karer ombord i ubåten «Ula» – Norges stolthet. Tønsberg Blad 6. mai 1970
- Konvoi-byen fikk 29 iskaker igår. Aftenposten 9. mai 1970
- Viktig at «Konvoi-byen» får sitt aktivitetsbygg. Tidens Krav 9. mai 1970
- Skipper og dekksgutt – får ulik krigspensjon for lik invaliditet. Dagbladet 9. mai 1970
- Krigsseilerforbund dannet. Dagbladet 20. mai 1970
- Det oppdages stadig krigsinvalider som trenger hjelp. Aftenposten 25. mai 1970
- Krigsseilerne fant grunn til å feste! Dagbladet 10. juni 1970
- Vi gratulerer. Gjengangeren 1. juli 1970
- Dødsannonse for Anna Louise Andersen. Gjengangeren 3. juli 1970
- Nortraships Hemmelige Fond. Ambassadør Rolf A. Christensen, Krigsseileren 3/1970 og 2/1971
- Nortraships Hemmelige Fond. Ambassadør Rolf A. Christensen, Handel og Sjøfarts Tidende 13. august 1970
- Norges krigsseilere vil ha egen organisasjon. Aftenposten 1. september 1970
- Krigsseilerenes sak misbrukt til stor innsamlingsaksjon. Dagbladet 17. september 1970
- Kragerø og omegn Krigsseilerforening. Kragerø Blad 19. september 1970
- Leif Heimstad æresmedlem i Kragerøforening. Agderposten 7. oktober 1970
- Krigsseilerne og departementet. Dagbladet 15. oktober 1970
- Ikke misbruk av krigsseilermidler. Dagbladet 16. oktober 1970
- Mange krigsinvalide i N-Norge vi ikke vet om. Nordlandsposten 4. november 1970
- Krigsinvalideforbundet har plan om å reise rekreasjons- og pleiehjem i Nord-Norge. Lofotposten 7. november 1970
- Takk fra konvoi-byen. Dagbladet 10. november 1970
- Ny krigsseilerforening i Risør. Agderposten 19. november 1970

- Krigsinnsats og trygd. Dagbladet 22. desember 1970
- Julen ble klippet. Nå 2. januar 1971
- Vil Risør og Konvoi byen bli stedet for «Vi går ombord»? Aust Agder Blad 6. januar 1971
- Hver skal svare for seg. Kommentarer av Knut Løfsnes, Dagbladet 11. januar 1971
- Krigsseilere med kort fartstid vil få pensjon. Arbeiderbladet 3. april 1971
- Konvoi byen i Risør. Ivar Rosendal, Fremtiden 22. april 1971
- Vi går ombord med Erik Bye. Petter R. Iversen, Nå 1. mai 1971
- Krigsseilerne fortjener ikke pensjon, sier brave borgere. Aust Agder Blad 12. mai 1971
- Paraplyer og regnfrakker dominerte 17. mai i Risør. Aust Agder Blad 22. mai 1971
- Krigsseilere værfast med kokke i byssa. Odd Eidem, Dagbladet 3. juli 1971
- For få i Finnmark med krigspensjon. Finnmark Dagblad 20. juli 1971
- Krigsinvalid i Finnmark registreres. Lofotposten 21. juli 1971
- Annonse fra Krigsinvalideforbundet. Finnmark Dagblad 23. juli 1971
- Annonse fra Krigsinvalideforbundet. Finnmark Dagblad 26. juli 1971
- Krigspensjon bør være ærespensjon. Finnmark Dagblad 28. juli 1971
- Admiral Hoves seier. Leder. Dagbladet 26. august 1971
- Det hemmelige fond. Kronikk. Bjørg Askelund, Dagbladet 9. september 1971
- Ingen tvil om hensikten med Notraship-fondet!! Krigsseileren 3/1971
- Byråkrater på «leting» etter krigsskadde. Debattinnlegg. Sverre Fredriksen. Friheten 18. oktober 1971
- Krigsinvalidemøte i H. fest. Finnmark Dagblad 23. oktober 1971
- En stor dag for sjøfartsbyen Porsgrunn. Porsgrunn Dagblad 25. oktober 1971
- Vanskelig å få tak i krigsinvalider som har krav på pensjon. Finnmark Dagblad 6. november 1971
- Krigspensjoneringen: Liberalisering vil føre til misbruk. Gudleiv Forr, Dagbladet 2. desember 1971
- Møte med Malta-Margit. Knut Eidem, Dagen 8. desember 1971
- 400 krigsseilere får klubb i Oslo. Arbeiderbladet 15. desember 1971
- Nortrashipsaken. Admiral Thore Horve, Krigsseileren 1/1972
- Og Porsgrunn invaderes av 150 sjøgutter. Porsgrunn Dagblad 11. januar 1972
- Krigsseilerne i USA vil hjem til Norge. Ragna Hermstad, Vårt Land 28. februar 1972
- «Hjerte og Lunge» i Risør har over 400 medlemmer. Aust Agder Blad 13. mars 1972
- Teppene fryser fast i veggene. Arthur Arntzen, Dagbladet 13. april 1972
- Godt samarbeid mellom krigsinvalider og krigsseilere. Porsgrunn Dagblad 14. april 1972

KILDER OG TAKK

- Krigsseileren fra Narvik velkommen til Konvoi byen. Dagbladet 15. april 1972
- Narvik kunne ikke gi krigsseiler en bolig. Dagbladet 19. april 1972
- Krigsseilerne med eget «kryp inn». Dagbladet 20. juni 1972
- Konvoi byen i Risør er krigsseilernes egen by. Lofotposten 22. juni 1972
- Vi må flytte. Vi har fått det for godt! Haakon Holme Nacke dy, Dagbladet 22. juni 1972
- Hadde han kommet i land på grunn av fyll – ville han ha fått krigspensjon. Siri Horn, VG 14. juli 1972
- Har aldri fått svar fra RTV. Dagbladet 9. august 1972
- Tusen krigs-veteraner går inn for JA til EF. Aftenposten 14. august 1972
- Utrolig papirmølle. Leserbreve. John Flatnes, Dagbladet 14. august 1972
- Risørs syngende ordfører møter Hortensere i Konvoi byen i dag. Gjengangeren 6. september 1972
- Hortensere i Konvoi-byen i Risør. Harald Syvertsen, Gjengangeren 14. september 1972
- Vi må aldri glemme ... Jorunn B. Gundersen, Alle Kvinner 44/1972
- Kragerø krigsseilerforening samlet til hyggelig årsfest. Kragerø Blad 21. november 1972
- Krigsseilersyndromet. Adam Agede Nissen, Krigsseileren 2/73
- En æresgave for meg og familien ... Aust Agder Blad 8. september 1973
- Krigsseilerforeningen samlet til hyggelig årsfest lørdag. Kragerø Blad 20. november 1973
- Per Hanssons innsats kan ikke verdsettes høyt nok. Kragerø Blad 23. november 1973
- Bestyrer Leif Heimstad hos Kongen. Aust Agder Blad 14. november 1973
- Flagget opp på seilskutemaner! Aust Agder Blad 21. mai 1974
- Årets koseligste innslag i «Familiekvelden». VG 17. juni 1974
- De eldre på tur til Konvoi byen. Sandefjords Blad 22. juni 1974
- Else Heimstad 50 år. Per Hansson, Aftenposten 29. juni 1974
- Bestyrer Heimstad i Konvoi byen planlegger å gi ut bok. Aust Agder Blad 31. juli 1974
- Legetjenesten i Risør. Krigsinvaliden 1/1975
- Eksklusive kunstmapper til inntekt for Konvoi byen og Vietnam. Aust Agder Blad 12. april 1975
- Grafikkmappen er støttepilar for fremtiden. VG 12. april 1975
- Konvoi byen – en symbolsk takk. VG 14. april 1975
- Kunst for 750 000 revet bort, men du har fortsatt sjansen. VG 17. april 1975
- Bygg heller en ny Konvoi-by, sier krigsseiler. Agder Posten 17. april 1975
- Reddet oss fra ny torpedering. VG 18. april 1975
- Kunstmappene til «Konvoi byen» netto 600 000. VG 10. mai 1975

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Minnedagen i Risør. Aust Agder Blad 13. mai 1975
- Norsk Front skaper frykt, sier Krigsinvalideforbundet. Østlandsposten 13. mai 1976
- Leif Heimstad valgt til formann. Aust Agder Blad 30. mai 1976
- Torpedo-angsten fortsatt levende. VG 21 juli 1976
- Krigsinvalider fra Risør på besøk i Marinemuseet. Gjengangeren 18. oktober 1976
- Krigsseilersyndromet. Finn Askevold, Tidsskrift for Den norske Legeforening 15/1976
- Mimmi Heimstads dødsannonse. Gjengangeren 9. mars 1977
- Heimstad holder hovedtalen. Aust Agder Blad 5. mai 1977
- Undersøkelse av krigsseilerne. VG 25. juli 1977
- Formiddagskaffe med fru Knapstad. Rolf Pihlstrøm, Aust Agder Blad 18. november 1977
- Krigsseilerne og historien. Kronikk av Odd Øyen. Varden 19. november 1977
- Krigsseilersyndromet. Pål Hartvig, Norsk Psykiatrisk Tidsskrift nr 5/1977
- War Sailor Syndrome. Finn Askevold, Psychotherapy and Psychosomatics 27, 1976/1977
- Hvordan har tilleggsloven av 22. mars 1968 virket i praksis? Axel Strøm, Krigsinvaliden 1977
- Krigsseilersyndromet. Pål Hartvig, Krigsinvaliden 1/1978
- Selvbygd torsdagsklubb i Konvoybyen. Aust Agder Blad 21. februar 1978
- Krigen inn i annen generasjon. Siri Horn, VG 22. april 1978.
- Mange er bitre etter avslag på søknad om krigspensjon. Aftenposten 12. juli 1978
- Krigsseilernes egen by er blitt et virkelig hjem. Halvard C. Hanssen, A-Pressen 13. juli 1978
- Konvoibyen i Risør. Anne Kristine Aas, Stavanger Aftenblad 22. juli 1978
- Konvoibyen i Risør jubilerer i dag. Agderposten 16. desember 1978
- Trygg havn i ti år. VG 18. desember 1978
- Konvoibyens 10 års beståen er markert. Gjengangeren 19. desember 1978
- Bestyrer Heimstad fra Horten stadig like brennende entusiastisk. Tønsberg Blad 23. desember 1978
- Han bestyrer konvoibyen. Lars Værland, Krigsinvaliden 1/1979
- Viseadmiral M. Braadland død. Arne Hartmark, Krigsseileren 1/1979
- Bodde i en hule i 15 år! Aust Agder Blad 13. mars 1979
- Nå skal det bli fisketurer for Konvoi-by-krigsseilere. Gjengangeren 28. mars 1979
- Vi Menn-båten til Konvoibyen. Moss Avis 29. mars 1979
- Forbundsmann og krigsinvalider i Konvoibyen. Agderposten 21. juni 1979

KILDER OG TAKK

- Kragerø krigsseilerforening jubilerer.
Kragerø Blad 15. november 1979
- Senskader etter krigs-seilas. Finn
Askevold, Krigsseileren 4/1979
- Torsdags-treff. Aust Agder Blad 15.
april 1980
- Utrettelige Leif Heimstad runder
60-årsmerket idag. Tønsberg Blad
29. april 1980
- Krigsseilernes venn, Leif Heimstad,
er 60. Gjengangeren 29. april
1980
- Fra Kristiansand til Oslo med
verdens største cruiseskip: S/S
Norway. Aust Agder Blad 9. mai
1980
- «Buvikaner» i Marinemusikken.
Aust Agder Blad 20. mai 1980
- Gjør ikke Kings Corner om til en
pizza/øl-bule! Gjengangeren 6.
mars 1981
- Konvoiseilernes talsmann hedret.
Aust Agder Blad 21. mars 1981
- Nei til overgrep, og nei til brutalitet.
Vestmar 6. mai 1981
- KZ-fanger: Apati eller opposisjon.
Leo Eitingen, Aftenposten 29. juli
1981
- Tiltak med maksimale tilbud må
være målet. Aftenposten 17.
desember 1981
- Per Hanssons er død. Kragerød Blad
14. juni 1982
- Med Statspensjonistene til Risør og
Konvoi-byen. Gjengangeren 7.
september 1982
- Med statspensjonister til konvoi byen
i Risør. Vestfold Arbeiderblad 9.
september 1982
- A/S Pizzanini ble dømt til å
tilbakebetale Heimstad 333.333
kr. Gjengangeren 28. oktober
1982
- Formynderi i Konvoi byen. Aust
Agder Blad 6. november 1982
- Ikke formynderi i K-byen. Aust
Agder Blad 11. november 1982
- Krigsseilere gjør opprør. Knut
Engen, VG 11. desember 1982
- Tur til Konvoi byen med Agder
Krigsseilerforening. Krigsseileren
4/1982
- Konvoy byen-saken er henlagt. Aust
Agder Blad 9. april 1983
- Gjest på forbundskontoret: Odd
Øyen. Johanne Herolfsen,
Krigsseileren 2/1983
- Stilfull minnehøytid om en stor
forfatter. Kragerø Blad 9. juni 1983
- Per Hansson har fått sin minnestein
og furu. Kragerø Blad 11. juni
1983+
- 15-årsjubileum i Konvoi byen. Aust
Agder Blad 3. januar 1984
- Konvoi byen – symbolet på
krigsseilernes kamp. Agderposten
7. januar 1984
- Konvoi byen i Risør har økonomiske
problemer. Aftenposten 7. mars
1984
- Gjest på forbundskontoret: Per
Borten. Johanne Herolfsen,
Krigsseileren 2/1984
- Krigsinvalidenes rettigheter. Lars
Gjendemsjø, Bergens
Arbeiderblad 14. august 1984
- Bedre sent enn aldri. Jan Otto
Johansen, Dagbladet 21.
november 1984

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Handelsflåtens innsats. Alt for Norge 40 år etter. 1985
- 800.000 i gave til Konvoi byen. Aust Agder Blad 15. april 1986
- «Milepæl for Konvoi byen». Aust Agder Blad 17. april 1986
- På jakt etter de som ble krigsinvalid. Aina Borgenvik, Finnmark Dagblad 16. august 1986
- Kofferten full av pensjonsøknader.. Aina Borgenvik, Finnmark Dagblad 4. september 1986
- Han kom sent, Book'n – men han kom godt! Steinar Johnsen, Aust Agder Blad 25. november 1986
- Konvoi-butta i Risør. Dag Fonbæk, Aftenposten 12. juni 1987
- Maritim klimaks. Per Lunden, Agderposten 7. august 1987
- Krigsseilernes by. Gunnar Nygård, Familien, 1987
- Konvoybyen i Risør 20 år. Stig Vanberg. Krigsinvaliden 1/1988
- Dødsannonse for Helle Jeanette Knapstad. Aust Agder Blad 19. januar 1989
9. april markeres på Sønderled. Steinar Johansen. Aust Agder Blad 7. april 1990
- Verdig markering av 50-årsdagen. Aust Agder Blad 10. april 1990
- Leif Heimstad 70 år. NTB 25. april 1990
- Krigsseiler som aldri ga opp. Mette Tellander Berg, Aftenposten 28. april 1990
- Verdig ramme rundt 45-årsdagen for frigjøringen. Aust Agder Blad 10. mai 1990
- Krigen er ikke slutt for alle. Agnete Weissner, Norpress 26. oktober 1990
- Konvoi byen i sorg. Geir Lid, Agderposten 19. januar 1991
- Krigsseilere i sorg. Svein Wallstad, Aust Agder Blad 19. januar 1991
- En minnestund for Kong Olav. Aust Agder Blad 22. januar 1991
- Sjela blir lagt igjen i Trøndelag. Arvid Erlandsen, Trønder-Avisa 26. januar 1991
- Freden må bygges i våre sinn. Helge Sandvig, Aftenposten 23. februar 1991
- Handelsflåten i krig 1939–1945. Atle Thowsen, Krigsinvaliden 2/1991
- Havets reddere i 100 år. Arne Solli, NTB 30. mai 1991
- Krigsseileren: Takk, Konge! VG 2. januar 1992
- Veteraner æret de falne. Gjengangeren 2. juli 1992
- En trygg havn i 25 år. Inger Stavelin, Gjengangeren 28. desember 1992
- 40 års kamp for rettferdighet. Reidar Risvold, Haugesunds Avis 22. mai 1993
- Takk for ekte teater! Svein Walstad, Aust Agder Blad 20. november 1993
- Amo-elever fikk krigsseilerbesøk. Aust Agder Blad 7. desember 1993
- Konvoi byen 25 år! Svein Walstad, Aust Agder Blad 16. desember 1993
- 25 år i Konvoi byen. Bjørg Bøe, Fædrelandsvennen 16. desember 1993

KILDER OG TAKK

- Kongelig hilsen til Konvoi-byen.
Aust Agder Blad 21. desember 1993
- Vi går om bord for siste gang.
Færdrelandsvennen 8. januar 1994
- Helge «går ombord» for aller siste gang. Svein Walstad, Aust Agder Blad 8. januar 1994
- Radiomimring med kronprinsen i Salen. Kristin V. Aanensen, NTB 8. januar 1994
- I radiostemning for krigsseilerne. Erik Nordland, VG 9. januar 1994
- Krigsseilerne i Risør fikk drømmedag i NRK. Svein Walstad, Aust Agder Blad 11. januar 1994
- Etterlyser sterkere styring av bestyrerens rolle i Konvoi-byen. Steinar Johnsen, Aust Agder Blad 13. januar 1994
- Dette sårer meg veldig. Agderposten 14. januar 1994
- «Konvoi-by-oppvasken» gir positive resultater. Steinar Johansen, Aust Agder Blad 15. januar 1994
- Krever svar om pengegaver. Oddvar Mykland, Agderposten 20. januar 1994
- Heimstad har styrets fulle tillit. Oddvar Mykland, Agderposten 20. januar 1994
- Krigspensjoner skal vurderes på nytt. Ole Magnus Rapp, Aftenposten 6. februar 1994
- Konvoi-byen og husleier. Leserbreve, Aust Agder Blad 21. februar 1994
- 100.000 kroner til Konvoi-byen på tre uker. Oddvar Mykland 22. februar 1994
- Konvoi-byens mesterselgere. Svein Walstad 22. februar 1994
- Enkers fortid setter bom for krigspensjon. May Britt Brøyn, Aftenposten 7. april 1994
- Camp Norway Reunion. Susan Corkum-Greek, The Progress Enterprise 15. mai 1994
- Dugnad for krigsseilere. Inger Stavelin, Agderposten 15. september 1994
- Dugnads-klem verdt 700.000 kroner. Svein Walstad, Aust Agder Blad 17. september 1994
- Fortsatt uvisshet om krigspensjoner. Ivar Norland, Østlands-Posten 6. oktober 1994
- Grøftekjøring. Ludwig Iversen, VG 29. oktober 1994
- De har bidratt til hjerte-revolusjon. Trond Madsen, Agderposten 26. november 1994
- Leif Heimstad 75 år. John Isak Strat, Aust Agder Blad 27. april 1995
- Heimstad 75 år i dag. Gjengangeren 29. april 1995
- KNM Horten besøker Risør 8. mai. Aust Agder Blad 4. mai 1995
- Konvoi-byen mottok gaver for 530.000. Steinar Johansen, Aust Agder Blad 6. mai 1995
- Fredsfeiring med maritimt preg. Oddvar Mykland, Agderposten 9. mai 1995
- Vellykket førstedagsmarkering av fredsjubileet. Steinar Johnsen, Aust Agder Blad 9. mai 1995

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Parade og bekransning. Hans-Christian Oset, Gjengangeren 13. juni 1995
- NRK og krigsseilerne. Leserinnlegg, Aftenposten 3. juli 1995
- En krigsseilers historie. Leserinnlegg, Aftenposten 5. august 1995
- Veteraner fra Konvoi byen i Risør på Marinemuseet. Gjengangeren 12. august 1995
- FN-personell til Konvoi byen? Jon P. Knudsen, Fædrelandsvennen 26. august 1995
- Krigsinvalidene føler seg lurt. Gunnar Ringheim, Dagbladet 2. september 1995
- Slår hull på mytene. Annemor Møst, VG 12. september 1995
- Musikken i vårt hjerte. Kari Tørnby, Gjengangeren 3. november 1995
- Lysbombeangrepet på Horten 13. desember 1944. Sverre Bexrud, Borreminne 1995, årstidskrift for Borre historielag
- Minnestund på Solsiden. Stein Johansen, Aust Agder Blad 9. mai 1996
- Støtte til R/S «Erik Bye». Stein Bay Styrvold, Agderposten 18. november 1996
- Storm-varsel i Konvoi byen. Oddvar Mykland, Agderposten 30. november 1996
- Konvoi byen i medgang og medgang. Leserinnlegg, Agderposten 18. desember 1996
- Jubel for gullbrudepar. Gro Larsen, Gjengangeren 10. mai 1997
- Ennå er ikke alle hedret. Hans-Christian Oset, Gjengangeren 11. juni 1997
- Konvoi byen legges ned i år 2000? Rolf Røisland, Aust Agder Blad 1. august 1997
- Maritim klimaks. Per Lunden, Agderposten 9. august 1997
- En takk til Redningsselskapet. Leserinnlegg, Aust Agder Blad 26. august 1997
- Konvoi byen blir omsorgssenter. Oddvar Mykland, Agderposten 27. august 1997
- Ikke rør Konvoi byen. Oddvar Mykland, Agderposten 28. august 1997
- Konvoi byen kun for sjøfolk. Oddvar Mykland, Agderposten 28. august 1997
- Kanskje kommer kongen. Agderposten 3. september 1997
- Konvoi byen tilpasses nye behov. Morten S. Tveten, Aust Agder Blad 11. september 1997
- Lærer sine rettigheter å kjenne. Sørlandet 10. november 1997
- Historiens viktigste spadetak på Tjenna høsten 1998. Rolf Philstrøm, Aust Agder Blad 29. november 1997
- Eldreplanen utløste «familiefide» i bystyresalen. Rolf Røisland, Aust Agder Blad 20. desember 1997
- Per Hansson. Johannes Seland, Risør magasinet 1997/1998
- Helge Kolstad runder 75 årsbøyn. Aust Agder Blad 18. februar 1998

KILDER OG TAKK

- Fra admiral til tjener. Ådne Berge, Gjengangeren 16. april 1998
- Marinemusikken fikk velfortjent hyllest. Svein Walstad, Aust Agder Blad 9. mai 1998
- Konvoi-byens stiftere minnes Tomstad. Aslaug Bisseberg, Agder 4. august 1998
- Konvoi-byen feirer 30 år. Agderposten 6. september 1998
- Konvoi-seilernes krans. Svein Walstad, Aust Agder Blad 29. september 1998
- Arbeiderpartiet vil ha omsorgsleiligheter på Søndeled. Rolf Røisland, Aust Agder Blad 19. november 1998.
- Overgrep mot beboerne i Konvoi-byen? Leserbreve, Aust Agder Blad 19. november 1998
- Ikke privat omsorg i Risør ennå. Oddvar Mykland, Agderposten 21. november 1998
- Konvoi-byen 30 år. Agderposten 22. september 1998
- Konvoi-byen feirer 30 årsjubileum. Svein Walstad, Aust Agder Blad 22. september 1998
- Tilbake til siste havn. Geir Lied, Agderposten 25. september 1998
- Ildskjelene feiret konvoi-byen. Irene Hegge Guttormsen 26. september 1998
- Konvoi-seilernes krans. Svein Walstad, Aust Agder Blad 29. september 1998
- Konvoi-byen 30 år. Gro Larsen, Gjengangeren 29. september 1998
- Konvoi-byens takk. Gjengangeren 8. oktober 1998
- Sier nei til omsorgsboliger på Tjenna og på Søndeled. Rolf Røisland, Aust Agder Blad 7. november 1998
- Eldre vil bo i sentrum. Oddvar Mykland, Agderposten 11. november 1998
- Satser 60 mill. på eldreboliger. Oddvar Mykland, Agderposten 12. november 1998
- En lykkelig slutt. Rolf Røisland, Aust Agder Blad, 12. november 1998
- «Det var hjem vi sjøfolk skulle». Harry Strokkenes, Fædrelandsvennen 14. november 1998
- Overgrep mot beboerne i Konvoi-byen? Leserbreve fra Jan H. Syvertsen, Aust Agder Blad 19. november
- Ikke privat omsorg i Risør ennå. Oddvar Mykland, Agderposten 21. november 1998
- Bekymret for fremtiden. Leserinnlegg fra Gunnar Rio, Agderposten 27. november 1998
- Konvoi-byen må tilpasses en ny tid. Svein Walstad, Aust Agder Blad 5. desember 1998
- 30 års innsats for krigsseilere. Aslaug Bisseberg, Aftenposten 8. desember 1998
- Ikke rør Konvoi-byen! Svein Walstad, Aust Agder Blad 10. desember 1998
- Nortrashipfondet er oppbrukt, men

- nye vedtekter er trådt i kraft. Rolf Stahlke, Krigsseileren 4/1998
- Vil kaste styret for Konvoi byen. Oddvar Mykland, Aust Agder Blad 19. januar 1999
- Haugestad på ville veier. Oddvar Mykland, Aust Agder Blad 19. januar 1999
- En mors bekjennelser. Nina Blomkvist Fjermeros, Agderposten 26. juni 1999
- Kasper Eklund. Nekrolog. Bjørn Egge, Aftenposten 22. november 1999
- Leif Heimstad 80 år. Gro Larsen, Gjengangeren 29. april 2000
- Leif Heimstad 80 år. Aust Agder Blad 29. april 2000
- Alle krigshelters helt. Agderposten 29. april 2000
- Konvoi byens far. Arvid Bryne, Dagbladet 29. april 2000
- Leif vant krigen, Kjell trygget freden. Svein Walstad 9. mai 2000
- Kongelig middag i rådhuset. Rolf Philstrøm, Aust Agder Blad 20. mai 2000
- Kongelig middag fra Kast Loss! Svein Walstad, Aust Agder Blad 3. juni 2000
- Varmt møte mellom konge og krigsseiler. NTB 20. juni 2000
- Harald V ble Leifs tredje konge. Aust Agder Blad 21. juni 2000
- Sterkt møte i Konvoi byen. Oddvar Mykland 21. juni 2000
- Kjempens farvel. Jon Selås, VG 14. september 2000
- Psykiatrisk/psykologisk arbeid med flyktninger og asylsøkere. Ellinor F. Major, Tidsskrift for Den norske legeförening 20. november 2000
- La ned minnekrans for 33. gang. Rolf Philstrøm, Aust Agder 10. mai 2001
- Krigsseilere på tur med «KNM Alta». Aust Agder Blad 4. august 2001
- Mintes sjøfolk som ofret livet i krig. Stein Bay Styrvold, Agderposten 11. september 2001
- Kastet glans over 8. mai. Aust Agder Blad 11. mai 2002
- Viktig å minnes Frigjøringsdagen! Svein Walstad, Aust Agder Blad 15. februar 2002
- Konvoi byen. Risørmagasinet 2001/2002
- Helge Kolstad 80 år. Aust Agder Blad 25. februar 2003
- Krigsseiler for livet. Terje Gustavsen. Aftenposten 9. april 2003
- Arne Kvalø. Minneord. Gjengangeren 25. april 2003
- Arne Kristian Kvalø. Minneord. Arnstein Lund, Gjengangeren 2. mai 2003
- Dobbeltfeiring i Konvoi byen. Ida Krag, Agderposten 10. mai 2003
- Forfatteren Per Hansson. Bjørn Westhrin. KragerøAvisa 23. juli 2003
- De egentlige konvoi-vinnerne. Stein Gauslaa, Agderposten 12. august 2003
- Gjorde ære på Else. Gro Larsen, Gjengangeren 8. november 2003

- Minneord om Finn Askevold.
Tidsskrift for Den norske
legeforening 20. november 2003
- Konvoybyen fikk Oslo-bolig i gave.
Steinar Johansen, Aust Agder
Blad 5. februar 2004
- Konvoibyen, husleie og regnskap.
Nils Martin Andersen, Aust
Agder Blad 26. februar 2004
- Erik Bye med marsj. Dagbladet 2.
mars 2004
- Solhøgda. Bjørn Cato Wiig.
Pensonist-nytt mars 2004
- Konvoibyen – den siste havn. Ole
Jørn Alfsen, Aust Agder Blad 8.
mai 2004
- Krisseilernes dag på
frigjøringsdagen. Ole Jørn Alfsen,
Aust Agder Blad 11. mai 2004
- Marinemusikkens venner. Gro
Larsen, Gjengangeren 12. mai 2004
- Sørger over tapet av venn og en
høvding. Kjersti Frackmann
Strass, Agderposten 14. oktober
2004
- Et siste farvel med kjempen. Tore
Myrberg, Agderposten 21.
oktober 2004
- Hyllet hederskaren med shanties og
hilsener. Aust Agder blad 23.
oktober 2004
- 60 år siden bombingene av Horten
Verft. Gjengangeren 23. februar
2005
- Leif Heimstad fyller 85 år. Nils
Martin Andersen, Aust Agder
Blad 28. april 2005
- Lørdagsportrettet. Gerd Langmyr,
Aust Agder Blad 7. mai 2005
- Vår ære og vår skam. Arvid Bryne,
Dagbladet 7. mai 2005
- Per Hansson hedret i hjembyen
Kragerø. Varden 7. mai 2005
- Denne plassen er Per Hansson
verdig. Per Eckholdt, Kragerø
Blad Vestmar 10. mai 2005
- Fredsdagen i Konvoibyen. Gro
Larsen, Gjengangeren 11. mai
2005
- En minnerik dag. Willy Nilsen,
Krager Avis 11. mai 2005
- Per Hansson – de utstøttes
stridsmann. Jimmy Åsen, Kragerø
Blad Vestmar 14. mai 2005
- Åpnet Per Hanssons plass.
Journalisten 20. mai 2005
- Lærer barn om 2. verdenskrig. Tore
Myrberg, Agderposten 26. april
2006
- Frykter 8. mai blir glemt. Tore
Myrberg, Agderposten 9. mai 2006
- Kunne ikke si nei til Else. Anne
Kathrine Tveide, Aust Agder Blad
9. mai 2006
- Vi føler oss tråkket på. Rolf
Røisland, Aust Agder Blad 23.
november 2006
- Skagerak Boligstiftelse og frustrerte
krigsseilere. Nils N. Berlid, Aust
Agder Blad 30. november 2006
- St. Olav til ekteparet Heimstad. Aust
Agder Blad 17. januar 2007
- Ridderorden til heltenes helter. Linn
Kristin Djønne, Agderposten 17.
januar 2007
- Kongelig heder og ære til Else og
Leif. Gro Larsen, Gjengangeren 2.
februar 2007

- Heltene ble hedret. Linn Kristin Djonne, Agderposten 2. februar 2007
- Skjebnefellesskapet. Agderposten 3. februar 2007
- Den siste havnen. Agderposten 3. februar 2007
- Riddere fra Risør. Lars Erik Traldsen, Aust Agder Blad 3. februar 2007
- Fortjent pris. Leder. Agderposten 5. februar 2007
- Hjem for skadde FN-soldater. Geir Lid, Agderposten 7. februar 2007
- Fra «konvoirotte» til kongeleg. Dag og Tid 9. februar 2007
- Konvoi byen – også et hjem for FN-veteraner. Gro Larsen, Gjengangeren 10. februar 2007
- Vita krigshelt på Risørbesøk. Aust Agder Blad 17. februar 2007
- «Kjakan» ble invitert til Konvoi byen. Lars Erik Taraldsen, Aust Ader Blad 20. februar 2007
- Må endre vedtektene. Steinar Ryvind, Aust Agder Blad 1. april 2007
- Marinemusikken til Risør frigjøringsdagen. Aust Agder Blad 28. april 2007
- Tilbake med hyllingsmarsj. Tore Myrberg, Agderposten 8. mai 2007
- Tove Bye og Benjamin (14) markerte frigjøringsdagen. Lars Erik Taraldsen, Aust Agder Blad 9. mai 2007
- Følte Eriks tilstedeværelse. Tore Myrberg, Agderposten 9. mai 2007
- Åpner opp Konvoi byen. Tore Myrberg, Agderposten 16. mai 2007
- Konvoi byen blir ingen nødhavn for FN-soldater. Rolf Røisland, Aust Agder Blad 19. mai 2007
- Viktig ikke å glemme. Tore Myrberg, Aust Agder Blad 10. mai 2008
- Jubelerer med stor konsert. Christina Tveit, Agderposten 10. september 2009
- Hvor skal vi plassere alle sammen? Anne Kathrine Tveide, Aust Agder Blad, 11. september 2008
- Viet livene sine til Konvoi byen. Christina Tveit, Agderposten 12. september 2008
- Dette er en stor ære. Anne Kathrine Tveide, Aust Agder Blad 13. september 2008
- Krigsseileren og sjakkspilleren. Sten Gjulem, Aust Agder Blad, 21 februar 2009
- Krigsseilerens sak. Harald Sødal, Fædrelandsvennen 4. april 2009
- Hedringen av norske krigsseilere. Johnny Haugen, Agderposten 10. mai 2009
- Kongen av Konvoi byen. Geir Lid, Agderposten 29. april 2010
- De aller siste krigsseilerne i Konvoi byen. Jostein Blokhus, Fædrelandsvennen 14. august 2010
- Leif Heimstad er død. Aust Agder Blad 28. oktober 2010
- Leif Heimstad til minne. Nils Martin Andersen, Aust Agder Blad 30. oktober 2010

KILDER OG TAKK

- Leif M. Heimstad til minne. Gro Larsen & Pål Henning Sæthre, Gjengangeren 1.november 2010
- Leif Heimstad er død. Geir Lid, Agderposten 2. november 2010
- Nekrolog. Leif Heimstad. Kjell Arnljot Wig, Aftenposten 5. november 2010
- Minneord. Leif M. Heimstad. Truls Sanaker, Agderposten 6. november 2010
- Leif M. Heimstad bisatt. Gro Larsen, Gjengangeren 6. november 2010
- Minneord. Leif Heimstad. Oddvar Schjølberg, Agderposten 10. november 2010
- Sanaker tilbake i sjefsstolen. Trude Brønne Larsen, Gjengangeren 6. januar 2011
- Blir konvoibyen hjem for krigsveteraner? Steinar Ryvind, Aust Agder Blad 13. januar 2011
- Galt om krigsveteranenes konvoiby. Rolf Gundersen, Agderposten 21. januar 2011
- Leif Heimstad. Arne Westby, Krigsinvaliden 2/2011
- Risør skal markere den nasjonale veterandagen. Aust Agder Blad 7. mai 2011
- En verdig markering. Aust Agder Blad 10. mai 2011
- KNMM svikter aldri Risør. Aust Agder Blad 19. mai 2011
- Uenighet om styrevalg i Kongvoibyen. Aust Agder Blad 14. februar 2012
- Det hele lukter «svidd». Leserbreve fra Konvoibyens Velforening, Aust Agder Blad 23. februar 2012
- Festival med krigsseilerfokus. Steinar Ryvind, Aust Agder Blad 29. mars 2012
- Vi må aldri glemme. Rolf Røisland, Aust Agder Blad 10. mai 2012
- Går fremtiden lyst i møtet. Aust Agder Blad 9. juni 2012
- Nylanseringer under trebåtfestivalen. Brede Gaute Andersen, Aust Agder Blad 7. juli 2012
- Å leve med en krigsseiler. Kristine G. Jacobsen, Aust Agder Blad 26. juli 2012
- Viktig initiativ. Leder, Aust Agder Blad 28. juli 2012
- En vindunderlig dag! Kristine G. Jacobsen, Aust Agder Blad 7. august 2012
- Et helt eventyr for krigsseilerne. Aust Agder Blad 7. august 2012
- Krigsseilerne. Debattinnlegg av Knut Vidar Paulsen, Dagsavisen 13. september 2012
- «Selger» Konvoibyen. Steinar Ryvind, Aust Agder Blad 11. oktober 2012
- Vil selge Konvoibyen. Torstein Kvale, Agderposten 11. oktober 2012
- Vil ha offentlig beklagelse. Christina Tveit, Aust Agder Blad 6. november 2012
- Ber politikerne si at ja til nedleggelse av Konvoibystiftelsen. Steinar Ryvind, Aust Agder Blad 11. desember 2012

- Jeg vil gjøre en forskjell for noe.
Familien, 2012
- Velfortjent heder til krigsseilerne.
Odd Sverre Aasbø, Aust Agder
Blad 23. februar 2013
- Else sentral i ny bok om
krigsseilerne. Christina Tvet, Aust
Agder Blad 26. mars 2013
- Konvoi byen – hva nå? Odd Sverre
Aasbø, Aust Agder Blad 6. april
2013
- Den siste krigsseiler rømmer fra
husleia. Per Flåthe, Dagbladet 29.
april 2013
- Krigsseilere ble hedret.
Gjengangeren 30. april 2013
- Den største dagen av alle. Tore
Myrborg, Aust Agder Blad
11.mai 2013
- Flott 8. mai-markering i Risør. Ole
Henrik Grønn, Aust Agder Blad
28. mai 2013
- Krigsseilerne ble hedret. Oddvar
Schjølberg, Aust Agder Blad 30.
mai 2013
- Krigsseilere ble hedret. Kristin
Bjørntvedt, Dagbladet 30. mai
2013
- Varsler viktig melding til
krigsseilerne. Aust Agder Blad 10.
juni 2013
- Bruker prispenger på monument.
Aust Agder Blad 10. juni 2013
- Tror på unnskyldning i Risør. Tore
Myrbergm Aust Agder Blad 11.
juni 2013
- Den siste krigsseiler går fra borde.
Aust Agder Blad 22. juni 2013
- Krigsseilerne hylles i Fredsparken.
Aust Agder Blad 1. august 2013
- Konvoi byen fortsatt viktigst. Aust
Agder Blad 3. august 2013
- Trebåtens Mekka. Nils Jul Lande,
Telemarksavisa 3. august 2013
- Ba om unnskyldning. Aust Agder
Blad 3. august 2013
- Krigsseilerne – den vanskelige
historien. Anne-Grete Strøm
Erichsen, Dagbladet 4. august
2013
- Bra å endelig få en unnskyldning.
Ida Marie Haugen Gilbert,
Agderposten 5. august 2013
- Det er ikke vanskelig å se at dette
kom alt for sent. Adrian Broch
Jensen, Aust Agder Blad 6.
august.
- Fikk endelig beklagelse. Wenche
Nilsen, Ringerikes Blad 7. august
2013
- Ber om refleksjon rundt Konvoi byen.
Steinar Ryvind, Aust Agder Blad
10. oktober 2013
- Kåre fra Ålesund hedres med vise.
Sunnmørsposten 24. august 2013
- Hva innebar unnskyldningen til
krigsseilerne? Bjørn Tore
Rosendahl, Agderposten 22.
november 2013
- Krigens pris. Rannveig Korneliussen,
Dagbladet 15. mars 2014
- Krigsseilerens historie i ny bok.
Pernille Vestengen, Dagsavisen
22. mars 2014
- Lokal sentralnerve. Jon Terje Grønli,
Gjengangeren 28. mars 2014
- Løftet fram krigsseilerne og
familiene. Drammens Tidende
29. mars 2014

KILDER OG TAKK

- Konvoiby-avgjørelse på sakskartet.
Aust Agder Blad 15. april 2014
- Andhøys engasjement er
fenomenalt. Dagbladet 16. april
2014
- Researcheren. Klassekampen 26
april 2014
- Konboibyens aula kan bli museum.
Aust Agder Blad 9. mai 2014
- Kommunen glemte å kjøpe krans til
frigjøringsdagen. Tore Myrberg,
Aust Agder Blad 10. mai 2014
- Konvoibyens aula kan bli omgjort til
museum. Tore Myrberg, Aust
Agder Blad 10. mai 2014
- Beboerne bør få velge kjøp eller
leieforhold. Steinar Ryvind, Aust
Agder Blad 10. mai 2014
- Konvoi byen for sjøfolk bør bestå.
Rølf Gundersen, Agderposten 19.
mai 2014
- Det er våre hjem dere snakker om.
Ole-Per Hopaneng. Agderposten
19. mai 2014
- Ønsker at stiftelsen består. Ole-Per
Hopaneng, Aust Agder Blad 22.
mai 2014
- Bystyret vedtok å begrense salg av
Konvoi byleilighetene. Steinar
Tyvind, Aust Agder Blad 24. mai
2014
- Konvoi byen må sikres et kompetent
styre. Hans-Olav Ramsdal 31.
mai 2014
- Ser tilbake på 40 år med sterke
øyeblikk fra Risør. Brede
Gautland Andersen, Aust Agder
Blad 19. juli 2014
- Den glemte krigen. Carsten
Kickstat, Haugesunds Avis 24.
august 2014
- Krigsseilerens stemme.
Østlandsposten 6. september 2014
- Takk for at dere kom. Knut B.
Bjerva, Gjengangeren 15. mai
2015
- Jon Michelet: – Jeg forteller en
historie som berører. Mynt &
Historie 15. april 2015
- Oppveksten med krigsseilere. Geir
Lid, Agderposten 14. november
2015
- Fra seilingsplikt til yrkesforbud.
Debattinnlegg. Bjørn Tore
Rosendahl, Dagsavisen 25.
November 2015
- De kalte meg konvoirotta. Svend
Aage Madsen, Se og Hør 8.
desember 2015
- Tilbake i Konvoi byen. Marianne
Stene, Aust Agder Blad 9. juni
2016
- Godt besøk på konvoi-arrangement.
Per Anders Østerholt, Aust Agder
Blad 13. oktober 2016
- Admiralen. Rita Bjørnulf,
Kvinnehistorie.no 2017
- Falt pladask for Ingas sang. Hans
Petter Bjerva, Aust Agder Blad 4.
mai 2017
- Ordføreren svarer veteran: – Jeg
forstå skuffelsen. Per Kr. Lunden,
Aust Agder Blad 6. mai 2017
- Jeg har fått mye pepper. Stig
Sandmo, Aust Agder Blad 9. mai
2017
- Viktigere enn noen gang. Leder.
Aust Agder Blad 11. mai 2017

- Kronprinsparet til Risør. Ole Henrik Hansen, Aust Agder Blad 6. februar 2018
- Krigshistorien er ikke bare norsk. Bjørn Tore Rosendahl, Agderposten 4. mai 2018
- En havets heltinne. Hilde Lundgaard, Aftenposten 5. mai 2018
- Heder, pomp og prakt. Hans Petter Bjerva, Aust Agder Blad 5. mai 2018
- En trygg havn. Det norske kongehus, 8. mai 2018
- Hestmanden for egen maskin til Konvoi byen. Vegard Damsgaard, Fædrelandsvennen, 7. mai 2018
- Else er en fantastisk person. Tore Myrberg, iRisør.no 8. mai 2018
- Kampen for veteranene – fortsetter. Sarah McDonald Gerhardsen, Aust Agder Blad 8. mai 2018
- Kronprinsparet hedret krigsseilerne i Konvoi byen. Linus Røvik Haugen, NTB 8. mai 2018
- E spurte Mette-Marit om de var mye på hytta, e. Inger Stavelin, Agderposten 9. mai 2018
- Ildsjelen hilser hjem. Knut G. Bjerva, Gjengangeren 11. mai 2018
- VI minnes dem som kjempet med livet som innsats. Hans Petter Bjerva, Aust Agder Blad 12. mai 2018
- Det er så fint å få ferie dagen med deg, Else. Juni Wendelin Fasting, Aust Agder Blad 12. mai 2018
- Konvoi byen bør bli krigsminnemerke. Jan H. Syvertsen, Agderposten 16. mai 2018
- Den nye sjefen kjenner stoltheten allerede. Sten Kristian Brath, Cresendo nr. 1 2018
- Traumer setter biologiske spor. Laura Johanne Olsen, Forskningsdagene 4. september 2018
- Et norsk traume. Øystein Helmikstøl, Psykologi 3. oktober 2018
- Minnesmerket over sjøfolk som omkom under 1. verdenskrig? Debattinnlegg av Knut Henning Thygesen, Risør.no 11. november 2018
- Else hedret med pris. Steinar Ryvind, Aust Agder Blad 12. januar 2019
- Overrakte pris 55 år senere. Steinar Ryvind, Aust Agder Blad 12. januar 2019
- Marinemusikk og veteraner. Lars Erik Taraldsen, Aust Agder Blad 7. mai 2019
- Frigjøringsdagen feiret i marsjtakt. Thorvald Knudsen, Agderposten 8. mai 2019
- Anettes tale ved minnestøtta. Agerposten 17. mai 2019
- Konvoi-Else fikk takk og ros fra forsvarstoppene. Inger Stavelin, Agderposten 1. juli 2019
- Else fylte 95. Cresendo nr 3 2019
- Else Heimstad til minne. Truls Sanaker, Cresendo nr 3 2019
- Konvi byen i Risør har mistet sin bestyrerinne. Per Kristina

KILDER OG TAKK

- Lunden, Aust Agder Blad 3. september 2019.
- Takk Else, for alle du åpnet ditt hjem for. Nils Martin Andersen, Aust Agder Blad 3. september 2019
- Ved veis ende. Knut Vidar Paulsen, Klassekampen 6. september 2019
- Krisseilere i ny utgave. Hans Petter Bjerva, Aust Agder Blad 12. desember 2019
- Verdens største og lengste sjøslag. Jan Sommerfelt-Pettersen, Supplement 25, Michael Journal 2020
- Hva var det med krigsseilerne? Jan Sommerfelt-Pettersen, Supplement 25, Michael Journal 2020
- Hver tiende mann måtte dø. Hans Jørgen Hansson Eng, Aftenposten Historie 5/2020
- Opprørende om krigsseilerens traumer. Ingrid Bentzrud, Dagbladet 8. september 2020
- Snorrett framover i 200 år! Bjørn Nilsen, Gjengangeren 30. oktober 2020
- Konvoi byen 50 år. Tidens Krav 27. juli 2021
- 30.000 nordmenn var krigsseilere. Øyvind Nordli, Aftenposten 22. september 2022
- De prøve å få meg rasende. Wenche Fuglehaug Fallsen, A-magasinet 23. september 2022
- Barna som døde for Norge, Mette Bygge, Aftenposten Historie 22. desember 2023
- Vekter i 40 år: – Jeg tror jeg har kysset hånden til Sonja seks ganger. Erik Wiig Andersen, NRK.no 16. mai 2024
- Endelig skulle krigsseilerne få en uforbeholden unnskyldning. Var det bare ord? Ole Torp, Aftenposten 12. oktober 2024
- Bøker**
- Nordahl Grieg: Vår ære og vår makt (skuespill, Gyldendal 1935)
- M. Ormestad: Matrikkel for trygdekasser 1935 (Sem & Stenersen 1936)
- Lise Lindbæk: Tusen norske skip (Gyldendal 1945)
- Kristine Storli Henningsen: Om vi heftes underveiadet 1915–1945 (1949)
- Sverre Hjertholm: Arbeiderbevegelsen i Vestfold (Vestfold fylkes arbeiderparti 1956)
- Hans Chr. Alsvik: Horten arbeidskontor – en beretning om virksomheten 1909–1961
- Rolf Baggethun: Horten – ferjestedet som ble marinestasjon og by (Horten kommune 1960)
- (Horten, Borre, Vale og Åsgårdstrands kommuner 1961)
- Hortens elektrisitetsverk 1913–1963 (Gjengangeren trykkeri 1963)
- Kongeriket Norges 110. ordentlige stortingsforhandlinger 1965–1966 (Centraltrykkeriet 1966)
- A.H. Rasmussen: Menn uten medaljer. En saga om og av norske sjøfolk (Cappelen 1966)
- Leo Hersson: Sjømann hvorhen? (Cappelen 1966)

- Benjamin Vogt: Vår ære og vår avmakt (Aschehoug 1967)
- Birger Dannvig: Skip og menn. Den norske handelsflåtens krigsinnsats 1939–1945 (Cappelen 1968)
- Jon Rustung Hegland: Nortraship Flåte 1940–1941 (Dreyers 1976)
- Jon Rustung Hegland: Nortraship Flåte 1942–1945 (Dreyers 1976)
- Rolf Baggethun: Gjengangeren 125 år (Gjengangeren 1977)
- Axel Strøm: Krigspensjoneringen (Universitetsforlaget 1978)
- Leif Vetlesen: Reis ingen monumenter (Gyldendal 1981)
- «og livet går videre ...» Ekstreme påkjenninger, menneskets reaksjoner. Festskrift til Leo Eitinger. (Universitetsforlaget 1982)
- Per Bøhn, Trygve Gjestland, Lars Gunnar Lingas (red): De seilte for vår frihet (Grøndahl 1987)
- Erik Bye: Å skyte en teddybjørn (Cappelen 1987)
- Kristian Ottesen: Om krigspensjonering i Norge og i andre land (1987)
- Leif Vetlesen: Med døden i kjølvannet – av en krigsseilers saga (Gyldendal 1989)
- Erling Mossige: Storrederiet Nortraship – handelsflåten i krig (Grandahl 1989)
- Hans Luihn: Men krigen er jo slutt (Universitetsforlaget 1990)
- Simon Flem Devold og Sigjørn Sigbjørnsen: Kroghen (Cappelen 1990)
- Krigsinvalideforbundets Vestfoldavdeling 20 år 1970–1990 (Holmestrand 1990)
- Atle Towsen: Handelsflåten i krig 1939–1945, Nortraship – profitt og patriotisme (Grøndahl Dreyer 1992)
- Jørn Heimstad: Klient eller ressurs? (Agder distriktshøgskole 1992)
- Bjørn L. Basberg: Handelsflåten i krig 1939–1945, Nortraship – alliert og konkurrent (Grøndahl Dreyer 1992)
- Guri Hjeltnes: Handelsflåten i krig 1939–1945, Sjømann – lang vakt (Grøndahl Dreyer 1992)
- Guri Hjeltnes: Handelsflåten i krig 1939–1945, Krigsseiler – krig, hjemkomst, oppgjør (Grøndahl Dreyer 1992)
- Lauritz Pettersen: Handelsflåten i krig 1939–1949, Hjemmeflåten – Mellom venn og fiende (Grøndahl Dreyer 1992)
- På alle hav. Krigsseilerens minneutgave 1995
- Magne Misje: Det store sviket – Norske krigseglarer i fredstid (Det Norge Samlaget 1996)
- Nanna Caspersen: Konvoiabyen I motgang og motgang (Risør 1996)
- Jostein A. Kjelstud: «Etsteds» på Kanadas kyst (Camp Norway Foundation 1998)
- Vervens-Tuten 1 (Misteltein 2000)
- A. Smith-Meyer: Forsoning i vår tid 1945–1980 (Historeforlaget 2000)

KILDER OG TAKK

- Tom Schandy: Syd Georgia – kongens øy (Kulturhistorisk forlag 2001)
- Gustav A. Steimler: Slaget om Atlanteren (Norsk Tidsskrift for Sjøvesen 2003)
- Karl Bjørnstad: Stortinget og statsrådet – Lokalhistorie fra Horten (Borre historielag 2005)
- Ola Bøe Hansen: Sjøkrigens skjebner, deres egne beretninger (Norsk tidsskrift for Sjøvesen 2005)
- Dag Melbøe: 50 konvoier. Minner fra en krigsseiler. (Vormedal 2008)
- Siri Walen Simensen: Kvinner under krigen (Patagruel 2009)
- Elisabeth Lønnå: Sjøens kvinner. Ute og hjemme (Spartacus 2010)
- Magne Misje: Den norske handelsflåten under andre verdenskrig (Concoy Cup 2010)
- Skipsbygger'n på Horten (Lokalhistorisk senter 2011)
- Oddvar Schjølberg: Tro mot sin visjon (Aktive 2012)
- Vegard Sæther: Krigsseilere. (Cappelen Damm 2013)
- Kristine Storli Henningsen: Om vi heftes underveis – Krigsseilerne og deres familier (Cappelen Damm 2014)
- Oddvar Schjølberg: Krigsseilernes evige krig (Liv 2014)
- Vegard Sæther: Krigsseilere – en fortelling om glemte helter (Cappelen Damm 2014)
- Oddvar Schjølberg: Krigsseilernes barn (Liv 2015)
- Marc Milner og Frode Lindgjerdet: Slaget om Atlanterhavet 1939–1945 og de norske krigsseilerne (Ares 2015)
- Morten Malmø: De som sviktet (Historie & kultur 2017)
- Elisabeth Wille: Til krigen skiller oss ad (Pax 2018)
- Victor Norman: En liten åpen by (Cappelen Damm 2018)
- Mari Jonassen: Norske kvinner i krig 1938–1945 (Aschehoug 2020)
- Oddvar Schjølberg: Krigsseilernes familie (Liv 2020)
- Berit Richard: Det var hjem vi sjøfolk skulle (Oktober 2020)
- Jan Ingar Hansen og Truls Sanaker: Marinemusikken 200 år (ares 2020)
- Jan Knudtzon Sommerfelt-Pettersen (red.): Maritim medisinsk historie sett fra Norge (Michael 2020)

Nettsteder

Arkivportalen.no
 Det sentrale folkeregisteret
 Digitalarkivet.no
 Falklandsbiographies.org
 Festningsverk.no
 Forsvaret.no
 Forsvarsmuseer.no
 Krigsseiler.no
 Lardex.net
 Lokalhistoriewiki.no
 Maritime.org
 Marmuseum.no
 Myherritage.com
 Norgeshistorie.no

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

Phinneysplace.com
 Sjahistorie.no
 snl.no
 ssb.no
 Skipshistorie.no
 Strindahistorielag.no
 Uboat.net
 Warsailors.com
 Wikipedia.no/com

Annet

Teksten til «Verdens lengste sang»,
 Vestfold Arbeiderblads 25-
 årsjubileum 8. desember 1934
 Løpeseddel med regelen «Jøssinger»
 fra krigen
 Pamfletten «Ved frigjøringen av
 Norge» fra 1945
 Heftet til G.E. Andersens begravelse
 22. mai 1945
 «Sangen til Mor» 26. oktober 1946
 Søknenes og Anna Andersens
 sanger til Else og Leifs bryllup 10.
 mai 1947.
 Odelstingsproposisjon nr. 74 fra
 1958
 Knut Bakkes private fotoalbum fra
 Sør-Georgia 1958–1959

Ekvatorsertifikat for Leif Müller
 Heimstad fra Lufthansa, 2. mars
 1964
 Informasjonsskriv fra
 Krigsinvalideforbundet om
 Spaniat 16. juni 1965
 Invitasjonkort til fru Leif Heimstad
 fra Bergen kommune til 23. april
 1966
 Per Hanssons håndskrevne hilsen til
 Leif Heimstad i hans eksemplar
 av boken Hver tiende mann måtte
 død, august 1967
 Pressemelding fra Komiteen for
 bygging av boliger til krigsskadede
 sjømenn 13. mai 1968
 Invitasjon til beboere i Konvoi byen
 til åpningen 16. desember 1968
 Sangtekst fra Else og Leifs
 sølvbryllupsdag mai 1972
 Else Heimstads dagbok fra
 Finnmark 15. august til 5.
 september 1986
 Video fra Konboibyens 30-
 årsjubileum i 1998
 Video fra Leifs 70-årsfeiring i 1990
 Anette Heimstad-Aasbøs Facebook-
 poster 14. januar og 23. mars 2012

Navneregister

Else og Leif Heimstad er ikke med i registeret fordi så og si alle sidene i boken handler om dem.

- Alexander, Finn 130
Alveberg, Per 254
Andersdatter, Berta Johanne 19
Andersen, Alf Peder 79
Andersen, Anker Lorang 192–194
Andersen (Kristiansen), Anna
 Louise 18, 20–21, 25–26, 29–30,
 32, 47–49, 61, 63, 65, 72, 86, 108,
 239
Andersen, Astri 17, 26, 29, 62, 68,
 90, 138, 358
Andersen, Gerd 17, 26, 30, 47, 52,
 62, 68, 86, 108, 112, 344, 358
Andersen, Gerhard Edvard (G. E.)
 18–21, 24–27, 29–30, 32, 62, 113
Andersen, Jenny 17, 26, 62, 68, 86,
 107, 110–111, 142, 358
Andersen, Nils Martin 362
Andersen, Willy 145, 180, 338, 356
Anderssen, Svein Christian
 383–384, 395
Andhøy, Jarle 381
Arntzen, Helga 381
Asbjørnsen, Hilde Louise 389
Askevold, Finn 126, 253–259,
 262–264, 267, 276, 281, 284, 297,
 310, 312, 317, 340, 344, 360
Aukrust, Kjell 199, 270, 392
Austvik, Ingvar 361
Axelsen, Jan Thomas 362
Bagstevold, Hans 170
Baker, Josephine 360
Bakke-Jensen, Frank 395
Bakkeland, Hans 249
Barstad, Asmund 185
Bast, Ørnulf 169, 197, 198, 237, 381
Benkow, Jo 1974
Berg, Arne 53
Berge, Hjalmar 31
Berger, Joacim 78
Bergersen, Kåre 116
Bjorvatn, Øivind 126, 174
Blesvik, May-Brit 366
Blücher, Erik 277
Blyverket, Alf 145
Bonnevie, Helmer H. 104, 129, 153,
 168, 171–172, 184, 281
Book-Jenssen, Jens 311

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Borten, Per 125, 251
Bosvik, Øyvind 166, 168, 170, 189
Brath, Sten Kristian 389, 394
Breivik, Harald 230
Brinck, Astrid 280, 281
Brinck, Christian Fredrik 280
Brockstedt, Nora 338
Bryde, Leif 149, 299
Bryde, Sonja 149, 150
Brym, Henry 96, 101, 104, 129, 153,
164, 172, 246, 261, 264, 265, 284
Braadland, Magne 100, 146, 153,
168, 197, 230, 238–239, 281, 282,
342
Bye, Erik 96–97, 112, 117, 143–147,
167, 168–169, 175–178, 180, 184,
189, 195, 198–199, 217, 241–242,
276, 281–284, 311, 323, 338, 352,
356–357, 359, 360, 368, 392, 394
Bye, Tove 242, 360, 368–369
Baalsrud, Jan 15, 77
Carlsen, Lalla 21
Caspersen, Nanna 335, 336–337
Churchill, Winston 117
Dedichen, Louise 365, 370, 396
Devold, Kristin Krohn 367
Dronning Sonja 267, 322
Djupedal, Øystein 382
Egede-Nissen, Adam 78–79, 126,
262
Eikaas, Ludvig 270
Eitinger, Leo 77, 79, 262, 315
Eklund, Kasper 358
Fjeldstad, Jack 145, 150, 360
Fleischer, C. J. 134, 136, 145, 149
Flølo, Ottar 348
Foss, Wenche 145–146, 150, 338
Franco, Francisco 103, 290, 291
Fredriksen, Tore 231, 301, 312, 331,
333–334, 336, 339, 340, 352
Frogner, Einar 62
Furberg, Petter 312
Førde, Einar 338
Gabrielsen, Finn 249
Gauksheim, Harald 161–162
Gerhardsen, Einar 19, 58
Gjestland, Trygve 126, 134, 153
Gleditsch, Odd 244–245, 276, 357
Godø, Åge-Leif 354
Gregersen, Harris 123, 125
Grieg, Nordahl 15, 76, 168,
188–189, 197, 308
Grimsrud, Jan 199
Grotnæss, Lars 40
Grønvik, Odd 77, 213
Gullestad, Arnfinn 251
Gundersen, Gunnar S. 199
Gundersen, Kr. 265
Gustavsen, Finn 59
Hagen, Else 270
Hagvoll, Ernst 161
Halvorsen, Inga 386
Hambro, C.J. 363
Hannemyr, Kristen 170
Hansen, Anders 18
Hansson, Margot 103, 152,
156–157, 261, 298, 378
Hansson, Per 36, 96, 102–103,
122–123, 125–126, 134, 141, 143,
145–147, 152–154, 156–157,
160–161, 163, 165, 168–169, 176,
184, 189, 196, 214, 223, 238, 241,
245, 261, 265, 267, 275, 281, 287,
297–298, 378
Haraldsen, Sven 150
Haug, John Otto 172
Hauge, Jens Chr. 144
Hauge, Martin 201, 203–208, 383,
397

NAVNEREGISTER

- Hauge, Martin Ingvald 201–209
Hauge, Sigrid 203–205, 208
Haugestad, Arne 166, 351, 352
Heimstad, Anders 25, 48, 61, 72
Heimstad, Jørn 65–66, 70, 74, 83, 85–86, 90, 93, 106, 110, 113, 119, 138–140, 155, 169, 176, 178, 182–183, 188, 196, 222, 241, 245–246, 256, 261, 280, 282, 290–295, 303, 306, 316, 324–326, 329, 333–334, 343, 344–345, 352, 357, 390, 395–396
Heimstad, Leif Eddie 52–54, 179, 254, 258, 293, 385, 388, 397
Heimstad, Lillian 14–15, 23
Heimstad, Mimmi Konstance
 Elionore (Mor i Åsen) 25, 48, 62, 72, 85, 95, 108, 189, 278
Heimstad, Odd Gerhard Müller 52, 64, 66–67, 70, 73, 83, 85, 90–91, 93–94, 101–102, 105–106, 113, 115, 119–120, 138, 140, 143, 155, 169, 176, 178, 182–183, 188, 196, 210, 222, 236, 241, 245, 256, 161, 267, 276, 280, 282, 287, 293, 302–303, 306, 309, 316, 323, 346, 358, 371–372, 390–391, 392, 395–396
Heimstad, Rune 303, 306, 388–389, 395
Heimstad, Tom Eddie 61, 66, 70, 73, 83, 85, 90, 93, 96–97, 106, 113, 134, 138, 140, 155, 166, 169–183, 200, 210, 219, 222, 254, 261, 272–273, 304, 353, 358, 371, 393, 397
Heimstad-Aasbø, Anette 266, 303–306, 308–309, 319–320, 327–328, 332, 351, 353, 374–377, 380, 386, 394–395
Henningsen, Kristine Storli 383
Herlofsen, Pål 340
Hermansen, Jon 301
Hitler, Adolf 14, 32, 38, 45, 56, 117, 275, 290
Heradstveit, Øyvind 157
Hoffman, W. C. 75–76
Holm, Asbjørn 126
Holm-Hansen, Bjørn 188
Holte, Gunnar B. 276
Horve, Thore 251
Hågensen, Jens 255
Håkonsen, Kåre 231
Haavaldsen, Olav 161
Jacobsen, Heidi Heimstad 118, 287, 303, 307, 309, 332
Jacobsen, Sverre 356
Jaer, Eva 217
Jahre, Anders 150
Jakhelln, Johan Fredrik Winter 171
Jensen, Brikt 275
Jensen, Reidar 161
Johnsen, Alv M. 157, 159–160, 165
Johansen, Anders Jacob 169
Johansen, Geir Atle 326
Johansen, Helge Leonard 139
Johansen, Torkjell Gudmund 139, 394
Johansen, Margot 139
Johansen, Margit 59
Johnsen, Villy 212
Johnson, Kåre Espolin 199
Juell, Tore 298
Jørgensen, Kjell 170
Jørgensen, Knut 270
Kvalø, Arne 354, 356
Karlsen, G. Berger 145
Kipling, Rudyard 309
Kjeholt, D. E. 123, 134
Kleiva, Per 270

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

- Kleppe, Per 270
 Kleveland, Åse 180
 Klevstrand, Lars 389
 Kong Harald V 101, 267, 276, 322, 374–376
 Kong Haakon VII 56, 203
 Kong Olav V 42, 101, 195–198, 200, 266, 299, 322, 375, 388
 Kristiansen, Kåre 157, 159
 Kristiansen, Peder 127
 Kronprins Haakon 267, 338, 388
 Kronprinsesse Mette-Marit 388
 Kvarving, Einar Gleditsch 366
 Kyrkjebø, Ingunn 342, 343
 Kyrkjebø, Sissel 338, 386
 Kålstad, Birger Helge 361–362
 Land, Emory S. 42
 Larsen, Gro 368, 383
 Larsen, Thoralf 210–211
 Lauritzen, Øivind 356
 Lauvhjell, Lars 357
 Lie, Jonas 29
 Lorentzen, Øivind 39, 55
 Lund, Arnstein 360
 Lund, Trygve 161
 Lunden, Per Kr. 381, 387, 394
 Lynn, Vera 211, 308, 326
 Løberg, Sverre 165
 Lønnum, Arve 77, 211
 Madsen, Trygve Finnerud 197
 Manus, Max 15
 Marthinson, Karin 266
 Michelet, Jon 381–382
 Middelthon, Axel 129, 134, 146, 281
 Moe, Egil 127
 Mostad, Truls 397
 Müller, Morten 303, 371, 371, 390–391
 Munch, Edvard 168
 Munch, Steinar 126
 Mussolini, Benito 221
 Myrberg, Tore 388
 Ness, Evald Andersen 58, 118
 Nielsen, Otto 180
 Nilsen, Karl Wilhelm 377
 Noel-Baker, Philip 117
 Nordihus, Arne 316–317, 331, 364, 366, 368, 374–376
 Norman, Inger Marie 232
 Norman, Mads V. 170, 175–176, 183, 232, 257, 281
 Northug, Petter 381
 Nyberg, Jørn 86
 Nystad, Rolf 153
 Olsen, Arnulf 249
 Olsen, Claudia 58, 124–125
 Olsen, Åse Nordberg 95, 142, 210
 Osa, Sigbjørn Bernhoft 311
 Paulsen, Knut 313
 Paus, Anne 199
 Paus, Ole 379, 380
 Pedersen, Borgar 206
 Pedersen, Dag Harald 206
 Pedersen, Karl 197, 206
 Pedersen, Solveig 206
 Phinney, Geraldine Jeanette 40, 42–43
 Quisling, Vidkun 32, 38
 Ra, Rolf 244
 Refsum, Sigvald E. 77
 Reite, Albert 313
 Reksten, Hilmar 275
 Rian, Johs. 199
 Rio, Gunhild 343, 367
 Rio, Gunnar 342, 350, 367, 394, 396
 Rittun, Torstein 270
 Rosenstiel, Jürgen von 202
 Rolfsen, Alf 199

NAVNEREGISTER

- Rommel, Erwin 41
 Rosendahl, Bjørn Tore 56
 Ryan, Alberto Roberto Lucia 82, 83, 85, 91, 118
 Rypdal, Sylvia 201
 Rytter, Christian Koren 243, 244–245, 276, 277, 328–330, 352, 364, 376
 Sanaker, Truls 360, 389
 Scholtz, Klaus 220
 Selvaag, Olav 153, 184, 275, 278, 364
 Sigurdson, Sissel Oleif Hauge 201, 205, 207–208
 Silseth, Eli 270
 Simensen, Siri Walem 372
 Solheim, Salve 126
 Solstad, Arve 298
 Stavelin, Øivind 340, 349–350, 352
 Stenersen, Jan Tore 377
 Stiansen, Patsy 278, 331, 335
 Stoltenberg, Jens 374
 Storsletten, Roald 122
 Strøm, Axel 77, 78, 262
 Strøm-Erichsen, Anne-Grete 381–383
 Sunde, Asbjørn 29
 Sunde, Hjalmar I. 368
 Sveen, Louis 199, 219–221, 300
 Syvertsen, Jan H. 350, 361
 Sæthre, Pål Henning, 368
 Søder, Rolf 145, 147
 Sønsteby, Gunnar 144, 367
 Tellefsen, Kjell 29
 Thilo, Ulrich 364
 Thommesen, Alfred 126, 153, 175, 185
 Thygesen, Knut Henning 372, 386
 Thygesen, Paul 76
 Tidemand, Otto Grieg 211
 Tønjum, Aase 134, 146, 150
 Tofte, Albert 60
 Tolpinrud, Konrad 383
 Torgersen, Einar 178
 Tranmæl, Martin 19
 Ugland, Johan Jørgen 278
 Ullmann, Liv 265
 Ulstein, Knut Kloster 283
 Vanberg, Stig 318
 Vetlesen, Leif 144
 Waglen, Margot 379
 Wahl, Ingvald 59
 Warmedal, Johan Møller 125–126, 145
 Weidemann, Jakob 199
 Wesenlund, Mary 51
 Weselund, Rolv 51
 Widerberg, Frans 199, 270
 Wig, Kjell Arnljot 157–163, 367, 372
 Wikingsdal, Knut 170
 Wildenvey, Herman 308
 Wilhelmsen, Wilh. 24
 Willoch, Kåre 389
 Winge, Sigurd 199
 Winther, Lise 163
 Woxholdt, Johannes Dannevig 43
 Waal, Wenche 325–326, 332–333, 385, 390, 395
 Zachariasen, Rolf 28, 31, 53, 66–67, 395
 Øverland, Arnulf 15, 211, 308
 Øverli, Alf 145
 Øyen, Odd 78, 122, 126, 129, 138, 144, 153, 154, 157–158, 160–161, 165, 172, 184, 186, 238–239, 248, 254
 Øxnevad, Einar 77

KRIGSSEILERNES REDNINGSKVINNE

Aarseth, Kåre 378–380
Aarvik, Egil 126, 134
Aas, Anne Kristine 279
Aas, Nils 270, 281, 359
Aas, Tonje Strøm 270
Aasbø, Ann-Charlott Heimstad
303, 397
Aasbø, Anne Gro 74, 82, 85, 90, 93,
106, 108, 110, 113, 116, 138, 141,
143, 150, 155, 169, 175–179, 182,
187--188, 196, 198, 201, 207,
219–220, 221–222, 227, 239, 241,
256, 261, 266, 278, 280, 282, 293,
297–298, 303, 310, 316, 320, 328,
332, 336, 353–355, 358, 369,
371–372, 383–385, 388, 391, 397
Aasbø, Benjamin 303, 369, 397
Aasbø, Jan Olav 280, 355
Aasbø, Leif Arne 303
Aaserud, Ivar 200, 270, 276